

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET ÜZERİNE AMPİRİK
BİR ANALİZ**

DOKTORA TEZİ

Şükran KAHVECİ

TEMMUZ - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET ÜZERİNE AMPİRİK
BİR ANALİZ**

DOKTORA TEZİ

Şükran KAHVECİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan ÇELİK

TEMMUZ - 2021

TRABZON

ONAY

Şükran KAHVECİ tarafından hazırlanan “Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Üzerine Ampirik Bir Analiz” adlı bu Çalışma 03.09.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kenan ÇELİK	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Elif NUROĞLU	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Ayça SARIALİOĞLU HAYALİ	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Şükran KAHVECİ
08.07.2021

ÖNSÖZ

Adam Smith (1723-1790), 1776 yılında yazdığı “Ulusların Zenginliği”, adlı eserinde ülkelerin zenginliğinin ekonomik büyümeyle sağlanacağını büyümenin de uluslararası ticaretin gelişimiyle mümkün olacağını belirtmiştir. Bu iktisadi görüş, günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Küreselleşme ile birlikte, dış ticaret alanında, mal ve hizmet piyasalarında sınırlar ortadan kalkarak ticari faaliyetler evrensel kural ve standartlara bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Sınırların ortadan kalkarak dünyanın tek bir pazar haline gelmesi ile mevcut pazar payını korumak ve artırmak isteyen ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet söz konusudur.

Küresel pazarda rekabet düzeyinin artması, ekonomik ve ticari entegrasyonların önemini arttırmaktadır. Rekabet üstünlüğü elde etmek isteyen ve belli alanlarda uzmanlaşan ülke ekonomileri, ekonomik entegrasyonlar sonucu artan ticaret ve yabancı sermaye akımları yoluyla yakınsamaktadır. Ekonomik ve ticari entegrasyonlara üyelik ya da bu entegrasyonlarla imzalanan ticaret anlaşmaları, pazar payı ve rekabet gücünü olumlu etkilediğinden mevcut rekabet ortamında ülkeler tarafından tercih edilmektedir. BRICS ülkeleri (Brazil, Russia, India, China, South Africa - Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ekonomik gelişim, üretim gücü, nüfus ve pazar büyüklüğü bakımından küresel ekonomide dikkat çekmektedir. Türkiye’nin önemli bir pazar olan BRICS ile ticari ilişkilerinin artması, dış ticaret ve buna bağlı olarak ekonomik gelişime katkı sağlayacaktır.

Bu Çalışma’nın amacı, küresel pazar payını arttırmayı hedefleyen Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticareti ve dış ticareti etkileyen faktörleri, toplam ve ürün grupları bazında incelemektir. Bu kapsamda öncelikle Çekim Modeli analizi uygulanmış, analiz bulgularından yararlanarak potansiyel dış ticaret analizi gerçekleştirilmiştir. Ardından açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi ile Türkiye’nin BRICS ülkeleri karşısında, karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu ürün grupları belirlenmiştir.

Çalışma’nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yaralandığım, danışmanım Sayın Prof. Dr. Kenan ÇELİK’e, Sayın Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI ve Sayın Doç. Dr. Ayça SARIALIOĞLU HAYALİ’ye teşekkür ederim.

Temmuz, 2021

Şükran KAHVECİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN EKONOMİ VE DIŞ

TİCARETLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ..... 4-79

1.1. Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Yapısı.....	4
1.1.1. Türkiye'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası	4
1.1.2. Sektörel Açıdan Türkiye Ekonomisi	11
1.1.3. Türkiye Ekonomisinde Ticaret	13
1.2. BRICS'in Kuruluşu ve BRICS Ülkelerinin Ekonomi ve Dış Ticaret Yapıları	15
1.2.1. BRICS'in Kuruluş Süreci	15
1.2.2. BRICS'in Küresel Ekonomideki Yeri	16
1.2.3. Brezilya	19
1.2.3.1. Genel Bilgiler	19
1.2.3.2. Brezilya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası ..	19
1.2.3.3. Sektörel Açıdan Brezilya Ekonomisi	23
1.2.3.4. Brezilya Ekonomisinde Dış Ticaret	26
1.2.4. Rusya	28
1.2.4.1. Genel Bilgiler	28
1.2.4.2. Rusya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası	29
1.2.4.3. Sektörel Açıdan Rusya Ekonomisi	33
1.2.4.4. Rusya Ekonomisinde Dış Ticaret	36
1.2.5. Hindistan	38
1.2.5.1. Genel Bilgiler	38
1.2.5.2. Hindistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası ..	39
1.2.5.3. Sektörel Açıdan Hindistan Ekonomisi	43
1.2.5.4. Hindistan Ekonomisinde Dış Ticaret	45

1.2.6. Çin	48
1.2.6.1. Genel Bilgiler	48
1.2.6.2. Çin'in Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası	48
1.2.6.3. Sektörel Açıdan Çin Ekonomisi	53
1.2.6.4. Çin Ekonomisinde Dış Ticaret	55
1.2.7. Güney Afrika	57
1.2.7.1. Genel Bilgiler	57
1.2.7.2. Güney Afrika'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası	58
1.2.7.3. Sektörel Açıdan Güney Afrika Ekonomisi	63
1.2.7.4. Güney Afrika Ekonomisinde Dış Ticaret	65
1.2.8. BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret	67
1.3. Türkiye ile BRICS Arasındaki Dış Ticaret	72

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEKİM MODELİ İLE DIŞ TİCARET ANALİZLERİNİ KONU ALAN ÖRNEK

LİTERATÜR	79-107
2.1. Literatürde Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizleri Konu Alan Örnek Çalışmalar	79
2.2.1. Literatürde Türkiye Ekonomisi İçin Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM, VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR 107-159

3.1. Yöntem ve Metodoloji	107
3.1.1. Çekim Modeli	107
3.1.1.1. Çekim Modeli ve Dış Ticaret	108
3.1.1.2. Çekim Modelinde Kullanılan Değişkenler	109
3.1.1.2.1. Ekonomik Büyüklüğü Açıklayan Değişkenler	110
3.1.1.2.2. Ülkeler Arası Uzaklık	110
3.1.1.2.3. Diğer Açıklayıcı Değişkenler	111
3.1.1.2.4. Kukla Değişkenler	111
3.1.1.3. Çekim Modelinin Teorik Altyapısı	112
3.1.2. Panel Veri Analizi	115
3.1.2.1. Sabit Etkili Modeller	116
3.1.2.2. Tesadüfi Etkili Modeller	117
3.1.2.3. Diagnostik Testler	119
3.1.2.3.1. Pesaran CD Testi	119

3.1.2.3.2. Levene – Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi	119
3.1.2.3.3. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson-d Testi	120
3.1.2.3.4. Baltagi Wu LBI Testi	120
3.1.2.3.5. Varyans Büyütme Faktörü (VİF)	121
3.1.2.3.6. Diagnostik Test Sonuçları	122
3.1.2.4. Driscoll-Kraay Standart Hata Modeli Yaklaşımı	123
3.1.3. Potansiyel Ticaret Analizi	124
3.1.4. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi	125
3.2. Veri Seti ve Modeller	127
3.3. Ampirik Bulgular	132
3.3.1. Çekim Modellerine Ait Tahmin Sonuçları	132
3.3.2. Potansiyel Dış Ticaret Analizi Sonuçları.....	140
3.3.3. Açıklanmış Karşılıklı Üstünlükler Analizi Sonuçları.....	149
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	159
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	166
EKLER.....	184
ÖZGEÇMİŞ.....	190

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Türkiye ile ekonomik performansı bakımından dikkat çeken BRICS arasındaki toplam ve ürün grupları bazında dış ticaret, çekim modeli yaklaşımı ile incelenmiş ve çekim modeli tahmin sonuçlarından yararlanılarak Türkiye ile üye ülkeler arasındaki potansiyel dış ticaret düzeyi araştırılmıştır. Çekim modellerinde bağımlı değişken olarak toplam dış ticaret ve SITC (Rev. 3) 1. basamak düzeyinde ürün grupları ticaretine yer verilerek dış ticaret ve ticareti etkileyen faktörler 2000-2019 dönemi için Tesadüfi Etkili Driscoll-Kraay Standart Hata Modelleri ile incelenmiştir. Çalışmada bağımsız değişken olarak temel çekim modelinde yer alan ekonomik büyüklük ve uzaklığın yanı sıra nüfus, DYSY girişleri, liner taşımacılık bağlantı endeksi, ticaret özgürlük endeksi ve küreselleşme endeksine, kukla değişken olarak ortak sınır, ortak dil ve bölgesel ticaret anlaşmalarına yer verilmiştir. Ayrıca SITC (Rev. 3) 2. basamak düzeyinde AKÜ endeksi hesaplanarak gerçekleşen ticaretin potansiyelin altında olduğu ürün gruplarına yönelik değerlendirme yapılmıştır.

Çekim modellerine ilişkin ampirik bulgulara göre ihracatçı ve ithalatçı ülkelere ait GSYH, DYSY girişleri, küresel taşımacılık ağlarına entegre olma düzeyi, ticari özgürlük ve küreselleşme düzeyi, ihracatçı ülke döviz kurunda meydana gelen artışlar toplam dış ticareti pozitif yönde, ihracatçı ve ithalatçı ülke nüfusu ve ülkeler arasındaki uzaklık ise negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca ülkeler arası ortak dil konuşulması ve ortak sınır olması dış ticaret üzerinde pozitif etki yaratırken ülkeler arası mevcut bölgesel ticaret anlaşmaları ticareti negatif yönde etkilemektedir.

Ürün grupları bazında ticarete ilişkin ampirik bulgulara göre ise ihracatçı ve ithalatçı ülke GSYH'si ve ihracatçı ülke döviz kurunda meydana gelen artışların dış ticarete etkisi pozitif olup, ülkelerin nüfusunda meydana gelen artış ve ülkeler arası uzaklığın dış ticarete etkisi negatiftir. Ülkelerin ortak dil konuşması ticaret üzerinde pozitif etki yaratırken bölgesel ticaret anlaşmalarının etkisi genel olarak negatiftir. Potansiyel dış ticaret analizinden elde edilen bulgular, Türkiye'nin Brezilya ile gerçekleşen ticaretinin incelenen 2000-2019 dönemi boyunca potansiyele yakın veya eşit, Rusya ve Güney Afrika ile ticaretinin potansiyelin üzerinde, Çin ve Hindistan ile ticaretinin ise özellikle son yıllarda potansiyelin altında seyrettiğini göstermektedir. Ürün grupları bazında potansiyel dış ticaret analizinde ise her bir ürün grubu için farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, BRICS, Çekim Modeli, Potansiyel Ticaret, AKÜ

ABSTRACT

In this thesis, the foreign trade between Turkey and the BRICS, which draws attention in terms of its economic performance, on the base of total and product group is examined with the gravity model approach and the potential foreign trade level between Turkey and the member countries is investigated by using results of the gravity model estimation. In gravity models, total foreign trade and SITC (Rev. 3) 1st level trade were included as dependent variables, trade and the factors affecting foreign trade were examined with Random Effect Driscoll-Kraay Standard Error Models for the 2000-2019 period. In the study, as independent variables, economic size, distance, population, FDI inflows, liner transport connectivity index, trade freedom index and globalization index and as dummy variables common border, common language and regional trade agreements were included. In addition, an evaluation is made for the product groups where the actual trade is below the potential by calculating the RCA index at the SITC (Rev. 3) 2nd step level.

According to the empirical findings on the gravity models, the increases in the exporting and importing countries GDP, FDI inflows, the level of integration into the global transportation networks, the level of commercial freedom and globalization and the exporting country's exchange rate affect total foreign trade positively, increases in the exporting and importing countries population and the distance between the countries affect total foreign trade negatively. In addition, speaking a common language and having a common border between countries have a positive effect on foreign trade while existing regional trade agreements between countries create a trade diversion effect.

According to the empirical findings on trade of product groups, the increases in the exporting and importing countries GDP and the increase in the exchange rate of the exporting country affect foreign trade positively, increases in the exporting and importing countries population and the distance between the countries affect total foreign trade negatively. As a dummy variable, while the common language has a positive effect on trade, the effect of regional trade agreements is usually trade diversion. According to the potential foreign trade analysis results, during the period of 2000-2019, Turkey's trade with Brazil is close to or equal to potential, trade with Russia and South Africa is above the potential and while the trade with China and India was close to potential, is below the potential the last years of period. In the potential foreign trade analysis on product groups trade, results were obtained for product groups mostly different.

Keywords: Turkey, BRICS, Gravity Model, Potential Trade, RCA

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1990-2018).....	10
2	2019 Yılı BRICS Dış Ticaretinde Başlıca Ürün Grupları (%).....	18
3	Brezilya Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1990-2018).....	23
4	Rusya Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1993-2018).....	33
5	Hindistan Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018).....	42
6	Çin Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018).....	52
7	Güney Afrika Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018).....	62
8	BRICS Ülkelerinin Toplam İhracatları ve Diğer Üye Ülkelerinin İhracattaki Payı (Milyon ABD dolar).....	68
9	BRICS Ülkelerinin Toplam İthalatları ve Diğer Üye Ülkelerinin İthalattaki Payı (Milyon ABD dolar).....	69
10	BRICS Ülkelerinin Diğer Üye Ülkeler ile İhracat ve İthalatında Başlıca Ürün Grupları.....	70
11	Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki İhracat ve İthalat Düzeyi (2000-2020)	72
12	Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İhracat ve İthalatında Başlıca Ürün Grupları (2019).....	77
13	Literatürde Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar.....	98
14	Literatürde Türkiye Ekonomisi için Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar.....	104
15	Diagnostik Test Sonuçları (Tesadüfi Etkili Model).....	122
16	Çekim Modelinde Yer Alan Değişkenlere Ait Açıklamalar.....	129
17	SITC (Revize 3) 1. Basamak Ürün Kategorisi.....	130
18	Model 1, 2, 3 ve 4 Tahmin Sonuçları.....	133
19	Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 Tahmin Sonuçları.....	136
20	Model 1 için Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Durumu.....	140
21	Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Ürün Grubu Bazında Potansiyel Dış Ticaret Durumu.....	143
22	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)....	150
23	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin İçkiler ve Tütün Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	150

24	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)	151
25	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. İlgili Maddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)	152
26	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Hayvansal, Bitkisel Katı, Sıvı Yağlar ve Mumlar Maddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	152
27	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	153
28	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)	153
29	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Makine ve Ulaştırma Araçları Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	154
30	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Çeşitli Mamul Eşya Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	155
31	Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin SITC'de Hiçbir Yerde Sınıflandırılmamış Eşya ve Mamuller Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama).....	156

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Çekim Modelinin Teorik Altyapısı	114

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020).....	9
2	Türkiye Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2020).....	10
3	Türkiye GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	12
4	Türkiye Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	12
5	Türkiye Dış ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018).....	13
6	Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	14
7	Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	14
8	2007 ve 2050 Yıllarında En Büyük 10 Ekonomi.....	17
9	BRICS ve G-7 Ülkeleri 2000-2019 Dönemi Ekonomik Büyüme Oranları.....	17
10	Brezilya Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020).....	22
11	Brezilya Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1981-2020).....	22
12	Brezilya GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	25
13	Brezilya Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	25
14	Brezilya Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018).....	26
15	Brezilya İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	27
16	Brezilya İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	28
17	Rusya Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1990-2020).....	31
18	Rusya Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1993-2020).....	32
19	Rusya GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	35
20	Rusya Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	35
21	Rusya Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2019).....	36
22	Rusya'nın İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	37
23	Rusya'nın İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	38
24	Hindistan Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020).....	41
25	Hindistan Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2020).....	42
26	Hindistan GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	44
27	Hindistan Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	45
28	Hindistan Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018).....	46
29	Hindistan İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	46
30	Hindistan İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	47
31	Çin Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020).....	51

32	Çin Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1987-2020).....	52
33	Çin GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	54
34	Çin Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	54
35	Çin Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018).....	55
36	Çin İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	56
37	Çin İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	57
38	Güney Afrika Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2018).....	61
39	Güney Afrika Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2018).....	61
40	Afrika GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%).....	64
41	Güney Afrika Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%).....	64
42	Güney Afrika Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018).....	65
43	Güney Afrika İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%).....	66
44	Güney Afrika İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%).....	67
45	Türkiye ile BRICS ülkeleri ticaretinde Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı (2000-2020).....	74
46	Türkiye'nin BRICS Ülkelerine İhracatı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı (2006-2019)	75
47	Türkiye'nin BRICS Ülkelerine İthalatı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı (2006-2019)....	76
48	Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasında Potansiyel ve Gerçekleşen Ticaret (2000-2019) (Model 1).....	141
49	Türkiye ve Brezilya Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019).....	144
50	Türkiye ve Çin Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019).....	145
51	Türkiye ve Hindistan Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019).....	146
52	Türkiye ve Rusya Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret 2000-2019).....	147
53	Türkiye ve Güney Afrika Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019).....	148

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACP	: Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletleri Grubu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AID	: Uluslararası Yardımlar
AIRFR	: Havayolu Taşımacılığı
AJCEP	: Japonya-ASEAN Kapsamlı Ekonomik Ortaklığı
ANC	: Afrika Ulusal Konseyi
ANDEAN	: And Milletler Topluluğu
ANZCERTA	: Avustralya- Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Anlaşması
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği
AREA	: Yüzölçümü
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AS	: Arap Baharı
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AU	: Afrika Birliği
B2B	: Üreticiden Üreticiye Satış
B2C	: Üreticiden Tüketicilere Satış
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BBDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BEE	: Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı
BORD	: Ortak Sınır
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CACM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CAFTADR	: Dominik Cumhuriyeti- Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
CARICAOM	: Karayip Ortak Pazarı
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
CEMAC	: Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu
CFA	: Uzman Finansal Analist
CIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu
COL	: Ortak Koloni
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı

CONS	: Tüketim
COR	: Yolsuzluk Endeksi
CPHN	: Cep Telefonu Aboneliği
CPI	: Tüketici Fiyat Endeksi
CSIM	: Kültürel Benzerlik
CU	: Gümrük Birliği
CUR	: Ortak Para Birimi
CUSTOMS	: Gümrük İşlemleri
D	: Uzaklık
DEM	: Talep
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EAC	: Doğu Afrika Topluluğu
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EF	: Ekonomik Özgürlük
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EKK	: En Küçük Kareler
EMP	: İstihdam
EPII	: İhracat Eğilim Endeksi
EU	: Avrupa Birliği
EurAsEC	: Avrasya Ekonomi Topluluğu
EXR	: Döviz Kuru
FCR	: Döviz Rezervi
FTA	: Serbest Ticaret Anlaşması
GCI	: Küresel Rekabet Endeksi
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GEAR	: Büyüme İstihdam ve Yeniden Dağıtım Programı
GEKK	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GEORISK	: Jeopolitik Risk
GI	: Kurum Değer Endeksi
GII	: Küresel İnovasyon Endeksi
GLOB	: Küreselleşme Endeksi
GLPI	: Yeşil Lojistik Performans Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
ICT	: Bilgi İletişim Teknoloji Düzeyi
IFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standardı

IMF	: Uluslararası Para Fonu
INF	: Enflasyon
INFR	: Altyapı
INTRA	: Endüstri İçi Ticaret
INTU	: İnternet Kullanımı
IPI	: İthalat Nüfuz Endeksi
ISFTA	: Hindistan, Sri-Lanka Serbest Ticaret Anlaşması
ISO	: ISO 9000 Kalite Standardı
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi
KLD	: Faktör Donatımı Farkı
KLSIM	: Faktör Donatımı Benzerliği
LANG	: Ortak Dil
LLOCK	: Ülkenin Kara ile Çevrili Olması
LPI	: Lojistik Performans Endeksi
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MFA	: Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NTB	: Tarife Dışı Engeller
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OPEN	: Dışa Açıklık
P	: Nüfus
PAFTA	: Pacific Alliance (Latin Amerika Ticaret Bloku) Serbest Ticaret Bölgesi
PCSD	: Fiziksel Sermaye Stoku
PCSE	: Standart Hataları Düzeltilmiş Panel Veri
PCY	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
PCY1D	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla
PCYD	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Farkı
POL	: Uygulanan Politikalar
POLI	: Politik İstikrarsızlık
POLS	: Politik İstikrar
PR	: Mülkiyet Hakları
PRECIP	: Yağış
PROD	: Üretim
PSFTA	: Pakistan, Sri-Lanka Serbest Ticaret Anlaşması
PTA	: Tercihli Ticaret Anlaşması
QUOTA	: Kota Uygulamaları
RAIL	: Demiryolu Taşımacılığı
RD	: Ar-Ge harcamaları

RDP	: Yeniden Yapılanma ve kalkınma Programı
RDSIM	: Ar-Ge Harcamaları Benzerlik Düzeyi
REPRE	: Ülke Temsilciliği
RPRICE	: Göreli Fiyat
RTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşması
SAA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
SAARC	: Güney Asya Bölgesel İş birliği Derneği
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SAFTA	: Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi
SCO	: Şanghay İş Birliği Örgütü
SDR	: Özel Çekme Hakları
SEA	: Ülkenin Denize Kıyısı Olması
SEATR	: Deniz Taşımacılığı
SFTI	: Hizmet Ticareti Kolaylık Endeksi
SIM	: Ekonomik Benzerlik
SPCOST	: Nakliye Ücreti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STOCK	: Stok
SWIID	: Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı
TARRIF	: Gümrük Tarifeleri
TDI	: Ticaret Bağımlılık Endeksi
TEC	: Teknoloji Düzeyi
TEL	: Sabit Telefon Aboneliği
TEMP:	: Sıcaklık
TER	: Terör Faaliyetleri
TR	: Ticaret Kısıtlamaları
TY	: Ticaret/GSYH Oranı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEMP	: İşsizlik
WAEMU	: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
WDI	: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
Y	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
Y1	: Gayri Safı Milli Hasıla
ZPN	: Komşularla Sıfır Sorun Politikası

GİRİŞ

Geçmişten günümüze dış ticaretin ekonomideki yeri giderek önem kazanmış ve küreselleşen dünyada ekonomilerin en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Dış ticaret 2019 yılı verilerine göre dünya GSYH'sinin %44'ünü oluşturarak ülkelerin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkeler arası ticaretin temel nedenleri olarak, fiziki ve beşerî faktörlerin etkisiyle arz ve talep koşullarında meydana gelen dengesizlikler gösterilirken bununla birlikte ülkeler, yurtiçi talep düzeyinden daha fazla üretim gerçekleştirerek ihracat yoluyla ekonomik kazançlarını arttırmaktadır. Soğuk savaş sonrası, dünyada tek kutuplu bir düzen meydana gelirken son yıllarda ekonomik ve ticari entegrasyonların da etkisiyle çok kutupluluk sürecine girilmekte ve bu süreçte dünya pazar payını arttırmak isteyen ülkeler ile mevcut payını korumak isteyen ülkeler arasında ticaret savaşları yaşanmaktadır.

Küresel kriz ile birlikte dünya ekonomisinde önemli bir değişim süreci başlamıştır. Krizin büyük ölçüde etkilediği ABD ve Avrupa ülkelerinde durağan olan ekonomik büyüme, kriz ile birlikte negatif değerler almış ve kriz sonrası dönemde %3 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkeler küresel krizin etkisiyle ekonomik açıdan sorunlar yaşarken özellikle gelişmekte olan Asya ülkelerinde krizin etkisi oldukça az hissedilmiş ve hızlı ekonomik büyüme süreçleri devam etmiştir. 2000'li yıllarda ekonomik performansı ile dikkat çeken Çin, kriz sonrasında da ekonomik performansını sürdürmüş ve krizin etkisiyle güç kaybeden ABD ve Avrupa karşısında yükselen ekonomik güç olarak yerini almıştır. Çin ile birlikte Hindistan, Rusya ve Brezilya da 2000'li yılların yükselen ekonomileri olarak anılmaktadır. Brezilya ve Rusya, küresel krizden Hindistan ve Çin'e göre daha fazla etkilenmiş ancak birçok gelişmiş ülkeye kıyasla hızlı bir şekilde toparlanmışlardır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik sorunlar devam ederken gelişmekte olan ülkelerin yükselişe geçmesi ve çeşitli ekonomik ve ticari entegrasyonlar altında birleşmesi çok kutuplu dünya ekonomisine zemin hazırlamaktadır.

BRICS, 2006 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in bir araya gelmesiyle kurulmuş ve 2011 yılında Güney Afrika'nın da gruba katılımıyla üye sayısı beşe ulaşmıştır. Güney Afrika, ekonomik açıdan diğer BRICS ülkelerine kıyasla düşük performanslı bir ülke olmasına karşın başta Çin olmak üzere diğer BRICS ülkelerinin Afrika'ya yönelik yatırımlarında köprü ülke vazifesi olması amacıyla gruba dahil edilmiştir. Ülke, ekonomik açıdan diğer BRICS ülkelerinden geride olsa da Afrika'nın en gelişmiş ekonomileri arasında yer almaktadır. Ayrıca ülkenin, kurumsal yapı ve yetişmiş insan kalitesi bakımından diğer Afrika ülkelerinden daha iyi durumda olması ülkeyi bölgenin önemli bir gücü haline getirmektedir. BRICS, 2009 yılından itibaren her yıl düzenli olarak

toplantılar gerçekleştirerek belirlediği amaç ve hedefler kapsamında kararlar almakta ve adımlar atmaktadır. Üye ülkeler arasında ticari ve ekonomik iş birliğini arttırmayı hedefleyen BRICS, küresel gündemde yer alan ekonomik siyasal ve çevresel konularda da görüş bildirmektedir. Günümüz itibarıyla, dünya nüfusunun %40'ı, dünya yüzey alanının %27'si ve dünya nominal GSYH'sinin %23,2'sini oluşturan BRICS, küresel ekonomide önemli bir yere sahiptir. BRICS ülkelerinin ekonomik performansı ve büyüme hızları dikkate alındığında yakın gelecekte G-7 ülkelerini geride bırakıp küresel ekonominin itici gücü olmaları beklenmektedir. BRICS, 2019 yılı dünya toplam mal ve hizmet ihracatının %16, ithalatının ise %15'ini oluşturması bakımından da küresel ticaret içinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Son yıllarda Türkiye, yükselen bir güç olmayı hedefleyerek aktif bir dış politika benimsemektedir. Ülkenin mevcut dış ticaret partnerleri içerisinde Avrupa'nın payının yüksek olmasına karşın son dönemde Türkiye ekonomik ve politik ilişkilerde yeni alternatifler aramaktadır. Bu noktada küresel ekonomide yükselen bir güç olan BRICS, Türkiye için oldukça iyi bir alternatiftir. Ayrıca uluslararası kurum ve kuruluşların mevcut yapılarını eleştiren ve yenilenmesi gerektiğini öne süren BRICS ile Türkiye'nin bu konuda tutumları benzerdir. Son yıllarda Türkiye ile BRICS arasında ilişkilerin artması iki taraf için de istenilen bir durumdur. Türkiye'nin, 2018 yılında Güney Afrika'da gerçekleşen 10. BRICS zirvesine, İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olarak davet edilmesi bu durumun göstergesidir.

Türkiye'nin dış ticaretinde BRICS'in 2019 yılı ihracat payı %5 düzeyinde iken ithalat payı %25 düzeyindedir. BRICS, Türkiye'nin ithalatında önemli bir paya sahipken ihracattaki payı oldukça azdır. Başta Çin ve Hindistan olmak üzere BRICS ülkelerinin kalabalık nüfusları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin bu büyük pazara ihracatı istenilen düzeyde değildir. Bu durumda Rusya haricindeki BRICS ülkeleri ile Türkiye arasındaki uzaklık önemli bir etkidir. Çin'in 2013 yılında ilan ettiği, Asya, Avrupa ve Afrika arasında kara ve deniz yolu bağlantılarını güçlendirerek ticari ilişkileri arttırmayı amaçlayan Bir Yol Bir Kuşak projesine destek veren Türkiye, projede yer alan, konum itibarı ile kilit ülkelere biridir. Bu projenin tamamlanması ile Türkiye'nin Asya ülkelerinde ulaşım engellerinin büyük ölçüde ortadan kalkması beklenmektedir. Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaretin artması Türkiye'nin çok kutuplu küresel ekonomide kendine yer edinmesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu tez çalışmasında Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret ve ticareti etkileyen faktörler çekim modeli ile incelenerek Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret potansiyeli değerlendirilecektir. Bu kapsamda 1960'lı yıllardan günümüze dış ticaret alanında sıklıkla kullanılan ve temel olarak ülkeler arası dış ticaretin ülkelerin ekonomik büyüklüğü ile doğru, ülkeler arası uzaklıkla ters yönlü olduğunu ifade eden çekim modelinden yararlanılmıştır. Teorik altyapı bakımından birçok iktisadi teori ile ilişkilendirilen çekim modeli günümüzde dış ticareti açıklamaya yönelik farklı değişkenlerin de ilave edilmesiyle genişletilmiş olarak dış ticaret analizlerinde yer

almaktadır. Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkisi incelenirken 2000-2019 dönemi ele alınarak, ülkeler arası dış ticareti açıklamaya yönelik, gayri safi yurtiçi hasıla, uzaklık, nüfus, liner taşımacılık bağlantı endeksi, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri, ticaret özgürlük endeksi, küreselleşme endeksi, reel döviz kuru ve ortak sınır, ortak dil, bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkenlerine yer verilerek kapsamlı bir analizin yapılması amaçlanmıştır.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda, 3 bölümden oluşan bu tez çalışmasında birinci bölümde, Türkiye ve BRICS ülkelerinin ekonomik ve ticari yapıları incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin kuruluşundan günümüze ticaret politikalarındaki değişim ve gelişim incelenerek günümüz dış ticaret durumu değerlendirilmiştir. Ayrıca BRICS'in kuruluş süreci ve her bir üye devletin ekonomik ve ticari bakımdan gelişim süreçleri açıklanarak, BRICS ülkelerinin kendi aralarında ve Türkiye ile gerçekleşen dış ticaret düzeyi incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde literatürde çekim modelinden yararlanılarak dış ticareti inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle genel literatür ardından Türkiye'nin dış ticaretini çekim modeli ile inceleyen ampirik çalışmaların yer aldığı literatür sıralanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yöntem, veri seti ve ampirik bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla ilk olarak çekim modeli, modelin teorik altyapısı ve modelde kullanılan değişkenler daha sonra, ekonometrik yöntemler, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi açıklanarak çekim modelinde yer alacak değişkenlerin oluşum süreci ifade edilmiş, analizlerde yer alan çekim modelleri belirlenmiştir. Çekim modellerinde toplam dış ticaret ile birlikte ürün grupları bazında ticaret analizlerine de yer verilmiştir. Çalışmada yer alan değişkenler diagnostik testlere tabi tutularak oluşturulan çekim modelleri Tesadüfi Etkili Model, Driscoll-Kraay Standart Hata Modelleri ile tahmin edilmiştir. Ampirik bulgulardan hareketle Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret potansiyeli toplam ve ürün grupları bazında dış ticaret bakımından analiz edilmiştir. Ürün grupları bazında potansiyel ticaret analizi değerlendirilirken SITC (Rev. 3) 2. basamak düzeyinde hesaplanan AKÜ endeksinden yararlanılarak Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinde ihracat avantajlı ve dezavantajlı ürün grupları belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN EKONOMİ VE DIŞ TİCARETLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti, 19 Ekim 1923 yılında kurulmuş olup 2020 yılı itibariyle 720.101 milyon ABD doları GSYH büyüklüğü ile dünya ekonomisinde 20. sırada, 83.614.362 nüfusu ile en kalabalık ülkeler arasında 18. sırada yer almaktadır (WDI, 2021). 2019 yılı verilerine göre, 171.098 milyon ABD doları ihracat düzeyi ile dünyanın otuzuncu büyük ihracatçısı olan ve 200.659 milyon ABD doları ithalat düzeyi ile yirmi beşinci sırada yer alan Türkiye'nin kuruluşundan günümüze ekonomisi ve dış ticaret düzeyi ve benimsenen politikalar aşağıda açıklanmıştır.

1.1.1. Türkiye'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'nın ekonomide açtığı yaralar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu ekonomik olumsuzluklara karşı cumhuriyetin ilanından önce 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenerek ekonomiyi güçlendirmek ve üretimi arttırmak için ilk adımlar atılmış ve yol haritası belirlenmiştir. Türkiye, kuruluş yıllarında, yerli üretimi geliştirmeyi amaçlamış ve bu maksatla dışa kapalı, kendi kendine yetebilen bir ekonomi hedeflemiştir. İzmir İktisat Kongresi'nden kısa süre sonra, 23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda alınan, kapitülasyonların ve azınlıklara verilen imtiyazların kaldırılması kararları ülkenin ekonomik bağımsızlığı açısından büyük önem taşıırken antlaşmada Osmanlı tarafından 1916 yılında imzalanan gümrük rejimin geçerliliğinin 1929 yılına kadar devam etmesi, kararı Türkiye'nin dışa kapalı, ithal ikameci ekonomi politikalarını gerçekleştirmesini bir süre ertelemiştir. Antlaşma ile aynı zamanda Osmanlı'dan Türkiye'ye kalan borçlarının ödeme koşulları ve takvimi belirlenmiş ve 1929 yılından itibaren borçların ödenmesine karar verilmiştir (Şenkardeşler, 2018: 110).

Kuruluş yıllarında Türkiye, ekonomisinde, kamu maliyesi bakımından kamu gelir ve giderlerinin denkleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde devletin en önemli gelir kalemlerini dolaylı vergiler, gider kalemlerini ise iç ve dış borç ödemeleri, altyapı çalışmaları ve merkezi yönetim yapısının sağlanmasını yönelik harcamalar oluşturmaktadır. Ülkenin üretim düzeyinin artırılması için de gerekli adımlar atılmış olup tarımsal üretimin artırılmasına yönelik vergi, kredi ve toprak mülkiyeti alanında düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde tarımda

makineleşme düzeyi oldukça düşük olup üretimde daha ucuz olan emek faktörü ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Sanayi alanında ise 1925 yılında, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve 1927 yılında Sanayi Teşvik Yasası'nın çıkarılması gibi adımlar atılmıştır. Cumhuriyetin ilk on yılında sanayi sektöründe teşvik, sınırlı korumacılık ve kamu ortaklıkları gibi uygulamalarla sektör, geliştirilmeye çalışılmış ancak tam olarak sonuç alınamamıştır. (Kepenek, 2019: 46).

Türkiye, kuruluş yıllarında yalnızca kısıtlı tarım ürünlerinin ihracatını gerçekleştirirken, neredeyse ihtiyaç duyulan tüketim mallarının tamamına ithalat yoluyla ulaşmaktaydı. Lozan Antlaşması gereği, 1929 yılına kadar mevcut dış ticaret rejiminde değişikliğe gidilememesi sonucu istemeyerek de olsa liberal ekonomi politikalar uygulanmış, bu dönemde ithalat düzeyi artmıştır. Gümrük rejim değişikliğine ilişkin kısıtlamaların kalktığı 1929 yılı, Türkiye için olduğu kadar dünya için de büyük önem taşımaktadır. Bağımsız ticaret ve ekonomi politikaların uygulanmaya başlanacağı 1929 yılı aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'na ait borçların ilk taksit dönemi olması ve tüm dünya ekonomileri etkileyen büyük buhranın başlangıç yılı olması sebebiyle Türkiye ve dünya ekonomisi için önemli bir yıl olmuştur (Özkardeş, 2015: 26). Gümrük rejim değişikliği önündeki engellerin kalkması ile kısa sürede ithal mallarına uygulanan gümrük tarife oranı artırılarak ithalatın kısıtlanması amaçlanmıştır. 1929 yılında uygulamaya konan 1499 sayılı Gümrük Tarife Kanunu kapsamında ticarete konu olan bütün mallar sınıflandırılarak uygulanacak gümrük tarife düzeyi belirlenmiştir. Gümrük tarifeleri uygulanırken Türkiye'de üretimi gerçekleşmeyen sanayi hammaddeleri üzerindeki tarifelerde artırıma gidilmezken özellikle ülke sanayisinde, gelişmekte olan endüstrileri korumak için bu endüstrilerde üretilen ürünlerin ithalatına yüksek gümrük tarifeleri uygulanmıştır (Savrul vd. 2013: 62).

Uygulanan yüksek gümrük tarifeleri ile Türkiye'nin ithalatında hızlı bir düşüş yaşanmış ve ithal ikameci sanayi politikasının uygulandığı yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, ithalatı azaltıp ihracatı artırmaya yönelik kullanılan araçlar gümrük tarifeleri ile sınırlı tutulmamıştır. Dış ticarete karşılıklı ticaret ilkesi benimsenerek birçok ülke ile ikili anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde yoğun ticaret yapılan ülkelerle kliring anlaşmaları imzalanarak, döviz ihtiyacı duyulmadan ithalat ve ihracat yapılmıştır. Kliring antlaşmaları ile birlikte 1932 yılından itibaren takas sistemi uygulanmaya başlanmıştır. (Özkan, 2012: 91). Dış ticaret politikasında kullanılan bu araçlar ile birlikte dış ticaret dengesindeki açık kısa sürede kapanmış, 1929 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %60,6 iken 1933 yılında bu oran %128,8'e yükselmiştir (Şenkardeşler, 2018: 111).

İthal ikameci sanayi politikasının uygulanmaya başlandığı 1930'lu yıllar, devletin ekonomide aktif bir şekilde yer aldığı, kalkınma programlarının uygulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde devletçilik ilkesinin esas alındığını söylemek mümkündür. Planlı ekonominin benimsendiği bu dönemde 1934-1939 yıllarını kapsayan birinci beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe girmiştir. Plan kapsamında sanayi mallarında dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Birinci beş yıllık planın ardından İkinci Dünya Savaşı meydana gelmiş ve uygulanması planlanan

ikinci beş yıllık kalkınma planı küresel konjonktürün etkisiyle uygulanamamıştır. Her ne kadar dönem, İkinci Dünya Savaşı ile sonlanarak, kalkınma planlarının uygulanmasında sorunlarla karşılaşılrsa da 1930'lu yıllar genel olarak dış ticaret bakımından olumlu geçmiş, 1938 yılı haricinde her yıl dış ticaret dengesi fazla vermiştir (TÜİK, 2020).

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940'lı yılların ilk yarısı, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de savaş ekonomisi yılları olmuş ve bu dönemde üretim ve tüketimde daralma yaşanmıştır. Ülkenin dış ticaretinde ilk sıralarda yer alan Avrupa ülkelerinin, savaşı en yoğun şekilde yaşaması, Türkiye'nin dış ticaretinin daralmasına neden olmuştur. Dış ticaretin olumsuz etkilendiği savaş koşullarında ithalat ve ihracat düzeyinde azalma meydana gelirken ithalatın ihracattan daha fazla azalması sonucu bu dönemde de dış ticaret dengesi fazla vermiştir (Savrul vd. 2013: 66).

Savaşın sona ermesi ile dünya ekonomisinde bir değişim yaşanmış, 1944 yılında kurulan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte küresel ekonominin daha sistematik bir şekilde gelişmesi amaçlanmıştır. Kurulan bu uluslararası kuruluşların liberal ekonomi politikalarını desteklemeleri, ilerleyen yıllarda bu kuruluşlara üye olan devletlerde korumacı politikaların azalarak liberalleşme sürecinin başlamasına yol açmıştır. Türkiye, savaş döneminde ülke parasının aşırı değerlenmesi sonucu ihracatta yaşanan gerilemenin önüne geçmek amacıyla, 1946 yılında devalüasyon yapmış ve Türk lirası, 1 ABD doları = 1.30 Türk lirası düzeyinden 1 ABD doları = 2.80 Türk lirası düzeyine gerilemiştir. Bu dönemde ithalatın önündeki engellerin azaltılması, devalüasyona rağmen ithalatın ihracattan daha fazla artmasına yol açmış ve dış ticaret dengesi 1947 yılından itibaren açık vermiştir. Türkiye'nin 1947 yılında IMF'ye üye olması ile birlikte, dış ticaret kısıtlamalarını azaltması, ithalatın hızlı bir şekilde artmasında etkili olmuştur. Ülkede ara mal ithalatına dayalı bir üretim yapısının olması da engellerin azalmasıyla ithalatın artmasının bir diğer nedeni olarak gösterilebilir (Kepenek, 2019: 118).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok partili döneme geçilmesi (1946), ekonomi politikaları bakımından da değişimi beraberinde getirmiştir. Yeni kurulan hükümetin liberal ekonomi politikalarını desteklemesi ile ithalat kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırılmış, ancak 1952 yılında dış ticaret açığında yaşanan büyük artış sonucunda liberal politikalar kısa sürede terk edilmiştir. 1953 yılında uygulamaya konan ithalat kısıtlamaları etkisini göstermiş ve 1954 yılında bir önceki yıla göre ithalat düzeyi %10 daralmıştır (TÜİK, 2020). Dış ticaret açığının azaltılması amacıyla 1953-1958 yılları arasında ithalatı kısıtlamaya yönelik önlemler artmıştır. Bu önlemler neticesinde ithalat azaltılmış, ancak ithalattaki azalmayla birlikte ithal hammadde ve ara malı kullanan sektörlerde daralma yaşanmıştır. Yaşanan sektörel daralmanın önüne geçmek ve tekrar ekonomik büyümenin artırılması için 1958 yılında ithalat kısıtlamaları azaltılarak devalüasyon uygulanmıştır (Pamuk, 2014: 33).

Türkiye Cumhuriyeti'nde 27 Mayıs 1960 tarihli ilk askeri darbenin gerçekleşmesi ile ülke yönetimi askeri rejime geçmiş ve bu dönemde ithal ikameci, planlı kalkınma hedeflenmiştir. Bu maksatla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, 1963-1967'de birinci, 1968-1972'de ikinci, 1973-1977'de üçüncü ve 1979-1983 döneminde dördüncü beş yıllık kalkınma planları uygulanmıştır. Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında, ekonomide, iç talebe yönelik sanayileşme politikası uygulanmış, ülkenin ithalatında önemli yer tutan dayanıklı tüketim mallarının, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasıyla yurtiçinde üretilmesi ve bu sayede üretim teknolojilerinin ülkeye kazandırılması hedeflenmiştir. Tarım ürünleri ve hammadde ihraç eden nihai mal ithal eden Türkiye'nin işlenmiş, nihai mal ihracatının arttırılarak katmadeğer artışının sağlanması bir diğer kalkınma planları hedefidir (Bağcı ve Tekin, 2020: 180).

Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesi, 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri, küresel anlamda ekonomiyi önemli ölçüde etkilemiştir. Üretim sürecinde önemli bir faktör olan petrolün, fiyatlarındaki artışlar ülkenin ithalat düzeyinin artmasına yol açmıştır. Küresel sorunlar ile birlikte Türkiye'nin 1970'li yıllarda yaşadığı ulusal sorunlar, dış ticaret dengesinin daha da bozulmasına yol açmıştır. Bu dönemde, hükümetlerin sık sık değişmesi nedeniyle, ekonomi politikalarında istikrar sağlanamamış, 1974 yılında yaşanan Kıbrıs Barış Harekatı ile ülke ekonomisi kötüleşmiştir. Olumsuz koşullar sonucu Türkiye ekonomisi ciddi bir döviz sıkıntısı ile karşıya kalmış, dönemin hükümeti Döviz Çevrilebilir Mevduat uygulamasına başvurmuştur. Uygulama ile birlikte döviz sıkıntısı aşılsa da kamu dış borç yükü büyük ölçüde artmıştır. 1970'li yıllarda artan dış ticaret açığı, ve küresel sorunlar, uygulanan ithal ikameci politikaların başarı sağlamadığının anlaşılmasında etkili olmuş ve bu politikalar yerini liberal ekonomi politikalarına bırakmaya başlamıştır (Pamuk, 2014: 35).

Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi 1980'li yıllar, Türkiye'nin korumacı dış ticaret politikalarını terk edip dışa açık, liberal politikaları benimsediği köklü bir değişim dönemidir. 1970'li yıllarda uygulanan ithal ikameci politikaların başarısız olması, dış ticaret açığının sürdürülemez boyuta ulaşması ve küresel ölçekte korumacı politikalardan vazgeçilmesi gibi etkenler, 24 Ocak 1980 tarihli Ekonomik İstikrar Kararları ile Türkiye, ithal ikameci sanayileşme politikasını terk ederek ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiştir. Liberal politikaların uygulanacağı yeni dönemde geçiş süreci yine devlet tarafından planlanarak dördüncü (1979-1983), beşinci (1985-1989), altıncı (1990-1994) ve yedinci (1996-2000) beş yıllık kalkınma planları uygulamaya konulmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikasını uygulamaya yönelik hazırlanan birinci, ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planlarının aksine 1980 sonrasında uygulanan kalkınma planları, serbest ekonomi politikalarına göre düzenlenmiştir (Ertekin ve Kutlu, 2000: 226).

Temel amacı ödemeler dengesi açıklarının iyileştirilmesi olan kalkınma planlarında ihracatı artırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bu adımlardan ilki, aşırı değerlenen Türk lirasının 1980 yılında devalüasyon ile değerinin düşürülmesi olmuştur. Ardından ihracata yönelik üretim potansiyeli olan

sektörler desteklenerek, ihracatçıları dış rekabette korumaya yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Yine ihracatçıların rekabet gücünü dikkate alan döviz kuru politikası benimsenmiştir. Ödemeler dengesinin iyileştirilmesinde ihracat gibi ithalata yönelik politikalar da önem taşımaktadır. 1980'li yıllar, ithalat üzerindeki kısıtlamaların kademeli olarak kaldırıldığı ve korumacılığın sektörel bazda ayrıştırılarak, ileride dış rekabet potansiyeli olan sektörlerle azaltılarak uygulandığı bir geçiş dönemidir. Bu dönemde ihracata yönelik döviz ihtiyacı göz önünde bulunarak döviz bütçesi oluşturulmuştur. Uygulanan politikalarla birlikte, 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik ve aynı dönemde Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu Gümrük Birliği'ne girmesi ile birlikte ithalatın serbestleşmesi büyük ölçüde gerçekleşmiştir (Bağcı ve Tekin, 2020: 181).

Türkiye'de 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu Türk lirasının aşırı değer kaybetmesi ile ithalatta önemli bir azalış yaşansa da ithalat dönem boyunca artan bir seyir izlemiştir. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, küresel krizler nedeniyle uygulanan ekonomi politikaları istenilen sonuçları vermemiştir. Sık sık değişen koalisyon hükümetleri, ekonomide uzun vadede gerekli politikaları uygulayamamış 1990'lı yılların başında yaşanan Körfez Savaşı, ülkeden önemli ölçekte sermaye çıkışına neden olmuş ve 1997 yılında Asya, 1998 yılında ise Rusya'da yaşanan krizler Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Pamuk, 2014: 46).

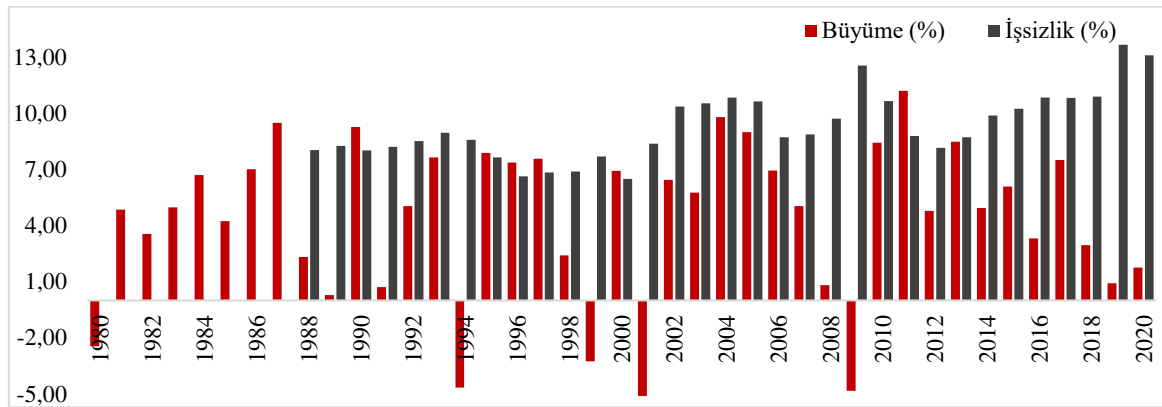
2000 yılında petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle üretim maliyetlerinin artırması, yine bu dönemde ülkede uygulanan Enflasyonu Düşürme Programı kapsamında döviz kuru politikası ile Türk lirasının değer kazanması gibi nedenler ihracatta artış yaşanmamasına yol açmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan olumsuz ekonomik koşulların giderek kötüleşmesi sonucunda 2001'de Türkiye'de önemli bir kriz yaşanmıştır. Kriz sonrası büyük miktarda dövizin ülkeyi terk etmesi ile uygulanan kur çıpası uygulaması yerine serbest kur sistemine geçilmiştir. Krizin ardından IMF desteğiyle piyasaların belli bir oranda denetlenmesini ileri süren yapısal reformlar uygulanmıştır. Reformlar kapsamında bankacılık sistemini denetlemeye yönelik Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturulmuş, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası bağımsızlığı artırılmıştır. Reformların da etkisiyle 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranlarına ulaşılmış ve dönem ortalaması 6,8 şeklinde gerçekleşmiştir (Çetin ve Savrul, 2016: 522). Bu dönemde ekonomik performansta gözlenen olumlu gelişmelerde, Türkiye'nin AB hedeflemesi ve bu kapsamda uygulanan uyum paketleri, mülkiyet haklarının güçlendirilip yatırımcılar için güvenilirlik düzeyinin artması ve buna bağlı olarak artan DYSY girişleri etkili olmuştur (Çiçen, 2018: 75).

2008 yılında tüm dünyada etkili olan küresel kriz, Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve 2008 yılı büyüme oranı %0,8 düzeyinde, krizin etkilerinin daha belirgin olduğu 2019 yılında ise %-4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir (WDI, 2020). Krizin ardından Türkiye ekonomisine bakıldığında AB hedeflerinden uzaklaşma, yapısal reformların yavaşlaması gibi nedenler kriz öncesi ekonomik performansın yakalanamamasında etkili olmuş ve 2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren büyüme hızında gerilemeler yaşanmıştır. Ülke ekonomisinde yaşanan sorunlar ile birlikte 2019 yılı Aralık

ayında Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ve bu kapsamda uygulanan kısıtlamalar istihdam, üretim, ticaret gibi birçok alanda dünya ve Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Salgının devam ettiği 2020 yılında dünya büyüme oranı %-3,5 düzeyinde, Türkiye ise %1,7 düzeyinde gerçekleşmiştir (WDI, 2021).

Grafik 1’de Türkiye ekonomisinin 1980-2020 dönemi ekonomik büyüme ve 1988-2020 işsizlik oranları grafiksel olarak gösterilmektedir.

Grafik 1: Türkiye Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020)

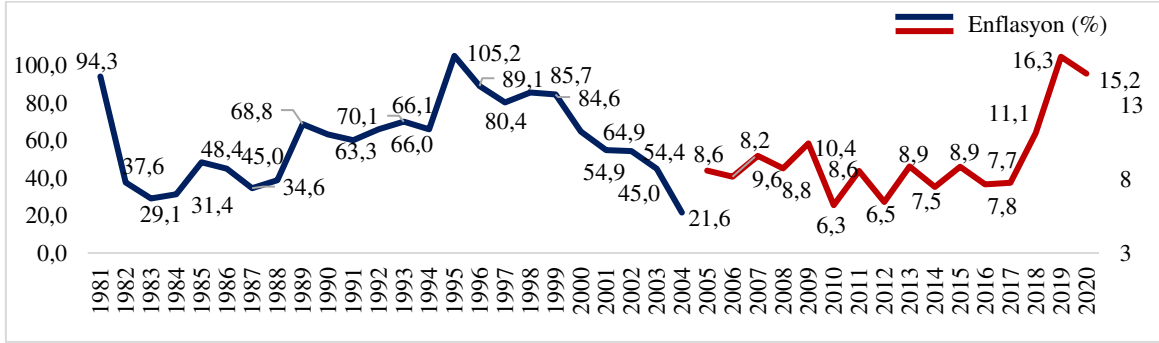

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında Türkiye’nin yaşadığı ekonomik krizler ekonomik büyümeyi önemli bir şekilde etkilemiş ve bu yıllarda (1994, 1999, 2001 ve 2009) ülke ekonomisi küçülmüştür. Kriz sonrası dönemde büyüme rakamları tekrar pozitif değerler alırken 2015 ve sonrasında ekonomik büyüme oranlarının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’ye ait işsizlik oranlarına bakıldığında 2000 öncesi ortalama %8 düzeyindeyken 2000 sonrası işsizlik oranlarının arttığı %10 ve üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Küresel kriz öncesi işsizlik oranlarında azalma eğilimi gözlenirken krizin etkisiyle işsizlik oranı tekrar yükselmiş 2019 yılında %13 ile dönemin maksimum değerine ulaşmıştır.

Türkiye Ekonomisine ait enflasyon verileri 1980-2020 dönemi için Grafik 2’de gösterilmekte olup birincil eksen değerleri 1980-2004 dönemi enflasyon oranları, ikincil eksen ise 2005-2020 dönemi enflasyon oranları değer aralığını ifade etmektedir.

Grafik 2: Türkiye Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Türkiye'nin 1980-2020 dönemi enflasyon oranlarına bakıldığında 2000'li yıllara kadar enflasyon düzeyinin oldukça yüksek olduğu, 2000 yılında uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı'nın da etkisiyle azaldığı ve 2005 yılı itibariyle tek haneli rakamlara indiği görülmektedir. Son yıllarda döviz kurunda yaşanan artışlar fiyatlar genel düzeyine de yansımış ve enflasyon oranı tekrar çift haneli rakamlara yükselmiştir.

Tablo 1'de Türkiye ekonomisine ait Kişi Başına Düşen GSYH, Gini katsayısı, DYSY Girişi (GSYH %) ve Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %) göstergeleri 1990-2019 döneminde belirli yıllar için yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1990-2018)

Gösterge	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	6774	8278	9790	10742	13924	14152	14972	15186	15125
Gini Katsayısı	42,9	41,9	41,2	40	39,7	39,9	40	40	39,9
DYSY Girişi (GSYH %)	0,5	0,4	2	1,2	2,2	1,6	1,3	1,6	1,2
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	20,5	23,7	26,8	26,8	28,2	28	30,7	29,3	24,8

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH düzeyinin yıllar itibari ile değişimine bakıldığında özellikle 2000'li yıllardan sonra artış sergilediği ve 2019 yılı itibari ile 15.125 ABD doları düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Gelir dağılımındaki adalet hakkında bilgi veren Gini katsayı değerlerine bakıldığında SWIID (2021) verilerine göre Türkiye'ye ait katsayı değerlerini yıllar itibariyle 42,9 ile 39,9 aralığında değişmektedir. Katsayı değerlerinin bulunduğu aralığa göre Türkiye'de orta düzeyde bir gelir adaletsizliği sorunu mevcuttur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişim ve üretim düzeyleri için önemli bir kaynak olan DYSY girişlerin Türkiye'deki durumu incelendiğinde DYSY'nin GSYH içerisindeki payı, 2015 yılında %2,2 düzeyine yükselmiş ancak sonraki yıllarda azalarak 2019 yılında %1,2 düzeyine gerilemiştir. Bir diğer değişken olan gayri safi sabit sermaye

oluşumun GSYH'deki payına bakıldığında oranın yıllar itibari ile artış gösterdiği ve 2017 yılında %30,7 düzeyine yükseldiği, ancak ilerleyen yıllarda ekonomik daralmanın da etkisiyle azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

1.1.2. Sektörel Açıdan Türkiye Ekonomisi

Bulunduğu konum ve coğrafi özelliklerin etkisiyle, Karadeniz, Akdeniz ve Karasal iklim olmak üzere 3 farklı iklimin görüldüğü Türkiye, tarım ürünleri bakımından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Ülke, 2018 verilerine göre 378020 km² tarımsal alana sahip olup bu alan mevcut yüz ölçümünün %49,1'ini oluşturmaktadır (WDI,2020). İklimsel farklılıklarının da etkisiyle birçok farklı ürün grubunun yer aldığı Türkiye'de Karadeniz bölgesinde çay fındık tütün gibi ürünler yetiştirilirken, Akdeniz ve Ege'de sebze, meyve, turuncgiller, zeytin, İç ve Güney Doğu Anadolu'da ise tahıllar, şeker pancarı, pamuk gibi ürün grupları yetiştirilmektedir (Yavuz, 2005: 11). Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye, balıkçılık alanında potansiyelinin altında üretim gerçekleştirmekte olup 2018 yılı itibari ile 0,6 milyon ton ile dünya üretiminin %0,2'sini oluşturmaktadır (OECD, 2021: 2).

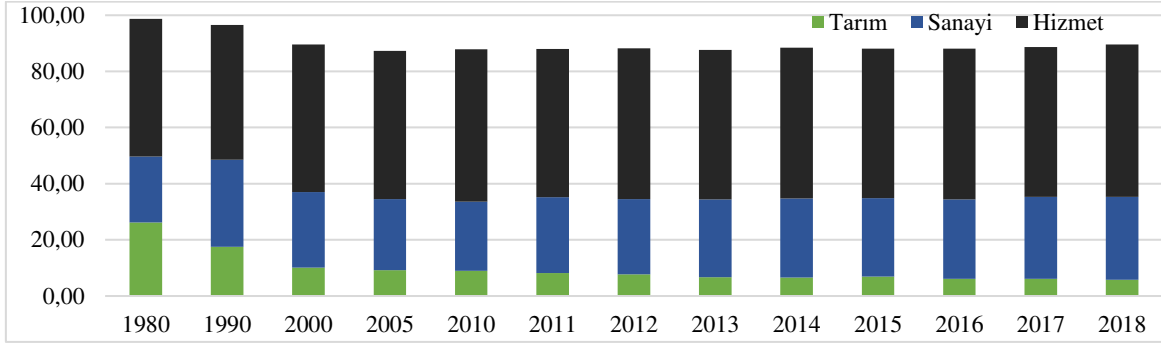
Maden çeşitliliği sıralamasında 10. sırada olan Türkiye'nin GSYH'sinde maden sektörünün payı 2019 yılı itibari ile %1,08'dir. Türkiye'de maden çeşitliliği fazla olmasına karşın rezervler sınırlıdır. Buna rağmen ülke, bazı madenlerin üretiminde üst sıralarda yer almaktadır ve bu madenler, 2019 yılı verilerine göre bor (1.), feldspat ve nefelin siyeniti (1.), magnezyum (3.), perlit (3.), Çimento (4), taş (4.) şeklindedir (USGS, 2020).

Türkiye'nin sanayi sektörü, 2018 yılı verilerine göre, dünyanın 14. büyük sanayisi olup ülke GSYH'sinin %29,4'ünü oluşturmaktadır. Sektör, ülke ekonomisinde hizmet sektöründen sonra ikinci sırada gelmektedir. Türkiye'nin sanayi üretiminde başlıca alt sektörler, dayanıklı tüketim malları, gıda, dokuma, tekstil ve hazır giyim kimya, makine-teçhizat, otomotiv, demir-çelik şeklinde sıralanabilir. Bu sektörlerden, tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında Türkiye, dünya sıralamasında 6. sırada olup Çin'den sonra Avrupa'ya tekstil ihracatında 2. sırada yer almaktadır (Koç vd. 2018: 20).

Ülke ekonomisi içerisinde en büyük paya sahip olan hizmet sektörü, 2018 yılı verilerine göre GSYH'nin %54,2'sini oluşturmaktadır. Hizmet sektöründe, taşımacılık, turizm, inşaat, lojistik başlıca alt sektörler olup başta turizm sektörü ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır (Kıratlı, 2019: 155). 2019 yılı verilerine göre Türkiye 28,9 milyar ABD dolar ile uluslararası turizm geliri ile dünya sıralamasında 15. sırada yer almaktadır (UNWTO, 2020: 59).

Grafik 3'te 1980-2018 döneminde belirli yıllar için tarım, sanayi ve hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir

Grafik 3:Türkiye GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

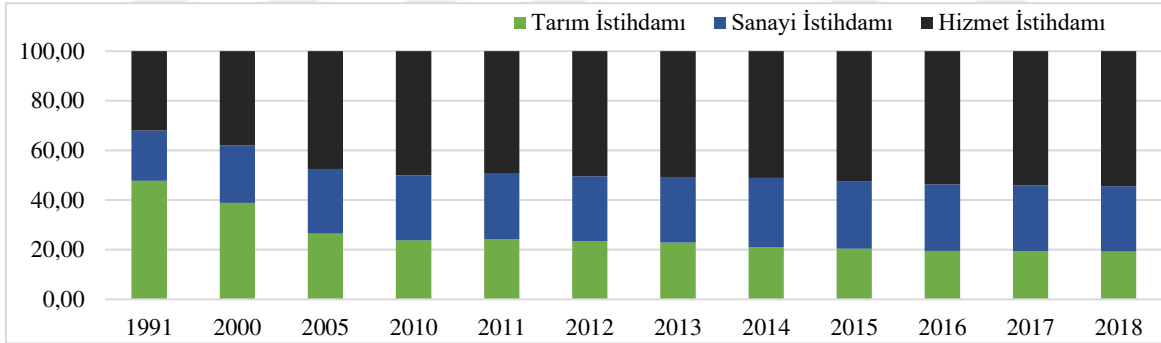

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

GSYH'nin sektörel dağılımına bakıldığında dönem itibarı ile tarım sektörünün payının giderek azaldığı, sanayi sektörünün payının 1990'lı yıllarda %31 düzeyine yükselip 2000'li yıllarda azalarak %30'un altına indiği görülmektedir. Hizmet sektörü dönem boyunca GSYH içerisinde en yüksek paya sahip olup, 1980 yılında %49 düzeyindeyken 2018 yılı itibarıyla %54 düzeyine yükselmiştir.

Grafik 4'te Türkiye ekonomisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörünün toplam istihdam içerisindeki payları 1991-2018 döneminde belirli yıllar için gösterilmektedir.

Grafik 4: Türkiye Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

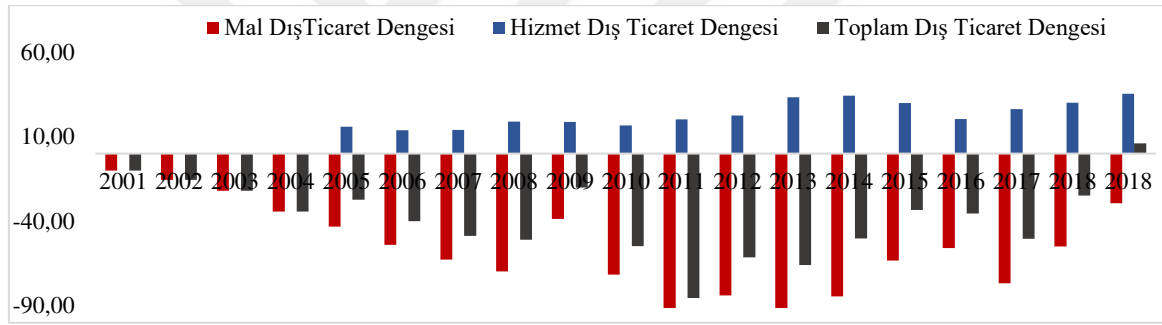
Tarım, sanayi ve hizmet sektörünün toplam istihdam içerisindeki payları incelendiğinde Tarım sektörünün payı 1991 yılında %47 iken 2018 yılında %19 düzeyine gerilemiştir. Sektörün 2018 yılı ekonomideki payı %5 iken istihdamdaki pay görece yüksektir. Sanayi sektöründe istihdam edilenlerin payı 1991 yılında %20 düzeyinde iken 2018 yılında %26'ya yükselmiştir. Ekonomide olduğu gibi istihdamda da en yüksek pay hizmet sektörüne ait olup 1991 yılında %32 olan pay 2018 yılında %54'e yükselmiştir.

1.1.3. Türkiye Ekonomisinde Ticaret

Dünyanın yirminci büyük ekonomisi, WTO, G-20, D-8, Birleşmiş Milletler, Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (ECLAC), ECO, OECD, BSEC, IMF, WB, İKB gibi ekonomik ve ticari entegrasyonlara üye olan Türkiye, 2019 yılı verilerine göre, 171.098 milyon dolar ihracat düzeyi ile dünyanın otuzuncu büyük ihracatçısı konumunda iken, 200.659 milyon ABD doları ithalat düzeyi ile yirmi beşinci sırada yer almaktadır (WDI, 2020). 1980 yılından itibaren uygulanan liberal politikalar ve serbestleşmeye yönelik düzenlemeler sonucu Türkiye, Ekonomik Özgürlük Endeksinde 64,4 endeks değeri ile yetmiş birinci sırada yer almaktadır. Dünya ortalaması 61,6 olan endekste, Türkiye ortalamasının üzerindedir (Heritage, 2020).

Grafik 5'te 2001-2018 dönemi mal ve toplam ticaret dengesi, 2005-2018 dönemi hizmet dış ticaret dengesi yer almaktadır.

Grafik 5: Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018)

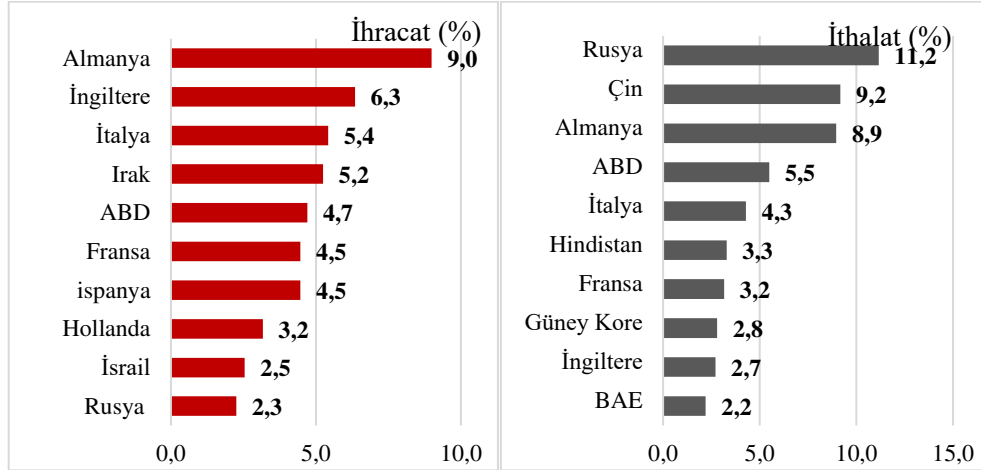

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Türkiye'nin mal ve hizmet dış ticaret denge düzeyi incelendiğinde mal dış ticaret dengesinin dönem boyunca açık verdiği, hizmet dış ticaret dengesinin ise fazla verdiği görülmektedir. Mal dış ticaret dengesindeki açık 2013 yılında 99 milyar ABD doları ile maksimum düzeye ulaşırken ilerleyen yıllarda azalma eğilimi göstermiştir. Son yıllarda artan döviz kuru, ithal mal fiyatlarının görece yükselmesi ile ithalat düzeyinin azalmasında ve dış ticaret dengesinin iyileşmede etkili olmuştur.

Grafik 6'da ülkenin 2019 yılı, başlıca ihracat ve ithalat partnerleri sıralanmaktadır. Grafiğe bakıldığında Türkiye'nin ihracatında ilk on ülkede Avrupa ülkelerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ülkenin ihracatında ilk sırada Almanya (%9), ikinci sırada İngiltere (%6,3) ve üçüncü sırada İtalya (%5,4) yer almaktadır.

Grafik 6: Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

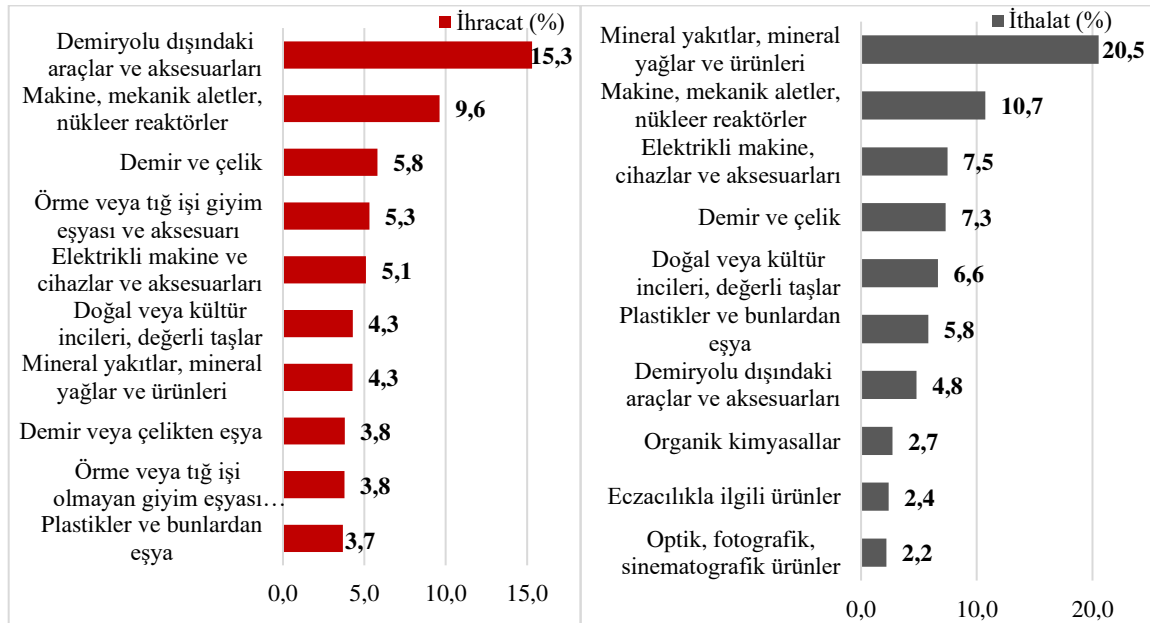

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Türkiye'nin ithalat partnerlerine bakıldığında ilk sırada Rusya'nın geldiği görülmektedir. Türkiye, kullanılan net enerjinin %75'ini ithal eden, enerjide dışa bağımlı bir ülkedir (WDI, 2020). Ülkenin toplam enerji ithalatında, 2019 yılı itibarıyla Rusya'nın payının %34,5 düzeyinde olması, Rusya'nın en büyük ithalat partneri olmasında etkilidir (ITC, 2020). İthalatta diğer önemli ülkeler, Çin (9,2), Almanya (%8,9) ve ABD (%5,5) şeklinde sıralanmaktadır.

Grafik 7'de Türkiye'nin 2019 yılı ihracat ve ithalatında yer alan başlıca ürün grupları sıralanmaktadır.

Grafik 7: Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

2019 yılı itibariyle, Türkiye'nin ihracatında: demiryolu dışındaki araçlar, bunların aksam ve parçaları (%15,3) ilk sırada, makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler (%9,6) ikinci, demir ve çelik ürünleri (%5,8) üçüncü sırada yer alırken ülkenin ithalatında: mineral yağ ve yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (%20,5) ithalatın önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler (%10,7), elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarları (%7,5) ve demir ve çelik (%7,3) diğer önemli ithalat kalemleridir.

1.2. BRICS'in Kuruluşu ve BRICS Ülkelerinin Ekonomi ve Dış Ticaret Yapıları

1.2.1. BRICS'in Kuruluş Süreci

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinden oluşan BRICS 2006 yılında BRIC şeklinde kurulmuş daha sonra 2011 yılında gruba Güney Afrika'nın da eklenmesi ile BRICS olarak adlandırılmıştır. BRICS, sırası ile Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin İngilizce yazımının ilk harflerinden oluşan bir kısaltma şeklindedir. BRIC terimi ilk olarak Goldman Sachs'ın varlık yönetimi başkanı Jim O'Neil (2001) tarafından kaleme alınan "Better Global Economic BRICs Building" adlı raporda kullanılmıştır. O'Neil (2001), raporunda, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ekonomik büyüme hızının dünya ortalamasının ve G-7 ülkelerin ilerisinde olduğuna değinerek geleceğe yönelik tahminlerinde G-7 ülkelerinin payı azalırken BRIC ülkelerinin küresel ekonomideki payının giderek artacağını belirtmiştir.

BRIC ilk olarak, New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısı sırasında Rusya Devlet başkanı Vladimir Putin'in önerisi ile 20 Eylül 2006 tarihinde bakanlar düzeyinde bir toplantı gerçekleştirmiş olup toplantıya Brezilya, Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları ve Hindistan Savunma Bakanı katılmıştır. Rusya'nın öncülüğünde 16 Mayıs 2008 tarihinde Rusya'nın Yekaterinburg kentinde ülkelerin dışişleri bakanlarının bir araya gelmesiyle BRIC ülkeleri arasında ikinci kez toplantı gerçekleşmiştir. Bir diğer önemli adım olarak, 9 Temmuz 2008 tarihinde Brezilya Cumhurbaşkanı Luiz Inacio Lula da Silva, Rusya Cumhurbaşkanı Dmitry Medvedev, Hindistan Başbakanı Manmohan Singh ve Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao Japonya'nın Toyako kasabasında gerçekleşen G8 Zirvesi'nde bir araya gelmişlerdir. Rusya'nın girişimiyle 16 Haziran 2009 tarihinde Yekaterinburg kentinde ilk BRIC zirvesi gerçekleşmiş olup zirve ardından BRIC liderleri ortak bir açıklama yaparak ülkelerin ortak hedefleri açıklanmış ve küresel ekonomin gelişmesine yönelik bazı öneriler sıralamışlardır. İkinci zirve 16 Nisan 2010 tarihinde, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in liderlerinin katılımıyla Brezilya'nın Brasilia kentinde gerçekleşmiştir. Çin'in daveti ile 24 Aralık 2010 tarihinde Güney Afrika BRIC'e üye olmuş ve grubun adı Güney Afrika'nın İngilizce yazımının ilk harfi olan "S" 'nin eklenmesiyle BRICS olarak güncellenmiştir (BRICS, 2019).

BRICS, amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek doğrultusunda strateji ve politikalarını belirlemek amacıyla her yıl üyelerin katılımıyla BRICS zirveleri gerçekleştirmektedir. Güney Afrika'nın

üyeliğinin ardından 2011 yılında üçüncü zirve Çin’de düzenlenmiş ardından dördüncü zirve 2012 yılında Hindistan, beşinci zirve 2013 yılında Güney Afrika, altıncı zirve 2014 yılında Brezilya, yedinci zirve 2015 yılında Rusya, sekizinci zirve 2016 yılında Hindistan, dokuzuncu zirve 2017 yılında Çin, onuncu zirve 2018 yılında Güney Afrika ve son olarak on birinci zirve 2019 yılında Brezilya’da gerçekleşmiştir. Rusya’nın Ufa kentinde, 2015 yılında düzenlenen yedinci zirvede BRICS’in temel amaçları belirlenmiş ve zirvenin ardından dünya ile paylaşılmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde BRICS, üye devletler arasındaki mevcut ikili ve çok taraflı ilişkileri tamamlamayı, güçlendirmeyi ve üye ekonomilerinin küresel arenada ekonomik büyümesinin ve rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (BRICS, 2015: 04).

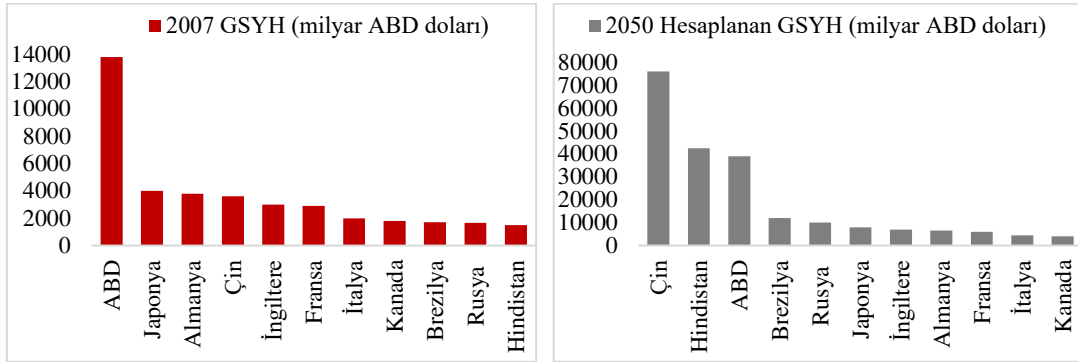
BRICS temel olarak üye devletlerin küresel arenada büyüyüp, rekabet düzeyinin artmasını hedeflerken, dünya ekonomisine de önemli boyutta katkı sağlamaktadır. BRICS’in özellikle küresel ticarete etkisi göz önünde bulundugunda ticari mal fiyatları küresel faiz oranları üzerinde belirleme gücü bulunmaktadır. BRICS ülkeleri bulundukları bölge ve kıtalarda ekonomik büyüklük olarak ilk sıralarda yer almaktadır. Küresel ticarete önemli yeri olan ülkeler grubu, ulaşım ve altyapıya önem vermekte ve düşük gelirli komşu ülkelerin altyapı eksikliklerine de katkı sağlamaktadırlar. BRICS ülkeleri gelişen ekonomileriyle, nitelsiz işgücü ve emek yoğun üretime dayalı üretim tekniklerinden sermaye yoğun üretime geçiş yapmakta ve bu durum nitelsiz işgücü ve daha çok emek yoğun üretim gerektiren sektörlerde az gelişmiş ülkelere fırsat yaratmaktadır (Morazán vd., 2012: 24). BRICS’in az gelişmiş ülke ekonomilerine bir diğer etkisi doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) yoluyla gerçekleşmektedir. BRICS’ten düşük gelirli ülkelere doğru yapılan DYSY girişleri bu ülkeler için büyük önem taşımakta ve ekonomik gelişimlerine katkı sağlamaktadır. IMF’ni 2011 yılı raporuna göre BRICS’in küresel ticaret ekseninde dünya ekonomisine sağladığı katkı ve yardımlar geleneksel kalkınma yardımlarını tamamlayıcı niteliktedir (Moghadam, 2011: 10).

1.2.2. BRICS’in Küresel Ekonomideki Yeri

Ekonomik performansı ile küresel ekonomide oldukça dikkat BRICS’in gelecekte birçok gelişmiş ülkeyi geride bırakacağı tahmin edilmektedir. Ekonomik büyüme hızları, DYSY girişleri, üretim kapasiteleri, dış ticaret performansları ve nüfus büyüklükleri, BRICS ülkelerine yönelik olumlu beklentileri arttırmaktadır. BRIC ifadesini ilk kez kullanan O’Neil, BRIC ülkelerinin ekonomiyi domine edeceğini belirtirken 2050 yılı ekonomik büyüklük sıralamasında Çin’in ilk, Hindistan’ın 2, Brezilya’nın, 4, ve Rusya’nın 5. sırada yer alacağını ileri sürmüştür (O’Neil ve Poddar, 2008: 4).

Grafik 8’de 2007 yılı gerçekleşen ve 2050 yılı hesaplanan GSYH sıralamasındaki ilk 10 ülke yer almaktadır.

Grafik 8: 2007 ve 2050 Yıllarında En Büyük 10 Ekonomi

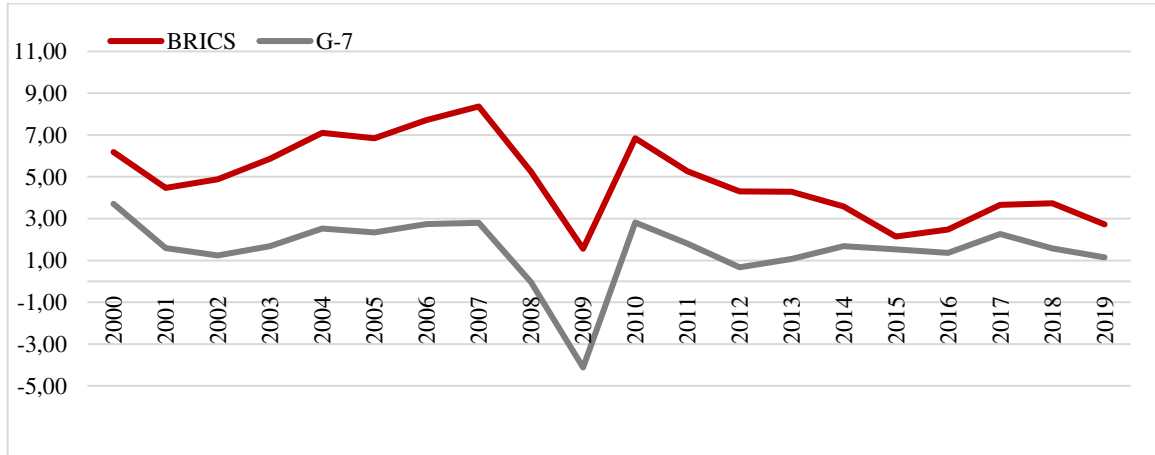

Kaynak: O'Neil ve Poddar, 2008: 4.

Grafikte yer alan ülkelere bakıldığında 2007 yılında, Çin: 3, Brezilya: 8, Rusya: 9, ve Hindistan 10. sırada yer alırken 2050 yılı için hesaplanan GSYH sıralamasında Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya ekonomilerinin ilk sıralara yükseldiği görülmektedir. 2007 sıralamasında Çin harici BRIC ülkeleri, G-7 ülkelerinin gerisinde kalırken 2050 yılı tahminlerine göre BRIC ülkeleri ABD dışındaki diğer G-7 ülkelerinin önüne geçmiştir.

Grafik 9'da BRICS ve G-7 ülkelerine ait 2000-2019 dönemi ekonomik büyüme oranları yer almaktadır.

Grafik 9: BRICS ve G-7 Ülkeleri 2000-2019 Dönemi Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

BRICS ile ilgili değerlendirmelerde gelecekte ekonomiyi domine ederek G-7 ülkelerini geride bırakacağına düşünülmektedir. 2000-2019 dönemi gerçekleşen büyüme rakamlarına bakıldığında, bu değerlendirmeler ile örtüşen bir grafiğin olduğu görülmektedir. Geçtiğimiz 20 yıllık dönemde G-7 ülkelerine ait ekonomik büyüme oranları çoğunlukla %3'ün altında gerçekleşirken BRICS ülkelerinde yalnızca küresel krizin etkilerinin yaşandığı 2009 yılı ile 2015, 2016, 2019 yıllarında ekonomik büyüme %3'ün altına inmiştir. Küresel kriz, G-7 ekonomilerinin küçülmesine yol açarken

bu dönemde BRICS ülkeleri %1'in üzerinde ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Son yıllarda BRICS ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarında düşüş gözlenmekle birlikte halen G-7 ülkelerinin üzerinde ekonomik büyümeyi sürdürmektedirler.

BRICS'in ekonomik performansının yanında küresel ticaretteki yeri de oldukça önemlidir. Tablo 2'de BRICS'in 2019 yılı başlıca ürün grupları (GTİP fasıl numaraları ile birlikte) (%) ve dünya ticaretinde bu ürün gruplarında BRICS'in payları yer almaktadır.

Tablo 2: 2019 Yılı BRICS Dış Ticaretinde Başlıca Ürün Grupları (%)

İhracat			İthalat		
Fasıl	BRICS İhracatındaki Pay (%)	Dünya İhracatında BRICS Payı (%)	Fasıl	BRICS İthalatındaki Pay (%)	Dünya İthalatında BRICS Payı (%)
85	19,58	25,83	85	22,57	20,70
27	13,70	21,11	27	13,83	33,65
84	9,88	17,23	84	10,51	14,51
94	2,90	39,61	26	6,42	60,78
39	2,79	16,17	90	4,25	20,55

26: Cevher, cüruf ve kül, 27: Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, 39: Plastikler ve mamulleri, 84: Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, 85: Elektrikli makine, cihazlar ve aksam ve parçaları, 90: Optik, fotografik, sinematografik ürünler, 94: Mobilya; yatak takımları, şilteler, vb., ürün gruplarını ifade etmektedir. **Kaynak:** <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Dünya Bankası 2019 yılı verilerine göre BRICS, dünya toplam mal ve hizmet ihracatının %16, ithalatının ise %15'ini oluşturmaktadır. İhracat ve ithalatında başlıca ürün gruplarına bakıldığında, elektrikli makine, cihazlar ve aksam ve parçaları, makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, cevher, cüruf ve kül, plastikler ve mamulleri, optik, fotografik, sinematografik ürünler ve mobilya; yatak takımları, şilteler, vb. ürün gruplarının yer aldığı görülmektedir. Bu ürün gruplarında dünya toplam dış ticaretinde BRICS'in payı incelendiğinde, elektrikli makine, cihazlar ve aksam ve parçaları, makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mobilya; yatak takımları, şilteler, vb., plastikler ve mamulleri ürün gruplarında ihracat payının, elektrikli makine, cihazlar ve aksam ve parçaları, makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, cevher, cüruf ve kül, , optik, fotografik, sinematografik ürünler ürün gruplarında ithalat payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Küresel ekonomi ve ticaretin önemli bir parçası olan BRICS'in beş üyesi de grup ve küresel ekonomi için ayrı öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmanın devamında sırasıyla Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin her birinin ekonomik gelişim süreçleri, makroekonomik durumu, sektörel yapısı ve dış ticareti, grup üyeleri arasındaki ve grup ile Türkiye arasındaki dış ticaret incelenecektir.

1.2.3. Brezilya

1.2.3.1. Genel Bilgiler

Brezilya, Güney Amerika kıtasının en büyük ve en kalabalık ülkesi olup başkenti Brasilia, resmi dili ise Portekizce'dir. Atlas Okyanusu'na kıyısı olan ve kıtanın doğu kesiminde yer alan Brezilya'nın komşuları Uruguay, Arjantin, Paraguay, Bolivya, Peru, Kolombiya, Venezuela, Guyana, Surinam, Fransız Guyanası olup Ekvador ve Şili dışında kıtada yer alan tüm ülkelerle ortak sınıra sahiptir. Geniş yüzölçümü ile dünyanın beşinci en büyük ülkesi olan Brezilya'nın toplam alanı 8.515.767.049 km²'dir. Tropik bir iklime sahip olan Brezilya'da, dünyanın ikinci en büyük nehri olan Amazon'un bir bölümü ve Amazon ormanlarının yaklaşık %60'ı bulunmaktadır. Brezilya yüzölçümü bakımından büyük bir ülke olmasının yanı sıra Dünya Bankası (2019), verilerine göre 2018 yılında 209.469.333 nüfusu ile dünya nüfus büyüklüğü sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. Sahip olduğu nüfus, yüzölçümü büyüklükleri ve kültürel zenginliklerinin yanında Brezilya, 2018 yılı verilerine göre 1.868.626 milyon ABD Doları GSYH ile dünyanın dokuzuncu büyük ekonomisidir (WDI, 2019).

1.2.3.2. Brezilya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Brezilya ekonomisi 20. Yüzyıla kadar kısıtlı ürün çeşitliliği ile düşük düzeyde üretim gerçekleştirirken 1930'lu yıllarda dünya genelinde Büyük Buhran'ın etkileri devam etmesine rağmen başarılı bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu dönemde iktidara gelen Vargas hükümeti üretimi ve dış ticareti destekleyecek düzenlemeler yaparak birçok alanda modern kurumlar inşa etmiştir. Finansal kaynaklar kahve üretiminden sanayi üretimine aktarılmıştır. Bu dönemde devlet yatırım projeleri koordine etmek, altyapı yatırımı yapmak ve bazı temel malların üretimini gerçekleştirmek gibi yollarla ekonomiye müdahalelerde bulunmuştur. Bir sonraki hükümet Vargas'ın ekonomi politikalarını sürdürmeyip döviz kuru istikrarına yönelik bir politika izlemiş bu durumun devamında ülkede büyük oranda ithalat artmış ve döviz rezervleri tükenmiştir (Bear, 2001: 38).

1950'li yıllara gelindiğinde tekrar sanayi sektörü ön planda olan ekonomi programları belirlenmiş sanayi toplumu oluşturmak için bazı kamu kurumları, teknolojik gelişimi destekleyecek üniversiteler ve askeri mühendislik okulları kurulmuştur. Ancak 1950'li yıllarda enflasyon, kamu borçları ve dış ticaret açığı gibi problemler Brezilya ekonomisini olumsuz etkilerken 1952 yılında ülkede yaşanan kriz sonucunda dış ticaret açığı ve kamu borçları daha da derinleşmiştir. Parasal krizin üstesinden gelebilmek ve finansman sorunlarına çözüm bulmak amacıyla 1953'te Brezilya Merkez Bankası kurulmuştur. 1950'li yılların ikinci yarısında hükümet değişimi ile birlikte ekonomik gelişme için dayanıklı tüketim malları üretimi ve sermaye mallarına önem verilmiştir. Bu dönemde ekonomik gelişme için gerekli finansmanın enflasyon artırıcı şekilde sağlanması enflasyon

sorununu devamlı kılmıştır. Ekonomik ve siyasi yönden kaotik geçen 1950’li yılların etkisiyle 1960’ların ilk yıllarında da kargaşa söz konusudur (Burlamaqui vd., 2006: 04).

Sanayi üretimine yönelik önemli düzenlemelerin ve gelişmelerin yaşandığı 1950’li yıllar finansman ve finans sektörü açısından oldukça sarsıcı geçmiştir. Yüksek enflasyon, büyüme oranlarındaki düşüşler, cumhurbaşkanlığı seçimi ve koalisyon hükümeti 1960’lı yıllarda ekonomi ve politikanın daha iç içe olduğu bir süreç yaratmıştır. Bu dönemde makroekonomik sorunlar ile birlikte uygulanan belirsiz dış politika, başbakanın istifası ülkede, askeri kesim, yabancı yatırımcılar ve yerli girişimciler için belirsizlik ortamı yaratmıştır. Yaşanan belirsizlikler 1964 yılında Brezilya’da darbe ile sonuçlanmış, darbenin etkisiyle enflasyon oranı %80 seviyesine yükselmiş, dış ticaret açığı artmıştır. Askeri hükümet ekonomik istikrarsızlıkların önüne geçebilmek için dönemin ekonomistlerinden Octávio Gouveia’yı maliye bakanı, Roberto Campos’u ise planlama bakanı olarak göreve getirmiştir. Planlama bakanı Campos ekonomik ve mali sorunların nedenlerinin saptanmasına yönelik teşhis için stabilizasyon programlarını hayata geçirmiş, maliye bakanı; vergi artışları yoluyla gelir artışını, büyüme oranlarını artırmayı hedefleyen parasal programı, kredi kontrolünü hedefleyen finansal programı ve reel ücretlerin sabit tutulmasına yönelik bir ücret endeksleme mekanizmasını gerçekleştirmeyi içeren stabilizasyon programını uygulamıştır. Stabilizasyon programı kısa vadede beklenen başarıya ulaşamazken uzun vadede kurumsal bir reform olarak mali ve finansal düzenlemeler başarılı olmuş ve Brezilya mucizesi olarak adlandırılan 1968-80 döneminde Brezilya’nın hızlı kalkınma sürecinin alt yapısını oluşturmuştur. Reformlar ile birlikte 1950’li yıllarda sanayileşme çabaları neticesinde kurulan çok sayıda atıl kapasite, hızlı bir büyüme ve gelişim sürecine girmiştir (Burlamaqui vd., 2006: 08).

Brezilya mucizesi olarak adlandırılan bir sonraki on yıllık periyod, reformların etkisiyle ekonomik büyüme oranlarının arttığı, enflasyon oranının azaldığı ve ödemeler dengesinin iyileştiği bir dönem olmuş, Brezilya ekonomisi bu dönemde gerçekleşen birinci petrol krizinden çok fazla etkilenmemiştir. Ekonomik başarıların sürdüğü bu dönem 1979’da gerçekleşen ikinci petrol krizi ile son bulmuş 1981 yılında ülkede ekonomisinde büyük bir durgunluk meydana gelmiştir. 1980’li yıllarda artan enflasyon oranını azaltmak için birtakım önlemler alınsa da enflasyon oranı artış göstermiş, 1980 yılında %90 olan enflasyon oranı 1984 yılında %202’ye yükselmiştir. Yaşanan ekonomik istikrarsızlığın giderilmesi amacıyla 1985-1994 yılları arasında altı farklı istikrar programı (Cruzado (1986), Bresser (1987), Summer (1989), Collor I (1990), Collor II (1991), Real (1994)) uygulanmıştır. Temel amacı fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon oranlarının tekrar tek haneli rakamlara indirilmesi olan altı istikrar programının ilk beşi fiyat kontrollerinin uygulanamaması ve döviz kuru baskısı nedeniyle başarısız olmuştur. Altıncı plan olan Real Plan ise uygulanan ikili para sistemi neticesinde başarılı olmuş ve enflasyon tek haneli rakamlara gerilemiştir (Averbug, 2002: 928).

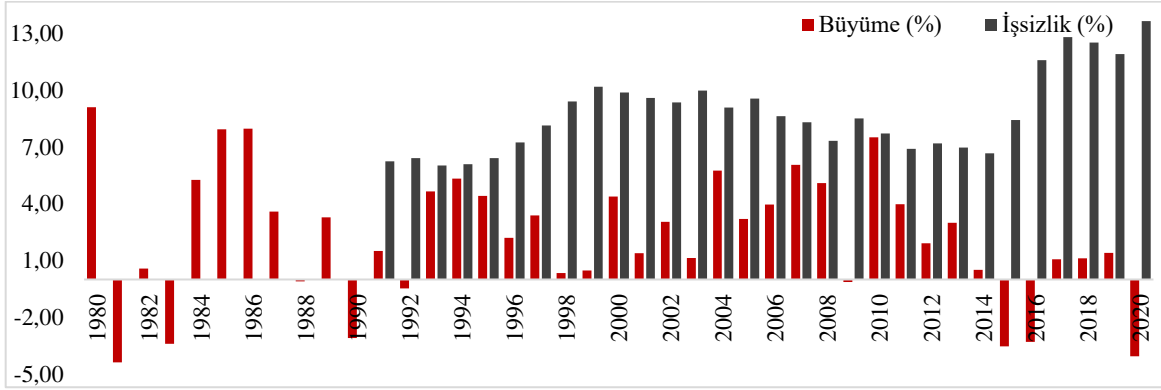
Ekonomik konjonktür ile birlikte politik konjonktürde de değişimler yaşanmış ve 1985 yılında askeri yönetim son bularak sivil yönetime geçilmiş, 1989 yılında 1960'dan beri ilk kez doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Göreve gelen yeni Brezilya Cumhurbaşkanı, Fernando Collor de Mello dönemin ekonomik değişimine ayak uydurarak ekonomide liberalleşmenin önünü açacak uygulamalar yapmıştır. Bu dönemde enflasyon düzeyini düşük tutmak, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek ve mevcut döviz kuru düzeyini sürdürmek için yüksek faiz uygulamasına devam edilmiştir. Ayrıca yerli üreticiyi baskılamak amacıyla ithalat vergileri düşürülmüş ancak bu durum beraberinde ithal malı tüketiminin ve buna bağlı olarak cari açığın artmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda liberal ekonomi politikaları benimsenerek ödemeler dengesi açığı ve cari açık sorunları giderilmeye çalışılsa da pek fazla başarı sağlamamış ve 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizinin de etkisiyle ekonomi daha da kırılgan bir hale gelerek 1999 yılında Brezilya'da parasal bir kriz meydana gelmiştir (Baumann, 2002: 30).

Bu dönemde kriz ile baş edebilmek için IMF'den borç alınmış ancak IMF yardımlarına rağmen 2001'de yaşanan Arjantin ekonomik krizi ve o dönemde ülkedeki politik gerilimlerinin de etkisiyle Brezilya ekonomisi gerilemeye devam etmiştir. 2002 yılında gelen Lula hükümeti ekonomik istikrarı sağlamak için faiz oranlarını artırmak, faiz dışı fazlayı arttırarak yabancı yatırımcılar için güven ortamı sağlamak gibi birtakım uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu uygulamalara sermaye piyasası hızlı bir şekilde cevap vermiş 2004 yılında ekonomi iyileşmeye başlamıştır. İyileşme süreci 2008 küresel krizine kadar devam etmiş ve Brezilya 2008 yılının ilk yarısında %5,2 oranında büyüme göstererek yatırım yapılabilir ülke konumuna gelmiştir. Uygulanan para ve maliye politikaları neticesinde, Brezilya'da krizin etkileri kısa sürmüş 2009 yılında %-02 oranında gerçekleşen ekonomik büyümenin ardından 2010 yılı büyüme oranı %7,5'e yükselmiştir (Bonomo vd., 2014: 10).

2000'li yılların başında Brezilya'nın soya, şeker ve çelik ürünlerine yönelik Çin'den büyük bir talep söz konusu olup bu durum Brezilya'nın net ihracatına büyük katkı sağlamıştır. Bu talebin azalması, kayıt dışı ekonomide yaşanan artışlar, iç piyasada zayıf rekabet ve yüksek vergi oranları, mali açıkların artması gibi nedenler 2014 yılında Brezilya'da büyük bir kriz yaşanmasına sebep olmuştur (ECB, 2016: 17). Kriz sonrası ekonomide işsizlik, bütçe açığı artmış ve bununla birlikte ülkenin kredi derecelendirme notları düşmüştür. Krizin ardından ekonomik büyüme oranı 2015 ve 2016 yıllarında negatif değerler alırken uygulanan ekonomi politikaları neticesinde 2017 ve 2018 yıllarında ekonomik büyüme %1,1 düzeyinde gerçekleşmiştir (Nagy ve Ricz, 2018: 05).

Grafik 10'da Brezilya ekonomisinin 1980-2020 dönemi ekonomik büyüme ve 1991-2020 işsizlik oranları grafiksel olarak gösterilmektedir.

Grafik 10: Brezilya Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020)

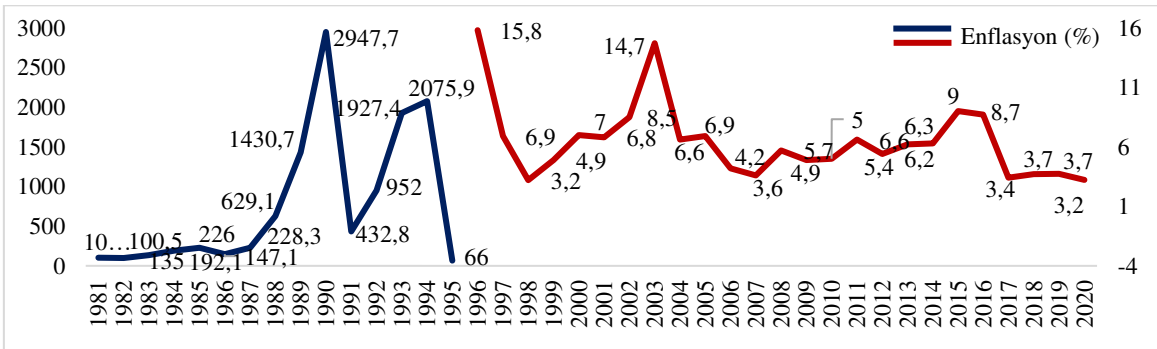
Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında Brezilya ekonomisinin 1979 ikinci petrol krizi, 1989 yılında gelen sivil hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarının başarısız olması, 1999 Brezilya krizi, 2008 küresel kriz ve 2014 yılında Brezilya’da meydana gelen ekonomik krizinden büyük ölçüde etkilendiği ve bu dönemlerde ekonomik büyümenin sıfıra yakın veya negatif değerler aldığı görülmektedir. Çin’de 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını üretim, dağıtım gibi ekonominin birçok alanında etkisini göstermiştir. Ağır kısıtlamaların uygulandığı 2020 yılında Brezilya ekonomisi bu kısıtlamalardan olumsuz etkilenmiş ve %4 düzeyinde küçülmüştür.

İşsizlik oranlarındaki değişime bakıldığında ise 1990’lı yılların başlarında %7’ye yakın değerler alırken 1999 krizi ve sonrası dönemde işsizliğin %10 düzeyine yükseldiği ancak 2014 krizine kadar tekrar %7 düzeyine gerilediği, 2014 krizinden sonra ise işsizlikte büyük bir artış yaşanarak oranın %13 düzeyine yükseldiği görülmektedir.

Grafik 11’de Brezilya ekonomisine ilişkin enflasyon oranları 1981-2020 dönemi için gösterilmektedir. Grafikte birincil eksen değerleri, 1981-1995 dönemine, ikincil eksen değerleri ise 1996-2018 dönemine ait enflasyon oranlarını göstermektedir.

Grafik 11: Brezilya Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1981-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Brezilya ekonomisi 1980-1996 döneminde önemli bir enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Hiperenflasyonun yaşandığı bu dönemde enflasyon oranı %2947 düzeyine yükselmiştir. 1994 yılında uygulanan Real istikrar programının başarılı olması ile birlikte enflasyon oranı da azalarak 1966'da %66'ya, ilerleyen yıllarda ise %10 düzeyinin altına seyretmiştir. 2014 krizi sonrası enflasyon oranında bir artış söz konusu olsa da alınan önlemler neticesinde, 2020 yılında oran %3,2 düzeyine gerilemiştir.

Tablo 3'te Brezilya ekonomisine ilişkin bazı makroekonomik göstergelere yer verilmektedir. Kişi başına düşen GSYH düzeyine ilişkin verilere bakıldığında 1990 yılında 7983 dolar düzeyinden 2018 yılı itibariyle 11026 dolar düzeyine yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3: Brezilya Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1990-2018)

Gösterge	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	7983,7	8803,2	9535,4	11286,2	11431,1	10962,6	10990,2	11026,2
Gini Katsayısı	53,6	52	49,2	49,3	45,4	46,7	46,9	46,9
DYSY Girişi (GSYH %)	0,2	5	1,7	3,7	3,6	4,1	3,4	4,7
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	20,7	18,3	17	20,5	17,8	15,5	14,9	15,8

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

Gelir dağılımındaki adalet hakkında bilgi veren Gini katsayı değerlerine bakıldığında SWIID (2020) verilerine göre 1990 yılında 53,6 olan katsayı değerinin, 2018 yılında 46,9'a gerilediği ancak bu aralık itibariyle Brezilya'da gelir dağılımı adaletinin tam olarak sağlanmadığı, orta düzeyde gelir adaletsizliği olduğunu görülmektedir. DYSY, küresel ekonomide önemli bir makroekonomik faktör olup, Brezilya ekonomisinde DYSY girişlerinin GSYH içerisindeki payı, 1990 yılında %0,2 düzeyinde iken yıllar içerisinde artış göstererek 2018 yılında %4,7 düzeyine yükselmiştir. Ekonomik gelişmenin temel koşullarından biri olan yatırımların gerçekleşmesi, ülkenin sermaye birikimi ile yakından ilgilidir. Brezilya ekonomisinin gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payına bakıldığında 1990 yılında %20,7 olan oran giderek azalmış ve 2018 yılında %15,8'e gerilemiştir.

1.2.3.3. Sektörel Açıdan Brezilya Ekonomisi

Brezilya sahip olduğu verimli toprakları ile dünyanın önemli tarım ekonomilerinden biridir. Birçok farklı tarım ürününün üretilebildiği ülke, gıda ürünleri açısından kendine yetebilir durumdadır. Dünyanın en büyük kahve, şekerpancarı, soya, portakal suyu, tütün ve et ürünleri üreticileri arasında yer almaktadır Tarım ve gıda sanayi ürünleri dış ticaretinde fazla veren bir ülke olan Brezilya'da bu ürünlerin pazarında büyük rekabet söz konusudur. Bu alanda faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin büyük bir kısmı Brezilya pazarında yer almaktadır. Özellikle tarımda modern teknolojilere geçiş

yapılarak makineleşmenin artması, modern sulama ve gübreleme tekniklerinin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte üretimde verimlilik artışı yaşanmıştır (Kiper, 2012: 9).

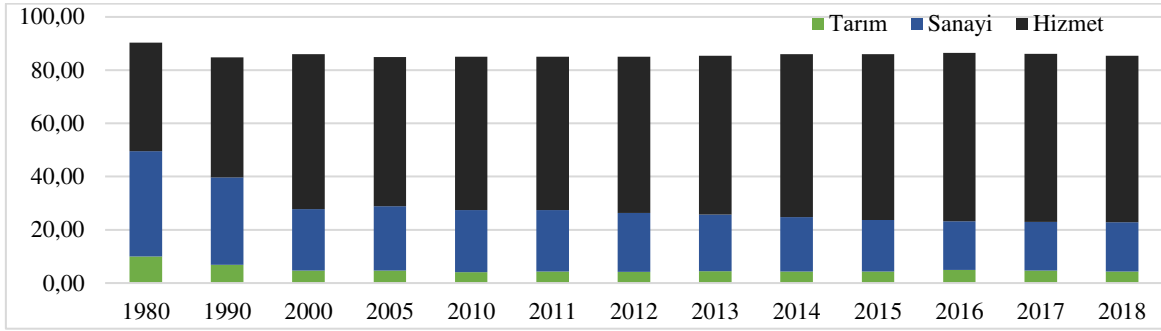
Brezilya, toprağın üzerinde yetişen tarım ürünleri açısından zengin olduğu kadar toprağın altında bulunan maden yatakları açısından da oldukça zengin bir ülkedir. Dünyanın en büyük demir üreticisi olan Brezilya, dünya toplam demir rezervlerinin üçte birine sahiptir. Demir ile birlikte ülke manganez, kömür, krom, altın ve çinko bakımından da zengin maden yataklarına sahiptir. 1995 yılından itibaren madencilik sektöründe yabancı yatırımcılara izin verilmesi bölgeye ilgiyi arttırmıştır (FAO, 2020a).

Brezilya'nın sanayi sektörü, birçok farklı alanda, gelişmiş üretim kapasitesine sahip olup sanayi gelişmişlik düzeyi bakımından Güney Amerika ülkeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Brezilya başta otomotiv, demir çelik, petrokimya, kimyasal madde üretimi, makineler ve elektrikli ekipmanlar olmak üzere havacılık ve telekomünikasyon ürünleri üretiminde de önemli düzeyde üretim gerçekleştirmektedir 1930'lu yıllardan itibaren ithal ikameci sanayileşme politikası uygulayan Brezilya'da sanayi hızlı gelişim göstermiş ancak 1980'li yılların sonunda gerçekleşen liberalleşme hareketleri ile ithal ikameci sanayileşme politikası terkedilmiş ve 1990'lı yıllarda ekonominin kötüye gidişi, liberalleşme sürecinde yaşanan uyumsuzluklar sanayi sektörünün duraksamasına neden olmuştur. Bu duraksama Brezilya'nın yeni teknolojilere adaptasyonunu ertelemiş ve sanayi sektörü gerekli inovasyonları gerçekleştirmede yetersiz kalmıştır (Burlamaqui vd., 2006: 19).

Hizmet sektörü diğer sektörlere kıyasla Brezilya ekonomisinde en büyük paya sahiptir. 1990'lı yıllardan itibaren, genişleyen sektörün GSYH içerisinde payı %50 üzerindedir. Finans sektörü başta olmak üzere, turizm, seyahat ve perakende satış, hizmet sektörünü geliştiren alt sektörlerdir. Büyük bir finans sektörüne sahip olan Brezilya'da 2008 krizinin etkileri, güçlü bankaların varlığıyla kolay atlatılmıştır. Ülke bankaları madencilik ve havacılık gibi alanlarda gerçekleşen mega projelere finansman sağlayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Kiper, 2012: 10).

Grafik 12'de Brezilya ekonomisinde sektörlerinin GSYH içerisindeki payları 1980-2019 döneminde belirli yıllar için gösterilmektedir.

Grafik 12: Brezilya GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

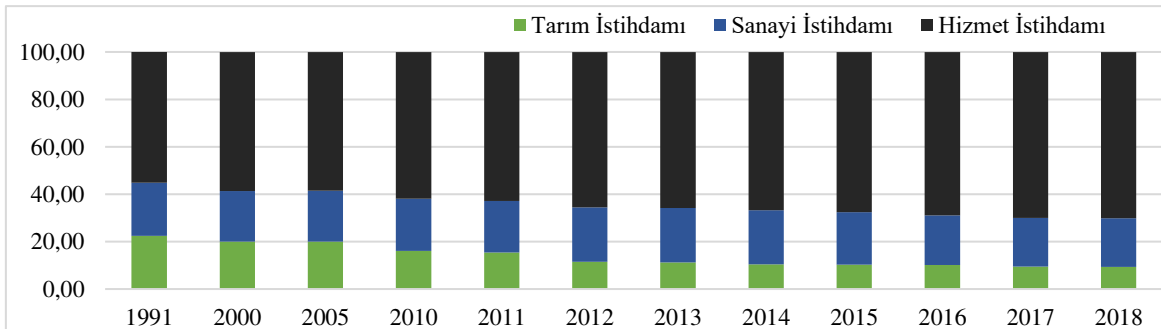

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Brezilya tarım sektörü açısından avantajlı bir ülke olmasına rağmen ekonomi içerisinde sektörün payı oldukça küçüktür. Brezilya'nın GSYH'si içerisinde tarım sektörünün payı 1990'lı yıllarda %10 düzeyinde olup günümüze gelindiğinde bu pay giderek azalmış ve 2018 yılında %4,4'e gerilemiştir. Tarım sektöründe olduğu gibi sanayi sektörünün de GSYH içerisindeki payı yıllar itibarıyla azalmış, 1980'li yıllarda sanayi sektörünün payı %39,95, 2018 yılında %18,44'de gerilemiştir. Hizmet sektörü ise tarım ve sanayi sektörlerinin aksine ekonomide hızla büyüyen ve gelişen sektör olarak GSYH'deki payı giderek artmış, 1980 yılında %40,80 olan bu oran, 2018 yılında %62,63'e yükselmiştir.

Grafik 13'te Brezilya ekonomisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam istihdam içerisindeki payları 1991-2018 döneminde belirli yıllar için gösterilmektedir.

Grafik 13: Brezilya Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Ülkenin toplam istihdamında sektörlerin payına bakıldığında, tarım sektöründe çalışanların toplam 1990'lı yıllarda %22 düzeyinde iken 2018 yılında %9,4'e gerilemiştir. Sanayi sektörünün ekonomi içerisindeki payı azalırken sektörde istihdam edilenlerin payında büyük bir değişiklik yaşanmamış, sektörün istihdam içerisindeki payı 1991 yılında %22,5 düzeyinde iken 2018 yılında %20,4 olarak gerçekleşmiştir. Hizmet sektörünün toplam istihdama katkısı da oldukça büyük olup 1991 yılında %55 olan toplam istihdam payı 2018 yılında %70,1 olarak gerçekleşmiştir.

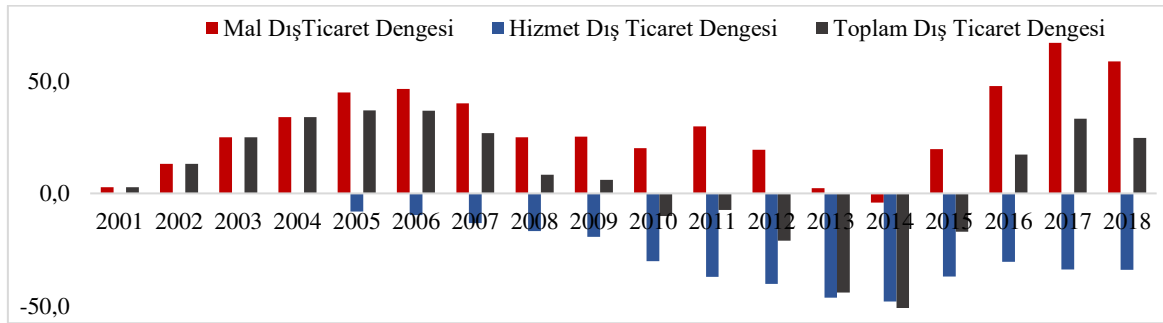
1.2.3.4. Brezilya Ekonomisinde Dış Ticaret

Dünyanın dokuzuncu büyük ekonomisi, WTO, Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), G-20 ve BRICS gibi ekonomik ve ticari birliklerin üyesi olan Brezilya, dış ticaret bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak dış ticaretin, ülke GSYH'sinin %29'unu oluşturduğu Brezilya, 2018 yılında ihracat büyüklüğü bakımından dünya ülkeleri arasında yirmi beşinci sırada yer almaktadır (WDI, 2019). Brezilya'nın ekonomik serbestleşme bakımından diğer büyük ekonomilere kıyasla görece geride olması dış ticaret bakımından ülkeyi olumsuz etkilemektedir. Ekonomik Özgürlük Endeksi'nde Brezilya 2020 yılında 53,7 endeks değeri ile yüz kırk dördüncü sırada yer almakta olup endeksin bileşenlerinden olan ticaret özgürlüğü değeri 67,8 ile 73.9 olan dünya ortalamasının altındadır (Heritage, 2020).

Ekonomik ve ticari özgürlükler bakımından dünya ortalamasının gerisinde kalan Brezilya, bu alanda düzenlemeler yapmakta ve MERCOSUR ve BRICS gibi ülke grupları içerisinde yer alarak dış ticaretini arttırmayı amaçlamaktadır. Brezilya, her ne kadar potansiyelinin altında dış ticaret gerçekleştirse de dış ticaret dengesi açısından olumlu bir tablo çizmektedir.

Grafik 14'te Brezilya'nın 2001-2018 yılları arasında mal, hizmet ve toplam dış ticaret dengesi gösterilmektedir.

Grafik 14: Brezilya Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018)

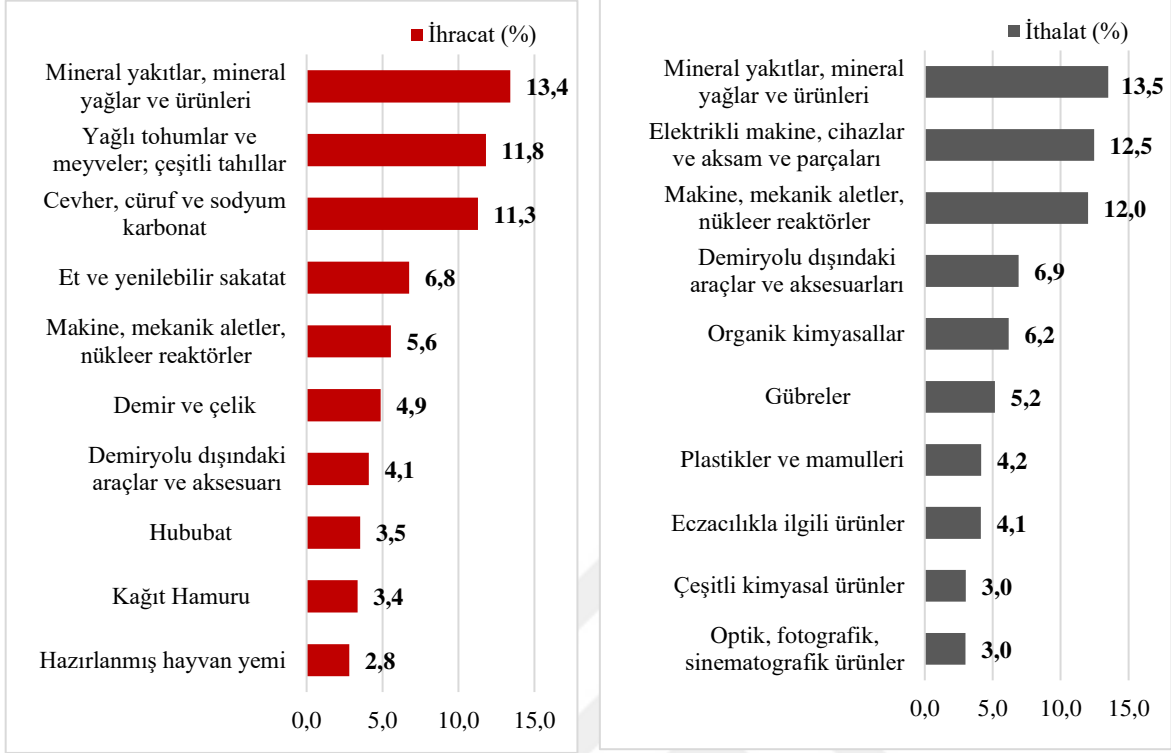

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Brezilya mal ticareti bakımından dış ticaret dengesi pozitif bir ülke iken hizmet ticaret dengesi genel olarak negatiftir. Toplam dış ticaret dengesine bakıldığında 2008 küresel krizi ve 2014 Brezilya krizinin etkili olduğu, 2010-2015 döneminde denge, negatif olmakla birlikte geri kalan dönemde pozitif değerler almaktadır.

Brezilya'nın 2019 yılı ithalat ve ihracatının ürün bazında dağılımı Grafik 15'te gösterilmektedir.

Grafik 15: Brezilya İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

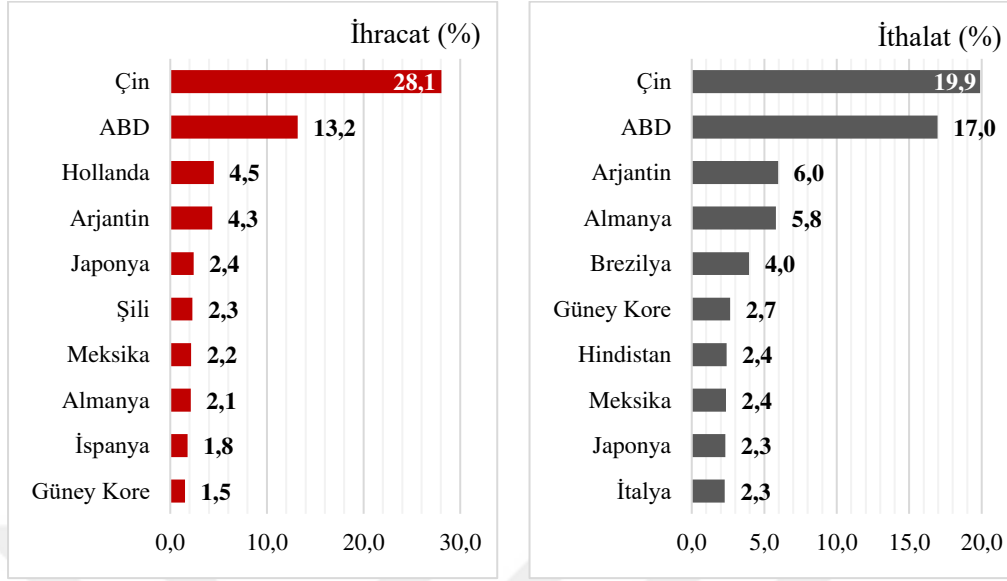

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

İhracat grafiğine göre Brezilya'nın toplam ihracatında, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (%13,4), yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler (%11,8), cevher, cüruf ve sodyum karbonat (%11,3) büyük bir paya sahiptir. Ülkenin ithalatında ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (%13,5), elektrikli makine, cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (%12,5), makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar, bunların parçaları (%12,0), demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı (%6,9) ve organik kimyasallar (%6,2) önemli yer kaplamaktadır.

Grafik 16'da 2019 yılı için Brezilya'nın dış ticaret partnerlerin ülkenin toplam ihracat ve ithalatındaki payları gösterilmektedir.

Grafik 16: Brezilya İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Brezilya'nın dış ticaret partnerlerine bakıldığında Çin'in %28,1 ile ihracatta, %19,9 ile İthalatta ilk sırada ABD'nin ise %13,2 ile ihracatta ve %17,0 ile ithalatta ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ülkenin ihracatında diğer önemli ülkeler: Hollanda (%4,5), Arjantin (%4,3), Japonya (%2,4) şeklinde sıralanırken Arjantin (%6,0), Almanya (%5,8), Brezilya¹ (%4), Güney Kore (%2,7), diğer önemli ithalat partnerleridir.

Diğer BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin, ülkenin ihracatındaki yerine bakıldığında, Çin: 1, Hindistan 18, Rusya 33, Güney Afrika ise 39. sırada yer alırken Türkiye 26. sırada yer almaktadır. Ülkenin İthalatında ise Çin: 1, Hindistan: 7, Rusya 11, Güney Afrika ise 40 ve Türkiye 45. sırada yer almaktadır (ITC, 2019).

1.2.4. Rusya

1.2.4.1. Genel Bilgiler

Kuzey Avrasya'da bulunan, başkenti; Moskova ve resmi dili, Rusça olan Rusya, sahip olduğu 17,075,400 km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük ülkesi ve 2019 yılı itibariyle 145,872,256 nüfusu ile en kalabalık dokuzuncu ülkesidir (WDI, 2019). Dünyadaki ekilebilir arazinin %10' una sahip olan Rusya'da yeryüzü şekilleri çoğunlukla güneyde bozkır ve kuzeyinde yoğun ormanlık ovalar ile kuzey kıyısı boyunca uzanan tundralardan oluşmaktadır. Geniş yüz ölçümü ile Rusya, Norveç, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya Beyaz Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan,

¹Brezilya, Brezilya'nın ithalat partnerleri arasında yeniden ithalat kapsamında yer almaktadır.

Çin, Moğolistan ve Kuzey Kore ile kara sınırı komşusu olup, Ohotsk Denizi ile Japonya ve Bering Boğazı ile bir ABD eyaleti olan Alaska ile deniz sınırı komşusudur. Rusya’da 2016 yılı verilerine göre nüfusun yaklaşık %71’i Ortodoks Hristiyan iken Müslümanlık, Yahudilik ve Budizm de diğer yaygın dinler arasındadır (PEW, 2017). Rusya 2019 yılı itibari ile 1,637,892 milyon dolar GSYH’si ile dünyanın on birinci büyük ekonomisidir. Dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi ve en büyük sekizinci petrol üreticisi olan Rusya’nın ekonomisinde enerji sektörünün payı oldukça büyüktür (EİA, 2019).

1.2.4.2. Rusya’nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Köklü bir geçmişe sahip olan Rusya siyasi ve ekonomik anlamda büyük kırılmalar yaşamıştır. Yirminci yüzyılın başında yıkılan Çarlık Rusya’sından sonra yaklaşık bir asır boyunca ülkede sosyalist düzen devam ederken, 1991 yılından bu yana sosyalist düzen terkedilmiş ve ülke günümüzdeki haline gelebilmek için çeşitli dönüşüm süreçleri geçirmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin olmadığı Sosyalist Rusya’da kamu kolektif mülkiyet düzeni benimsenmiş ve ekonomi devlet tekelinde bulunmaktaydı. Sosyalist düzende ekonomik açıdan başarılı kararlar alınarak ekonomi hızla büyürken, sistemin zamanla bozulması, eşitlik adalet gibi temel prensiplerinden uzaklaşılması sonucu ülke ekonomisi gerilemeye başlamış, ekonomik büyüme oranları negatif değerler almıştır (Özdemir, 2018: 1118).

SSCB ekonomisi temel olarak savunma sanayisine dayalı olup 1990 yılına gelindiğinde sekiz milyon kişinin istihdam edildiği savunma sanayi toplam endüstriyel üretimin %19’unu oluşturmaktaydı. Yine bu dönemde toplam Ar-Ge harcamalarının %80’i savunma sanayi sektörüne ayrılmış ve sektöre ait bu Ar-Ge harcamalarının %70’i askeri amaçlıydı. Sovyet Rusya’nın dağılmasından sonra Yeni Rusya’da büyük bir ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Ülkenin ilk başbakanı Boris Yeltsin önderliğinde makroekonomik istikrar ve ekonominin yeniden yapılandırılması şeklindeki iki temel hedef çerçevesinde piyasa ekonomisine geçiş süreci başlatılmıştır. Bu süreçte, fiyat ve döviz kuru istikrarını dikkate alarak ekonomik büyümeyi arttıracak para ve maliye politikaları uygulanmış ve ekonominin sistemli bir şekilde işlenmesini sağlayacak mali ve ticari alanda kurum ve kuruluşlar kurulmuştur (Shleifer ve Treisman, 2005: 153).

Sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci kapsamında 1993-1994 döneminde kitlesel özelleştirme programı uygulanmış ve 1994 yılının ortalarına gelindiğinde Rus ekonomisinde özel sektörün payı yaklaşık %70’e yükselmiştir. Yine bu dönemde ülke, parasal istikrar için sıkı para politikası uygulanmış ve 1995 yılında IMF’in de desteğiyle ruble stabilize edilmiştir. Kısa süre sonra Asya’da, 1997 yılında gerçekleşen ekonomik krizi ve bu dönemde petrol fiyatlarındaki azalmanın etkisiyle Rusya’da 1998 yılında finansal kriz yaşanmıştır. Krizin etkisiyle ruble hızlı bir şekilde değer kaybetmiş, faiz oranları %80 düzeyine yükselmiş, bankacılık sektöründe 90 günlük moratoryum ilan edilmiş ve 1998 yılında Rusya ekonomisi %5,3 küçülmüştür. Ülke ekonomisi 1990’lı yıllarda

yaklaşık %40 daralmış ancak bu daralmada Sovyet Rusya'nın GSYH'sinin büyük çoğunluğunun askeri üretim ve talebi düşük malların üretiminden oluşması ve yeni ekonomik düzende bu alanlarda üretime ayrılan payın azaltılması etkili olmuştur (Engin, 2007: 47).

Boris Yeltsin'in 1 Ocak 2000 yılında istifası ve ardından mart ayında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimi ile Vladimir Putin ülkenin cumhurbaşkanı seçilmiş ile ülkede yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde petrol fiyatlarının yeniden yükselmeye başlaması, döviz kurunun giderek düşmesinin etkisiyle ekonomi hızla toparlanmıştır. Rusya ekonomisi 1998 ve 2008 krizleri arasında büyük bir gelişim göstermiş, GSYH %83, verimlilik %70 artmıştır (Kudrin ve Gurvich, 2015: 30). Bu dönemde artan petrol ve doğalgaz ihracatı ülkenin ekonomik gelişiminde önemli rol oynarken, toplam ihracat içerisinde de payları giderek artmıştır. Petrol doğalgaz gibi mineral yakıtların toplam ihracat içerisindeki payı 2001 yılında 51,9 iken 2008 yılında bu pay 65,7'ye yükselmiştir. Enerji ihracatından elde edilen gelirler, devlet bütçesinde artış sağlamış ve bu artışın etkisiyle bazı sektörlerde vergi indirimi uygulanmıştır. Bu dönemde kamu harcamaları, kamu sektöründe çalışan kesimin ücretlerinde yaşanan artışlar tüketici talebini, kamu alımlarındaki artışlar ise sanayi ürünlerine yönelik talebi arttırmıştır. Büyümeyi arttıran diğer faktörler finansal serbestliğin arttırılması, Rusya merkez bankasının sürekli artan petrol fiyatlarına karşı uyguladığı döviz politikası sonucu rublenin istikrarlı hale gelmesi, parasal istikrar ve iç pazarın genişlemesinin etkisiyle yabancı yatırımcıların Rusya'ya yönelmesi şeklinde sıralanmaktadır. Yabancı yatırımcıların ülkeye yönelmesi ile birlikte net doğrudan yabancı sermaye girişleri artan bir seyir izlemiş ve 74,783 milyar dolar ile maksimum düzeye ulaşmıştır (Kudrin ve Gurvich, 2015: 31).

Rusya 1998 krizinin ardından hızla toparlanıp 2000'li yıllarda ekonomik açıdan artan bir grafik sergilemiş, ancak 2008 küresel krizi ülkenin büyüme trendini olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz öncesi, 2000-2008 dönemi ülkenin ortalama büyüme oranı %6,9 iken kriz sonrası 2009-2013 döneminde bu oran %1'e gerilemiştir. Rusya ekonomisi, küresel krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuş ve 2009 yılında içerisinde bulunduğu G-20 grubundaki ülkelere kıyasla GSYH'si %8 daha fazla gerilemiştir. Rusya'da krizin etkilerinin bu kadar derin olmasının ardında, artan yolsuzluk, ekonominin enerji ihracatına, yabancı sermaye girişine bağımlı olması ve kriz sırasında hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarının yetersizliği etkili olmuştur (Guriev ve Tsyvinski, 2010: 17).

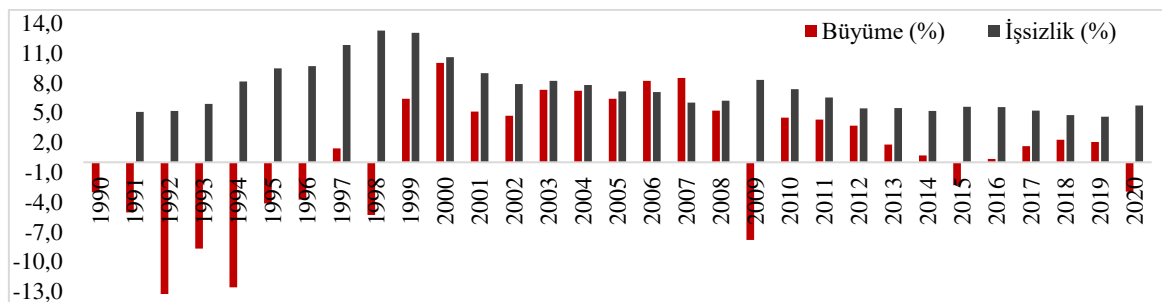
Yaşanan küresel kriz ülke ekonomisini derinden etkilemekle birlikte bu etki uzun döneme yayılmıştır. Rusya ekonomisi 2009-2014 dönemini durgunlukla geçirmiştir. Bu dönemde doğal kaynak ihracatından kaynaklı olarak ülkeye sermaye girişi devam etse de toplam faktör verimliliğindeki azalış ve emeğin sektörel dağılımından kaynaklı olarak ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Bu dönemde toplam ekonomi içerisinde enerji sektörünün payı artarken tarım, sanayi, taşımacılık gibi sektörlerin payı azalmış, işgücü bu sektörlerden enerji sektörüne doğru aktarılmıştır. Enerji sektörü büyürken diğer sektörlerin daralması Rusya ekonomisini daha kırılgan ve enerjiye bağımlı hale getirmiştir. Mevcut durum iktisatçılar arasında Rusya ekonomisinin Hollanda Hastalığı

olgusu ile karşı karşıya olduğunu gündeme getirmiştir. Hollanda Hastalığı, doğal kaynak zengini ülkelerin, doğal kaynak ihracatına bağlı olarak döviz kurunun düşmesi ile ülke parasında yaşanan değer artışının başta imalat sanayi olmak üzere enerji sektörü dışındaki sektörlerin ihracatını olumsuz etkilemesi ve bu sektörlerin daralması sonucu toplam üretimde meydana gelen azalmanın ülkenin ekonomik performansını olumsuz etkilemesi olarak ifade edilmektedir. Literatürde yer alan Algieri (2011), Alexey (2011), Mironov ve Petronevich (2015) gibi bazı bazı çalışmalar Rusya ekonomisi için Hollanda Hastalığı olgusunun geçerli olduğunu ileri sürerken, Dobrynskaya ve Turkisch, (2010), Ito (2017) çalışmalarında Hollanda Hastalığının geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Hollanda Hastalığına ilişkin görüş birliği sağlanamamasına rağmen Rusya'nın enerji sektörüne bağımlılığı giderek artmış ve 2012 yılında toplam ihracat içerisinde enerjinin payı %70'e yükselmiştir (ITC, 2019).

Küresel kriz sonrası yaşanan durgunluk döneminde, Rusya 2011 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuş 2013 yılında ise Dünya Bankası tarafından yüksek gelirli ülke olarak nitelendirilmiştir. Bu gelişmelere rağmen Rusya, 2013 yılında yalnızca %1,3 büyüme göstermiştir. Rusya'nın en büyük ticaret partneri olan AB'de yaşanan ekonomik durgunluk, petrol fiyatlarının durağan düzeyde seyretmesi, komşu ülke Ukrayna ile yaşanan sorunlar neticesinde belirsizlik ortamının yatırımları olumsuz etkilemesi gibi nedenler Rusya ekonomisini etkileyen dışsal faktörler olarak sıralanmaktadır. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi dünya gündeminde büyük yankı bulmuş ve ABD, Kanada, Japonya ve bazı AB ülkeleri Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. (Van de Graaf ve Colgan, 2017: 60). Siyasi olumsuzlukların da etkisiyle yaşanan durgunluğun ardından 2015 yılında Rusya ekonomisi %2,31 küçülmüştür. Ekonomik küçülmenin ardından Rusya ekonomisi yavaş bir toparlanma sürecine girmiş 2018 yılına gelindiğinde %2,25 büyüme gerçekleşmiştir. Ekonomik toparlanma sürecinde enerji sektörüne bağımlılığı azaltmayı hedeflemekte olan Rusya'da 2019 yılında toplam ihracat içerisinde enerjinin payı %52'ye gerilemiştir (WDI, 2019).

Grafik 17'de Rusya ekonomisinin 1990-2020 dönemine ait ekonomik büyüme ve 1991-2020 dönemine ait işsizlik oranları paylaşılmaktadır.

Grafik 17: Rusya Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1990-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında Rusya'nın 2000'li yıllara kadar ekonomik açıdan zor bir dönemden geçtiği ve ekonomik büyüme oranlarının genellikle negatif değerler aldığı görülmektedir. 2000'li yıllarda ise ülke hızlı bir toparlanma sürecine girmiş ve ekonomik büyüme oranı %10'a yaklaşmıştır. Rusya ekonomisi 2008 küresel krizinden büyük ölçüde etkilenmiş krizin ardından ise ülke ekonomisi 2009 yılında %7,9 küçülmüş, devam eden yıllarda büyüme oranları pozitif değerler olsa da giderek azalan bir seyir izlemiştir. 2015 yılında yaşanan siyasi konjonktürün de etkisiyle ekonomi bir kez daha küçülmüştür. Covid-19 salgını Rusya ekonomisinde de etkisini göstermiş 2020 yılında ekonomi %3 küçülmüştür. İşsizlik oranlarının 1991-2020 dönemindeki değişimine bakıldığında 1990'lı yıllarda artan bir seyir izlediği ve 1998 yılında %13,26 ile maksimum düzeye ulaştığı, 2000'li yıllarda ise oranın giderek azaldığı görülmektedir. 2008 yılında %6,20 olan işsizlik oranı krizin etkisiyle 2009 yılında %8,30'a yükselmiş ilerleyen yıllarda tekrar azalma eğilimi göstermiştir.

Rusya ekonomisine ilişkin enflasyon oranları Grafik 18'de verilmekte olup grafiksel gösterimin birincil ekseninde 1993-1995 dönemi, ikincil ekseninde ise 1996-2020 dönemine ait enflasyon oranı değerleri gösterilmektedir.

Grafik 18: Rusya Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1993-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından yeni kurulan Rusya Federasyonu hiperenflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. 1993 yılında %874 olan enflasyon oranı azalarak, 1995 yılında %197'ye 1996 yılında ise %47,8 ile iki haneli rakamlara gerilemiştir. Enflasyon oranı azalan bir seyir izlerken 1998 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle oran tekrar yükselerek %85,7 düzeyine ulaşmış ancak sonraki yıl keskin bir düşüş yaşayarak %20,8'e gerilemiştir. İlerleyen dönemde krizin etkisiyle bir miktar artış gözlenirse de enflasyon oranı genel olarak düşme eğilimindedir.

Tablo 4'te Rusya Ekonomisine ait 1993-2018 dönemini kapsayan bazı makroekonomik göstergelere yer verilmiştir. Ülkenin kişi başına düşen GSYH'si 1990 yılında 7067 dolar düzeyindeyken 2000 yılında 6491 dolara gerilemiş, ilerleyen yıllarda ise artan bir grafik sergileyerek 2018 yılı itibarıyla 11729 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği ölçen

Gini katsayısına bakıldığında 1993 yılında 33,2 olan katsayı 2005 yılına gelindiğinde 37 düzeyine yükselmiş ilerleyen yıllarda katsayı değeri gerileyerek 2018 yılında 33,5 olarak hesaplanmıştır. Katsayı değerinin 30'un üzerinde değerler alması, ülkede orta düzeyde gelir adaletsizliği olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Rusya Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1993-2018)

Gösterge	1993	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	7067,6	6491,1	8929,3	10675,0	11282,1	11298,5	11469,7	11729,1
Gini Katsayısı	33,2	36,8	37	35,5	33,6	33,4	33,4	33,5
DYSY Girişi (GSYH %)	0,3	1,0	2,0	2,8	0,5	2,5	1,8	0,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	27,0	18,7	20,1	22,6	22,4	23,5	24,1	22,7

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

Bir diğer makroekonomik gösterge olan, net doğrudan yabancı sermaye girişlerinin GSYH içerisindeki payı, ülkenin kurulduğu 1990'lı yıllarda oldukça azken 2000'li yıllarda giderek artan bir seyir izlemiş ve 2008 yılında %4,5 düzeyine yükselmiştir; ancak kriz sonrası yaşanan ekonomik durgunluk, dış politikada yaşanan sorunların etkisiyle doğrudan yabancı sermaye girişi azalmaya başlamıştır. Yatırımların finansmanı için gerekli olan sermaye birikimine ilişkin değerlere bakıldığında ise 1993 yılında gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı %27 iken, 2018 yılında bu oranın %22,7'ye gerilediği görülmektedir.

1.2.4.3. Sektörel Açıdan Rusya Ekonomisi

Dünya'nın en geniş yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Rusya'da iklimsel koşullar nedeniyle toplam yüzölçümünün yalnızca %32'si tarım için elverişlidir. 2016 yılı verilerine göre ise ülkenin toplam alanının yalnızca %13,3'ü tarım arazisidir. Tarımsal alanlar çoğunlukla ülkenin güney kesiminde ve Batı Sibirya'da yer almakta olup ülkenin kuzey kesimlerinde daha çok hayvancılık yapılmaktadır. Tarımsal üretimde dünya sıralamasında ön sıralarda yer alan Rusya, Dünya toplam hububat üretiminde Çin, ABD ve Hindistan'ın ardından dördüncü sıradadır. Hububat dışında diğer önemli tarımsal ürünleri şeker pancarı, ayçiçeği tohumu, sebze ve meyveler olarak sıralanmaktadır (FAOSTAT, 2016).

Topraklarının %45'i ormanlık alanlardan oluşan Rusya'da kereste rezervleri dünya toplam rezervlerinin dörtte biri kadar olup, ülkeyi dünya kereste ticaretinde üst sıralara taşımaktadır. (FAO, 2020b: 12) Ormancılığın yanında Rusya'da balıkçılık da önemli bir alandır. Dünya balıkçılık endüstrisinde Çin Peru ve Endonezya'nın ardından Rusya, dördüncü sırada yer almaktadır (FAO, 2020c: 13).

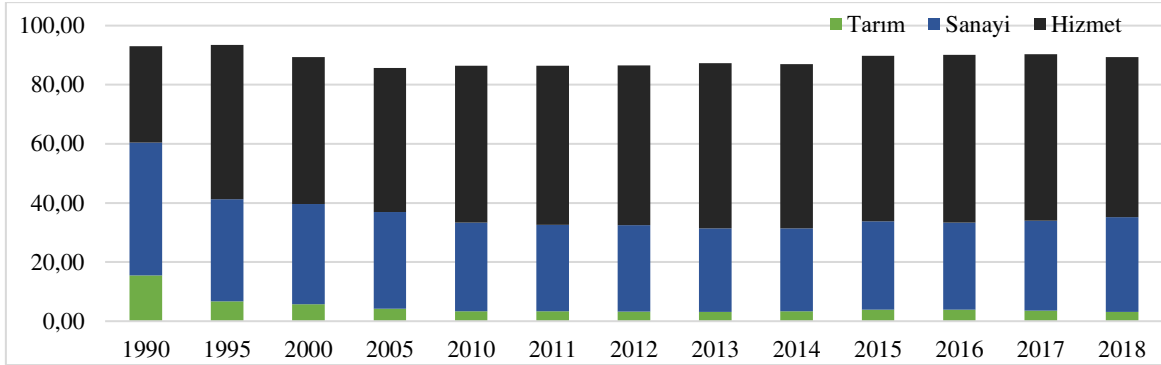
Rusya büyük bir yüz ölçümüne sahip olmakla birlikte, jeopolitik konumu itibariye topraklarının zenginliği ülkeye büyük avantajlar sağlamaktadır. Ural dağlarında bulunan büyük petrol ve doğal gaz rezervleri, Sibiry ve ülkenin doğusunda yer alan kömür rezervleri ile Rusya enerji zengini bir ülke konumundadır. Ülkenin ekonomik performansında enerji sektörünün payı oldukça fazladır. Rusya enerji kaynakları dışında, diğer mineraller bakımında da zengin bir ülke olup, 2018 yılı verilerine göre altın üretiminde Çin ve Avustralya'dan sonra üçüncü sırada yer alırken elmas üretiminde lider konumdadır (USGS, 2020: 71).

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra yeni kurulan Rusya Federasyonu, enerji yoğun, teknolojik olarak geri kalmış ve devlet desteğiyle ayakta kalan, düşük katma değerli işletmeler ve önemli bir yüzdesi savunma sanayisine ait olan sanayi sektörü ile karşı karşıya kalmıştır. Sovyet düzenden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gerçekleşen özelleştirmeler, sübvansiyonların azaltılması, birçok işletmeyi zor durumda bırakmış, sanayi üretimi gerilemiş ve ülke işletmelerinin rekabet gücü azalmıştır. Ayrıca Sovyet Rusya'nın sanayi üretiminde önemli yer tutan savunma sanayinin payının azaltılmasının da etkisiyle 1990'lı yıllarda sanayi üretimi yaklaşık %20 düzeyinde gerilemiştir. 2000'li yıllarda tekrar sanayi üretimi artış göstermiş, bu dönemde artan enerji bağımlılığının önüne geçmek ve sektörel çeşitliliği artırmak amaçlı yerli ve yabancı yatırımların diğer üretim sektörlerine yöneltilmesi hedeflenmiştir. Sanayi sektöründe 2017 yılı verilerine göre imalatın payı %66,7, elektrik gaz ve su tedarikinin payı %9,3 ve madencilik ve taş ocakçılığının payı %24'tür. İmalat sanayisinde ise rafine edilmiş petrol ürünleri, motorlu araçlar, ulaştırma araç ve ekipmanları, makine araç ve teçhizatlar, metaller, kimyasallar ve gıda ürünleri üretilen başlıca kalemlerdir (Kudrin ve Gurvich, 2015: 39).

Sanayi sektörü piyasa ekonomisine geçiş sürecinden oldukça olumsuz etkilenirken perakende, bankacılık, ulaştırma ve telekomünikasyon gibi alt dallara ayrılan hizmet sektörü toplumsal düzen ve ihtiyaçlara karşılık verebilmek için GSYH içerisindeki payını daha da artırmıştır. Rusya'da hizmet sektörü içerisinde kilit alt sektörler perakende, otel endüstrisi ve sağlık hizmetleri olarak sıralanmaktadır 2022 yılı itibariyle Rusya perakende sektörü pazar büyüklüğünün 1,5 milyar dolar düzeyine ulaşması ve Çin, ABD, Hindistan ve Japonya'nın ardından beşinci sıraya yükselmesi beklenmektedir. Rusya'nın ev sahipliği yaptığı 2014 Kış Olimpiyatları ve 2018 Dünya Kupası ülkenin inşaat ve otelcilik sektörlerinin gelişimine katkı sağlamış ve bu müsabakalara hazırlık sürecinde Rus hükümeti birçok alt yapı yatırımı gerçekleştirmiştir (Plotnikov ve Volkovo, 2014: 21).

Grafik 19'da Rusya ekonomisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında 1990 yılında %45 ile en büyük GSYH payı sanayi sektörüne ait iken %32,6 ile hizmet sektörünün ikinci sırada, %15,5 ile tarım sektörünün üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Yıllar itibariyle ülke ekonomisinde sanayi sektörünün payı azalarak hizmet sektörü payı en büyük sektör haline gelmiştir.

Grafik 19: Rusya GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

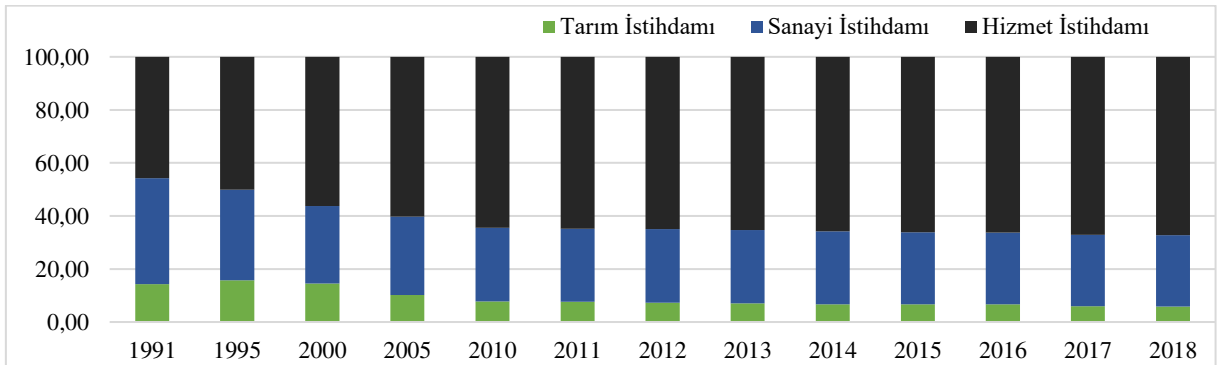

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Sanayi sektöründe yaşanan değişimler, sektörün büyük bir kısmını oluşturan savunma sanayinin önemini kaybetmesi gibi nedenlerle zamanla sektörün payı azalarak 2018 yılı itibariyle %32'ye gerilemiştir. Hizmet sektörü ise yıllar itibariyle GSYH içerisindeki payını artırarak 2018 yılında %54'e yükselmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda tarım sektöründe büyük bir daralma yaşanmış ve yıllar itibariyle sektörün GSYH içerisindeki payı azalarak 2018 yılında %3,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 20'de, Rusya ekonomisine ait tarım sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam istihdam içerisindeki payları gösterilmektedir.

Grafik 20: Rusya Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payına bakıldığında 1991-2018 dönemi boyunca en büyük pay hizmet sektörüne ait iken en küçük pay tarım sektörüne aittir. Bu periyotta sektörlerin sıralaması değişmezken oranlarda birtakım değişiklikler gözlenmiştir. Hizmet sektörü 1991 yılında toplam istihdamın %45,8'ini karşılarken 2018 yılında bu oran %67,21'e yükselmiştir. Sanayi sektöründe istihdam edilenlerin payı 1991 yılında %39,96 iken pay giderek azalmış ve 2018 yılında

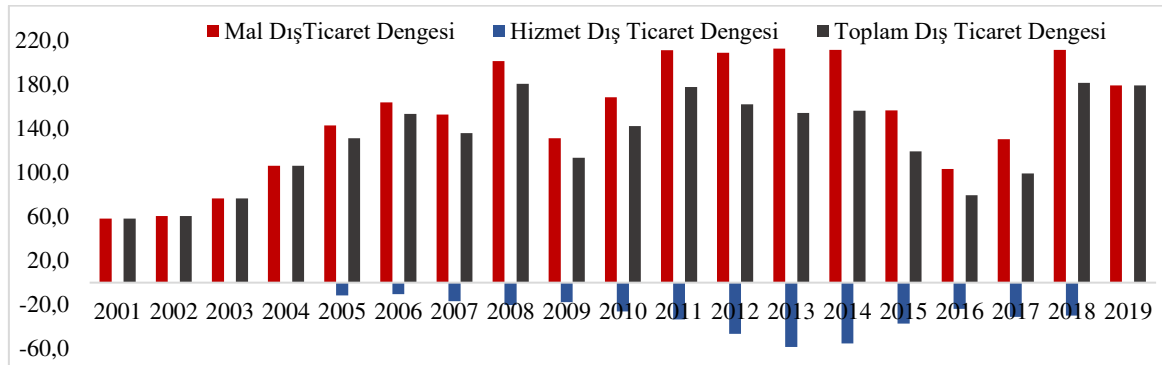
%26,95'e gerilemiştir. Sanayi sektöründe olduğu gibi tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı da yıllar itibariyle azalarak 1991 yılında %14,24 iken 2018 yılında %5,84'e gerilemiştir.

1.2.4.4. Rusya Ekonomisinde Dış Ticaret

Dünyanın on birinci büyük ekonomisi, WTO, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Asya Pasifik Ekonomik İş birliği (APEC), Avrasya Ekonomi Topluluğu (EurAsEC), G-20 ve BRICS gibi ekonomik ve ticari birliklere üye olan Rusya Federasyonu, önemli bir ticaret merkezidir. Dış ticaretin GSYH'nin %52'sini oluşturduğu Rusya ekonomisi, 2018 yılı verilerine göre ihracat büyüklüğü bakımından on dördüncü sırada yer almaktadır (WDI, 2018). Sovyet düzenden piyasa ekonomisine hızlı bir geçiş yapan Rusya 2020 yılı ekonomik özgürlük endeksinde 61,0 endeks değeri ile doksan dördüncü sırada yer almaktadır. Yaklaşık son otuz yıldır serbestleşme sürecine devam eden Rusya ekonomisinde ekonomik özgürlük endeksinin bileşenlerinden olan ticaret özgürlüğü endeks değeri 2020 yılı itibariyle 77,8 ile 73,9 olan dünya ortalamasının üzerindedir (Heritage, 2020). Kısa sürede piyasa ekonomisine geçmeyi başaran Rusya, ekonomik ve ticari birliklere üye olarak dünya ticaretindeki payını arttırmayı hedeflemektedir.

Grafik 21'de Rusya ekonomisine ait 2001-2019 dönemi mal, 2005-2008 dönemi hizmet dış ticaret dengesi yer almaktadır.

Grafik 21: Rusya Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2019)

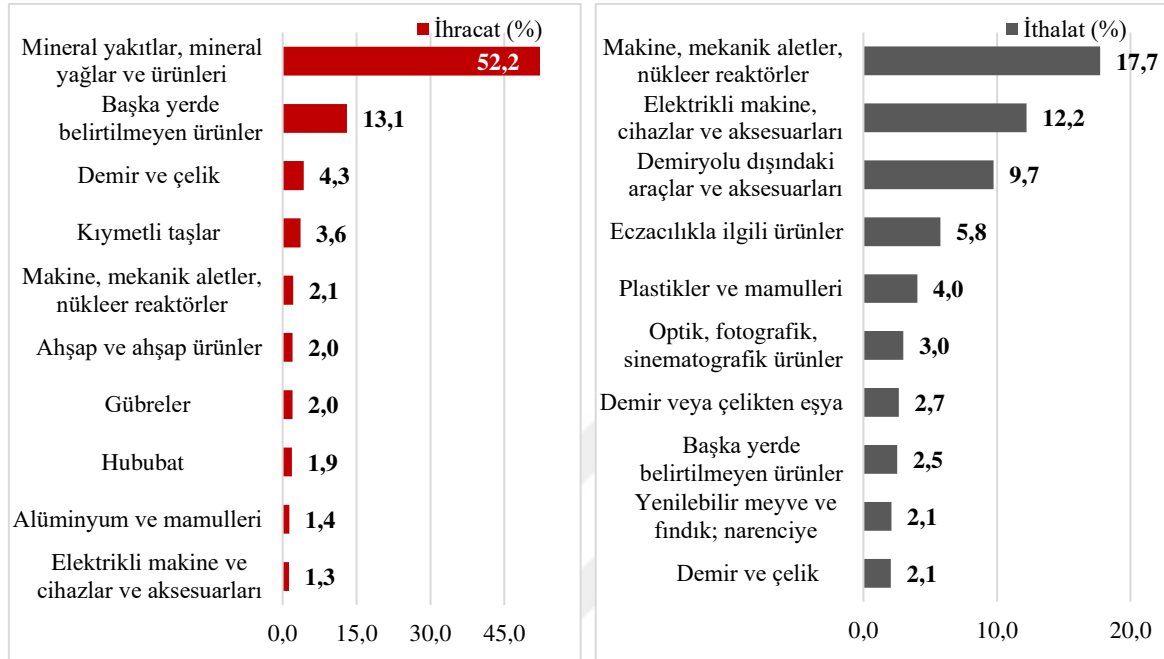

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Ülkenin mal dış ticaret dengesine bakıldığında 2001 yılında 58 milyar dolar fazla verirken 2008 yılında mal dış ticaret fazlası 200 milyar dolar düzeyine ulaşmış, gerçekleşen küresel kriz ve 2014 Rusya krizlerinin ardından mal dış ticaret fazlalarında azalmalar meydana gelmiştir. Krizlerinin ardından ülkenin, mal dış ticaret fazlası artarak 2019 yılında 179 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Hizmet dış ticaret dengesi ise ele alınan 2005-2018 dönemi süresince negatif olup açık vermiştir. Özellikle 2014 krizi öncesi 2013 yılında 58 milyar dolar ve kriz yılı 2014'te 55 milyar dolar ile hizmet dış ticaret dengesi açığı maksimum düzeyine ulaşmıştır. Kriz sonrası dönemde açık azalma

eğilimine girmiştir. Grafik 22’de ülkenin 2019 yılı ihracat ve ithalatında başlıca ürünlerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payları gösterilmektedir.

Grafik 22: Rusya’nın İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

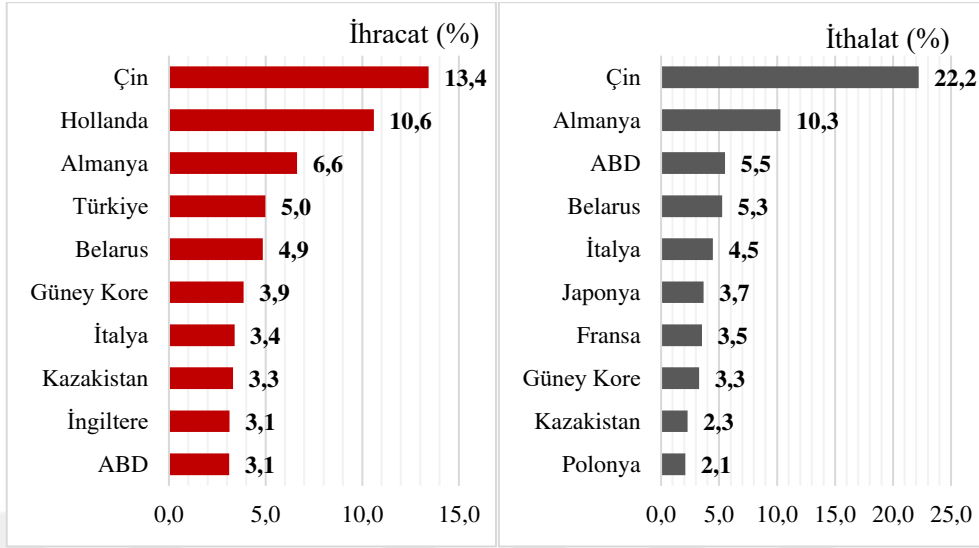

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

İhracatın ürün bazında dağılımına bakıldığında ilk sırayı mineral yakıtlar mineral yağlar ve bunlardan elde edilen ürünlerin (%52,2) aldığı görülmektedir. Enerji ihracatı ülkenin toplam ihracatının yarısını aşmış durumdadır. Ülkenin diğer önemli ihracat kalemleri; başka yerde belirtilmeyen ürünler (%13,1), demir ve çelik (%4,3), kıymetli taşlar (%3,6) şeklinde sıralanmaktadır. Ülkenin ithal ettiği ürünlerde ise ilk sırayı makine, mekanik aletler ve nükleer reaktörler alırken (%17,7), elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarları (%12,2), demiryolu dışındaki araçlar ve aksesuarları (%9,7), eczacılık ile ilgili ürünler (%5,8) diğer önemli ithalat ürün grupları olarak sıralanmaktadır.

Grafik 23’te Rusya’nın 2019 yılı ithalat ve ihracat partnerleri sıralanmaktadır. Rusya’nın ihracatında ilk sırayı Çin (%13,4) alırken, ikinci ve üçüncü sırada Hollanda (%10,6), Almanya (%6,6) yer almakta Türkiye ise %5 ile dördüncü sırada gelmektedir. BRICS ülkelerinden Çin ihracatta ilk sırada yer alırken Hindistan on dördüncü, Brezilya otuz altıncı, Güney Afrika ise yetmiş dokuzuncu sırada yer almaktadır (ITC, 2019).

Grafik 23: Rusya'nın İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Ülkenin ithalat partnerlerine bakıldığında ilk sırada Çin (%22,2) yer alırken, Almanya (%10,3), ABD (%5,5), Belarus (%5,3), İtalya'nın (%4,5) da Rusya'nın ithalatında büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye, Rusya'nın ithalatında on birinci sırada yer alırken BRICS ülkelerinden Çin birinci, Hindistan on beşinci, Brezilya yirmi altıncı ve Güney Afrika ise kırk altıncı sırada yer almaktadır (ITC, 2019).

1.2.5. Hindistan

1.2.5.1. Genel Bilgiler

Güney Asya'da yer alan ve başkenti Yeni Delhi olan Hindistan'ın resmi dili Hintçe ve İngilizcedir. Dünyanın en kalabalık ikinci ve en büyük yüz ölçümüne sahip yedinci ülkesi olan Hindistan'ın 2019 yılı nüfusu 1.366.417.754 olup toplam yüz ölçümü 3.287.590 km²'dir (WDI, 2019). Güneyinde Hint Okyanusu, doğusunda Bengal Körfezi ve batısında Umman Denizi olan Hindistan'ın sınır komşusu olduğu ülkeler, batıda Pakistan, doğuda Bangladeş ve Myanmar, kuzeydoğusunda ise Çin, Nepal ve Bhutan'dır. Hinduizm, Budizm, Jainizm ve Sihizm dinlerinin doğduğu Hindistan'da günümüzde nüfusun %79,80' Hinduizm, %14,2'si İslam, %2,3'ü Hristiyanlık, %1,7'si Sihizm, %0,7'si Budizm ve geri kalan %1,3'ü diğer dinlere mensuptur (CensusIndia, 2011). Ekonomik açıdan da önemli güce sahip bir ülke olan Hindistan, Dünya Bankası (2018) verilerine göre 2,726,323 milyon dolar GSYH büyüklüğü ile dünyanın yedinci büyük ekonomisidir (WDI, 2019).

1.2.5.2. Hindistan’ın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Bağımsızlığını 1947 yılında kazanan ve 1950 yılında kurulan Hindistan devleti kuruluşundan günümüze birbirinden farklı ekonomik süreçler geçirmiştir. Ülke kuruluşunun ilk on beş yılında devletin ön planda olduğu, planlı bir ekonomi politikası belirlemiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planlarının uygulandığı bu dönemde, kendi kendine yetebilen ve sosyal eşitliği sağlayacak şekilde ekonomik büyümenin sağlandığı bir Hindistan ekonomisi var etme politikası belirlenmiştir. Devletin ön planda olduğu ekonomide kamu yatırımları büyük oranda ağır sanayi ve alt yapıya aktarılmıştır. Kendine yetebilen Hindistan’ın hedeflendiği bu dönemde, dış ticarete ithal ikameci bir politika izlenerek ihracat pamuklu dokuma, çay ve kahve ile sınırlandırılmıştır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planının uygulandığı dönemde, 1962’de yaşanan Hindistan-Çin ve 1965 yılında yaşanan Hindistan-Pakistan savaşları planın uygulanmasını sekteye uğratmış ve 1965-1966 yıllarında yaşanan tarımsal durgunluğun da etkisiyle 1965-1967 yılları arasında ülkede döviz krizi yaşanmıştır (Öz, 2006: 1).

Kriz ile birlikte 1965-1967 yılları arasında Bihar eyaletinde meydana gelen kuraklık nedeniyle yaşanan yoksulluk halkı zor durumda bırakmıştır. Ülke tarımsal kuraklık sebebiyle oluşacak bu gibi dar boğazların önüne geçmek amacıyla “Yeşil Devrim” adı verilen tarım politikaları uygulamaya başlamıştır. Uygulanan tarım politikası kapsamında ekilebilir alanların artırılması, iyileştirilmiş tohumların kullanılması ve sulama altyapısının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Hindistan, 1965-1973 dönemini kapsayan “Yeşil Devrim” sonunda tarımsal üretimini büyük ölçüde artırarak dünyanın önde gelen tarım üreticilerinden biri olmuştur. Tarım politikalarının uygulandığı dönemde Hindistan kendine yetebilen ülke politikasını devam ettirmiştir. Hindistan’ın uyguladığı ithalat ve ihracat kısıtlamaları ülkeyi dış şoklara karşı belirli bir ölçüde korurken 1970’li yıllarda ithalat ve ihracat üzerindeki kısıtlamaların azalması, bu yıllarda yaşanan petrol krizlerinden ülkenin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Tarımın ön planda olduğu bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisiyle sanayi sektörüne sermaye aktarımı sekteye uğramış ve sektördeki büyüme gerilemiştir (Mallick, 1999: 60).

Dünya genelinde olduğu gibi Hindistan da 1980’li yıllarda liberalleşme akımına kapılarak serbestleşme politikaları benimsemiştir. Bu dönemde ithal ikameci politika terk edilerek ihracatı teşvik etmeye yönelik devalüasyon uygulamaları başlatılmış, ayrıca ithalat da kademeli olarak serbestleştirilmiştir. Serbestleşme sürecinde IMF ile dört yıllık bir sürede 5 milyar SDR desteği için anlaşma yapılmış ancak 1984 yılında gerçekleşecek seçimlerin de etkisiyle desteğin 3,9 milyar SDR kadarlık kısmı ülkeye aktarılmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde dış ticarete artan serbestleşmenin neticesinde ihracatın ithalatı karşılayamaması ödemeler dengesinin giderek bozulmasına yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan Körfez Savaşı’nın Hindistan’ın Ortadoğu ticaretini oldukça olumsuz etkilemesi ve ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar Hindistan ekonomisini 1991 ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya getirmiştir. Kriz sonrası yaşanan döviz kıtlığı ile sanayi mallarının üretimi için

gerekli hammadde ve ara malı ithalatının kısıtlanması ile sanayi sektörü %0,6 küçülmüştür (Öz, 2006: 4).

Krizin ardından yeni kurulan Hindistan hükümeti, ekonomik sorunların aşılması adına IMF yardımlarına başvurarak IMF'nin istikrar ve yapısal uyum programını uygulamıştır. Program kapsamında ilk olarak fiyat istikrarının sağlanması, sonrasında ise bütçe açığının kapatılması, devalüasyon ile ödemeler dengesi açığının minimize edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca dış ticaret reformları uygulanarak Hindistan dış ticaretinin daha serbest hale gelmesi yolunda adımlar atılmıştır. Ödemeler dengesi açığının kapatılması için uygulanan devalüasyon fiyat istikrarını olumsuz etkilemiş ve enflasyon oranı son on yılın ortalamasını aşarak %14'e yükselmiştir. Kriz sonrası beş yıl süresince ülkenin ekonomik ve toplumsal refah göstergelerinde artışlar olduğu gözlenmiştir. Dünya Bankası istatistiklerine göre ülkenin ekonomik büyüme oranı 1992 yılında %5,3 olarak gerçekleşirken 1996 yılında bu oran %7,4'e yükselmiştir. Yine bu dönemde ihracatta yaşanan artışlar sonucu ihracatın ithalatı karşılama oranı %80 düzeyine ulaşmıştır. Artan işçi ücretleri ile birlikte halkın gelir düzeyinin artması ve bu dönemde azalan kaba ölüm oranı, toplumsal refah açısından da iyileşmelerin gerçekleştiğini göstermektedir (Kapila, 2008: 33).

Uygulanan reform programı ile birlikte yukarı yönlü bir ivme yakalayan Hindistan ekonomisi 1996-1998 yılları arasında yaşanan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle tekrar bütçe açıkları gibi sorunlarla karşılaşarak, 1996-2002 yılları süresince ekonomik durgunluk yaşamıştır. Ekonomik durgunluk ve bütçe açıkları ile mücadele kapsamında 2000 yılında yasa tasarısı hazırlanarak meclise sunulmuş ve beraberinde uygulanan emek mobilitesi ve bazı sektörlerde yatırımların serbestleştirilmesi gibi reformlarla ekonomi kaybettiği ivmeyi tekrar yakalamıştır (Reardon, 2004: 874). 2000'li yıllarda büyüme oranı ortalaması %7,3 düzeyine yükselerek ülke, Hindu Büyüme Hızı² olarak adlandırılan büyüme tuzağından kurtulmuştur. Önemli bir tarım ülkesi olan Hindistan'da 2000'li yıllarda tarımın payı azalırken hizmet sektörünün payı artarak ekonomik büyümeyi domine eden sektör haline gelmiştir. Sanayi sektörü 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara gelindiğinde pek fazla değişim göstermese de endüstriyel büyüme hızı %5,7'den %9 düzeyine yükselmiştir (Anand, 2014: 20).

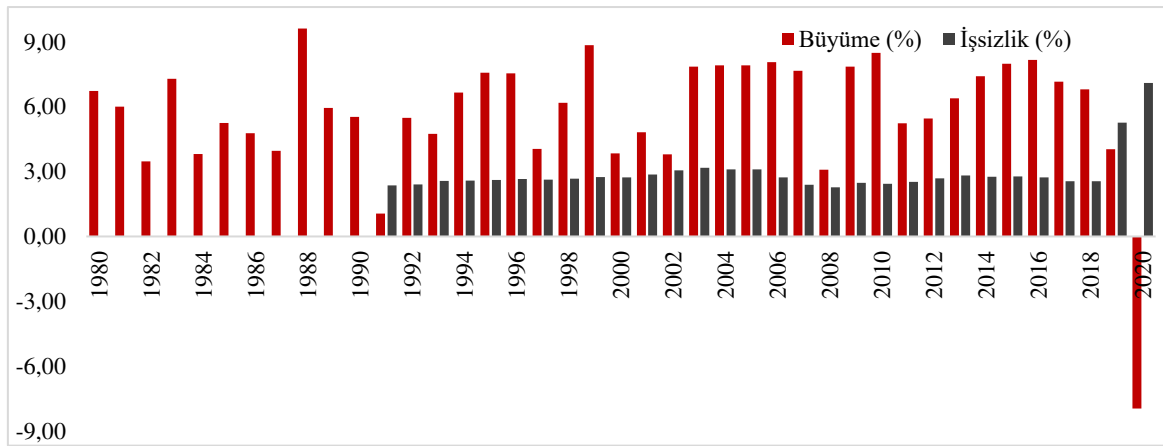
Bu dönemde işsizlik oranları da iyileşme göstermiş 2005'te %8,3 olan işsizlik oranı 2010 yılında %6,6'ya gerilemiştir. Serbestleşme süreci devam ederken ülkeye gelen DYSY yatırımları giderek artmış ve 2009 yılında 19,8 milyar dolar ile maksimum düzeye ulaşmıştır. Gerçekleşen DYSY'nin sektörel dağılımına bakıldığında ise büyük çoğunluğunun hizmet sektörüne yönelik olduğu görülmektedir (Mohanty, 2011: 1692). Hindistan ekonomisinin yükselen grafiği 2010'lu yılların başında durağanlaşarak 2012 yılında GSYH'deki artış %5,6'ya gerilemiş, cari işlemler

² Hindu büyüme hızı, ülkenin 1950-1980 döneminde ortalama büyüme oranının (%3,5) ve kişi başına gelirdeki büyüme oranının (%1,3) düşük düzeyde gerçekleşmesini ifade etmektedir.

açığında artış meydana gelmiştir. Ülke ekonomisi kısa sürede toparlanarak 2014 yılında GSYH büyüme oranı 7,4 düzeyine yükselerek, büyüme oranı %7,3 olan Çin'i geride bırakmıştır. Hindistan başarılı büyüme grafiğini sürdürerek 2015-2018 döneminde ortalama %7,5 düzeyinde büyüyerek en hızlı büyüyen ülkeler arasında yerini almıştır (WDI, 2019).

Grafik 24'te Hindistan ekonomisine ait 1980-2020 dönemi büyüme ve 1991-2020 dönemi işsizlik oranları paylaşılmaktadır. Ülkenin büyüme grafiğine bakıldığında, dönem itibariyle kriz ve ekonomik durgunluk yılları dışında ekonomik büyümenin "Hindu büyüme hızı" olarak ifade edilen %3,5 düzeyini aştığı görülmektedir.

Grafik 24: Hindistan Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020)

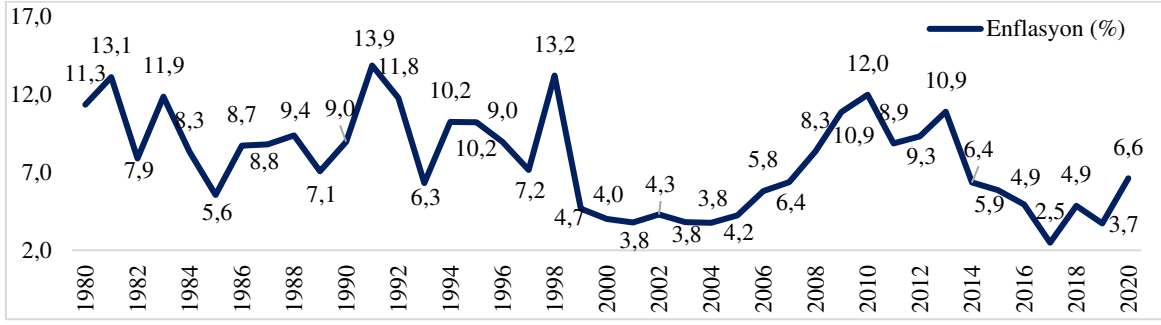

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Kriz yıllarında ise ülkenin büyüme oranları 1991 ödemeler dengesi krizinde %1 düzeyine, 2008 küresel krizinde %3,09 düzeyine gerilemiştir. Grafiğe bakıldığında Hindistan ekonomisinin kriz yıllarının ardından hızla toparlandığı ayrıca görülmektedir. Ülkede ekonomik durgunluğun yaşandığı 1996-2002 döneminde ekonomik büyüme oranı artış ve azalışlar sergilemiş, dönemin ortalama büyüme oranı %5,59 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hindistan, Covid-19 salgınından en çok etilenden ülkelerden biri olup 2020 yılında ekonomi %8 küçülmüştür. İşsizlik oranı grafiğine göre 1991-2020 döneminde ülkede işsizlik oranı genel olarak %3 düzeyindeyken Covid-19 salgınının yaşandığı 2020 yılında bu oran %7,11'e yükselmiştir.

Grafik 25'te Hindistan ekonomisine ait 1980-2020 dönemi enflasyon oranları gösterilmektedir.

Grafik 25: Hindistan Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Hindistan'ın merkezi ekonomiden serbest ekonomiye geçtiği 1980'li yıllarda enflasyon oranı yıllar itibariyle artış ve azalışlar göstermiş olup bu yıllarda ortalama enflasyon oranı ortalama %9,21 olarak gerçekleşmiştir. Oran 1991 krizi ve sonrasında dalgalı bir seyir izlerken 2000'li yıllarda azalarak %4 düzeyine gerilemiş ve daha istikrarlı hale gelmiştir. 2008 küresel krizinin ardından tekrar yükselen enflasyon oranı krizin etkilerinin azalması ile birlikte gerileyerek 2018 yılında %4,86 düzeyinde gerçekleşirken Covid-19 salgının etkisiyle 2020 yılında %6,6'ya yükselmiştir.

Hindistan ekonomisine ait diğer makroekonomik göstergeler 1980-2018 döneminde belirli yıllar itibariyle Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Hindistan Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018)

Gösterge	1980	1990	2000	2005	2011	2015	2016	2017	2018
Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	422,9	581,2	826,6	1040,3	1410,4	1751,7	1874,2	1987,3	2100,8
Gini Katsayısı	39,5	40,1	42,9	46,4	47,4	-	-	-	-
DYSY Girişi (GSYH %)	0,0	0,1	0,8	0,9	2,0	2,1	1,9	1,5	1,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	21,1	28,6	26,7	38,1	39,6	32,1	30,2	30,9	31,3

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

Tabloda Hindistan ekonomisine ait kişi başına düşen GSYH, Gini katsayısı, net doğrudan yabancı sermaye girişinin GSYH içerisindeki payı ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı istatistikleri verilmektedir. Dünyanın yedinci büyük ekonomisi olan Hindistan, 1980'li yıllardan günümüze kişi başına düşen GSYH'sini yaklaşık beş kat arttırarak 2018 yılında 2100,8 dolar düzeyine yükseltse de dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olmasının da etkisiyle Dünya Bankası 2018 yılı, kişi başına düşen GSYH sıralamasında yüz kırk altıncı sırada yer almaktadır. Ülkeye ait, gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren Gini katsayısının en güncel verisi 2011 yılına ait olup, katsayı değeri 47,4 düzeyindedir. Katsayı değeri, 1980 yılında 39,5 iken 2011 yılında 47,4'e yükselmiştir. Hindistan'da gelir adaletsizliğinin yıllar içinde artarak önemli bir sorun haline gelmiştir. Net doğrudan yabancı sermaye girişlerinin GSYH içerisindeki payına bakıldığında, 1980'li

yıllardan itibaren liberal ekonomiye geçiş yapan Hindistan’da bu dönemde DYSY girişleri oldukça az iken 2018 yılında ülkeye 42,286 milyar dolar değerinde DYSY girişi, 11,037 milyar dolar değerinde DYSY çıkışı gerçekleşmiştir (WDI, 2019). 2018 yılı verilerine göre net DYSY girişlerinin ülkenin GSYH’si içerisindeki payı %1,5’tir. Tabloya göre gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı yıllar içerisinde artış göstererek, 1980 yılında %21,1 iken 2018 yılında %31,3 düzeyine yükselmiştir.

1.2.5.3. Sektörel Açıdan Hindistan Ekonomisi

Dünya ekilebilir alan sıralamasında 159,7 milyon hektar alan ile ABD’den sonra ikinci sırada yer alan Hindistan dünyanın önemli tarım üreticilerinden biridir. Birçok tarım ürünü üretiminde ilk ve ikinci sırada olan Hindistan’ın dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olarak tarımsal ürünlere olan iç talebi de oldukça yoğundur. Ülkede 1965-1973 döneminde “Yeşil Devrim” adıyla anılan tarımsal iyileştirme programıyla birlikte Hindistan’ın tarımsal üretimde verimliliği oldukça artmıştır. Ülke, süt, bakliyat, jüt üretiminde ilk sırada yer alırken pirinç, buğday, şeker kamışı, pamuk, yerfıstığı ve ipek üretiminde ise dünya ikincisidir. Ülke ayrıca sebze ve meyve üretiminde de ikinci en büyük üreticidir (Wagh ve Dongre, 2016: 210).

Birçok gelişmekte olan ülkede hizmet ve sanayi sektörlerinin payı artıp tarım sektörünün payı hızla azalırken bu durum Hindistan’da oldukça yavaş gerçekleşmiştir. 2018 yılı verilerine göre tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı %14 iken sektörde istihdam edilenlerin payı %43,86 ile oldukça yüksek düzeydedir (WDI, 2019).

Ülke doğal kaynak bakımından sahip olduğu nüfusu karşılayacak düzeyde değildir. Ülkenin önemli madenleri kömür, demir ve boksit olarak sıralanırken ülke ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazın büyük bir çoğunluğunu ithal etmektedir. Ülkenin Hint Okyanusu’na bağlı nehir ve kanalları balıkçılık sektörü için oldukça elverişli olup 2016 yılı verilerine göre dünya balık ve balık ürünleri ihracatında 5,546 milyar dolar ile altıncı sırada yer almaktadır (FAO, 2018: 55).

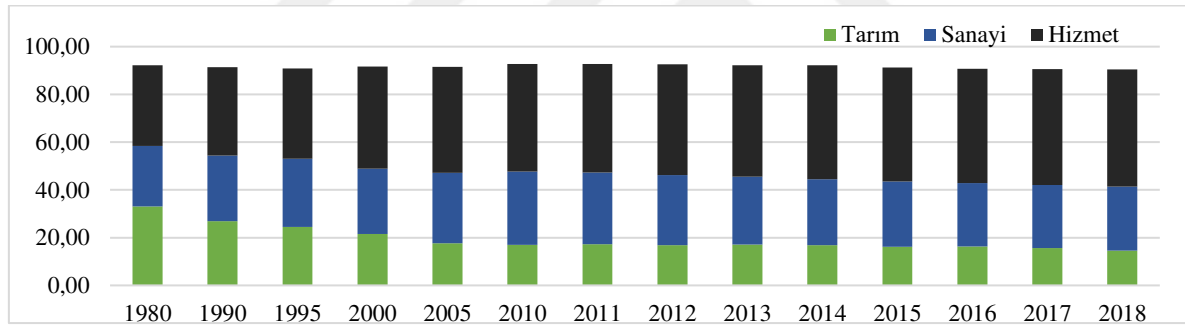
Hindistan’da sanayi sektörünün ekonomideki payına bakıldığında 1980 yılında GSYH’nin %25,34’ünü kapsarken 2018 yılında %26,75 ile fazla bir değişim gösteremediği görülmektedir. 2017 yılında GSYH %7,17 düzeyinde büyürken sanayi sektöründe meydana gelen büyüme %6,2 düzeyindedir. Merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan Hindistan’da sanayi sektörü özellikle yanı başında olan Çin gibi önemli sanayi ürünleri üreticileri ile rekabette güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu durum ülkenin sanayi üretimini olumsuz etkilemektedir. Sektörde istihdam edilenlerin payı 2019 yılı itibarıyla %24,89’dur. Hindistan hükümeti ülke talebini karşılamak ve sektörün istihdama katkısını arttırmak için sektörü geliştirmeyi hedeflemektedir. Ülkenin başlıca sanayi ürünleri; tekstil, ilaç sanayi, otomotiv, kimyasallar ve metaller, demiryolu taşımacılığı araç ve

ekipmanları, gemi inşa ekipmanları ve inşaat malzemelerinden oluşmaktadır (Anand ve Khetarpal, 2014: 66).

Liberalleşme ile birlikte Hindistan ekonomisinde hizmet sektörünün payı giderek artmış ve günümüzde sektör ülke ekonomisini domine eder hale gelmiştir. 1980 yılında sektörün GSYH içerisindeki payı %33,81 iken 2018 yılında %49,13'e yükselmiştir. Ülkelerin gelişme süreçlerinde ekonominin lider sektörü başta tarım sektörü olurken ardından sanayi sektörü ve son olarak hizmet sektörü sırasıyla lider olmaktadır. Hindistan ekonomisinde ise öncü sektör olarak tarımdan hizmet sektörüne direk bir geçiş yaşanmıştır. Ülkede hizmet sektörünün bu denli hızlı gelişmesinde ülkeye giren DYSY'nin büyük çoğunluğunun hizmet sektörüne yönelik olmasının etkisi büyüktür. Hindistan ekonomisinde hizmet sektörünün başlıca alt sektörleri, perakende, ulaşım, sigortacılık, bankacılık, iletişim ve bilişim sektörü olarak sıralanmaktadır. (Amutha ve Juliet, 2017:7)

Grafik 26'da Hindistan ekonomisinde 1980-2018 dönemi için tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH içerisindeki payları gösterilmektedir.

Grafik 26:Hindistan GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

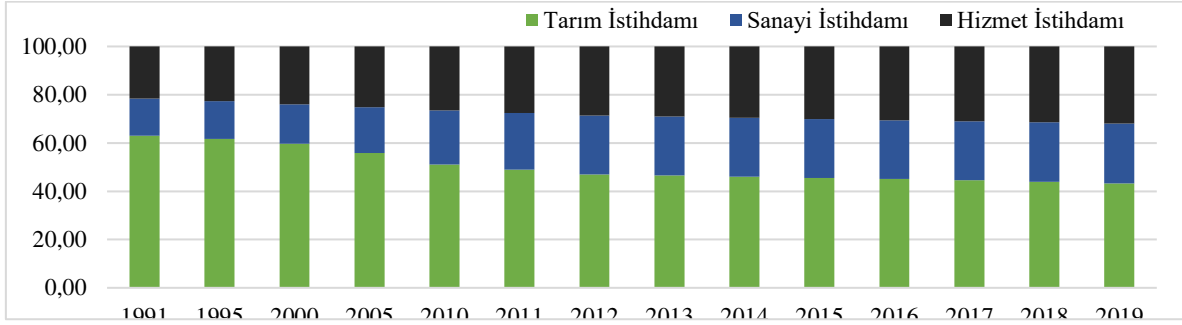

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında 1980'li yıllardan günümüze tarım sektörünün payı giderek azalırken hizmet sektörünün payı artmış sanayi sektörü ise fazla bir değişim göstermemiştir. 1980 yılında tarımın GSYH'deki payı %33, sanayinin %25,3, hizmet sektörünün ise %33,8 iken 2018 yılında sektörlerin payı sırasıyla %14,6, %26,7 ve %49,1 düzeyindedir.

Grafik 27'de tarım sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam istihdamdan aldıkları pay, 1991-2018 dönemi itibarıyla gösterilmektedir.

Grafik 27: Hindistan Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe göre ülkenin toplam istihdamında tarım sektörünün payı en fazla iken tarım sektörünü sırasıyla hizmet ve sanayi sektörü takip etmektedir. 1991 yılında toplam istihdamın %63,05'i tarım sektöründe, %15,30'u sanayi ve %33,81'i hizmet sektöründe istihdam edilmekteyken 2018 yılında tarımın payı %43,21, sanayinin payı %24,89, hizmet sektörünün payı ise %31,90 düzeyindedir.

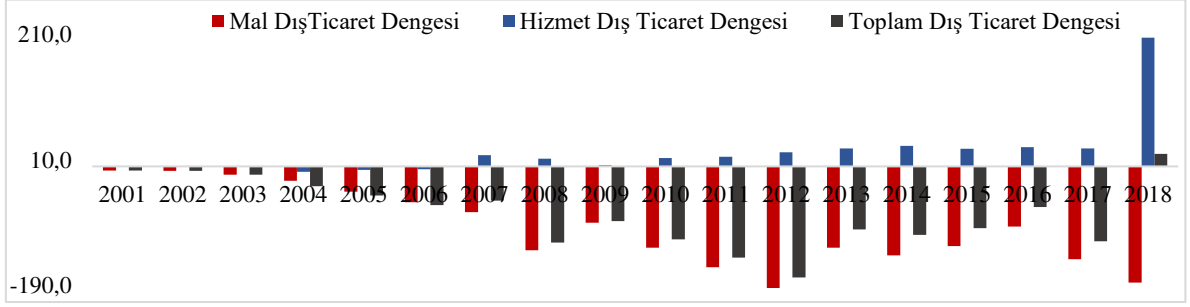
Hizmet sektörü ülke GSYH'de en büyük paya sahipken bu sektörün toplam istihdam içerisindeki payı hala tarım sektörünün gerisindedir. Ülkenin önemli bir tarım ülkesi olması ve Dünya Bankası'nın 2018 yılı verilerine göre toplam nüfusunun %66'sının kırsal kesimde yaşaması tarım sektöründeki yüksek istihdamı açıklamaktadır.

1.2.5.4. Hindistan Ekonomisinde Dış Ticaret

Dünyanın yedinci büyük ekonomisi olan Hindistan, WTO, BRICS, SCO, G-20 ve Güney Asya Bölgesel İş Birliği Derneği (SAARC) gibi uluslararası ticari ve ekonomik organizasyonlara üye olarak dünya ticaretinde payını artırmayı hedeflemektedir. Uzun yıllar kendine yetebilen bir ülke olmayı temel ekonomi politikası olarak belirleyen Hindistan, 1980'li yılların ardından dışa açık ekonomi politikası gütmüştür. Ülkenin 2018 yılı mal dış ticareti, GSYH'nin %30,8'ini oluştururken, ülke toplam mal ve hizmet dış ticaretinde on sekizinci sıradadır (WDI, 2019). Ülkenin merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin görece geç olması ülkeyi serbest ticarete dünya sıralamasında gerilerde bırakmıştır. Hindistan, ekonomik özgürlük endeksinde 56,6 endeks değeri ile 61,6 olan dünya ortalamasının gerisinde, 120. sırada yer almaktadır. Ülkenin ticaret özgürlüğü endeks değeri ise 73,4 ile 73,9 olan dünya ortalamasına oldukça yakındır (Heritage, 2020).

Grafik 28'de ülkenin 2001-2018 dönemi mal, hizmet ve toplam dış ticaret dengeleri gösterilmektedir.

Grafik 28: Hindistan Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018)

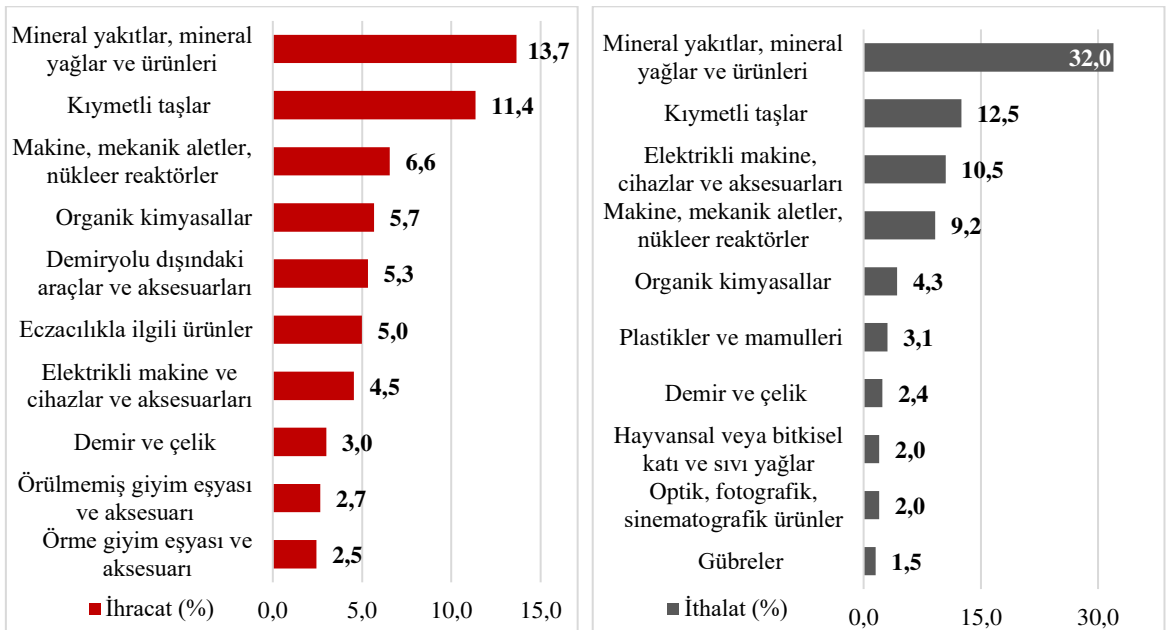

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Hindistan ele alınan dönem itibariyle mal ticaretinde her yıl açık vermiş ve bu durum ülkenin toplam dış ticaret dengesini de olumsuz etkilemiştir. Öte yandan ülke hizmet dış ticaret dengesi 2007 yılı ve sonrasında her yıl fazla vermiştir. 2018 yılında 205 milyar dolar ile hizmet dış ticaret fazlası maksimum düzeye ulaşmıştır.

Ülkenin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında ise 2018 yılına kadar mal dış ticaret dengesi açığının hizmet dış ticaret dengesindeki fazladan daha büyük olması nedeniyle toplam dış ticaret dengesinin negatif değerler aldığı, 2018 yılında ise bu durumun tersine dönmesinin sonucu toplam dış ticaret dengesinin 19,8 milyar dolar fazla verdiği görülmektedir. Buradan hareketle GSYH payı en yüksek sektör olan hizmet sektörünün ülkenin dış ticaretindeki payının da oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Grafik 29'da Hindistan'ın 2019 yılı ithalat ve ihracatının ürün bazında dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 29: Hindistan İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

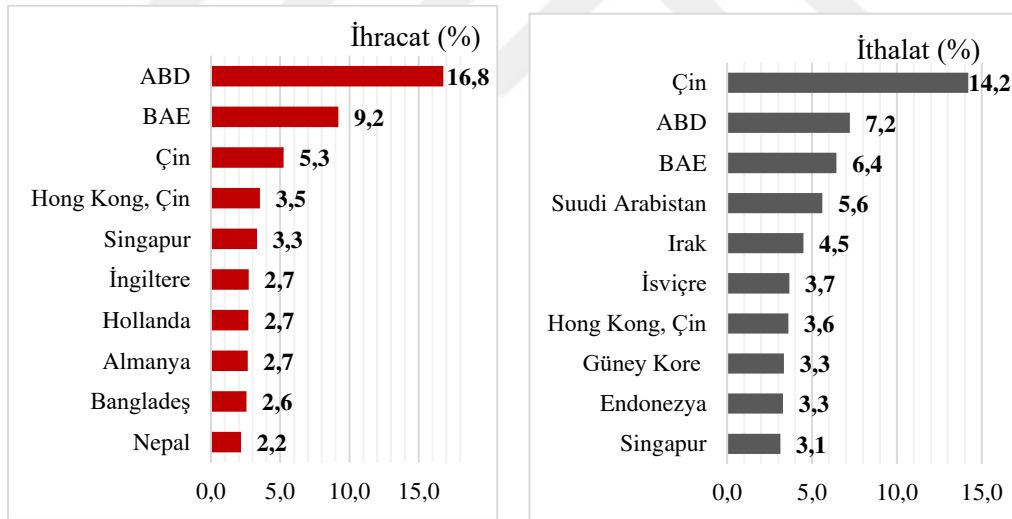

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Grafığe göre ülkenin ihracatında en çok paya sahip ilk on ürün grubunda mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünlerinin (%13,7) birinci, kıymetli taşların (%11,4) ikinci ve makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler (%6,6) üçüncü sırayı almaktadır. Ayrıca organik kimyasallar, demiryolu dışındaki araçlar ve aksesuarları, eczacılıkla ilgili ürünler de Hindistan ihracatında önemli paya sahiptir. Ülkenin ithalatında ise ihracatta olduğu gibi mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünlerinin (%32) birinci, kıymetli taşların (%12,5) ikinci sırayı alırken, elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarları (%10,5), üçüncü sırayı almaktadır. Ülkenin ithalatında önemli paya sahip diğer ürün grupları, organik kimyasallar ve makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, organik kimyasallar şeklinde sıralanabilir. Hindistan'ın yoğun olarak ithal ve ihraç ettiği ürün gruplarına bakıldığında ortak ürün gruplarının olduğu ve buradan hareketle ülkenin ticaretinde endüstri için ticaretin yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 30'da Hindistan'ın 2019 yılı ihracat ve ithalatının ülkeler bazında dağılımı grafiksel olarak gösterilmektedir. İhracatın ülkeler bazında dağılımında sırasıyla ABD (%16,8), BAE (%9,2), Çin (%5,3), Hong Kong, Çin (%3,5) en büyük partnerlerdir. Ülkenin ithalatında ise Çin (%14,2) ilk sırada yer alırken ABD (%7,2), BAE (%6,4) Suudi Arabistan (%5,6) diğer önemli partnerlerdir.

Grafik 30: Hindistan İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademapp.org/> (08.10.2019).

Hindistan'ın ihracat ve ithalatında Çin ilk sıralarda yer alırken diğer BRICS ülkelerinden Brezilya: ihracatta 24, ithalatta ise 34. Güney Afrika: ihracatta 25, ithalatta 22., Rusya: ihracatta 32 ve ithalatta 23, sırada yer almaktadır. Türkiye ise ülkenin ihracat partnerleri sıralamasında 19. Sırada yer alırken ithalatta 36. Sırada (ITC, 2019).

1.2.6. Çin

1.2.6.1. Genel Bilgiler

Doğu Asya’da yer alan Çin Halk Cumhuriyeti’nin başkenti Pekin, resmi dili Çince’dir. Çin, 9,706,961 km² yüzölçümü ile Rusya ve Kanada’dan sonra dünyanın en büyük üçüncü ülkesi olup birçok ülke ile kara sınırı bulunmaktadır. Ülkenin ortak kara sınırı olan ülkeler, Güney Asya’da Hindistan, Bhutan, Nepal, Afganistan ve Pakistan; Orta Asya’da Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan; İç ve Kuzeydoğu Asya’da Rusya, Moğolistan ve Kuzey Kore; Güneydoğu Asya’da Vietnam, Laos ve Myanmar olarak sıralanırken ülkenin ayrıca Güney Kore, Japonya, Vietnam ve Filipinler ile deniz sınırı bulunmaktadır. Ülke coğrafi büyüklüğünün yanı sıra 2019 yılında 1,433,783,686 nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi konumundadır. Geleceğe yönelik nüfus tahminlerine göre uzun yıllardır dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin’in Hindistan’ın gerisinde kalarak ikinci sıraya gerileyeceği tahmin edilmektedir. Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Çin’de Taoizm, Konfüçyüsçülük ve Budizm dinleri Çin medeniyetinin gelişmesine büyük katkı sağlamış, ancak günümüzde ülkenin %50’den fazlası ateist olup hiçbir dine inanmazken ülkenin %16’sı Budist, %2’si Hristiyan ve %1’i Müslüman’dır (Wenzel-Teuber, 2016: 30). Çin derin bir kültüre sahip olmakla birlikte Dünya Bankası (2018) verilerine göre 13.608.151,86 milyon ABD doları GSYH ile dünyanın ikinci büyük ekonomisidir (WDI, 2019).

1.2.6.2. Çin’in Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Çin hanedanlığının 1911 yılında yıkılışının ardından yaklaşık kırk yıl boyunca ülkede yaşanan iç karışıklıklar ve Çin-Japonya savaşları kaos ortamı yararmıştır. Çin Komünist Partisi Başkanı Mao Zedong öncülüğünde 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Mao ülkenin siyasi ve ekonomi politikaları bakımından oldukça önemli olup, ülke politikaları Mao dönemi ve Mao sonrası dönem olarak ayrıştırılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, Mao Zedong başkanlığında, dışa kapalı dünya ticaretinden izole, sosyalist yapıda kurulmuştur. Ülkede, 1950’li yıllarda popüler olan planlı ekonomi uygulanmış ve birinci beş yıllık plan 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Plan çerçevesinde Sovyet modeli uygulanmış ve ülke genelinde yatırımlar artırılmış, ayrıca kitlesel tarım hareketi ile ülkenin tarımsal üretimi artmış ve bu durum ekonomiye olumlu yansımıştır (Timurtaş, 2018: 59).

İkinci beş yıllık kalkınma planının uygulandığı 1958 yılında Mao liderliğinde “Büyük Atılım Harekatı” projesi uygulanarak ülkenin hızlıca sanayi toplumuna dönüşmesi hedeflenmiş, bu hedef doğrultusunda yaklaşık dokuz yüz bin kişiyi kapsayan tarım ve demir çelik sektörüne yönelik komünler oluşturulmuştur. Hedeflenen dönüşüm bu dönemde gerçekleşememiş, ayrıca iklim koşullarının bozulmasıyla 1959 yılında ülkede tarihe “Çin Kıtlığı” olarak geçen büyük bir kıtlık yaşanmış ve yaklaşık kırk milyon insan açlık nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Kıtlığın etkileri 1962 yılına gelindiğinde azalmış ve ülke ekonomisinde canlanma gerçekleşmiştir. Yaşanan ekonomik

canlanmasının etkisiyle 1963-1966 döneminde Çin GSYH'si %14 büyümeye göstermiştir (Gündal, 2015: 57).

Yaşanan kıtlık ve toparlanmanın ardından 1966 yılında ülkenin üçüncü beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe girmiştir. İlk iki plandan farklı olarak üçüncü planda temel politika askeri alanda gelişme ve tarımda kendine yetebilir hale gelmek olmuştur. Plan ile birlikte Mao, “Kültür Devrimi Çağı” olarak ifade edilen ve kendisinin 1976 yılında, vefatına kadar sürecek bir dönem başlatmıştır. Mao'nun Çin Komünist Partisi içerisinde kendisine karşı olanları bastırmak ve ülkede devrimci ruhu canlandırmak için başlattığı Kültür Devrimi Çağı, başarılı olamamış ve Çin toplumunu olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde ülkenin dış politikada yaşadığı sorunlar artmış, 1962 yılında Hindistan ile 1969 yılında ise Rusya ile çatışmalar yaşanmıştır. Ülke dış politikada yaşadığı sorunlarla birlikte daha da dışa kapalı hale gelmiştir. 1971-1980 döneminde ülkede dördüncü ve beşinci beş yıllık kalkınma planları uygulanarak tarımsal gelişime ağırlık verilmiştir (Flores, 2003: 12).

Devlet başkanı Mao Zedong'un 1976 yılında ölümüyle ülkede büyük bir değişim yaşanmış, ülkenin başına geçen Deng Xiaoping planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmıştır. Planlı ekonominin terk edilmesinde, mevcut ekonomi politikalarının kıtlıkla mücadelede yetersiz kalması, Kültür Devrimi'nin yarattığı olumsuz ortamın toplumu sosyalizmden uzaklaştırması ve Tayvan, Hong Kong, Singapur, Güney Kore gibi diğer Uzakdoğu ülkelerinin piyasa ekonomisi ile olumlu sonuçlar elde etmesi etkili olmuştur. Yaşanan dönüşüm ile birlikte sosyalizmden vazgeçilmeyip, piyasa ekonomisi ile sosyalizmin bir arada olduğu “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırılan, bir sistem uygulanmıştır. Bu dönemde birçok alanda kademeli olarak reformlar uygulanarak merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 664).

Reform sürecini, piyasalarla ilgili ve daha çok mikro ölçekte düzenlemelerin yapıldığı 1978-1992 yıllarını kapsayan birinci reform dönemi ve makroekonomik reformların uygulandığı, 1993 ve sonrasında kapsayan ikinci reform dönemi olarak ayırtırmak mümkündür. Birinci reform döneminde ilk olarak tarım sektöründe düzenlemeler yapılmış, bu dönemde uygulanmaya başlanan “Hanehalkı Sorumluluk Sistemi” ile çiftçilere devlete yapmaları gereken ödemeleri gerçekleştirdikten sonra üretim fazlalarını serbest piyasada satma izni verilmiştir. Bu durum tarımsal verimlikte artış sağlamıştır. Ayrıca köylü ve çiftçilere verilen sübvansiyonlar da verimliliği arttırmıştır. Bu dönemde serbestleşmeye yönelik önemli bir reform olan “çift yol” olarak ifade edilen çift fiyatlama sistemi uygulanmıştır. Çift fiyatlama sisteminde kamu iktisadi teşebbüslerine belirlenen düşük, sabit fiyatlarla aldıkları girdiler ile ürettikleri ürünleri yine belirlenen düşük sabit fiyatlı kotalar bazında sattıktan sonra kota harici ürün fazlalarını piyasa fiyatlarından satma serbestisi verilmiştir. Bu uygulama sabit fiyatlardan piyasa fiyatlarına dengeli bir geçiş sağlamış, 1978 yılında sanayi sektörü üretim ve tüketim mallarında sırasıyla sabit fiyatlarla satış oranları %97 ve %100 iken 1992 yılına

gelindiğinde bu oranlar %20 ve %10 düzeyine gerilemiş ve piyasa fiyatları ile gerçekleşen satışların payı üretim mallarında %80 tüketim mallarında ise %90'a yükselmiştir (TEPAV, 2017:15).

İkinci reform dönemine gelindiğinde ilk döneminden farklı olarak makroekonomik reformlar uygulanmış ve kurumsal yapı güçlendirilmiştir. Bu dönemde çift yol sistemi terkedilerek yalnızca piyasa fiyatları uygulanmış, merkezi planlama kaldırılmış ve uygulanan reformlarda bölgesellik yerine merkezîyetçilik benimsenmiştir. Bir diğer reform olarak, 1995 yılında vergi alanında modernleşmeyi sağlayacak adımlar atılarak, devletin vergi gelirlerini arttırmak için vergi tabanı genişletilmiş, vergi sistemi standartlaştırılarak vergiler, dolaylı, dolaysız vergiler, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi olarak kategorize edilip, ulusal, yerel ve ortak vergiler şeklinde gruplandırılmıştır. Ülkenin bankacılık sistemi de bu yıllarda revize edilmiş, 1995 yılında Çin Halk Bankası, merkez bankasına dönüştürülmüş, sektörel yatırım bankalarının yanında mevduat kabul eden, yeni ticari bankalar açılmıştır. İkinci dönem reform programında dış ticaret alanında da düzenlemeler yapılarak, döviz kuru rejimleri düzenlenmiş, devalüasyon uygulanmıştır. Çin, 2001 yılında WTO'ya üye olarak dış ticaretin daha serbest hale gelmesi bakımından önemli bir adım atmıştır (Timurtaş, 2018: 63).

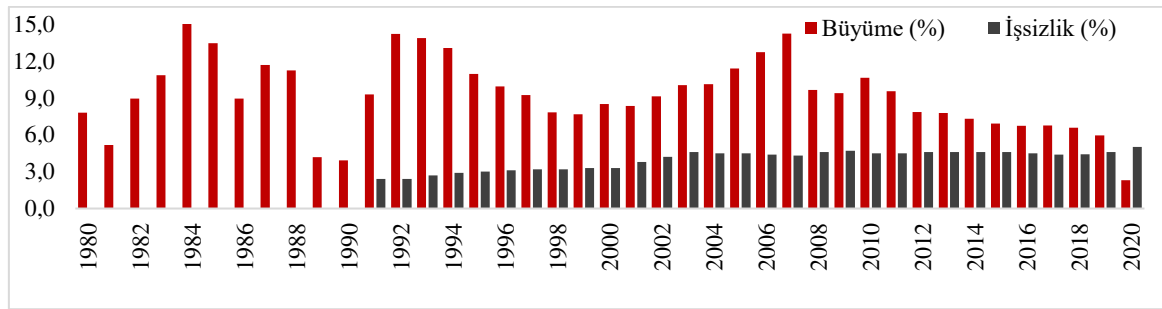
Reform döneminde Çin ekonomisi, 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar yükselen bir performans göstermiş ve bu dönemde ülkede ortalama %10 düzeyinde ekonomik büyüme ve %5 düzeyinde toplam faktör verimliliği artışı gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında ise ülkede ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Ekonomik durgunluğun temelinde teknolojik olarak günün şartlarını yakalayamamak, verimsizlik, KİT'lerin bu dönemde zarar etmesi ve geçmiş yıllarda yaşanan hızlı büyümeye kurumsal yapının uyum sağlayamaması gibi nedenler yatmaktadır. Bu dönemde ülke teknolojik açıdan geri kalmışlığın önüne geçmek için DYSY girişlerini arttırmayı hedeflemiş ve bu alanda çeşitli teşvikler sağlamıştır. DYSY'nin de etkisiyle iç tasarruflar büyük ölçüde artarken ekonomide iç ve dış talep eksikliği meydana gelmiş ve bu durum fiyatlar üzerinde düşme eğilimi yaratarak ülkeyi deflasyonist ortamla karşı karşıya bırakmıştır. Deflasyonist ortam karlılığın azalmasına ve ekonomik büyümenin gerilemesine yol açmıştır. Ülke zarar eden KİT'lere karşı iki yönlü bir tutum sergileyerek küçük ölçekli olan KİT'leri özelleştirmiş ve büyük ölçekli olanları ise devlet bünyesinde tutarak karlılığını arttırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu dönemde ekonomi ile ilgili bakanlık sayısı arttırılmış ve ekonomi alanındaki bürokratik engeller azaltılmıştır (Lai, 2006: 25).

Ekonomi politikalarının etkisiyle 2002 yılı ve sonrasında ülkenin büyüme oranı tekrar yükselme eğilimine girmiş ve potansiyelinin üzerinde büyüme gösteren Çin ekonomisi, ısınma problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin ısınmasının önüne geçmek için bankaların kredi hacmi kısıtlanmış, firmalara borçlanma yerine daha çok öz sermaye kullanma zorunluluğu ve yatırım projelerine daha fazla denetim ve kısıtlama getirilmiştir. Bu uygulamaların ardından 2007 yılında %14,2 düzeyinde olan ekonomik büyüme oranı sonraki yıllarda %9 seviyesine gerilemiştir. Çin,

2000-2018 döneminde ortalama %9,14 büyüme göstererek ABD’den sonra en büyük ikinci ekonomi haline gelmiştir. Ülkenin ekonomik performansında devletin ulaşım, telekomünikasyon gibi alanlarda yaptığı büyük altyapı yatırımları, sahip olduğu ucuz işgücü, ülkeye gelen DYSY ile birlikte artan yatırımların yanında yeni teknolojilerin ve beraberinde verimlilik artışının gelmesi gibi faktörler oldukça önemli olmuştur (Saray ve Gökdemir, 2007: 667).

Grafik 31’de Çin ekonomisine ait 1980-2020 dönemi ekonomik büyüme ve 1991-2020 dönemi işsizlik oranları gösterilmektedir.

Grafik 31: Çin Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020)

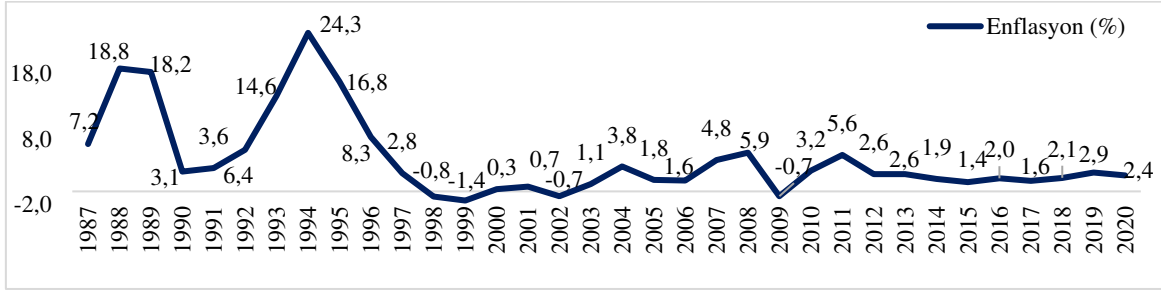

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Çin ekonomisinin büyüme grafiğine bakıldığında büyümenin azaldığı dönemler olmakla birlikte genellikle istikrarlı bir ekonomik büyümeye sahip olduğu görülmektedir. Grafiğe bakıldığında 1980’li yılların ilk yarısında artma eğiliminde olan ülkenin büyüme oranı dönemin ikinci yarısında azalma eğilimine girmiştir. 1989 yılında yaşanan Tiananmen olayları ve 1990’lı yılların ikici yarısında yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle ekonomik büyüme oranları gerilemiş ancak yine de ülkenin 1980-2019 dönemi ekonomik büyüme ortalaması %9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda büyüme oranlarının geçmiş yıllara kıyasla azalma eğilimi göstermesine rağmen ülke ekonomisi 2019 yılı %5,9 büyüme göstermiştir. Covid-19 salgını tüm dünyada olduğu gibi Çin ekonomisini de etkilemiş ve 2020 yılında ülkenin büyüme düzeyi gerilemiştir. Salgın Çin’de başlamış olmasına rağmen ülke ciddi önlemlerle kısa sürede toparlanma sürecine girmiş ve birçok ülkeden daha az düzeyde hasar almıştır. 2020 yılında dünya ekonomisi %3,5 düzeyinde küçülürken Çin ekonomisi %2,3 büyüme sağlamıştır (WDI, 2021).

Çin ekonomisine ait işsizlik oranı verilerine bakıldığında ise 1991-2020 döneminde işsizliğin artan bir trend sergilediği görülmektedir. Ülkenin işsizlik oranları 1991 yılında %2,4 düzeyinde iken 2020 yılında Covid-19’un da etkisiyle %5 düzeyine yükselmiştir. Yaşanan artışa rağmen, Dünya Bankası, 2018 yılı verilerine göre Çin diğer büyük ekonomilerle kıyaslandığında, Japonya, Almanya, Amerika ve İngiltere’nin ardından işsizlik oranının en düşük olduğu, beşinci büyük ekonomidir (WDI, 2019). Grafik 32’de ülkenin 1987-2020 dönemine ait enflasyon oranı grafiği gösterilmektedir.

Grafik 32: Çin Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1987-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Ülkenin enflasyon oranları 2000’li yıllara kadar dalgalı bir seyir izlerken bu dönemden sonra durağanlaşmıştır. 1994 yılında %24,3 ile son otuz yılın en yüksek enflasyon oranı gerçekleşirken 1990’lı yılların ikinci yarısında yaşanan ekonomik durgunluğun etkisiyle enflasyon oranı negatif değerlere gerilemiştir. Durgunluğun ardından enflasyon oranı tekrar pozitif değerler almakla birlikte, çok artmayarak ılımlı enflasyon düzeyini korumuştur.

Tablo 6’da 1980-2018 döneminde belirli yıllar için Çin ekonomisine ait kişi başına düşen GSYH, Gini katsayısı, DYSY girişlerinin GSYH içerisindeki payı ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı istatistikleri paylaşılmaktadır.

Tablo 6: Çin Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018)

Gösterge	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kişi Başına Düşen (GSYH) (\$)	347,1	729,2	1767,8 3	2732,2	4550,4	6484,4	6883,9	7308,1	7752,6
Gini Katsayısı	27	32	38,6	42,2	42,7	40,8	40,8	40,9	-
DYSY Girişi (GSYH %)		0,9	3,5	4,5	4,0	2,2	1,6	1,4	1,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	35,4	34,7	34,4	41,4	47,7	45,6	44,5	44,3	44

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

Ülkenin kişi başına düşen GSYH düzeyi, 1980 yılında 347 dolar iken 2018 yılına gelindiğinde yaklaşık yirmi iki kat artış göstererek 7752 dolar düzeyine yükselmiştir. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, Dünya Bankası’nın 2010 sabit fiyatları ile kişi başına düşen GSYH sıralamasında doksan birinci sırada yer yer almaktadır. Ülkenin kişi başına düşen GSYH düzeyinin alt sıralarda yer almasında dünyanın en büyük nüfusuna sahip ülke olması en önemli etkindir. Ülkenin Gini katsayı değerine bakıldığında en güncel değer 2017 yılına ait olup, 40,9 düzeyindedir. Tabloya bakıldığında 1980-2017 döneminde katsayı değerinde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Çin’de gelir adaletsizliğinin giderek arttığı ve 2017 itibariyle orta düzeyde bir gelir adaletsizliği sorunu yaşandığı söylenebilir.

Çin'in yeni üretim teknolojileri ile buluşmasında büyük payı olan net DYSY girişlerinin GSYH içerisindeki payı 2000'li yıllarda artış göstererek 2005 yılında %4,55 düzeyine ulaşmıştır. 2010 yılı sonrasında ise azalma eğilimine girerek 2018 yılına gelindiğinde %1,49 düzeyine gerilemiştir. Ülkenin GSYH'sinde DYSY girişlerinin payı azalsa da Dünya Bankası verilerine göre 2018 yılında 235,365 milyar dolar net DYSY girişi ile Amerika'dan sonra en çok DYSY girişinin gerçekleştiği ikinci ülke konumundadır. Bir diğer makroekonomik gösterge olan gayri safi sabit sermaye oluşumuna bakıldığında yıllar itibari ile artan bir seyir izlediği ve 2018 yılında %44,06 düzeyine ulaştığı görülmektedir.

1.2.6.3. Sektörel Açıdan Çin Ekonomisi

Dünyanın en büyük tarım üreticisi olan Çin aynı zamanda sahip olduğu kalabalık nüfus dolayısıyla en büyük tarım ürünleri tüketicisidir. Ülke, 1.386.115 km² tarım arazisi ve yaklaşık 315 milyon tarım işgücü ile büyük bir üretim potansiyeline sahiptir. Tarım komünlerinin kaldırıldığı ve Hanehalkı Sorumluluk Sisteminin uygulandığı 1978 sonrası reform döneminde ülkenin tarımsal verimliliği büyük bir artış göstermiştir (Yılmaz, 2012: 03). Ülkenin başlıca tarımsal ürünleri: pirinç, buğday, patates, çay, yeşil sebzeler ve armut, üzüm, şeftali, elma, karpuz, erik gibi meyvelerdir. Ayrıca ülke hayvansal ürünler bakımından da büyük bir üretici olup domuz eti üretiminde birinci sırada, beyaz et üretiminde ise Amerika'nın ardından ikinci sırada yer almaktadır (FAOSTAT, 2016).

Dünyanın en büyük üreticisi olan Çin aynı zamanda enerji tüketimi en fazla olan ülkedir. Çin doğal kaynak bakımından zengin olup dünyanın en büyük kömür rezervine sahiptir. Ülke 2018 yılı verilerine göre enerji talebinin %59'unu kömürden sağlamakta olup karbondioksit salınımı en fazla olan ülkedir. Çin sahip olduğu büyük kömür rezervlerinin yanında dünya altın üretiminde birinci demir ve gümüş üretiminde ise üçüncü sıradadır (USGS, 2020).

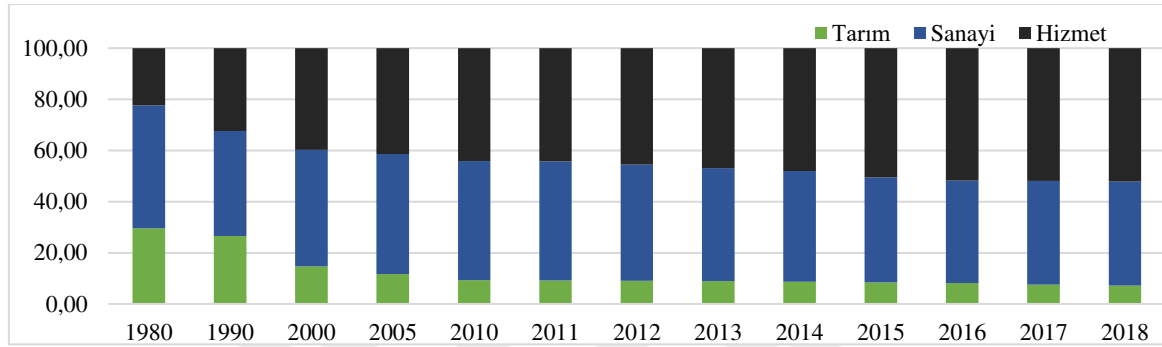
Çin sanayi sektörü, dünya ekonomisi için oldukça önemli olup, Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre 5.532.092 milyon dolar katma değer ile dünyanın en büyük sanayi sektörüdür. Birçok alanda üretim gerçekleştirilen Çin sanayi sektöründe başlıca alt sektörler, maden işleme sanayisinde: demir-çelik, alüminyum ve kömür, makine sanayisinde: tekstil, konfeksiyon, petrol, çimento, silah, demiryolu araçları, gemi, uçak, otomotiv ayrıca ayakkabı, oyuncak, elektronik tüketici ürünleri olarak sıralanmaktadır. Günümüzde Çin'in sanayi sektörünün GSYH içerisindeki payı %40 düzeyinde olmakla birlikte bu oran diğer gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça yüksektir (Yılmaz, 2012: 04).

Birçok gelişen ekonomide olduğu gibi Çin ekonomisinde de hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı yıllar itibari ile artış göstermektedir. 2018 yılında ülkenin GSYH'si içerisinde hizmet sektörünün payı %52 düzeyine yükselmiştir. Ülkenin artan üretimine paralel olarak başta dağıtım, lojistik perakende alanında sektör büyürken kişi başına düşen GSYH artışının etkisiyle otel

ve restorancılık temizlik gibi kişisel hizmet kategorileri de gelişim göstermiştir. Dünya Bankası verilerine göre Çin, 2017 yılında, 213,063 milyar dolar hizmet ihracatı gerçekleştirmiştir. Bu ihracatın içerisinde başlıca alt sektörler olarak seyahat, %18, taşımacılık %17,5 ve telekomünikasyon ve bilişim %12,7 düzeyinde paya sahiptir (Liao, 2020: 05).

Grafik 33'te tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH içerisindeki payları 1980-2018 dönemi için belirli yıllar itibariyle verilmektedir.

Grafik 33: Çin GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

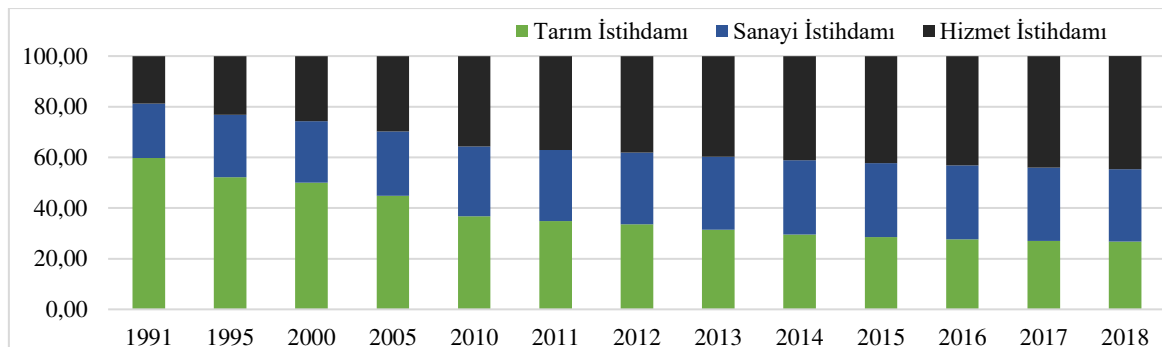

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe göre, 1980 yılında GSYH içerisinde %48,06 ile sanayi sektörü en büyük paya sahipken %29,63 ile tarım sektörü ikinci sırada ve %22,31 ile hizmet sektörü üçüncü sırada yer almaktadır. Günümüze yaklaştıkça tarım sektörünün payı azalırken hizmet sektörünün payı artmış, sanayi sektörü payında ise az da olsa daralma gerçekleşmiştir. Grafığe bakıldığında 2018 yılı itibariyle hizmet sektörü %52,16 GSYH payı ile ilk sırada yer alırken, %40,65 ile sanayi sektörü ikinci sırada ve %7,19 ile tarım sektörü üçüncü sırada yer almaktadır.

Grafik 34'te toplam istihdamın tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımı 1991-2018 dönemi için belirli yıllar itibariyle verilmektedir.

Grafik 34: Çin Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

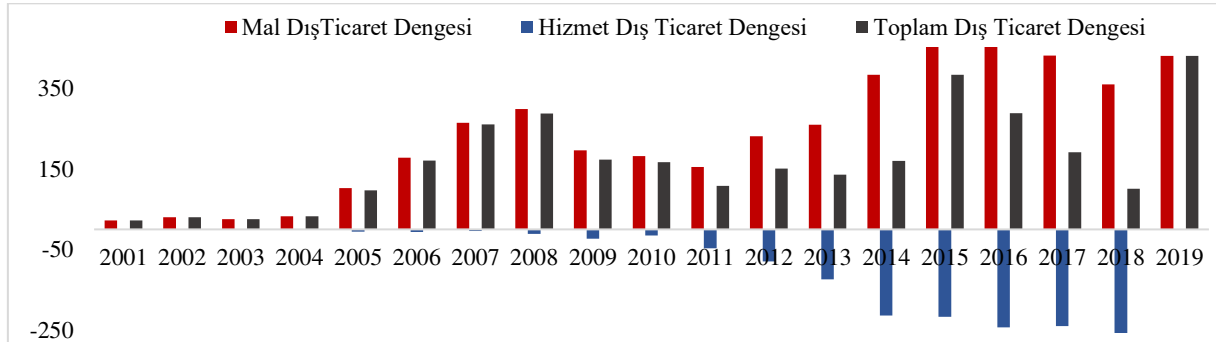
Grafiğe bakıldığında 1991 yılında toplam istihdamın %59,70'i tarım sektöründe çalışırken, sektörün GSYH içerisindeki payının azalışına paralel olarak toplam istihdam içerisindeki payı da azalma göstererek 2018 yılında %26,77'ye gerilemiştir. Sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı ise 1991 yılında %21,59 iken, sektörün GSYH içerisindeki payı azalırken, toplam istihdam içerisindeki payı artış göstererek 2018 yılında %28,62'ye yükselmiştir. Hizmet sektörüne bakıldığında 1991 yılında toplam istihdam içerisinde yalnızca %18,71'lik bir paya sahipken sektördeki genişleme istihdama da yansımış ve 2018 yılında toplam istihdam içerisinde hizmet sektörünün payı %44,61'e yükselmiştir.

1.2.6.4. Çin Ekonomisinde Dış Ticaret

Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, 2018 yılı Dünya Bankası verilerine göre, 2.655.609 milyon dolar ile en büyük ihracatçı ve 2.548.985 milyon dolar ile Amerika'dan sonra en büyük ikinci ithalatçı ülkedir. WTO, G20, APEC, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), SAARC ve BRICS gibi ekonomik ve ticari birliklere üye olan Çin birçok ülkenin en büyük dış ticaret partneridir. Dış ticaretin önemli bir paya sahip olduğu ülke ekonomisinde 2018 yılı verilerine göre GSYH'nin %38,24'ünü dış ticaret oluşturmaktadır (WDI, 2019). 1980'li yıllara kadar sosyalist ekonomik düzenin bulunduğu Çin'in, bugün dünyanın en büyük ihracatçı ülkesi konumuna gelmesi geçirdiği serbestleşme sürecinin başarılı olduğunu göstermektedir. Ekonomik özgürlük endeks değerleri 59,4 olan Çin, ülkeler sıralamasında 103. sırada yer almaktadır. Ülkenin sıralamada gerilerde kalmasında endeksi oluşturan yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük bileşen değerlerinin oldukça düşük olması etkilidir. Ülkenin yalnızca ticaret özgürlük endeks değeri 72,4 olup bu değer ile ülke, dünya ortalamasını yakalamıştır (Heritage, 2020).

Grafik 35'te Çin ekonomisine ait mal, hizmet ve toplam dış ticaret dengeleri 2001-2019 dönemi için gösterilmektedir.

Grafik 35: Çin Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Dolar) (2001-2018)

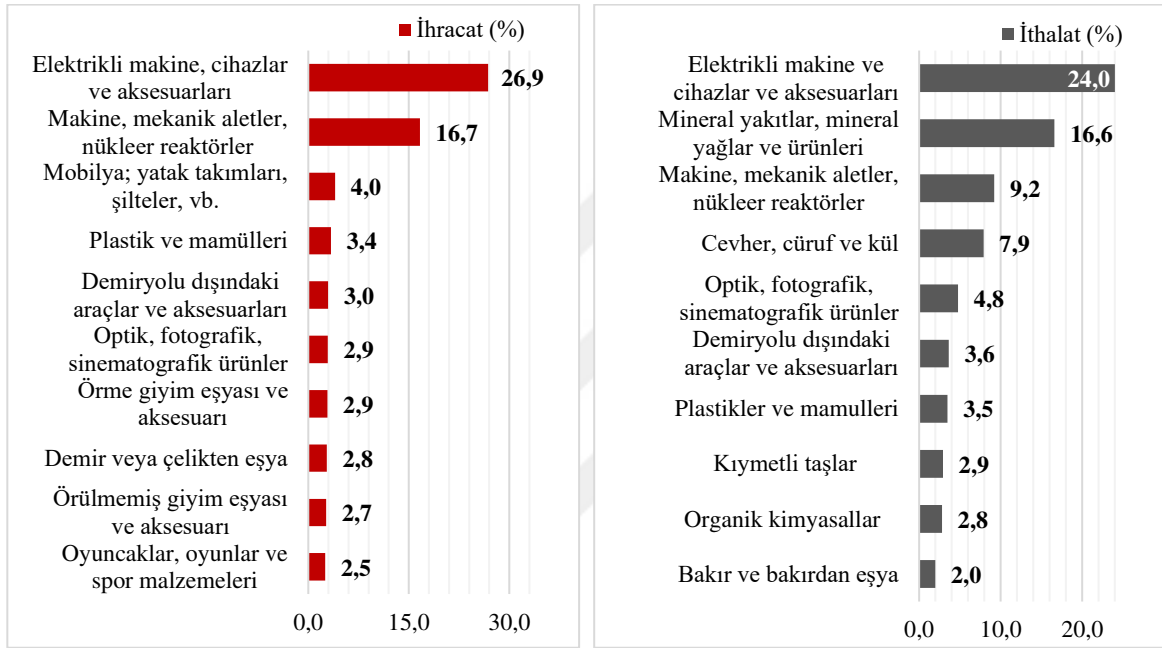

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Ülkenin mal dış ticaret dengesi dönem boyunca, fazla vermiş ve küresel krizin etkili olduğu yıllar haricinde artan bir grafik sergilemiştir. Hizmet dış ticaret dengesine ait veriler 2005-2018 dönemi ile sınırlıdır ve bu dönem boyunca ülkenin hizmet dış ticaret dengesi negatif değerler almıştır. Hizmet ticaret dengesinin artarak açık vermesi ülkenin toplam dış ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir.

Grafik 36'da Çin'in 2019 yılı ithalat ve ihracatının ürün bazında dağılımı verilmektedir.

Grafik 36: Çin İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

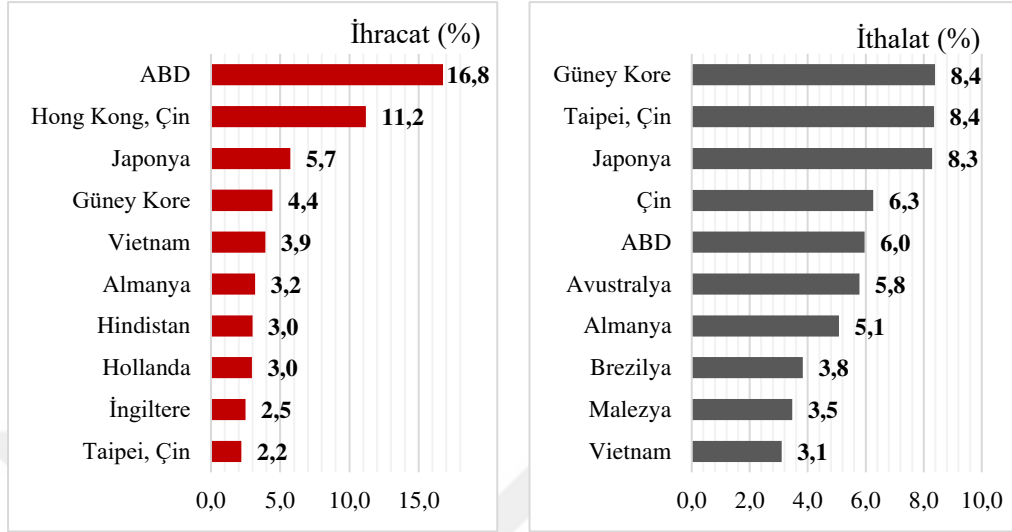
Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Ülkenin ihracat grafiğine bakıldığında %26,9 ile en büyük payın elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarlarına ait olduğu, makine ve mekanik aletler, nükleer reaktörlerin %16,7 ile ikinci sırada yer aldığı ve %4 ile mobilya ve aksesuarlarının üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca plastik ve mamulleri (%3,4), demiryolu dışındaki araçlar ve aksesuarları (%3), optik, fotografik, sinematografik ürünler (%2,9) ülkenin diğer önemli ihracat ürünleridir.

İthalat ürünleri grafiğine göre elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarları ürün grubunu %24 ile ihracatta olduğu gibi ilk sırada yer alırken, ikinci sırada ise %16,6 ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri yer almaktadır. Çin yoğun üretimine bağlı olarak 1993 yılından günümüze petrol ithalatçısı bir ülke konumunda olup 2014 yılı verilerine göre net enerji kullanımının %15'ini ithal etmektedir (WDI, 2019). Diğer önemli ithalat kalemleri: makine mekanik aletler, nükleer reaktörler (%9,2), cevher, cüruf ve kül (%7,9), optik, fotografik, sinematografik ürünler (%4,8) olarak sıralanmaktadır.

Grafik 37’de Çin’in 2019 yılı ithalat ve ihracatının ülkeler bazında dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 37: Çin İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Çin’in ihracat partnerlerine bakıldığında %16,8 ile ABD’nin ilk sırada olduğu ikinci sırada ise yeniden ihracat uygulaması sonucu %11,2 ile Hong Kong, Çin’in yer aldığı, üçüncü sırada ise %5,7 ile Japonya’nın yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Güney Kore (%4,4), Vietnam (%3,9), Almanya (%3,2), Hindistan (%3) diğer önemli ihracat partnerleridir.

Ülkenin ithalat partnerlerine bakıldığında ihracata kıyasla yüzdelerin daha eşit dağıldığını söylemek mümkündür. Güney Kore %8,4 ile ilk sırada yer alırken Taipei, Çin yeniden ithalat sonucu %8,4 ile ikinci sırada, Japonya (%8,3) ile üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer önemli ithalat partnerleri: ABD (%6), Avustralya (%5,8), Almanya (%5,1), Brezilya (%3,8) olarak sıralanmaktadır. Ülkede yeniden ihracat ve yeniden ithalat yaygın olduğundan Çin, ihracat ve ithalat partnerleri sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır. Çin’in diğer BRICS ülkeleri ve Türkiye ile dış ticaretine bakıldığında; ülkenin ihracatında Hindistan 7, Brezilya 20, Güney Afrika: 31, Rusya: 13. sırada yer alırken Türkiye: 29. sırada yer almaktadır. İthalatta ise Hindistan 27, Brezilya 8, Güney Afrika: 20, Rusya: 11. sırada yer alırken Türkiye: 63. sıradadır (ITC, 2019).

1.2.7. Güney Afrika

1.2.7.1. Genel Bilgiler

Afrika kıtasının en güneyinde yer alan Güney Afrika, Pretoria, Bloemfontein ve Cape Town olmak üzere üç başkente sahiptir ve bu başkentler sırası ile yürütme, yargı ve yasama şeklinde ayrıştırılmıştır. Ülkenin kuzeyde Botswana, Zimbabve, Mozambik, Esvatini ve Namibya

güneydoğuda ise Hint Okyanusu, güney ve güneybatısında Atlas Okyanusu ile sınırı bulunmaktadır. Güney Afrika'da on bir resmi dil vardır ve bunlar: İngilizce, Afrikanca, Güney Sothoca, Güney Ndebelece, Kuzey Sothoca, Svatice, Tsongaca, Vendaca, Tswanaca, Xhosaca ve Zuluca şeklinde sıralanmaktadır. Ülke 1.219.912 km² ile yüzölçümü bakımından en büyük yirmi dördüncü ülke, 2018 yılı verilerine göre 57.779.622 kişi nüfusu ile en kalabalık yirmi beşinci ülkedir (WDI, 2019). Güney Afrika'da 18. yüzyıldan itibaren ülkeye gelen Hollandalı, İngiliz ve Almanlar başta olmak üzere Avrupalılar ve Asya'nın çeşitli ülkelerinden getirilen köleler ile birlikte yerel halk birçok farklı etnik gruptan oluşmaktadır. Ülkenin yaklaşık %81'i Hristiyanlık dinine mensup olup, bunun dışında halkın geri kalanı Müslümanlık ve diğer dinlere mensuptur (PEW, 2020). Güney Afrika ekonomik büyüklük bakımından 2018 yılı, 368.288,94 milyon dolar GSYH ile en büyük otuz üçüncü ekonomidir (WDI, 2019).

1.2.7.2. Güney Afrika'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonomi Politikası

Birleşik Krallığa bağlı olan Güney Afrika 1931 yılında Westminster Tüzüğü'nün kabulü ile bağımsız olmuş ve 1961 yılında Cumhuriyet ilan edilerek ülke Güney Afrika Cumhuriyeti olarak bugünkü yönetim şekline kavuşmuştur. Ülkenin tarihi temel olarak, siyahi halka yönelik negatif ayrımcılığın uygulandığı, 1990'lı yılların başına kadar süren Apartheid dönemi ve sonrasında ayrımcılığın ortadan kaldırıldığı Apartheid sonrası dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Ülke siyasi ve sosyal açıdan oldukça çalkantılı bir süreç geçirmiş ve ekonomi bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir (Southall, 2004: 315).

Apartheid döneminde ülke ekonomisinin büyük bir kısmı ülkede azınlık olan beyazların elindeyken siyahi halk kademeli olarak yasalarla sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardan kısıtlanmıştır. Ekonomik gelişim beyazlar için ayrı siyahi halk için ayrı bir gelişim sergilemiştir 1945 yılı ve öncesinde çıkarılan yasalar neticesinde siyahi nüfus, ancak beyazların ekonomisinde ucuz işgücü olarak yer alırken, 1945'te çıkarılan yasa ile siyahi nüfusa yalnızca bulundukları bölgede günlük temel ihtiyaç ürünlerinin satışını yapma hakkı verilmiştir (Öztürk, 2014: 128). 1950'li yıllarda siyasilerin sahibi olduğu işletmelere verilen kredilere kısıtlama getirilmiş, eğitim alanında da belirli dallarda eğitim hakkı verilerek siyahilerin mavi yakalı ve beyazlara bağımlı işgücü haline gelmesi hedeflenmiştir. Aynı işi yapan siyahiler ve beyazlara farklı unvanlar verilerek ücretler bu unvanlara göre beyazların kayırıldığı şekilde düzenlenmiştir. Siyahi nüfus toplum ve ekonomiden bu denli dışlanırken beyaz nüfusa 1930'lu yıllardan itibaren başta şeker üreticileri olmak üzere, tarımsal alanda devlet destekleri verilmiş vergi indirimleri uygulanmıştır (Iliffe, 1999: 96).

Ayrımcı politikaların olumsuz sonuçları daha çok 1960'lı yıllarda hissedilmiştir. GSYH içerisinde imalat sektörünün payı artarken bu alanda çalışacak işgücü sorunu ortaya çıkmıştır. Yeterince eğitimi olmayan siyahi işgücü ve yeterli sayıda olmayan ve yüksek ücretli beyaz işgücü sanayi üretiminde sermaye yoğun üretimi zorunlu kılmıştır. Ayrıca adem-i merkeziyetçi yapıda

kurulan sanayi merkezlerinin siyahilerin yoğun olduğu bölgelere yakın yerlerde kurulması ve bunun sonucunda, bu bölgelerde ayrımcılık nedeniyle kısıtlı olan alt yapı hizmetleri üretimi olumsuz etkilemiştir. Sanayi merkezlerinin kentlerden uzakta olması Ayrıca kentlerin gelişimini de olumsuz etkilemiştir. 1970'lere gelindiğinde iş gücü piyasası serbestleştirilerek, üretimi olumsuz etkileyen siyahi emeğin mobilitesi önündeki engeller giderek azalmıştır. Emeğin serbestleşmesi yalnızca sanayi sektöründe değil tarım ve madencilik sektörlerinde de uygulanmıştır (Lowenberg, 1997: 64).

İkinci Dünya Savaşı öncesi cari işlemler açığı sorunu yaşamayan Güney Afrika, savaş sonrası uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının da etkisiyle kronik borçlu bir ülke haline gelmiştir. Ülkenin cari işlemler açığı, 1946-1989 döneminde ortalama olarak GSYH'nin %3'ü düzeyinde gerçekleşmiştir. 1970'li yıllarda, artan ayrımcılık karşıtı gösterilerin yarattığı riskler ve BM'nin insanlık suçu olarak kabul ettiği ayrımcılık nedeniyle ülkeleri, Güney Afrika'ya ambargo uygulamaya çağırması gibi etkenler sonucu, ülkeye gelen DYSY azalmıştır. Doğrudan yabancı sermayenin yerini genellikle kamu ve bankacılık sektörüne yönelik kısa vadeli krediler almıştır. Yatırımlardaki azalış ve 1971 yılından itibaren altın fiyatlarındaki düşüşün de etkisiyle ülkenin cari işlemler açığı daha da artmıştır (Lundahl, 1992: 324).

1980'li yıllarda siyasi istikrarsızlıklar ve uygulanan ambargolar neticesinde karlılıkta düşüş yaşanmış ve Güney Afrika'nın kısa vadeli borçlanmaya bağımlılığı artmıştır. Aynı zamanda ülke içinde yaşanan siyasi gerilim ve şiddeti artan ayrımcılık karşıtı gösteriler ülkeyi yüksek riskli ülke konumuna getirmiş ve bu durum kısa vadeli yabancı kredilerin ülkeden çekilmesine neden olmuştur. Tüm bu olumsuzluklar neticesinde, 1985 yılında Güney Afrika borç geri ödemelerini gerçekleştiremeyerek moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bir diğer yandan ithalatı karşılamayan ihracat nedeniyle dış ticaret açığı sorunu yaşanan ülkede döviz sıkıntısı nedeniyle ithalata kısıtlama getirilmiştir. Bu ekonomik sorunlar ile birlikte 1986 yılında ABD'nin de ülkeye ambargo uygulaması ülke ekonomisini iyice zora sokmuştur (Jones, 2002, 72).

Ekonomik darboğazdan çıkmayı hedefleyen hükümet, öncelikle borçları uzun vadeli olarak yapılandırmak için müzakerelere başlamıştır. Ardından ayrımcılık karşıtı protestoları azaltmak maksadıyla siyahi nüfusa yönelik sosyal harcamaları artırarak tansiyonu düşürmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde parlamento kararıyla kamuda çalışan siyahi işgücü istihdamı da artırılmış ve ayrımcılığın şiddeti azalmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda başlayan bu dönüşüm Apartheid döneminin sonlarına gelindiğini göstermiş ve Nelson Mandela'nın 1990 yılında serbest kalmasıyla süreç hızlanmıştır. Zamanla ayrımcılık yasaları yürürlükten kaldırılıp, o döneme kadar yasaklı olan Afrika Ulusal Konseyi (ANC) gibi siyasi partilere siyaset yapma izni verilmiş ve 1994 yılında Güney Afrika'nın tüm halkı özgürce oy kullanmıştır. Seçim sonuçlarında ANC iktidara gelmiş ve ülkenin ilk siyasi cumhurbaşkanı olarak Nelson Mandela göreve başlamıştır (Öztürk, 2014: 131).

Apartheid sonrası dönemde ayrımcılığın etkilerini toplumdaki ve ekonomiden silmek ve ekonomiyi güçlendirmek amacıyla Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı (BEE) uygulanmıştır. Program, 1994'te uygulamaya konan, Yeniden Yapılanma ve kalkınma Programı (RDP) ve 1996'da uygulamaya konan, Büyüme İstihdam ve Yeniden Dağıtım Programı (GEAR) şeklinde başlıca iki alt programdan oluşmaktadır. RDP öncelikli olarak ayrımcılığın izlerini silerek eğitim, istihdam, mülkiyet hakları ve diğer sosyal ve ekonomik haklar bakımından eşitliği getirecek düzenlemeleri temel alırken GEAR, ülkenin makroekonomik göstergelerini iyileştirmeyi hedeflememiştir (Trap ve Brixen, 2017: 15).

Hükümet ekonomik istikrarı sağlamak için, mali kısıtlama, tarife indirimleri ve enflasyon kontrolü uygulamalarına başvurmuş ve bu uygulamalarda başarılı olmuştur. Öte yandan bu dönemde reel faiz oranları istenilen düzeyin üzerinde, özel yatırımlar ise dönem ortalamasının altında gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların en önemli ekonomik sorunu düşürülemeyen işsizlik oranı olmuş, 1991 yılında %28,7 düzeyinde olan işsizlik oranı 1999 yılında %30,2'ye yükselmiştir. Bu dönemde yurtiçi yatırımların azlığı, serbestleşme adına atılan adımlara rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişinin az olması, üretimin ve buna bağlı olarak istihdam ve ekonomik büyümenin düşük düzeyde gerçekleşmesine yol açmıştır. GEAR programının ekonomik büyüme hedefi 1996-2000 yılları için %4,2 iken dönemin ekonomik büyüme ortalaması %2,5 düzeyinde gerçekleşmiştir (Malikane, 2017: 03).

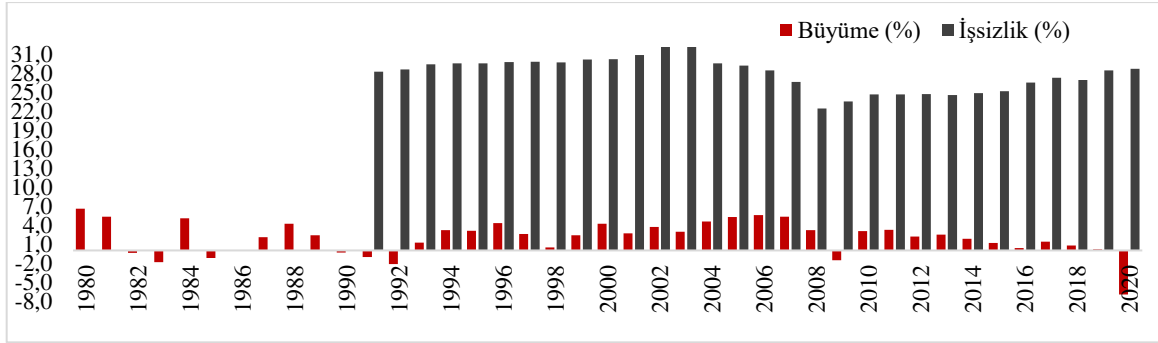
2000'li yıllara gelindiğinde ülkede işsizlik ve gelir eşitsizliği, enflasyon önemli sorunlar olmaya devam ederken ekonomik büyüme de hedeflenen düzeyin altındadır. Merkez bankası ve hükümet 2000 yılında enflasyon hedeflemesi yaklaşımına başvurarak 2004 yılına kadar enflasyon aralığını %3-6 olarak belirlemişlerdir. Ancak 2000 yılında enflasyon oranı %5,3 iken 2002 yılında bu oran %9,5'e yükselmiştir. Bu durumda, gıda fiyatlarındaki hızlı yükseliş ve Güney Afrika ulusal parası, randın Amerikan doları karşısında değer kaybetmesi etkili olmuştur. İleriki yıllarda uygulanan sıkı para politikası ve disiplinli maliye politikasının etkisiyle enflasyon hızlı bir şekilde hedef aralığına düşürülmüştür. 2003 yılından sonra uygulanan para ve maliye politikalarının etkisi ekonomik büyümeye de yansımış ve büyüme oranlarında küresel kriz yıllarına kadar istikrarlı bir artış sağlanmıştır (Padayachee, 2005: 555).

GEAR'dan sonra 2006 yılında yeni bir ekonomik kalkınma programı olan Güney Afrika'nın Hızlandırılmış Paylaşılan Büyüme Girişimi (ASGISA) yürürlüğe konulmuştur. ASGISA işsizlik ve yoksulluğun azaltılması ve bunun gereksinimi olarak istikrarlı bir ekonomik büyüme hedeflemektedir. Programa göre ekonomik büyümenin 2010-2014 döneminde ortalama %6 düzeyinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Mosala, 2017: 334). Ancak gerçekleşen büyüme oranlarına bakıldığında dönem ortalamasının %2 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Programın ana hedeflerinden olan yoksullukla baş etmede ülke, hedeflerine ulaşamamış ve Birleşmiş Milletler 'in Gelişme Programına göre 2006-2017 yılları arasında ülke nüfusunun %55'i yoksulluk sınırının altında yaşam

sürmüştür. Bir diğer ana hedef olan işsizliğin azaltılmasında da başarı sağlanamamış, 2018 yılında işsizlik oranı %26,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 38’de Güney Afrika ekonomisine ait ekonomik büyüme oranları 1980-2020 dönemi için işsizlik oranları ise 1991-2020 dönemi için verilmektedir.

Grafik 38: Güney Afrika Ekonomisinin İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Oranları (1980-2020)

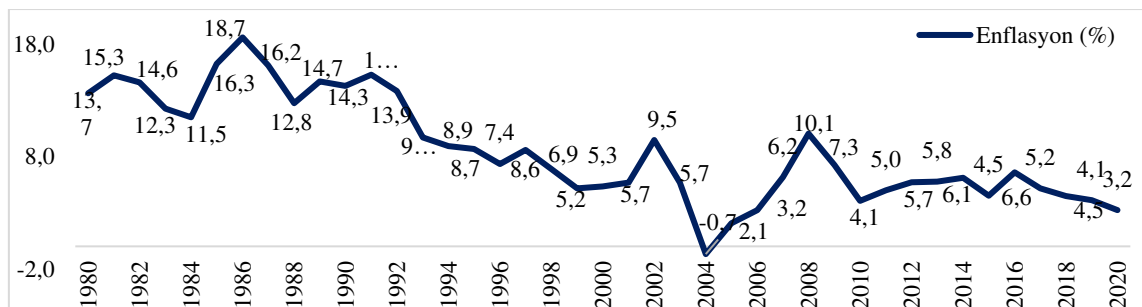

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Ülkenin 1980’li yıllarda yaşadığı toplumsal ve ekonomik sorunlar büyüme oranlarına yansımış ve bu yıllarda büyüme oranları negatif değerler almıştır. Apartheid döneminin sona ermesi ve ülkeye uygulanan ambargoların kalkmasıyla 1990’lı yıllar büyüme açısından daha istikrarlıdır. Krizin ardından 2010-2019 döneminde büyüme oranları pozitif değerler olsa da dönem ortalaması yalnızca %1,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Covid-19 salgını, etkili olduğu 2020 yılında ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş ve ülke ekonomisi %7 küçülmüştür. Ülkenin kronik sorunu haline gelen yüksek işsizlik düzeyi grafikte de görülmektedir. 1991 yılında %28,7 olan işsizlik oranı 2003 yılında %32,4’e yükselmiş, ilerleyen yıllarda ise belli bir düşüş yaşansa da oran 2020 yılında salgının da etkisiyle, %28,7 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 39’da Güney Afrika’nın 1980-2020 dönemi enflasyon oranları gösterilmektedir.

Grafik 39: Güney Afrika Ekonomisine Ait Enflasyon Oranları (1980-2020)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında 1980’li yılların olumsuz tablosunun enflasyon oranlarına da yansıdığı, 1990’lı yıllarda ise demokratik düzene geçiş ve uygulanan istikrar programlarının etkisiyle enflasyon oranının azaldığı görülmektedir. Küresel kriz döneminde tekrar yükselişe geçen enflasyon oranı kriz sonrasında %5 düzeyine gerileyerek istikrarlı bir seyir izlemektedir.

Ülkenin diğer makroekonomik göstergeleri, 1980-2018 dönemi için belirli yıllar itibariyle Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Güney Afrika Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergeler (1980-2018)

Gösterge	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kişi Başı Milli Gelir (\$)	6722,1	6059,8	5937,6	6729,8	7328,6	7556,8	7476,6	7476,4	7433,6
Gini Katsayısı	58,2	58,7	58,9	59,5	59,2	59,9	-	-	-
DYSY Girişi (GSYH %)	-0,012	-0,065	0,710	2,530	0,9834	0,479	0,747	0,589	1,4845
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYH %)	31,4	19,4	16,4	18,3	19,5	20,9	19,2	18,8	17,9

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>, <https://fsolt.org/swiid/> (12.09.2019).

İlk olarak kişi başına düşen GSYH’ye bakıldığında 2000’li yıllarda önceki dönemlere kıyasla gerilemenin yaşandığı ve 2010 sonrası dönemde kişi başına düşen GSYH’nin 7400 dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Ülkenin en önemli problemlerinden biri olan gelir eşitsizliği hakkında bilgi veren Gini katsayısı değerine bakıldığında, 1980 yılında 58,2 olan katsayı değerinin 2015 yılında 59,2’ye yükseldiği görülmektedir. Katsayı, ülkenin eşitsizliğe karşı birçok program uygulamasına ve yasa çıkarmasına rağmen hala eşitsizliğin üstesinden gelinemediğini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için oldukça önemli bir faktör olan DYSY girişlerinin Güney Afrika ekonomisine katkısı oldukça düşüktür. Özellikle ambargoların uygulandığı 1980-90’lı yıllarda net DYSY girişlerinin GSYH içerisindeki payı negatif değerler almıştır. Ambargoların kalkması ve serbestleşme hareketlerinin başlamasına rağmen ileriki yıllarda DYSY girişlerinde istenilen artış sağlanamamıştır. DYSY girişlerinin azlığında, ülkenin altyapı eksiklikleri ve nüfusun büyük çoğunluğu olan siyahilerin eğitilmiş ve kalifiye olmayışının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisinde payına bakıldığında yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. 1980 yılında %31,4 olan bu oran 2018 yılına gelindiğinde %17,9’a gerilemiştir.

1.2.7.3. Sektörel Açıdan Güney Afrika Ekonomisi

Güney Afrika ekonomisinde gerek ekilebilir alanların azlığı gerekse Apartheid dönemi politikalar sonucu tarımın verimsizleşmesi gibi nedenlerle tarım sektörünün payı oldukça azdır. Ülkede farklı iklim türlerinin aynı anda yaşanması, batı bölgelerinde çöl ikliminin hakim olması gibi etkenlerle ülkenin ekilebilir alanlarının toplam alanı içerisindeki payı %10,3 ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca Apartheid dönemi siyahi halkın elinden topraklarının alınması ve bu dönemde tarım sektörünün geri planda kalması sektörü olumsuz etkilemiştir. Apartheid sonrası, 1997 yılında uygulanan toprak reformu ile toprak mülkiyetinin yeniden bölüşümü ve tarımın geliştirilmesi amaçlansa da istenilen hedeflere ulaşamamıştır (Öztürk, 2014: 140). Güney Afrika İstatistik Kurumu 2018 yılı verilerine göre, ülkede tarımla ilgilenen nüfusun %75,6'sı kendi besin ihtiyacını karşılamak maksadıyla tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Ülkenin başlıca tarım ürünleri mısır, buğday, şeker kamışı, çeşitli meyve ve sebzeler olarak sıralanmaktadır.

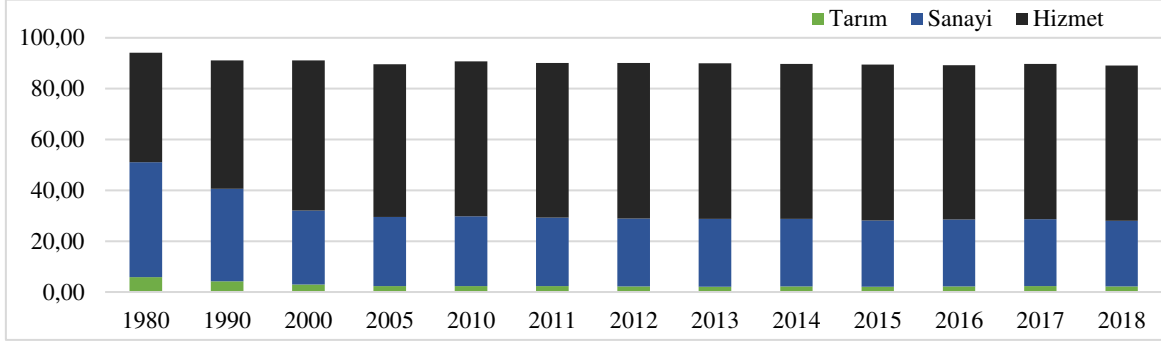
Güney Afrika tarımsal üretimde geri planda olsa da önemli bir maden ülkesidir. USGS (2020) Maden Ürünleri Özet raporuna göre, 130 ton platin üretimi ile dünyanın en büyük platin üreticisi ülke iken 54 milyon karat elmas üretimi ile dördüncü büyük elmas üreticisi konumundadır. Yine aynı rapora göre ülke 2019 yılında 90 ton altın üretimi ile on ikinci sırada yer almaktadır. Ülkenin diğer önemli madenleri, bakır, kömür, vanadyum, uranyum, manganez, krom, demir cevheri, asbest, antimon, kalay, tungsten, mika ve nikel olarak sıralanmaktadır.

Sanayi sektörü, ülke ekonomisinde %25'lik bir paya sahip olup hizmet sektörünün ardından ikinci büyük sektördür. Ülkenin sanayi üretiminde; yiyecek ve içecek, petrol, kimyasal ürünler, kauçuk ve plastik ürünler, demir-çelik, ağaç, ağaç ürünleri ve kağıt endüstrisi önemli bir yer tutmaktadır (DTI, 2011: 26).

Birçok gelişmekte olan ülke, büyümenin temel faktörü olarak sanayi sektörü üretimini benimseyerek ekonomik büyümeyi arttırmak için üretim artışı sağlayacak politikalar uygulamaktadırlar. Ancak Güney Afrika örneğinde olduğu gibi bazı gelişen ekonomilerde ekonomik büyümenin motoru olan sektör hizmet sektörüdür. Günümüzde ülke GSYH'sinin %61'ini hizmet sektörü oluştururken sanayi, tarım ve madencilik ekonomideki payı giderek azalmaktadır. Hizmet sektörünün başlıca alt sektörleri, GSYH payları sırasıyla %17 olan kamu hizmetleri ve %15 olan toptan ve perakende ticaret iken finans ve iletişim hizmetleri diğer büyüyen alt sektörlerdir. Hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payının büyüklüğüne paralel olarak toplam istihdamın büyük bir bölümü de yine hizmet sektörüne aittir (Newfarmer vd., 2019: 03).

Grafik 40'da Güney Afrika ekonomisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH içerisindeki payları 1980-2018 döneminde belirli yıllar itibarıyla gösterilmektedir.

Grafik 40: Güney Afrika GSYH'sinin Sektörel Dağılımı (%)

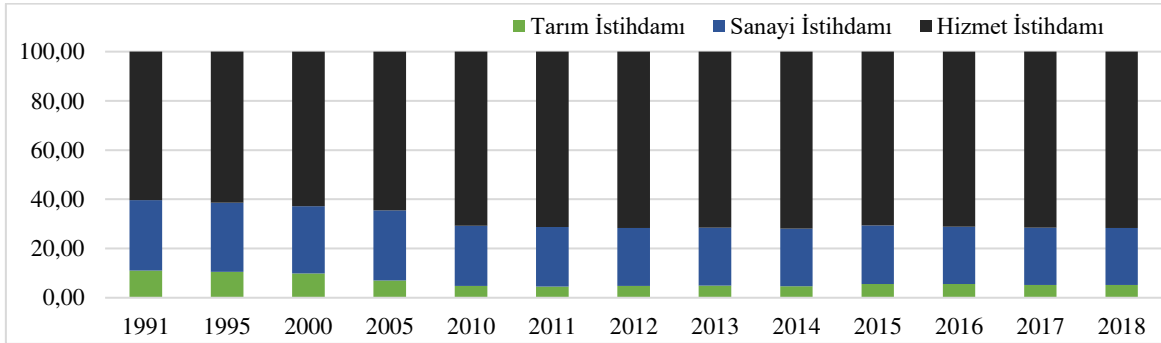

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

Grafığe bakıldığında tarım sektörünün 1980 yılında %5,84 olan GSYH payının 2018 yılında %2,18'e gerilediği ve ekonomiye etkisinin oldukça az olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü ise 1980'li yıllarda lider sektör iken ekonomideki payı giderek azalmış ve 1980 yılında %45,28 olan GSYH payı 2018 yılında %25,85' gerilemiştir. Tarım ve sanayi sektörü küçülürken hizmet sektörü büyüyerek lider sektör konumuna yükselmiştir. Hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı 1980 yılında %43,07 iken 2018 yılında %61,04'e yükselmiştir.

Grafik 41'de Güney Afrika ekonomisinde tarım sanayi ve hizmet sektörünün toplam istidam içerisindeki payları 1991-2018 döneminde belirli yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Grafik 41: Güney Afrika Ekonomisinde Toplam İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (12.09.2019).

İstihdamın sektörel dağılımı, sektörlerin GSYH içerisindeki payları ile paralellik göstermektedir. İstihdama en az katkısı olan sektör tarım sektörü olup, toplam istihdam içerisindeki payı 1991 yılında %11,01 iken 2018 yılında %5,16 olarak gerçekleşmiştir. Dönem itibariyle sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki payında büyük bir değişim olmazken 1991 yılında %28,68 olan pay, 2018 yılında %23,24'e gerilemiştir. Güney Afrika'nın toplam istihdamında en büyük pay 1991-2018 dönemi boyunca hizmet sektörüne ait iken sektörün payı giderek artmış ve 2018 yılında toplam istihdamın %71,60'ını oluşturmuştur.

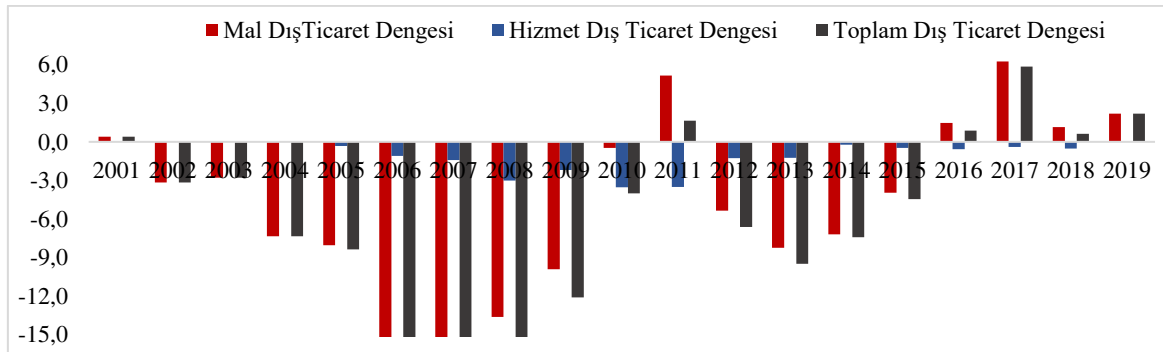
1.2.7.4. Güney Afrika Ekonomisinde Dış Ticaret

Siyasi ve sosyal açıdan geçirdiği, çalkantılı dönemler nedeniyle uzun yıllar birçok ülke tarafından ambargolar uygulanan Güney Afrika'nın serbestleşme ve küresel ekonomiye açılma süreci 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra başlamıştır. Küresel dünya ilişkilerini artırmak isteyen ülke WTO, Afrika Birliği (AU), UNCTAD, Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletleri Grubu (ACP) ve BRICS gibi ticari ve ekonomik, uluslararası birliklere üye olmuştur. Güney Afrika, Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) 2019 yılı verilerine göre dünya ihracat büyüklüğü sıralamasında 90,4 milyar dolar ile otuz sekizinci sırada yer alırken ithalat sıralamasında 88,2 milyar dolar ile kırkıncı sırada yer almaktadır. Ülke ithalat ve ihracat sıralamasında üst sıralarda yer almazken GSYH içerisinde dış ticaretin payı %59,4 ile oldukça yüksektir.

Ekonomik ve ticari serbestleşme süreci birçok ülkeye göre geç başlamış olan Güney Afrika 2020 ekonomik özgürlük endeksine göre 58,8 endeks değeri ile yüz altıncı sırada yer almaktadır. Bu endeks değeri dünya ortalaması 61,1'in altında yer almaktadır. Ekonomik özgürlük endeksinin bileşenlerinden olan ticaret özgürlüğü değeri ise 75,8 ile 73,9 olan dünya ortalamasının üzerindedir (Heritage, 2020).

Grafik 42'de Güney Afrika ekonomisine ait 2001-2018 dönemi mal, hizmet ve toplam dış ticaret dengeleri verilmektedir.

Grafik 42: Güney Afrika Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD) (2001-2018)

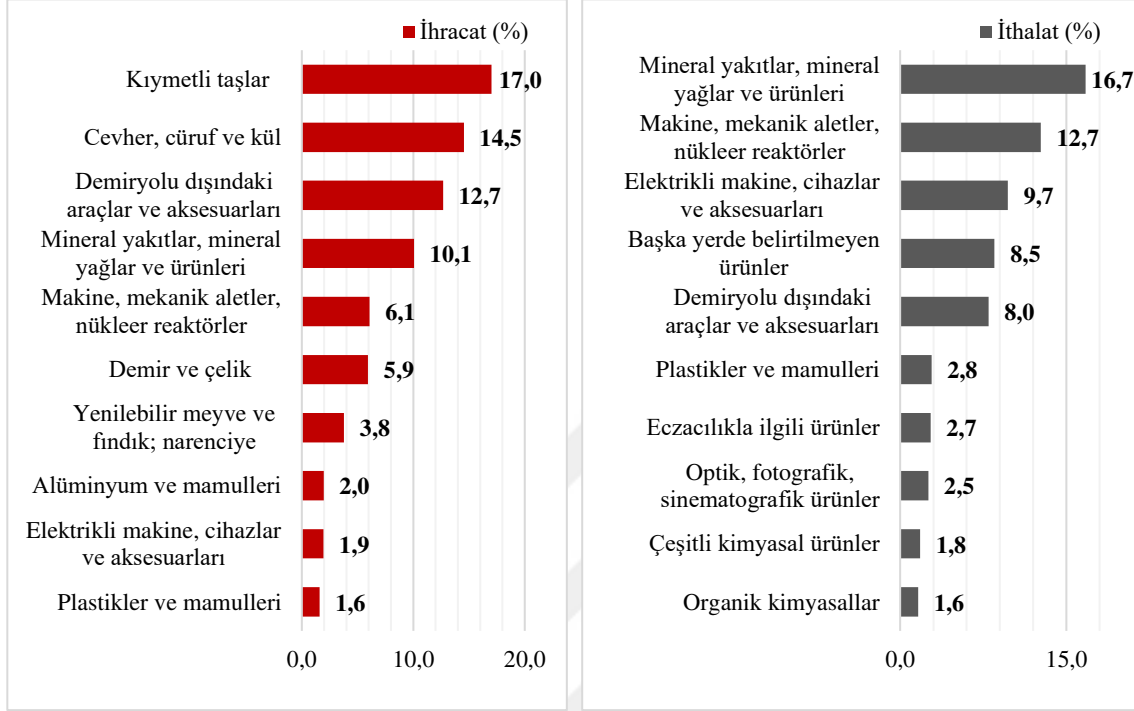

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Ülkenin mal dış ticaret dengesine bakıldığında 2011 yılı dışında 2016 yılına dek açık verdiği ve devam eden yıllarda mal dış ticaret dengesinin artan azalan bir grafik sergilediği görülmektedir. Ülkenin hizmet dış ticaret dengesi verileri 2005-2018 dönemi ile kısıtlı olup bu dönem aralığında, hizmet dış ticaret dengesi açık vermiştir. Toplam dış ticaret dengesi ise mal dış ticaret dengesinin fazla verdiği 2011, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında fazla vermiştir.

Grafik 43'te Güney Afrika'nın 2019 yılı ihracat ve ithalatının ürünler bazında dağılımı grafiksel olarak gösterilmektedir.

Grafik 43: Güney Afrika İhracat ve İthalatının Ürün Bazında Dağılımı (2019) (%)

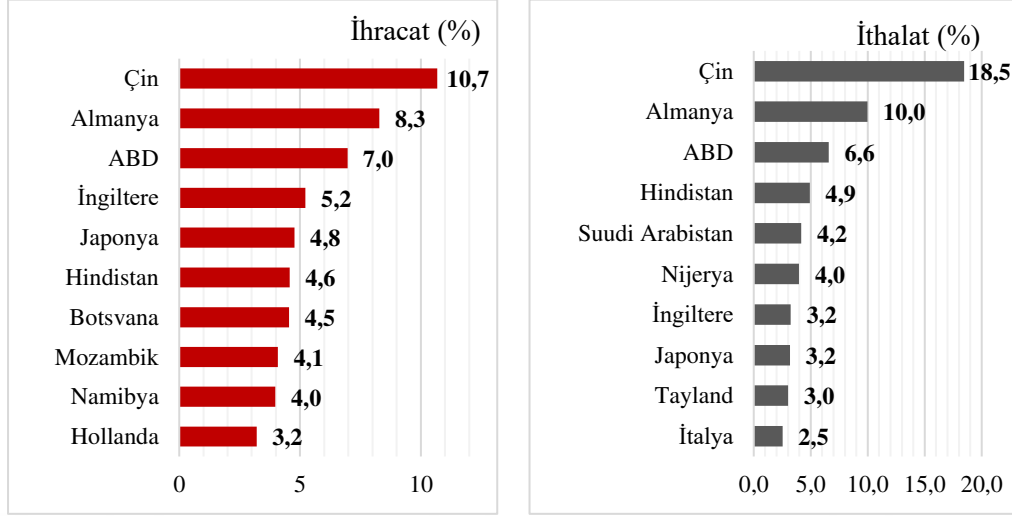
Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Yoğun maden rezervlerine sahip Güney Afrika'da ülkenin ihracatında ilk sırayı %17 ile kıymetli taşlar ikinci sırayı ise %14,5 ile cevher, cüruf ve kül almaktadır. Diğer önemli ihracat kalemleri, demiryolu dışındaki araçlar ve aksesuarları (%12,7), mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri (%10,1), Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler (%6,1), demir ve çelik (%5,9) olarak sıralanmaktadır.

Ülkenin ithalatında ise ilk sırada %16,7 ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, ikinci sırada %12,7 ile makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler yer almaktadır. Ayrıca elektrikli makine, cihazlar ve aksesuarları (%9,7), demiryolu dışındaki araçlar ve aksesuarları (%8) diğer önemli ithalat ürün gruplarıdır.

Güney Afrika'nın 2019 yılı ihracat ve ithalatının ülkeler bazında dağılımı Grafik 44'te gösterilmektedir.

Grafik 44: Güney Afrika İhracat ve İthalatının Ülkeler Bazında Dağılımı (2019) (%)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Güney Afrika'nın ihracat ve ithalatının ülkeler bazında dağılımına bakıldığında ihracatta ilk sırayı %10,7 ile Çin, ikinci sırayı %8,3 ile Almanya, üçüncü sırayı ise %7 ile ABD almaktadır. Ülkenin diğer önemli ihracat partnerleri, İngiltere (%5,2), Japonya (%4,8), Hindistan (%4,6), Botsvana (%4,5), Mozambik (%4,1), Namibya (%4,0) ve Hollanda (%3,2) şeklinde sıralanmaktadır.

Ülkenin ithalatında ihracatla benzer şekilde ilk üç sırayı Çin (%18,5), Almanya (%10) ve ABD (%6,6) alırken, Hindistan (%4,9), Suudi Arabistan (%4,2), Nijerya (%4), İngiltere (%3,2), Tayland (%3) diğer önemli ithalat partnerleridir. Ülkenin ihracat ve ithalatında Çin ilk sırada yer alırken diğer BRICS ülkelerinden, Hindistan: ihracatta 7, ithalatta 4., Brezilya: ihracatta 37, ithalatta 15, Rusya: ihracatta 41 ve ithalatta 38. sıradadır. Ayrıca Güney Afrika'nın ihracatında Türkiye, 46. sırada yer alırken, ithalatta 31. sırada yer almaktadır (ITC, 2019).

1.2.8. BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret

Ekonomik gelişimi ve dış ticaret potansiyeli ile dikkat çeken, Çin Hindistan Brezilya ve Rusya 2006 yılında bir araya gelerek BRIC grubunu kurmuş ve 2011 yılında Güney Afrika'nın da gruba katılımıyla BRICS oluşmuştur. Asya, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika kıtalarında yer alan beş üyeden oluşan grup dünya ticareti için büyük önem taşımaktadır. BRICS, 2019 yılı itibari ile 18,754 trilyon dolar olan dünya toplam mal ihracatının %19'unu, 19,065 trilyon dolar olan dünya toplam mal ithalatının ise %16'sını oluşturmaktadır. Grubun küresel dış ticarete payının bu derece büyük olmasında üretim ve ihracat ülkesi olan Çin'in dünya toplam ihracatının %13,3'ü ithalatın ise %10,9'unu oluşturması önemli bir etkidir (ITC, 2019).

Temel olarak üye devletler arasındaki mevcut ikili ve çok taraflı ilişkileri tamamlamayı, güçlendirmeyi ve üye ekonomilerinin küresel arenada ekonomik büyümesinin ve rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlayan BRICS, günümüzde üye ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı anlaşmalar bakımından istenilen entegrasyon düzeyine ulaşamamıştır (BRICS, 2015: 04). BRICS ülkeleri arasında tüm üyeleri kapsayan tercihli ticaret anlaşması olmadığı gibi üyeler arasında ikili ticaret anlaşmaları da oldukça kısıtlıdır (De Castro, 2013: 132). Üye ülkeler arasındaki ikili tercihli ticaret anlaşmaları araştırıldığında, Rusya ile diğer üye ülkeler arasında anlaşmalar bulunurken Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'nın kendi aralarında ticaret anlaşmaları bulunmadığı görülmüştür (WTO, 2020). Bu durum ülkeler arasındaki ticari entegrasyonun tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir.

Tablo 8'de her bir üye ülkenin gerçekleştirdiği toplam ihracat ve bu ihracata diğer BRICS ülkelerinin payı, 2001-2019 döneminde belirli yıllar itibarıyla gösterilmektedir.

Tablo 8: BRICS Ülkelerinin Toplam İhracatları ve Diğer Üye Ülkelerinin İhracattaki Payı (Milyon ABD Dolar)

	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Brezilya	58.287 (6,4)	118.529 (10,3)	201.915 (19,7)	191.134 (22,5)	185.235 (22,7)	217.739 (25,9)	239.889 (29,7)	223.999 (30,5)
Rusya	99.868 (6,9)	241.452 (6,6)	397.068 (6,8)	333.502 (10,5)	285.491 (12,4)	357.083 (13,3)	449.347 (14,8)	422.777 (15,8)
Hindistan	43.878 (5,3)	100.353 (10,2)	220.408 (11,9)	263.889 (6,8)	260.964 (6,2)	295.862 (7,3)	323.998 (8,2)	323.251 (8,7)
Çin	266.098 (2,6)	761.953 (4,0)	1.577.764 (6,7)	2.281.856 (6,0)	2.118.981 (6,3)	2.271.796 (6,8)	2.494.230 (7,0)	2.498.570 (7,1)
Güney Afrika	25.998 (4,4)	46.991 (6,2)	82.631 (14,7)	81.791 (14,2)	76.587 (13,9)	89.556 (15,1)	95.179 (14,8)	90.419 (16,1)
BRICS Toplam	494.129 (4,3)	1.269.277 (5,7)	2.479.786 (8,5)	3.152.172 (7,7)	2.927.258 (8,1)	3.232.036 (9,1)	3.602.643 (9,8)	3.559.016 (10,0)

(): Ülkelerin Toplam ihracatı içerisinde diğer BRICS ülkelerine yapılan ihracatın payını (%) ifade etmektedir.

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Tabloya bakıldığında her bir BRICS ülkesinin 2001-2019 döneminde 2016 yılında tüm ülkelerde yaşanan düşüş haricinde toplam ihracatını artırdığı görülmektedir. 2016 yılında ihracatta yaşanan düşüş, küresel olmakla birlikte bu durumun meydana gelmesinde Çin'de ekonomik büyümenin yavaşlaması, Brezilya'da yaşanan derin durgunluk, petrol fiyatları, emtia fiyatları ve döviz kurunda meydana gelen istikrarsızlıklar başlıca etkenlerdir (WTO, 2017: 16). Ülkelerin toplam ihracatında diğer BRICS ülkelerinin payına bakıldığında dönem itibarıyla tüm ülkelerin ihracatında diğer üye ülkelerin payının arttığı görülmektedir. Brezilya, diğer üyelere kıyasla BRICS ülkelerine olan ihracat payı en fazla artan ülke iken 2019 yılında %7,1 ile en az pay Çin'e aittir. BRICS toplam ihracatında üye ülkelerin payı incelendiğinde, 2001 yılında %4,3 iken 2019'da yalnızca %10 düzeyine yükseldiği görülmektedir.

Tablo 9’de ülkelerin gerçekleştirdiği toplam ithalat ve bu ithalatı diğer BRICS ülkelerinin payı 2001-2019 döneminde belirli yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 9: BRICS Ülkelerinin Toplam İthalatları ve Diğer Üye Ülkelerinin İthalattaki Payı (Milyon ABD Dolar)

	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Brezilya	55.602 (4,9)	73.600 (10,5)	181.768 (18,3)	171.449 (22,5)	137.552 (20,7)	150.749 (22,2)	181.231 (27,5)	177.341 (28,7)
Rusya	41.865 (7,6)	98.707 (10,7)	228.912 (19,9)	177.293 (22,4)	182.262 (23,9)	226.966 (24,1)	238.151 (24,6)	243.781 (25,0)
Hindistan	50.671 (7,9)	140.862 (11,2)	350.029 (15,7)	390.799 (19,6)	356.686 (20,7)	443.853 (20,7)	509.273 (18,0)	478.884 (17,6)
Çin	243.553 (9,0)	659.953 (14,3)	1.396.002 (14,8)	1.681.671 (15,8)	1.588.696 (15,2)	1.840.957 (14,9)	2.134.987 (15,4)	2.068.950 (15,1)
Güney Afrika	25.595 (8,0)	55.033 (13,5)	83.100 (19,4)	85.755 (25,7)	75.126 (25,0)	83.294 (25,8)	94.024 (25,0)	88.216 (25,8)
BRICS Toplam	417.286 (8,1)	1.028.155 (13,2)	2.239.811 (15,9)	2.506.967 (17,6)	2.340.322 (17,3)	2.745.819 (17,3)	3.157.666 (17,5)	3.057.172 (17,4)

(): Ülkelerin toplam ithalatı içerisinde diğer BRICS ülkelere yapılan ithalatın payını (%) ifade etmektedir.

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

BRICS’e ilişkin ithalat verilerinin yer aldığı Tablo 9’a göre ihracatla benzer şekilde 2016 yılında yaşanan genel düşüşe rağmen ülkelerin toplam ithalatları dönem süresince artış göstermiştir. Ülkelerin toplam ithalatında diğer BRICS ülkelerinin payına bakıldığında ihracata kıyasla ithalatı entegrasyonun daha yüksek olduğu görülmektedir. 2019 yılı itibariyle %28,7 ile diğer BRICS ülkeleri ile ithalat payı en yüksek olan ülke Brezilya olurken, en düşük pay %15,1 ile Çin’e aittir. BRICS toplam ithalatında ise üye ülkelerin payı ile 2001 yılında %8,1 iken 2019’da yalnızca %17,4 düzeyine yükselmiştir. Beş ülkeden oluşan ve dünya nüfusunun %40’ına sahip büyük bir pazar olan BRICS, küresel ithalatın %16’sını oluşturmaktadır (ITC, 2019). Sahip olduğu pazar büyüklüğü dikkate alındığında, ülkelerin toplam ihracat ve ithalatında diğer üye ülkelerin payı, ikili ve çoklu ilişkileri güçlendirmeyi hedefleyen grup için beklenen düzeyin altındadır.

Tablo 10’da BRICS ülkeleri arasındaki ihracat ve ithalat başlıca ürün grupları gösterilmektedir.

Tablo 10: BRICS Ülkelerinin Diğer Üye Ülkeler ile İhracat ve İthalatında Başlıca Ürün Grupları

	Fasıl	BREZİLYA	Fasıl	RUSYA	Fasıl	HİNDİSTAN	Fasıl	ÇİN	Fasıl	GÜNEY AFRİKA
İHRACAT	12	Yağlı tohumlar ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	29	Organik kimyasallar	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	26	Cevher, cüruf ve kül
	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	44	Ahşap ve ahşap eşya; odun kömürü	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler
	26	Cevher, cüruf ve kül	31	Gübreler	26	Cevher, cüruf ve kül	29	Organik kimyasallar	72	Demir ve çelik
	02	Et ve yenilebilir sakatat	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	39	Plastik ve plastik mamuller	08	Yenilebilir meyve ve sert kabuklu yemişler; narenciye veya kavun kabuğu
İTHALAT	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları	85	Elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları
	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları
	29	Organik kimyasallar	87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	29	Organik kimyasallar	26	Cevher, cüruf ve kül	87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları
	89	Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar	39	Plastik ve plastik mamuller	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	12	Yağlı tohumlar ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Tabloda, BRICS ülkelerinin her birinin diğer grup üyesi ülkelere yaptığı ihracat ve ithalata, en büyük paya sahip ürün grupları sıralanırken her ürün grubunun yanında GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) kodları verilmektedir. Tabloya bakıldığında Brezilya'nın diğer BRICS ülkelere ihracatında başlıca ürün grupları: yağlı tohum ve meyveler, tahıllar, mineral yağ ve yakıtlar, cevher, cüruf ve kül, et ve yenilebilir sakatat olarak sıralanırken, ülkenin ithalatında: elektrikli makine ve cihazlar ve bunların parçaları, makineler ve mekanik cihazlar, organik kimyasallar, gemiler tekneler ve yüzer yapılar başlıca ürün gruplarıdır.

Rusya'nın diğer BRICS ülkelere ihracatında %63'lük pay ile mineral yağ ve yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ilk sırada yer alırken, kereste ve kereste ürünleri, gübre, makine ve mekanik aletler, diğer önemli ürün gruplarıdır (ITC, 2019). Ülkenin ithalatında ise elektrikli makine ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları, makineler ve mekanik cihazlar, demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve aksesuarları, plastik ve plastik ürünleri, demir çelik ürünler ilk sıralarda yer almaktadır.

Hindistan'ın ihracatında ise başlıca ürün grupları sırasıyla: organik kimyasallar, mineral yağ ve yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, cevher, cüruf ve kül, elektrikli makine ve cihazlar, makineler, mekanik aletler şeklindedir. Hindistan'ın ithalatında elektrikli makine ve cihazlar ve bunların parçaları, makineler ve mekanik cihazlar, organik kimyasallar, mineral yağ ve yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler başlıca ürün gruplarıdır.

Çin'in diğer BRICS ülkelere ihracatında: elektrikli makine ve cihazlar, makineler, mekanik aletler, organik kimyasallar, plastik ürünler başlıca ürün grupları olarak sıralanırken ithalatta önemli ürün grupları: elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, cevher, cüruf ve kül, yağlı tohumlar ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi olarak sıralanmaktadır.

Güney Afrika'nın ihracatında: cevher, cüruf, kül, mineral yağ ve yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, demir ve çelik, demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler öncelikli ürün gruplarıdır. Ülkenin ithalatında ise, elektrikli makine cihazlar bunların aksam ve parçaları, makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları, demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, organik kimyasallar önemli yer tutmaktadır.

1.3. Türkiye ile BRICS Arasındaki Dış Ticaret

Uzun yıllar dışa kapalı, ithal ikameci sanayileşme politikası sürdüren Türkiye, 1980 yılından itibaren dünya genelinde yaygınlaşan serbestleşme hareketlerinin etkisine girmiş ve ihracata yönelik sanayileşme politikasını benimsemiştir. 1979-2000 yılları arasında uygulanan dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci beş yıllık kalkınma planları ile liberal ekonomiye geçiş ve dış ticarete serbestleşme kademeli olarak gerçekleştirilmiştir (Ertekin ve Kutlu, 2000: 225). Günümüzde dünyanın otuzuncu büyük ihracatçısı (171.098 milyon dolar) ve yirmi beşinci büyük ithalatçısı (200.659 milyon dolar) konumunda olan Türkiye halen dış ticarete serbestleşme düzeyini artırmayı hedeflemektedir (WDI, 2020).

Ekonomik, ticari performansları ile birlikte sahip oldukları nüfus yoğunluğunun etkisiyle pazar büyüklükleri bakımından dikkat çeken BRICS ülkeleri, birçok ülke için olduğu gibi Türkiye için de ticari ilişkiler bakımından istenilen özellikler taşımaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık %40'ını oluşturan BRICS, sahip olduğu üretim potansiyelinin yanında büyük bir tüketim potansiyeline sahiptir. (Konak ve Demir: 2019: 46). Türkiye, BRICS ülkeleri ile ekonomik ilişki düzeyini arttırmak istediği gibi BRICS de Türkiye ile ilişkilere önem vermektedir. Türkiye'nin, 2018 yılında Güney Afrika'da gerçekleşen 10. BRICS zirvesine, İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olarak davet edilmesi bu durumun göstergesidir. Her ne kadar Türkiye ile BRICS arasındaki ilişkiler iki taraflı geliştirilmek istenirse de BRICS ülkelerin tümünü kapsayan ve Türkiye'nin de dahil olduğu bir ticari anlaşma henüz imzalanmamış olup ülkeler arası Brezilya-Hindistan, Brezilya-Güney Afrika ve Hindistan-Çin arasında ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ile BRICS ülkelerinden yalnızca Brezilya arasında Ticaret Müzakereleri Protokolü kapsamında bölgesel ticaret anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve BRICS ülkelerini kapsayan bir ticaret anlaşması Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticarete katkı sağlayacaktır.

Tablo 11'de Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ihracat ve ithalat düzeyi 2000-2020 dönemi için (milyon ABD doları) gösterilmektedir.

Tablo 11: Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki İhracat ve İthalat Düzeyi (2000-2020)

YIL	Dış Ticaret	Brezilya	Rusya	Çin	Hindistan	Güney Afrika
2000	İhracat	41,29	639,08	91,34	56,02	70,56
	İthalat	301,21	3879,87	1321,62	437,20	171,16
2001	İhracat	89,82	924,11	199,37	74,37	77,87
	İthalat	212,12	3435,67	925,62	354,88	345,03
2002	İhracat	48,81	1168,31	265,53	72,49	87,21
	İthalat	236,09	3863,18	1365,93	564,13	211,03
2003	İhracat	50,17	1367,59	504,63	71,37	121,53
	İthalat	401,83	5451,32	2610,30	722,86	335,71

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data/> (08.20.2020).

Tablo 11: (Devamı)

YIL	Dış Ticaret	Brezilya	Rusya	Çin	Hindistan	Güney Afrika
2004	İhracat	69,36	1859,19	391,59	136,32	190,11
	İthalat	566,29	9033,14	4476,08	1046,40	1006,68
2005	İhracat	103,46	2377,05	549,76	219,87	315,74
	İthalat	798,58	12905,62	6885,40	1280,47	1259,98
2006	İhracat	121,88	3237,61	693,04	222,24	598,49
	İthalat	934,78	17806,24	9669,11	1579,40	1793,11
2007	İhracat	229,91	4726,85	1039,52	348,23	653,79
	İthalat	1172,67	23508,49	13234,09	2299,73	2172,30
2008	İhracat	318,03	6483,00	1437,20	542,73	1238,63
	İthalat	1423,87	31364,48	15658,21	2457,91	1502,49
2009	İhracat	388,21	3189,61	1600,30	409,20	866,77
	İthalat	1105,89	19450,09	12676,57	1902,61	1103,31
2010	İhracat	614,55	4628,15	2269,18	606,08	369,23
	İthalat	1347,52	21600,64	17180,81	3409,94	889,64
2011	İhracat	883,47	5992,63	2466,32	756,08	510,52
	İthalat	2074,35	23952,91	21693,34	6498,65	1954,59
2012	İhracat	1002,76	6680,78	2833,26	791,72	381,77
	İthalat	1770,09	26625,29	21295,24	5843,64	1289,82
2013	İhracat	965,36	7213,89	3755,65	615,90	671,33
	İthalat	1485,00	26046,54	25260,75	6739,65	1463,59
2014	İhracat	819,01	6170,45	2970,63	618,84	593,24
	İthalat	1839,06	25411,70	25732,87	7196,35	1156,68
2015	İhracat	478,24	3684,26	2500,62	698,41	522,53
	İthalat	1815,58	20744,05	25283,73	5598,70	903,20
2016	İhracat	342,38	1792,92	2378,54	691,62	423,28
	İthalat	1764,44	15467,24	24852,47	5664,35	1051,91
2017	İhracat	402,04	2869,85	3037,68	808,67	492,43
	İthalat	2603,61	20097,03	23753,64	6116,45	1717,27
2018	İhracat	507,74	3652,60	3078,64	1182,20	554,24
	İthalat	3303,73	22710,75	21506,00	7524,71	1381,69
2019	İhracat	494,89	4152,14	2726,08	1166,48	569,56
	İthalat	2655,11	23115,24	19128,16	6635,22	754,21
2020	İhracat	588,82	4506,81	2866,39	889,67	574,12
	İthalat	3228,35	17829,24	23040,81	4830,12	887,90

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data/> (08.20.2020).

Tablo’da 2000-2020 dönemi için Türkiye’nin her bir BRICS ülkesi ile ihracat ve ithalat düzeyi yer almaktadır. Tabloya bakıldığında 2000’li yılların başında BRICS ülkeleri ile ihracat ve ithalat düzeyinin düşük olduğu ve dönem boyunca artış sergilediği görülmektedir. Dönem boyunca genel olarak ihracat ve ithalat düzeyinde artış gözlenirken bazı yıllarda ihracat ve ithalatta belirgin düşüşlerin olduğu görülmektedir. Genel olarak 2008 küresel krizi tüm BRICS ülkeleri ile dış ticaretimizi olumsuz etkilemiş ve krizin etkilerin en fazla hissedildiği 2009 yılında dış ticaret

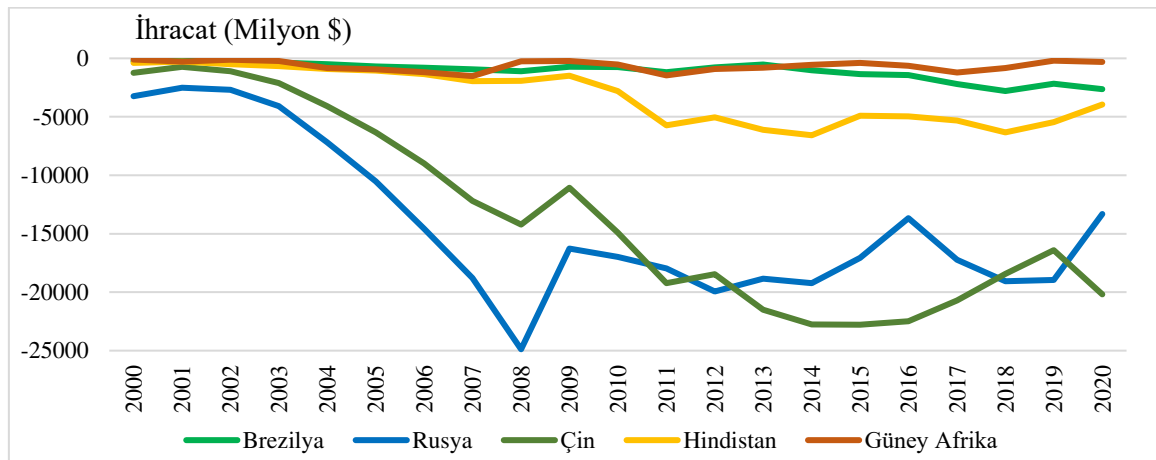
azalmıştır. Bununla birlikte, Brezilya'nın 2014 yılında yaşadığı ekonomik kriz ve kriz öncesi koşulların etkisiyle ihracat ve ithalat, 2013 ve sonrası yıllarda düşüş gözlenmiştir. Türkiye ile Rusya dış ticaretinde, 2015 yılında iki ülke arasında yaşanan uçak krizinin etkileriyle ihracat ve ithalat düzeyi daralmıştır. Çin'in ekonomik büyüme sürecinin 2010 yılı sonrasında duraksaması ve büyüme oranlarının gerilemesi, dış ticarete 2013 ve sonrasında yansımış, dış ticaret düzeyi azalmıştır (WDI, 2020).

Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını ekonomide önemli bir daralma yaratmış olup küresel dış ticareti de etkilemiştir. Türkiye ile BRICS arasında 2020 yılında gerçekleşen ticaret düzeyine bakıldığında Hindistan ile ihracat ve ithalatın, Rusya ile yalnızca ithalatın azaldığı görülmektedir. Hindistan, Covid-19 salgınından en fazla etkilenen ülkelerden biri olup ABD'den sonra salgında en fazla kayıp veren 2. ülke olmuş ve 2020 yılında ekonomisi %7,9 küçülmüştür (WDI, 2021). Bu durum Hindistan'ın dış ticaretine de yansımıştır. Salgın döneminde Rusya ile ithalatın azalmasında, ithalat içerisinde en büyük paya sahip enerjinin, bu dönemde talebinde yaşanan düşüş etkili olmuştur. Dünya Enerji Konseyi raporuna göre salgın döneminde özellikle kısıtlamaların arttığı dönemlerde küresel ölçekte enerji talebinde düşüş yaşanmış ve 2020 yılında toplam enerji talebi %4 azalmıştır (EİA, 2021).

Tablo'da yer alan ihracat ve ithalat değerleri incelendiğinde, Türkiye'nin her bir BRICS ülkesi ile ticaretinde ihracat düzeyinin ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir. Dönem boyunca Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinde dış ticaret dengesi Türkiye'nin aleyhine açık vermiştir.

Grafik 45'te 2000-2020 dönemi Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında gerçekleşen ticarete Türkiye'nin dış ticaret açığı görülmektedir

Grafik 45: Türkiye ile BRICS ülkeleri ticaretinde Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı (2000-2020)

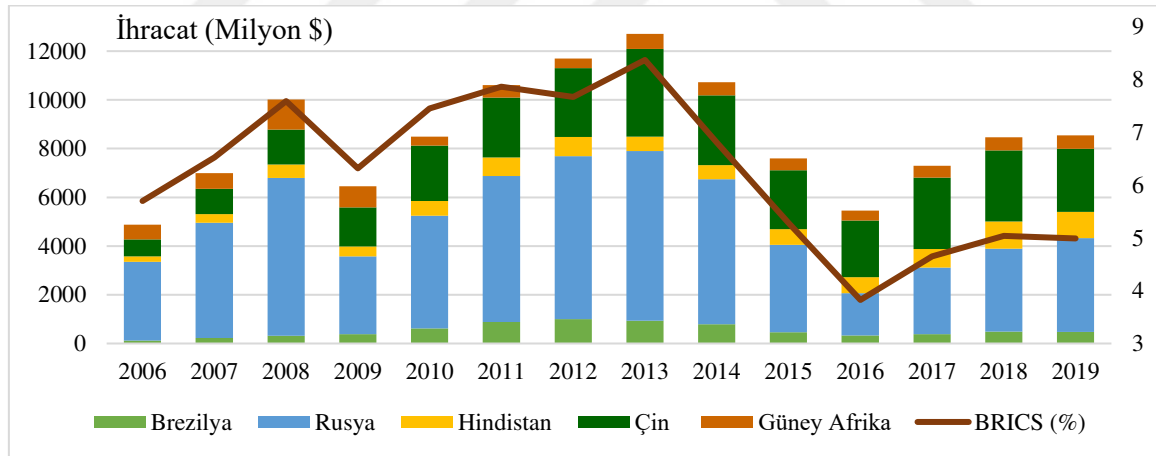
Kaynak: <https://comtrade.un.org/data/> (08.20.2020).

Grafığe bakıldığında Türkiye'nin her bir BRICS ülkesi ile ticaretinde dış ticaret dengesi açık vermektedir. 2000-2020 dönemi boyunca dış ticaret hacminde meydana gelen artışın büyük çoğunluğunu ithalat oluşturmaktadır. Ülkeler bazında bakılacak olursa ihracat ve ithalatta en büyük paya sahip olan Rusya ve ardından Çin ile olan dış ticarete dış ticaret açığı daha fazladır. Hindistan ile ticarete özellikle 2009 sonrası dış ticaret açığının arttığı görülmektedir. Türkiye'nin Brezilya ve Güney Afrika ile ticaretinde, Türkiye yine dış ticaret açığı verirken diğer ülkeler ile ticarete kıyasla dış ticaret açığı çok daha azdır.

BRICS, dış ticaret için büyük bir pazar olmasına karşın Türkiye bu pazarda tam olarak yer edinememiştir. BRICS ülkeleri ile ihracat düzeyi ithalatın oldukça gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin mevcut ihracat partnerleri arasında BRIS ilk sıralarda yer almazken ithalatta önemli bir paya sahiptir. Türkiye'nin BRICS ülkelere olan ihracatında artış olması durumunda ülkenin dış ticaret dengesi de iyileşecektir.

Grafik 46'da Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ihracatı ve ülkenin toplam ihracatında BRICS ülkelerinin payı 2006-2019 dönemi için gösterilmektedir.

Grafik 46: Türkiye'nin BRICS Ülkelerine İhracatı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı (2006-2019)

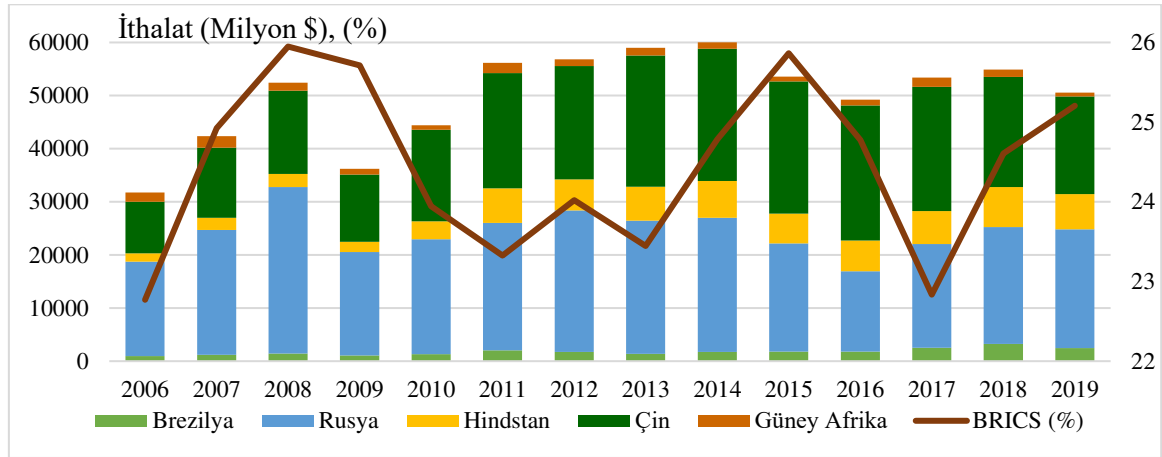
Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Grafikte, birincil eksen, milyon dolar cinsinden Türkiye'nin BRICS ülkelere ihracatı, ikincil eksen ise Türkiye'nin toplam ihracatında BRICS'in yüzdesel payı gösterilmektedir. Tablo 11'de yer alan değerlere paralel olarak grafikte de Türkiye'nin ihracatında ilk sırada Rusya, ardından Çin ve Hindistan'ın geldiği Brezilya ve Güney Afrika'ya olan ihracatın diğer ülkelerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin toplam ihracatında BRICS'in payı incelendiğinde 2013 yılına kadar BRICS'in payının arttığı 2013 sonrasında ise azaldığı görülmektedir. Bu durumda Brezilya'da 2014 yılında meydana gelen kriz, Çin ekonomik gelişiminin duraksaması, petrol fiyatlarındaki düşüş ve Rusya'nın yaşadığı politik sorunlar etkilidir. Grafığe bakıldığında özellikle 2015 yılında Rusya

ile yaşanan uçak krizinin ardında 2016 yılında ihracat önemli ölçüde azalmış ve bu durum toplam ihracatta BRICS'in payının da azalmasına neden olmuştur. 2019 yılı itibari ile Türkiye'nin toplam ihracatında BRICS'in payı %5 düzeyinde olup Pazar potansiyeli dikkate alındığında bu pay oldukça azdır.

Grafik 47'de Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ithalatı ve ülkenin toplam ithalatında BRICS ülkelerinin payı 2006-2019 dönemi için gösterilmektedir.

Grafik 47: Türkiye'nin BRICS Ülkelerine İthalatı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı (2006-2019)

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Grafığe bakıldığında ithalatın küresel kriz dönemi haricinde 2015 yılına kadar artan bir seyir izlediği 2015 sonrasında ise Türkiye ve partner ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar neticesinde azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkelerinden ithalatında ilk sırada Rusya yer alırken ikinci sırada Çin gelmektedir. Diğer ülkelerin payı Rusya ve Çine kıyasla daha az olmakla birlikte Hindistan üçüncü, Brezilya, dördüncü ve Güney Afrika beşinci sırada yer almaktadır.

BRICS'in Türkiye'nin toplam ithalatındaki yüzdesel payına bakıldığında, yapılan ithalat düzeyinden farklı bir seyir izlediği görülmektedir. İthalat düzeyinin artmakta olduğu 2010-2014 döneminde ve 2017 yılında Türkiye'nin toplam ithalatında BRICS'in payı azalmıştır. 2015-2017 döneminde BRICS ülkelerinde yaşanan ekonomik sorunların da etkisiyle BRICS'in payı azalmış 2017 sonrası tekrar artma eğilimine girmiştir. 2019 yılı itibari ile Türkiye'nin ithalatında BRICS'in payı %25 düzeyinde olup ihracat ile kıyaslandığında bu pay oldukça yüksektir. BRICS, Türkiye'nin önemli bir ithalat partneri iken ihracatta bu durum henüz gerçekleşmemiştir. Ancak BRICS ile ticaretin daha çok ithalat yönlü olması Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 12'de Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile 2019 yılı ihracat ve ithalatında ilk üç ürün grubu sırasıyla GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) fasılları ile birlikte verilmektedir.

Tablo 12: Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İhracat ve İthalatında Başlıca Ürün Grupları (2019)

	Fasıl	Türkiye'nin İhracatı	Fasıl	Türkiye'nin İthalatı
Brezilya	28	İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri	12	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler
	87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	26	Cevher, cüruf ve kül
	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar	72	Demir ve çelik
Rusya	8	Yenilebilir meyve ve sert kabuklu yemişler; narenciye veya kavun kabuğu	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler
	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar	72	Demir ve çelik
	87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	10	Hububat
Hindistan	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler
	25	Tuz; kükürt; topraklar ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento	71	Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller
	28	İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri	29	Organik kimyasallar
Çin	25	Tuz; kükürt; topraklar ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento	85	Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon
	26	Cevher, cüruf ve kül	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar
	28	İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri	29	Organik kimyasallar
Güney Afrika	87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar
	84	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar	71	Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller
	40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler

Kaynak: <https://www.trademap.org/> (08.10.2019).

Tabloya bakıldığında Türkiye'nin BRICS ülkelerine ihracatının başlıca dört ürün grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ürün gruplarından ilki, makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar olup, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika ülkelerine yapılan ihracatta ilk üç ürün grubu içerisinde yer almaktadır. İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri (Brezilya, Hindistan ve Çin), demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları (Brezilya, Rusya ve Güney Afrika) ve tuz; kükürt, topraklar ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento (Hindistan, Çin) diğer başlıca ürün gruplarıdır.

BRICS ülkelerinden yapılan ithalatı, ihracata kıyasla ürün gruplarının daha çeşitli olduğunu söylemek mümkündür. Enerji ithalatçısı bir ülke olan Türkiye'nin BRICS ülkelerinden ithalatında ilk sırada mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (Rusya, Hindistan ve Güney Afrika) yer almaktadır. Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar (Çin ve Güney Afrika), demir ve çelik (Brezilya ve Rusya), organik kimyasallar (Hindistan ve Çin) ve son olarak, doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller (Hindistan ve Güney Afrika) ülkelerden yapılan ithalatı başlıca ürün gruplarıdır.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret incelendiğinde, ihracat ve ithalatı Rusya ilk sırada, Çin ise ikinci sırada yer alırken diğer grup üyeleri: Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'nın dış ticarete payının oldukça az olduğu görülmektedir. Ülke grubu, Türkiye'nin ithalatında önemli bir yer tutarken, grubun pazar büyüklüğü de dikkate alındığında ihracattaki payı oldukça azdır. Türkiye'nin 2019 yılında BRICS ülkelere ihracatı 8.538 milyon dolar düzeyinde olup bu ihracatın 1.002 milyon dolar kadarını tuz; kükürt, topraklar ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento ihracatı, 983 milyon dolar kadarını ise makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar oluşturmaktadır. Türkiye'nin 2019 yılında BRICS ülkelere ithalatı ise 50.580 milyon dolar düzeyinde olup 16.323 milyon dolar kadarını mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, 5.670 milyon dolar kadarını, elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon ürün grubu oluşturmaktadır (ITC, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEKİM MODELİ İLE DIŞ TİCARET ANALİZLERİNİ KONU ALAN ÖRNEK LİTERATÜR

2.1. Literatürde Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizleri Konu Alan Örnek Çalışmalar

Ekonomik gelişme ve kalkınma açısından büyük önem taşıyan dış ticareti, ülkelerin dış ticaretinde belirleyici unsurları açıklamaya ve dış ticaret politikalarını geliştirmeye yönelik iktisat literatüründe oldukça fazla çalışma yer almaktadır. Çekim modeli 1960'lı yıllardan itibaren dış ticarete yönelik, ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olmuştur. İlk olarak Tinbergen (1962), evrensel çekim yasasını açıklamak üzere, fizik alanında geliştirilen çekim modelini, ülkeler arasında dış ticareti inceleyen bir model olarak iktisat alanına kazandırmıştır. Tinbergen, ülkeler arası dış ticareti incelemek için geliştirdiği çekim modelinde, iki ülkenin ekonomik büyüklüğü ile ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin doğru yönlü, ülkeler arasındaki mesafe ile ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin ise ters yönlü olduğunu ifade etmiştir. Tinbergen'den sonra birçok iktisatçı dış ticaret analizlerinde çekim modelinden yararlanmış ve dış ticareti açıklamaya yönelik modelde ilave değişkenlere yer vermişlerdir.

Aitken (1973), 12 ülke ile ilgili yaptığı çalışmasında 1951-1967 dönemi için, ihracatın belirleyicilerini çekim modeli ile araştırmıştır. Yatay kesit veri analizinin kullanıldığı analiz sonuçlarında ihracat ile ülkelerin GSYH'leri arasında pozitif yönlü, ülkelerin nüfusları ve birbirlerine uzaklıkları ile negatif yönlü ilişki bulunurken ülkelerin birbirleri ile sınır komşusu olmalarının ihracatı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bergstrand (1985), çalışmasında 15 ülke için 1965-1976 döneminde ihracatın belirleyicilerini çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan yatay kesit veri analizi sonuçlarına göre ihracat ile ülkelerin GSYH'leri, döviz kuru ve ortak sınır değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki bulunurken ülkelerin birbirlerine uzaklıkları ile ters yönlü ilişki bulunmaktadır.

Krueger (1999), çalışmasında 61 ülkenin ihracatında belirleyici unsurları 1987-1997 dönemi için çekim modeli ile analiz etmiştir. Uygulanan yatay kesit veri analizi sonuçlarında ülkelerin GSYH'leri, ülkelerin ortak sınırının olması ve ortak dil kullanmaları ihracatı pozitif yönde etkilerken, ülkeler arası uzaklığın negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Hassan (2001), çalışmasında 27 ülkenin dış ticaretini 1996-1997 dönemi için çekim modeli ile analiz etmiştir. Uygulanan yatay kesit veri analizine göre, dış ticaret ile ülkelerin GSYH'leri ve ortak sınırlarının olması arasında pozitif yönde, ülkeler arasındaki uzaklık ile negatif yönde ilişki bulunmaktadır.

Clarete vd. (2003) çalışmalarında, 83 ülke arasında ihracatın belirleyicilerini, 1980-2000 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre ihracat ile ülkelerin GSYH'leri ve ortak sınır değişkenleri arasında pozitif yönde ilişki bulunurken ülkelerin birbirlerine uzaklıkları, nüfus büyüklükleri ve ülkelerin yüz ölçümü ile negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Zarzoso ve Lehmann (2003) çalışmalarında, 5 Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) üyesi ülke ve 15 AB üyesi ülke arasında dış ticareti 1960-1996 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Panel veri analizi sonuçlarına göre ülkelerin GSYH'lerindeki artış dış ticareti pozitif etkilerken ülkeler arası uzaklık dış ticareti negatif etkilemektedir.

Elliot ve İkemoto (2004) çalışmalarında, 35 ülke üzerinde, 1982-1999 dönemi için ithalatın belirleyicilerini çekim modeli ile araştırmışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, ithalat ile ülkelerin GSYH'leri arasında pozitif yönde ilişki bulunurken ülkeler arası uzaklık ve ülkelerin yüz ölçümü ile negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Kristjánsdóttir (2005) çalışmasında, 1989-1999 dönemi için İzlanda ihracatının belirleyici unsurlarını, İzlanda'nın 16 dış ticaret partneri ile ticaretini inceleyerek çekim modeli ile araştırmıştır. Panel veri sonuçlarında İzlanda ve dış ticaret partnerlerinin GSYH'lerindeki artışın İzlanda'nın ihracatını pozitif yönde, ülkelerin İzlanda'ya uzaklığının ise İzlanda ihracatını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Lee ve Park (2005), çalışmalarında 186 ülke arasındaki dış ticareti, 1955-1997 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizi sonuçlarına göre dış ticaret ile ülkelerin GSYH'leri ve ortak sınır değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki bulunurken ülkelerin birbirlerine uzaklıkları ve ülkelerin yüz ölçümü ile ters yönlü ilişki bulunmaktadır.

Rose (2005), çalışmasında 175 ülkenin dış ticaretini 1948-1999 dönemi için çekim modeli ile analiz etmiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre ülkelerin GSYH'leri ve ortak dil kullanmaları dış ticareti pozitif yönde etkilerken ülkelerin yüz ölçümü, ülkeler arasındaki uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olması dış ticareti negatif yönde etkilemektedir.

Batra (2006), çalışmasında Hindistan'ın dış ticaret potansiyelini 2000 yılı için 146 dış ticaret partneri ülke ile ticaret ilişkilerinden hareketle çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan yatay kesit

veri analizi, ülkelerin GSYH artışlarının dış ticareti pozitif yönde ülkeler arasındaki uzaklığın ise ters yönde etkilediğini göstermektedir.

Harris vd. (2008), çalışmalarında 11 Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) ülkesinin üretim yapısının dış ticarete etkilerini 1970-2000 dönemini için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ortak sınır ve kişi başına düşen GSYH farkı dış ticareti pozitif yönde etkilerken, uzaklık, nüfus, partner ülke döviz rezervi, döviz kuru, ortak dil, ülke ekonomilerindeki benzerlik, negatif yönde etkilemektedir.

Cardamone (2011) çalışmasında tercihli ticaret anlaşmalarının Avrupa meyve ithalatına etkisini 2001-2004 döneminde AB ile meyve ihracatçısı ülkeleri ele alarak çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, ihracatçı ülkenin kişi başına düşen GSYH'si, ithalatçı ülke nüfusu, ihracatçı ülke üretimi ve bölgesel ticaret anlaşmalarının meyve ticaretini pozitif yönde, ithalatçı ülke üretimi, ihracatçı ülke nüfusunun ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Farahani ve Parvardeh (2012), çalışmalarında 2001-2009 dönemi için, Basra Körfezi ülkelerinin dış ticaretinde bilgi iletişim teknolojilerinin dış ticarete etkilerini çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında GSYH ve ülkelerin bilgi iletişim teknolojileri açısından gelişmesinin dış ticareti pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Kandilov ve Grennes (2012), ulaştırma maliyetlerinin, hizmet dış ticaretine etkilerini 21 Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) ülkesi ve 28 dış ticaret partneri arasındaki ticaretten hareketle, 2002 yılı için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, bölgesel ticaret anlaşmaları, ortak dil ve ortak koloni geçmişinin hizmet ticaretini pozitif, uzaklığa bağlı ulaştırma maliyetlerinin ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

De (2013) çalışmasında, 2000-2006 dönemi için Hindistan'ın, 27 OECD üyesi ve 55 OECD üyesi olmayan partner ülkesi ile hizmet ticaretini çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ihracatçı ülkenin kişi başına düşen GSYH'si, ortak dil ve hizmet ticaret kolaylık düzeyi, hizmet ticaretini pozitif yönde, uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olmaması negatif etkilemektedir.

Alleyne ve Troy (2014), Karayip Ortak Pazarı (CARICOM) ülkelerinin dış ticaret performanslarını, 2000-2011 dönemi için panel veri analizi uygulayarak çekim modeli ile inceledikleri çalışmalarında, GSYH ve ticaret partnerleri arasındaki GSYH farklılıklarının dış ticareti pozitif, ülkeler arası uzaklık ve döviz kurunun ise negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.

Sejdini ve Kraja (2014) çalışmalarında Arnavutluk'un 27 dış ticaret partneri ile dış ticaretini 1993-2013 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında

Arnavutluk ile ticaret partnerleri arasındaki ortak sınırın ithalatı pozitif yönde etkilediği, Arnavutluk ile ticaret partnerleri arasındaki uzaklığın ise ithalatı negatif yönde etkilediği, ülkelerin GSYH'leri arasındaki fark arttıkça Arnavutluk'un ithalatının negatif ihracatının ise pozitif etkilendiği tespit edilmiştir.

Yeshineh (2014) çalışmasında Etiyopya dış ticaretinin belirleyicilerini, 1998-2011 dönemi için 39 ticaret partneri ile karşılıklı ticaretini ele alarak çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında GSYH, partner ülkenin ticari açıklık düzeyi, ülkenin dış ticaretini pozitif, uzaklık ve ülkeler arası faktör donatımı benzerliğinin negatif etkilediği saptanmıştır.

Doumbe ve Belinga (2015), Kamerun ve 28 Avrupa birliği ülkesi arasındaki dış ticareti, 2008-2012 dönemi için panel veri analizi ve çekim modeli ile analiz ettikleri çalışmalarında, GSYH ve kişi başına düşen GSYH'nin dış ticareti pozitif, uzaklığın negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Mohmand (2015), çalışmasında Pakistan'ın 142 partner ülke ile ihracatını 1995-2011 dönemi için çekim modeli yaklaşımı ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, bölgesel ticaret anlaşmaları, ticaretin GSYH'deki payı ve ortak dilin Pakistan ihracatını pozitif yönde, uzaklık ve ortak sınırın ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Wahyudi ve Aggita (2015), çalışmalarında Endonezya ile ilk on ihracat partneri arasındaki dış ticareti, 2003-2013 dönemi için çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında GSYH, Kişi başına düşen GSYH ve döviz kurunun dış ticareti pozitif, ulaştırma maliyetlerinin ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Abidin vd. (2016), çalışmalarında Malezya ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaretin belirleyicilerini 1980-2015 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, kişi başına düşen GSYH dış ticareti pozitif yönde etkilerken, ülkeler arası uzaklık ve ülkelerin yolsuzluk düzeyi negatif etkilemektedir.

Cardoso vd. (2016), çalışmalarında İtalya'nın kahve ithalatını etkileyen faktörleri, 11 ihracatçı ülke ile ticareti ve 1995-2013 dönemi için çekim modeli incelemiştir. Uygulanan panel veri analizine göre, İtalya'ya kahve ihraç eden ülkelerin GSYH'si, ihracatçı ülkelerin kahve üretimi, İtalya'da kişi başına düşen kahve tüketimi, ülkenin kahve ithalatını pozitif yönde etkilerken ülkeler arası uzaklık negatif etkilemektedir.

Castillo vd. (2016), çalışmalarında şarap ticaretinin belirleyicilerini 9 ihracatçı ve 14 ithalatçı ülke için 1988-2012 döneminde çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı

çalışmada GSYH, ortak para birimi, ortak dil, tercihli ticaret anlaşmaları ve AB üyeliğinin dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Çipkutė (2016), çalışmasında Baltık ülkelerinin ticaret performanslarını, diğer AB ülkeleriyle ticaret ilişkisi ve 1994-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında Baltık ülkelerinin dış ticaretini, GSYH ve ihracatçı ülke döviz kurunun pozitif, uzaklık ve ithalatçı ülke döviz kurunun ise negatif etkilediği saptanmıştır.

Dlamini vd. (2016) çalışmalarında, Esvatini Krallığı'nın 24 partner ülke ile ticaretini ele alarak şeker ihracatının belirleyicilerini, 2001-2013 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, şeker ithal eden ülkelerin yüz ölçümü ve partner ülkelerin ortak dil konuşmasının ülkenin şeker ihracatını pozitif yönde etkilediği, uzaklık, nüfus ve dışa açıklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Lombardi vd. (2016) çalışmalarında Avrupa'nın başlıca şarap üreticileri olan İtalya, Fransa ve İspanya özelinde şarap sektörünün gelişiminde etkili olan faktörleri, 2000-2014 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, ortak dil ve talebin ülkelerin şarap ihracatını pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Nasir ve Kaliragan (2016), çalışmalarında Asya ülkelerinin bilgi işlem teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı modern hizmet alt sektörleri ihracatını, 2002-2011 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, internet kullanımı ve ülkelerin ortak dil konuşması hizmet ihracatını pozitif etkilerken uzaklık ve serbest ticaret kısıtlamaları negatif etkilemektedir.

Rasoulinezhad ve Kang (2016), çalışmalarında Güney Kore'nin Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkeleri ile dış ticaretini, 1980-2014 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre GSYH, partner ülkeler arası gelir farklılıkları, dış ticarete açıklık ve ülkelerin WTO'ya üye olması dış ticareti pozitif yönde etkilerken, ülkeler arası uzaklık negatif etkilemektedir.

Sabaruddin (2016), çalışmasında Endonezya ve Yemen arasındaki dış ticareti, 1990-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH ve Yemen'de Endonezya temsilcisinin bulunması iki ülke arasındaki dış ticareti pozitif yönde etkilerken politik istikrarsızlık negatif etkilemektedir.

Stay ve Kulkarni (2016) çalışmalarında İngiltere ve 177 dış ticaret partneri arasındaki ticaret ilişkilerini 2004 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan yatay kesit veri analizi

sonuçlarına göre, GSYH ve ortak koloni geçmişi, İngiltere'nin dış ticaretini pozitif yönde etkilerken uzaklık negatif etkilemektedir.

Wang (2016), çalışmasında, Japonya'nın soya fasulyesi ithalatını etkileyen faktörleri, Amerika, Kanada, Brezilya ve Çin ile ticaretini ele alarak, 1995-2011 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, nüfus, GSYH, döviz kuru, Japonya'nın soya fasulyesi tüketimi, Japonya'nın soya fasulyesi ithalatını pozitif yönde etkilerken, uzaklık, soya fasulyesi stoku, soya fasulyesi yağı ithalatı ve Japonya'nın GDO'lu gıdaları etiketleme politikası negatif yönde etkilemektedir.

Wang ve Badman (2016), çalışmalarında Peru ihracatını etkileyen faktörleri 108 partner ülke ile ticareti ve 1994-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında Peru ve ithalatçı ülke GSYH'sinin, kişi başına düşen GSYH'nin ve APEC üyeliğinin ülke ihracatını pozitif, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ambroziak (2017), çalışmasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin dış ticaretinde belirleyici unsurları, 2000-2014 dönemi için çekim modeli ile analiz etmiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ülkeler arası ortak sınır, ticaret partnerleri arasında tercihli ticaret anlaşmaları ve Avrupa Birliği'ne üye olmak dış ticareti pozitif yönde etkilerken, uzaklık, ülkeler arası gelir düzeyi farklılıkları, Euro bölgesinde olmak negatif etkilemektedir.

Asid vd. (2017) çalışmalarında 19 OECD ülkesi ile gelişmiş ve gelişmekte olan 57 ülke arasında sermaye malları ticaretinde teknoloji düzeyinin etkisini, 1990-2010 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre GSMH, mülkiyet hakları, teknoloji düzeyi, sermaye malları ticaretini pozitif yönde etkilerken, gümrük tarifeleri ve uzaklık negatif etkilemektedir.

Braha ve diğerleri (2017), çalışmalarında Arnavutluk'un tarımsal ihracatının belirleyicilerini 46 dış ticaret partneri ve 1996-2013 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizinde, GSYH, ortak dil kullanılması Arnavutluk'un tarımsal ihracatını pozitif yönde etkilerken, ülkeler arası uzaklık ve nüfus negatif yönde etkilemektedir.

Glick (2017), çalışmasında, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ve Avrupa Birliği'nin dış ticarete etkilerini IMF üyesi 200 ülke ve 1948-2013 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ve Avrupa Birliği'ne üye olmak, GSYH, kişi başına düşen GSYH, ortak dil ve ortak sınırın dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Hai ve Thang (2017) çalışmalarında, Vietnam'ın başlıca 30 dış ticaret partneri ile dış ticaret performansında Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) üyeliğinin etkisini, 1995-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizi sonuçlarına göre, partner ülkelerin ASEAN üyesi olması ve ekonomik özgürlük düzeyi Vietnam'ın dış ticaret performansını pozitif etkilerken gümrük tarifeleri negatif yönde etkilemektedir.

Hussain (2017) çalışmasında, Pakistan'ın dış ticaretinde küreselleşmenin etkisini, 15 partner ülke ile ticareti ve 1993-2013 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, küreselleşme ve Pakistan ve dış ticaret partnerlerinin GSYH'si dış ticareti pozitif yönde, uzaklık ise negatif etkilemektedir.

Matkovski vd. (2017), çalışmalarında, Sırbistan'ın tarımsal gıda ürünleri ihracatını 2004-2013 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, ithalatçı ülkenin kişi başına düşen GSYH'si, Orta Avrupa Serbest Ticaret anlaşması (CEFTA) ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (SAA) Sırbistan'ın tarımsal gıda ürünleri ihracatını pozitif yönde, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Renjini vd. (2017), çalışmalarında Hindistan ve ASEAN ülkeleri arasındaki tarım ürünleri ticaretini 1995-2014 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH ve aynı koloni altında olmanın Hindistan ve ASEAN ülkeleri arasındaki tarım ürünleri ticaretini pozitif yönde uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olmamasının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ristanovic vd. (2017) çalışmalarında Sırbistan ile 28 Avrupa Birliği ülkesi arasındaki dış ticareti, 2001-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, Sırbistan ile Avrupa birliği ülkeleri arasındaki dış ticareti pozitif, uzaklık ve nüfus ise negatif yönde etkilemektedir.

Śledziowska ve Akhvlediani (2017), çalışmalarında Vişegrad ülkelerinin (Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya) AB-15 ülkeleri ile yüksek teknolojik ürün ihracatını, 1999-2011 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada nüfus, endüstri için ticaret, ülkelerin Ar-Ge harcamalarında benzerlik ve ülkelerin fiziki sermaye stoku farklılıklarının, yüksek teknolojik ürün ihracatını pozitif yönde, ülkeler arası gelir farklılıkları ve uzaklığın negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Xiaopeng vd. (2017) çalışmalarında, Çin'in 10 partner ülke ile petrol ithalatını 2008-2012 ve 2013-2015 dönemleri için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre GSYH, petrol üretimi ve Çin ile ihracatçı ülkeler arasında karşılıklı ticaret anlaşması Çin'in petrol ithalatını pozitif yönde, uzaklık ise negatif yönde etkilemektedir.

Abu-Lila (2018), çalışmasında, Ürdün'ün 22 partner ülke ile dış ticaretini, 1995-2016 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, elde edilen bulgulara göre, Ürdün reel GSYH'si, ülkenin dış ticaretini pozitif etkilerken uzaklık ve dış ticaret partnerleri ile ekonomik benzerlik ise negatif yönde etkilemektedir.

Aghlmand vd. (2018) çalışmalarında, İran'ın ilaç endüstrisinde, endüstri içi ticaretini belirleyen faktörleri, 23 ticaret partner ülke ve 2001-2012 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizine göre, GSMH, kişi başına düşen GSMH, kültürel benzerlik ilaç sektörü, endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilerken uzaklık, ülkeler arası GSMH ve kişi başına düşen GSMH farklılıkları, faktör donatımı farkı negatif etkilemektedir.

Balogh ve Jám bor (2018), çalışmalarında, küresel şarap ticaretinde ortak kültür, dil ve ticaret anlaşmalarının etkisini 2000-2012 dönemi ve 32 şarap üreticisi ülke ile 216 partner ülke için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizinde, GSYH, ortak dil, ortak koloni, WTO üyeliği ve bölgesel ticaret anlaşmalarının küresel şarap ticaretini pozitif yönde etkilediği, uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olmamasının negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Bandyopadhyay vd. (2018) çalışmalarında, terörün dış ticarete etkisini 151 ülkede, 2013 ve 2014 yılları için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan yatay kesit veri analizi sonuçlarına göre GSYH, kişi başına düşen GSYH, ortak dil, ortak sınır, bölgesel ticaret anlaşmaları dış ticareti pozitif yönde etkilerken, uzaklık, ülke içi terör faaliyetleri ve uluslararası terör faaliyetleri negatif yönde etkilemektedir.

Blind vd. (2018) çalışmalarında ISO 9000 özelinde akreditasyonun dış ticarete etkilerini 55 ülkede 1999-2012 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, nüfus, tercihli ticaret anlaşmaları ve ISO 9000 ihracatçı ve ithalatçı ülke açısından dış ticareti pozitif yönde etkilerken altyapı düzeyi yalnızca ihracatçı ülkeyi pozitif yönde etkilemekte, uzaklık ise dış ticareti negatif yönde etkilemektedir.

Irshad vd. (2018a), çalışmalarında Çin ve OPEC ülkeleri arasındaki dış ticareti, 1990-2016 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, dış ticarete açıklık ve WTO üyeliğinin dış ticareti pozitif yönde, uzaklık, döviz kuru ve partner ülkeler arası gelir farklılıklarının negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Irshad vd. (2018b) çalışmalarında, Pakistan ve Çin arasındaki karşılıklı dış ticareti, 1992-2015 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, ülkelerin GSYH'leri, dış ticaret açıklık düzeyleri, karşılıklı dış ticareti pozitif yönde etkilerken, uzaklık ve enflasyon negatif etkilemektedir.

Kar (2018) çalışmasında Güney Asya ülkelerinde ekonomik entegrasyon ve korumacılığın dış ticarete etkilerini, 1995-2013 dönemi için çekim modeli ile araştırmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması (MFA), Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi'nin (SAFTA) dış ticareti pozitif yönde etkilediği, uzaklık, nüfus ve gümrük tarifelerinin ise dış ticaret üzerinde negatif etki yarattığı tespit edilmiştir.

Lundmark (2018) çalışmasında, küresel demir ticaretini etkileyen faktörleri, 1980-2016 dönemi, 121 ülke için çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizinde, GSYH, kişi başına düşen GSYH ve ülkeler arası ortak sınırın küresel demir ticaretini pozitif yönde etkilediği, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ngepah ve Udeagha (2018), çalışmalarında Afrika Bölgesel Ticaret Anlaşması'nın Afrika içi ticarete etkilerini, 1995-2014 dönemi ve 53 Afrika ülkesi için araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, ihracatçı ülkenin nüfusu, ortak dil, ortak sınır, bölgesel ticaret anlaşmasına üye olmanın Afrika içi ticareti pozitif yönde etkilediği, ithalatçı ülke nüfusu, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Priyati (2018) çalışmasında küresel palm yağı ticaretinin belirleyicilerini 1999-2011 dönemi için iki ihracatçı ülke Endonezya, Malezya ve 192 ithalatçı ülkeyi ele alarak çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, ihracatçı ülke kişi başına düşen GSYH'sinin, palm yağı ticaretini pozitif yönde etkilediği, ithalatçı ülkenin kişi başına düşen GSYH'si, uzaklık ve palm yağının soya yağına göreli fiyatının negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Rasoulinezhad ve Jabalameli (2018) çalışmalarında, BRICS ülkelerinin benzer ticari entegrasyon modeline sahip olup olmadıklarını, 2001-2015 dönemi için Birleşmiş Milletlerin bölgesel gruplandırmasını dikkate alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, BRICS ülkelerinin Afrika, Asya Pasifik, Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Batı Avrupa bölgelerindeki ülkelerle dış ticareti incelenerek, her bir BRICS ülkesinde GSYH, dışa açıklık ve döviz kurunun dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği, ülkeler arası gelir farklılığının ise Rusya'nın dış ticaretini negatif etkilerken diğer BRICS ülkelerinin dış ticaretini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Wang vd. (2018) çalışmalarında, yeşil lojistik performansın dış ticarete etkilerini 2007-2014 dönemi ve 113 ülke için çekim modeli için araştırmışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, lojistik performans, ortak dil, ortak sınır, siyasi istikrarın dış ticareti pozitif yönde, uzaklığın negatif yönde etkilediği, ayrıca yeşil lojistik performansının ihracatçı ülke için pozitif ithalatçı ülke için ise negatif etki yarattığı tespit edilmiştir.

Xing (2018) çalışmasında bilgi iletişim teknolojileri ve e-ticaretin dış ticarete etkilerini 21 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ve 30 OECD ülkesinde, 2013 yılı için araştırmıştır. Yatay kesit veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, ortak dil, sabit telefon aboneliği, cep telefonu aboneliği, internet kullanıcı sayısı, güvenli internet hizmeti, üreticiden tüketiciye e-ticaret ve üreticiden tüketiciye e-ticaretin dış ticareti pozitif yönde etkilediği, uzaklık ve nakliye ücretinin negatif etkilediği saptanmıştır.

Abbas (2019) çalışmasında, Pakistan ve 47 dış ticaret partneri arasındaki dış ticaret ilişkilerini 1980-2016 dönemi için çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH ve Çin, Malezya ve Endonezya ile yapılan serbest ticaret anlaşmalarının Pakistan'ın dış ticaretini pozitif, uzaklık ve SAFTA üyeliğinin ise negatif yönde etkilediği görülmektedir.

Aprilia ve Handoyo (2019) çalışmalarında, Endonezya ile Japonya-ASEAN Kapsamlı Ekonomik Ortaklığı (AJCEP) arasındaki dış ticareti 2000-2015 dönemi için Endonezya'nın 16 dış ticaret partnerini ele alarak, çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analiz sonuçlarında, GSYH, döviz kuru ve AJCEP'e üye olmanın Endonezya'nın dış ticaretini pozitif yönde, uzaklık ve kişi başına düşen GSYH'nin negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Balié vd. (2019) çalışmalarında, Sahra Altı Afrika ülkelerinin dış ticaret politikalarının gıda ve tarım ürünleri ticaretine etkilerini 1990-2013 dönemi ve 186 ülke için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre bölgesel ticaret anlaşmaları, gıda ve tarım ürünleri ticaretini pozitif yönde etkilerken gümrük tarifeleri negatif yönde etkilemektedir.

Gil-Pareja vd. (2019) çalışmalarında, yolsuzluğun dış ticarete etkilerini, 1975-2012 dönemi ve 139 ülke için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, ortak sınır, ortak koloni, bölgesel ticaret anlaşmasının dış ticareti pozitif yönde etkilediği, uzaklık, ülkelerin denize kıyısının olmaması ve yolsuzluk düzeyinin negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Gupta vd. (2019) çalışmalarında, jeopolitik risk düzeyinin dış ticarete etkilerini, 1985-2013 döneminde, 164 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ortak dil, dış ticareti pozitif yönde etkilerken uzaklık ve jeopolitik risk düzeyi negatif etkilemektedir.

Host vd. (2019), çalışmalarında 150 ülke için 2006-2019 döneminde genişletilmiş çekim modeli ile lojistik açıdan gelişimin dış ticarete etkilerini Lojistik Performans Endeks değerlerinden yararlanarak analiz etmişlerdir. Ülkelerin düşük, orta ve yüksek gelir düzeylerine göre gruplandırılarak panel veri analizi ile incelendiği çalışmada, GSYH, ortak para birimi, ortak dil, WTO üyeliği, lojistik gelişmişliğin dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Jan ve Shah (2019), Pakistan ve Güney Asya Bölgesel İş birliği Derneği (SAARC) ülkeleri arasındaki dış ticareti, 2003-2016 dönemi için panel veri analizi ve çekim modeli ile analiz ettikleri çalışmalarında, GSYH'nin dış ticareti pozitif yönde, nüfus, uzaklık ve döviz kurunun ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Khayat (2019), çalışmasında, Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (KİK) ile 6 gelişmiş ülke arasındaki dış ticareti, 2001-2012 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH ve nüfusun dış ticareti pozitif yönde uzaklığın ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kuik vd. (2019) çalışmalarında, yenilenebilir enerji politikalarının yenilenebilir enerji ürünleri ihracatına etkilerini, 1995-2013 dönemi ve 89 ülke için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada GSYH, yenilenebilir enerji ürünlerine talep ve yenilenebilir enerjiyi destekleyici politikaların bu ürünlerin ihracatını pozitif yönde, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Nguyan (2019) çalışmasında, bölgesel ticaret anlaşmalarının dış ticarete etkilerini 1960-2014 döneminde 160 ülke için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, ortak sınır ve ortak dilin dış ticareti pozitif uzaklığın ise negatif etkilediği, ayrıca bölgesel ticaret anlaşmalarından: ANDEAN³, ANZCERTA⁴, ASEAN, CACM⁵, CAFTADR⁶, CARICAOM⁷, CIS⁸, COMESA⁹, EAC¹⁰, EFTA¹¹, EU, MERCOSUR¹², NAFTA¹³, PAFTA¹⁴, SADC¹⁵ ve WAEMU¹⁶'nın dış ticaret üzerinde pozitif, CEMAC¹⁷ ve SAFTA'nın ise negatif etkisi olduğu saptanmıştır.

Osabuohien vd. (2019) çalışmalarında, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesi devletlerin dış ticaret performanslarını 2006-2013 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, bölgesel ticaret anlaşmaları, altyapı ve gümrük işlemleri yükünün ECOWAS ülkelerinin dış ticaret performansını pozitif yönde

³ : And Milletler Topluluğu,

⁴ : Avustralya- Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Anlaşması

⁵ : Orta Amerika Ortak Pazarı

⁶ : Dominik Cumhuriyeti- Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

⁷ : Karayip Ortak Pazarı

⁸ : Bağımsız Devletler Topluluğu

⁹ : Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı

¹⁰ : Doğu Afrika Topluluğu

¹¹ : Avrupa Serbest Ticaret Birliği

¹² : Güney Amerika Ortak Pazarı

¹³ : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

¹⁴ : Pacific Alliance (Latin Amerika Ticaret Bloku) Serbest Ticaret Bölgesi

¹⁵ : Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

¹⁶ : Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği

¹⁷ : Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu

etkilediği, uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olmamasının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Shobande (2019) çalışmasında, ekonomik entegrasyonun tarım ihracatına etkilerini 1970-2016 dönemi, 16 Batı Afrika ülkesi için çekim modeli araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, nüfus, ekonomik entegrasyon düzeyi Batı Afrika ülkelerinin tarım ticaretini pozitif yönde etkilerken uzaklık negatif etkilemektedir.

Stack vd. (2019) çalışmalarında, küresel şeker ticaretinde ülkeler arası tarihsel koloni bağlarının etkilerini 1961-2016 dönemi, 25 OECD ülkesi ile 223 partner ülke arasındaki şeker ticareti kapsamında çekim modeli ile araştırmışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, ortak sınır ve Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki tarihsel koloni bağlarının şeker ticaretini pozitif yönde, uzaklığın ve Kuzey-Kuzey ülkeleri arasındaki tarihsel koloni bağlarının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Taguchi ve Rubasinghe (2019) çalışmalarında, Sri-Lanka'nın dış ticaretinde bölgesel ticaret anlaşmalarının etkisini 1980-2016 dönemi için dış ticaret partneri 24 ülkeyi ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Çalışmada SAFTA, Hindistan, Sri-Lanka Serbest Ticaret Anlaşması (ISFTA) ve Pakistan, Sri-Lanka Serbest ticaret Anlaşması'nın (PSFTA) Sri-Lanka'nın dış ticaretine etkileri panel veri analizi ile araştırılmıştır. Ampirik bulgular, GSYH ve ISFTA'nın dış ticareti pozitif yönde etkilediğini, PSFTA'nın Sri-Lanka'nın yalnızca ithalatını pozitif yönde etkilediğini, SAFTA'nın ise Sri-Lanka dış ticaretine herhangi bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Takele ve Buvik (2019) çalışmalarında, Afrika ülkelerinin dış ticaretinde ulusal lojistik performansın etkilerini 2016 yılı için çekim modeli ile incelemişlerdir. Lojistik performans endeksinin güncel verisi olan 2016 yılı kapsamında 18 Afrika ülkesinin 91 partner ülke arasındaki dış ticaret, uygulanan panel veri analizi ile incelenmiştir. Ampirik bulgular, GSYH, ortak dil, lojistik performans, altyapı düzeyinin Afrika ülkeleri dış ticaretini pozitif yönde, uzaklık ve ülkelerin denize kıyısının olmamasının ise negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Ugurlu ve Jindřichovská (2019) çalışmalarında, uluslararası finansal raporlama standardının Çek Cumhuriyeti'nin dış ticaret ve DYSY düzeyine etkisini 2008-2017 dönemi için 27 AB ülkesi ile ticaret ilişkilerini ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, partner ülke GSYH'si, nüfus, ortak sınır, partner ülkenin Vişegrad ülkesi olması ve uluslararası finansal raporlama standardının uygulanıyor olması Çek Cumhuriyeti'nin dış ticaretini pozitif yönde, uzaklık ise negatif etkilemektedir.

Yeo ve Deng (2019) çalışmalarında, Pakistan dış ticaret politikalarının ülkenin dış ticaretine etkilerini 2006-2015 döneminde Pakistan ve başlıca 15 ihracat partneri için çekim modeli ile

incelemişlerdir. Çalışmada uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, partner ülke GSYH'si, ortak sınır, ortak dil, serbest ticaret anlaşmasının dış ticareti pozitif, uzaklık, partner ülke nüfusu, çevresel politikalar ve tarife dışı engellerin negatif etkilediği saptanmıştır.

Zarzoso (2019) çalışmasında, uluslararası yardımların dış ticarete etkilerini 1995-2016 dönemi için 33 bağışçı ülke ve 125 yardım alan ülkeyi ele alarak çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH ve uluslararası yardımların bağışçı ve yardım alan ülkelerin dış ticaretini pozitif yönde etkilediği, nüfus ve tüketici fiyat endeksinin yardım alan ülke dış ticaretini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Chen vd. (2020) çalışmalarında, Çin ve Avustralya'nın karşılıklı dış ticaret potansiyelini, 2000-2019 döneminde Çin ve başlıca 20 dış ticaret partneri arasındaki ticareti ele alarak çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, partner ülkelerin APEC'e üye olması dış ticareti pozitif yönde, uzaklık ise negatif yönde etkilemiştir. Oluşturulan çekim modeli denkleminde hareketle Çin ve Avustralya arasında karşılıklı dış ticaret potansiyeli hesaplanmış, iki ülke arasındaki dış ticaretin potansiyele yakın ancak altında olduğu saptanmıştır.

Fatema ve Islam (2020), çalışmalarında Bangladeş ve 17 ticaret partneri için ihracatın belirleyicilerini 2005-2011 dönemini ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, ithalatçı ülke GSYH'si, ihracatçı ülke nüfusu ve bölgesel ticaret anlaşmalarının ihracatı pozitif, uzaklık, ihracatçı ülke GSYH'si, ithalatçı ülke nüfusunun negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Greaney ve Kiyota (2020) çalışmalarında, nihai mal ve üretim malları ticaretinin belirleyicilerini, 1995-2011 döneminde 63 ülke için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH, ortak dil, ortak sınır, bölgesel ticaret anlaşmalarının nihai mal ve üretim malları ticaretini pozitif yönde etkilediği, uzaklığın ise her iki ürün grubu ticaretini negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Kashiwagi vd. (2020) çalışmalarında, zeytin yağı dış ticaretini Akdeniz ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaretten hareketle, 1998-2016 dönemi için 12 Akdeniz ülkesi ile 125 dış ticaret partnerini ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH'nin zeytin yağı endüstri içi ticaretini pozitif, partner ülkeler arası faktör yoğunluğu farkının negatif etkilediği, uzaklık değişkeninin ise etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Kubendran (2020) çalışmasında, Hindistan'ın diğer BRICS ülkeleri ile dış ticaretini 1991-2016 dönemi için çekim modeli ile incelemiştir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, kişi başına düşen GSYH, döviz kuru, ticaret/GSYH oranı, karşılıklı ticaret anlaşması ve dışa açıklığın

Hindistan ve diğer BRICS ülkeleri arasındaki ticareti pozitif yönde, uzaklık, enflasyon, kişi başına düşen GSYH farkının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Lee ve Oh (2020) çalışmalarında, bölgesel ekonomik entegrasyonların ASEAN ülkeleri ticaretine etkisini, 2001-2016 dönemi ve ASEAN ülkeleri ile 29 partner ülke için çekim modeli ile incelenmişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ASEAN, ASEAN+3 (ASEAN ülkeleri ve Çin, Japonya ve Güney Kore) ve ASEAN+6 (ASEAN+3 ve Hindistan, Avusturalya ve Yeni Zelanda) dış ticareti pozitif etkilerken uzaklık negatif yönde etkilemektedir.

Li vd. (2020) çalışmalarında, ticaret bakımından Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi için önemini, 2000-2018 dönemi için 50 ülkeyi ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada öncelikle, GSYH, nüfus, ortak dil ve ortak bölgenin dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği sonucuna ulaşılmış ardından denklem katsayıları ile ülkelerin ihracat ve ithalat büyüme potansiyelleri 2000 ve 2018 yılları için hesaplanmıştır. Analizler sonucunda Çin'in, bir kuşak Bir Yol Projesi kapsamındaki ülkelerin ticaretinde önemli bir partner ülke olduğu tespit edilmiştir.

Mendes dos Reis vd. (2020) çalışmalarında, lojistik performansın soya fasulyesi ihracatına etkilerini 2012-2018 döneminde Arjantin, Brezilya ve Amerika için çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada uzaklık, altyapı, taşımacılıkta kalite ve yeterlilik, taşımacılıkta izleme ve takip, ortak dil, ortak sınır ve serbest ticaret anlaşmalarının soya fasulyesi ihracatını pozitif yönde etkilediği, gümrük işlemleri ve uluslararası deniz taşımacılığının ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Pastpipatkul vd. (2020) çalışmalarında, dışa açıklığın, Tayland ve Japonya'nın karşılıklı ticaretine etkisini, 1989-2017 dönemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan zaman serisi analizi sonuçlarında, Tayland'ın ihracatını, GSYH, dışa açıklık ve döviz kurunun pozitif etkilediği, uzaklığın ise ihracatta etkisinin zayıf olduğu, Tayland'ın Japonya'dan ithalatında ise GSYH, dışa açıklık ve döviz kurunun etkisi pozitifken, uzaklığın negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Stack ve Bliss (2020) çalışmalarında, Brexit ve Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonunun dış ticarete etkilerini 1960-2022 (2017-2022 dönemi hesaplanarak tahmin edilmiştir) dönemi için 15 AB ülkesi ve dış ticaret partnerlerini ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, kişi başına düşen GSYH, ortak koloni, ortak dil, havayolu taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı, partner ülkelerin AB üyesi olması, partner ülkelerden biri AB üyesi iken diğeri ile serbest ticaret anlaşması imzalamış olması, dış ticareti pozitif yönde etkilerken, kişi başına düşen GSYH farkı, uzaklık, ortak sınır negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca çalışmada üç farklı Brexit senaryosu üzerinden İngiltere'nin küresel dış ticaretinin azalacağı tahmin edilmiştir.

Sugiharti vd. (2020) çalışmalarında, Endonezya'nın tarım ürünleri ihracatının belirleyicilerini, 2007-2017 dönemi için Endonezya'nın 50 dış ticaret partnerini ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizinde, partner ülke GSYH'si, nüfus, lojistik performans, insani gelişmişlik düzeyi, ihracatçı ülke rekabet düzeyi, döviz kuru, serbest ticaret anlaşması ve gümrük tarifelerinin Endonezya'nın tarımsal ürün ihracatını pozitif yönde, ihracatçı ülke GSYH'si, uzaklık, partner ülke rekabet düzeyi, İnovasyon düzeyi, kurumsal gelişim ve tüketici fiyat endeksinin negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Umulise (2020) çalışmasında Doğu Afrika Topluluğu'nun, (EAC) Afrika ülkeleri arasındaki ticarete etkilerini, 2000-2016 dönemi ve 31 Afrika ülkesi için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, GSYH, ortak dil, ortak sınır, CFA üyesi olmak, EAC üyesi olmak ve serbest ticaret anlaşmaları Afrika içi ticareti pozitif yönde etkilerken uzaklık, yalnızca ihracatçı ülkenin EAC üyesi olması ve yalnızca ithalatçı ülkenin EAC üyesi olması negatif yönde etkilemektedir.

Yang ve Chew (2020), Singapur ve Malezya arasındaki dış ticareti 1989-2019 dönemi için inceledikleri çalışmalarında, klasik çekim modeli ile birlikte GSYH değişkeni yerine istihdamın kullanıldığı çekim modeli ile birlikte analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda GSYH ve istihdamın ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada istihdamın ülkeler arasındaki ticareti açıklayıcılık gücünün daha yüksek olduğu ve çekim modeli analizlerinde GSYH yerine kullanılabileceğine değinilmiştir.

Yu vd. (2020) çalışmalarında, iklim değişikliğinin tarım ürünleri ticaretine etkisini, 2001-2017 dönemi için Kazakistan ve 158 partner ülke arasındaki ticareti ele alınarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, yağış, sıcaklık, Kazakistan'ın yüzölçümü ve partner ülke GSYH'sinin Kazakistan tarım ürünleri ihracatını pozitif yönde etkilediği, Kazakistan GSYH'sinin ise negatif etkilediği, ayrıca ülkenin ithalatında partner ülke yüzölçümü, ortak dil, partner ülke GSYH'sinin pozitif, yağış sıcaklık ve Kazakistan GSYH'sinin negatif etkileri olduğu saptanmıştır.

2.2.1. Literatürde Türkiye Ekonomisi İçin Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar

Çekim modeli, Türkiye ekonomisine yönelik dış ticaret analizlerinde de yer almakta olup Türkiye ekonomisi için çekim modeli analizinin uygulandığı örnek çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır.

Bilici vd. (2008), çalışmalarında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üye olmasının dış ticaretine etkilerini 1992-2006 dönemi için çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Panel veri analizi sonuçlarında, Türkiye'nin GSYH'si, partner ülke nüfusu, kişi başına düşen GSYH farkının, Türkiye ile AB ticaretini pozitif yönde etkilediği, partner ülke GSYH'si ve uzaklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Akyüz vd. (2010) çalışmalarında, Türkiye ile 27 AB ülkesi arasındaki orman ürünleri ticaretini 2000-2006 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH ve ortak sınırın orman ürünleri ticaretini pozitif yönde etkilediği, uzaklık ve ülkelerin AB 15 üyesi olmasının ise negatif etkilediği tespit edilmiştir

Tatlıcı ve Kızıltan (2011), çalışmasında, Türkiye'nin ihracatında belirleyici unsurları, 46 dış ticaret partneri ile ticaret ilişkilerinden hareketle 1994-2007 dönemi için çekim modeli ile araştırmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, ampirik bulgular, GSYH'nin Türkiye'nin ihracatını pozitif yönde, öte yandan uzaklığın ise negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Ata (2012), çalışmasında, Türkiye ile 68 partner ülkenin ticaret ilişkilerini inceleyerek 1980-2009 dönemi için Türkiye'nin ihracat potansiyelini çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında ticaret partnerlerinin GSYH'sindeki artışlar Türkiye'nin ihracatını pozitif, nüfus ve uzaklığın negatif yönlü etkilediği ayrıca ticaret partnerleriyle ortak kültür bağının olmasının ihracatı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Atabay (2012), çalışmasında 2001-2010 dönemi için çekim modeli ile Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmini analiz etmiştir. Çalışmada temel çekim modelinde kullanılan GSYH, uzaklık değişkenlerinin yanında Dış Ticaret Bağımlılık Endeksi, İthalat Nüfuz Endeksi ve İhracat Eğilim Endeksi değişkenleri de analize dahil edilmiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında GSYH ve uzaklık değişkenleri ile dış ticaret hacmi arasında ilişki bulunamazken Dış Ticaret Bağımlılık Endeksi ile dış ticaret hacmi arasında pozitif yönde, İthalat Nüfuz Endeksi ve İhracat Eğilim Endeksi ile negatif yönde, dış ticaret hacmini azaltıcı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Gencer (2012), çalışmasında Türkiye ile 292 dış ticaret partneri arasındaki dış ticareti çekim modeli ile 1993-2008 dönemi için analiz etmiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre GSYH dış ticareti pozitif yönde etkilerken uzaklık negatif yönde etkilemektedir.

Sandalcılar (2012a), çalışmasında Türkiye ile BRIC ülkeleri arasındaki dış ticareti 2002-2009 dönemi için çekim modeli ile araştırmıştır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre ülkelerin GSYH artışları, nüfus ve ortak sınır Türkiye ve BRIC ülkeleri arasındaki dış ticareti pozitif yönde etkilerken ülkeler arası uzaklık negatif yönde etkilemektedir.

Sorhun (2013) çalışmasında, Arap Bahar'ının Türkiye'nin ticaretine etkisini, 1996:Q1-2013:Q2 dönemi için Türkiye ile Mısır, Libya, Tunus ve Suriye'nin ticaretini ele alarak çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH ve Komşularla Sıfır Sorun Politikasının Türkiye'nin dış ticaretini pozitif yönde, uzaklık ve Arap Baharının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Dinçer (2014), çalışmasında Türkiye'nin BRICS ülkelerinden ithalatını, 2002-2012 dönemi için çekim modeli ile araştırmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı, AR-GE harcamalarının da dahil edildiği çekim modelinin ampirik sonuçlarına göre Türkiye ve BRICS ülkelerinin GSYH'leri, Türkiye'nin ithalatını pozitif yönde, BRICS ülkelerinin Türkiye'ye uzaklığı ise negatif yönde etkilemekte olup, Türkiye'nin AR-GE harcamalarındaki artış, Türkiye'nin BRICS ülkelerinden ithalatını negatif, BRICS ülkelerinin AR-GE harcamalarındaki artış ise pozitif yönde etkilemektedir.

Ülengin vd. (2015), çalışmasında, Türkiye'nin dış ticaretinde kota uygulamalarının etkisini 18 AB ülkesi ile ticaretini ele alarak, 2005-2012 önemi için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH ve ülkeler arası ekonomik benzerlik düzeyinin, dış ticareti pozitif yönde, kota uygulamalarının ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Işık (2016), çalışmasında Türkiye ile Şangay İş Birliği Örgütü arasındaki dış ticaret akımlarını 2004-2014 dönemi için çekim modeli ile analiz etmiştir. Panel veri analizinin uygulandığı, çalışmanın ampirik bulgularında ülkelerin GSYH'leri ve nüfusun, Türkiye ile Şangay İş Birliği Örgütü arasındaki dış ticareti pozitif yönde, uzaklığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Ayber (2017), çalışmasında Türkiye ile Amerika iş birliğinin Karadeniz ülkeleri ile ticarete etkisini, 1992-2010 dönemi için Türkiye ve Amerika'nın 9 Karadeniz ülkesine ihracatını ele alarak çekim modeli ile araştırmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada Türkiye ile Karadeniz ülkeleri arasındaki ticareti kişi başına düşen GSYH, uzaklığın, pozitif yönde, enflasyonun ise negatif yönde etkilediği. Amerika ile Karadeniz ülkeleri arasındaki ticarete ise kişi başına düşen GSYH'nin etkisi pozitifken, işsizliğin etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir.

Ozcan (2018) çalışmasında, bilgi iletişim teknolojilerinin Türkiye'nin dış ticaretine etkisini 2000-2014 dönemi ve 35 ihracat, 34 ithalat partneri için çekim modeli ile incelemiştir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, Türkiye'nin ihracat ve ithalatında, GSYH, nüfus, bilgi iletişim teknolojileri, ortak sınır değişkenlerinin etkisi pozitifken, uzaklık, ortak koloni geçmişi, ülkelerin denize kıyısının olmaması ve ada ülkesi olmanın etkisinin negatif olduğu, ayrıca bölgesel ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin ihracatını pozitif ithalatını ise negatif etkilediği, ortak dilin ise ihracatı negatif, ithalatı pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Bal vd. (2019) çalışmalarında Türkiye ile 9 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi arasında Linder hipotezinin geçerliliğini 2001-2017 dönemi için çekim modeli ile araştırmışlardır. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarında, GSYH ve ülkeler arası kişi başına düşen GSYH farkının dış ticareti pozitif, uzaklığın ise negatif yönde etkilediği ve Linder hipotezinin geçerli olmadığı saptanmıştır.

Değirmenci ve Ayan (2019), çalışmalarında Türkiye'nin ihracat hacmini etkileyen temel faktörleri ve Avrupa Gümrük Birliği üyeliğinin ihracata etkisini, 204 partner ülke ile ticaretini ele alarak 2016 yılı için çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan yatay kesit veri analizi sonuçlarında Türkiye'nin ihracatını, GSYH, nüfus, ihracat parterlerinin deniz taşımacılığı yapıyor olması ve Gümrük birliğine üyelik pozitif yönde etkilerken, uzaklığın negatif etkilediği saptanmıştır.

Demir vd. (2019) çalışmalarında, Türkiye ile AB arasındaki imalat sanayi ürünleri ticaretini, 2006-2016 dönemi için Türkiye'nin 25 AB ülkesine ihracatı üzerinden çekim modeli ile incelemişlerdir. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, GSYH, nüfus, ihracatçı ülke ticaret özgürlük düzeyinin Türkiye'nin AB ülkelerine imalat sanayi ürünleri ihracatını pozitif yönde etkilediği, partner ülke ticaret özgürlük düzeyi, uzaklık ve ortak sınırın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Gündüz vd. (2020), çalışmalarında Türkiye'nin ihracatında belirleyici faktörleri 22 partner ülke ile dış ticaretini 2002-2017 dönemi için ele alarak çekim modeli ile incelemişlerdir. Uygulanan panel veri analizi sonuçlarına göre, ülkelerin GSYH'si, kişi başına düşen GSYH'si, ülkelerin nüfusu, ve partner ülkenin AB üyesi olması dış ticareti pozitif yönde etkilerken, uzaklık ve ülkeler arası kişi başına düşen GSYH farkı negatif yönde etkilemektedir.

Dünya ve Türkiye için çekim modeli ile dış ticareti ve dış ticaretin belirleyicilerini konu alan örnek çalışmalar, sırasıyla Tablo 13 ve Tablo 14'te sıralanmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalarda birçok farklı değişken çekim modeline dahil edilmiştir. Bu değişkenlere tabloda yer verilirken kullanılan değişken adlarına ilişkin açıklamalar aşağıda konu başlıklarına göre kategorize edilerek paylaşılmıştır.

- Literatürde yer alan çalışmalarda ülkelerin ekonomik büyüklüğü, yapısı ve özelliklerini açıklamaya yönelik kullanılan değişkenler: AID_{ij} : uluslararası ekonomik yardımlar, $CONS_{ij}$: tüketim, CPI_{ij} : tüketici fiyat endeksi, DEM_{ij} : talep, EMP_{ij} : istihdam, EXR_{ij} : döviz kuru, FCR_{ij} : döviz rezervi, INF_{ij} : enflasyon, KLD_{ij} : faktör donatımı farkı, $KLSIM_{ij}$: faktör donatımı benzerliği, $PCSD_{ij}$: fiziksel sermaye stoku, $PCYID_{ij}$: kişi başına düşen GSMH, $PCYD_{ij}$: kişi başına düşen GSYH farkı, PCY_{ij} : kişi başına düşen GSYH, P_{ij} : nüfus, $PROD_{ij}$: üretim, RD_{ij} : Ar-Ge harcamaları, $RDSIM_{ij}$: Ar-Ge harcamaları benzerlik, düzeyi SIM_{ij} : ekonomik benzerlik, TY_{ij} : ticaret/GSYH oranı, $UNEMP_{ij}$: işsizlik, YI_{ij} : GSMH, Y_{ij} : GSYH

- Çalışmalarda kültürel ve coğrafi unsurları ifade eden değişkenler: *AREA_{ij}*: yüzölçümü, *BORD_{ij}*: ortak sınır, *COL_{ij}*: ortak koloni, *CSIM_{ij}*: kültürel benzerlik, *D_{ij}*: uzaklık, *LANG_{ij}*: ortak dil *LLOCK_{ij}*: ülkenin kara ile çevrili olması *PRECIP_{ij}*: yağış, *SEA_{ij}*: ülkenin denize kıyısı olması, *TEMP_{ij}*: sıcaklık
- Çalışmalarda ülkelerin dış ticaret özelliklerini belirten değişkenler: *B2B_{ij}*: üreticiden üreticiye satış, *B2C_{ij}*: üreticiden tüketiciye satış, *CUSTOMS_{ij}*: gümrük işlemleri, *EF_{ij}*: ekonomik özgürlük, *EPH_{ij}*: ihracat eğilim endeksi, *GCI_{ij}*: küresel rekabet endeksi, *GLOB_{ij}*: küreselleşme endeksi, *INTRA_{ij}*: endüstri içi ticaret, *IPI_{ij}*: ithalat nüfuz endeksi, *NTB_{ij}*: tarife dışı engeller, *OPEN_{ij}*: dışa açıklık, *QUOTA_{ij}*: kota uygulamaları, *RPRICE_{ij}*: görece fiyat, *SFTI_{ij}*: hizmet ticareti kolaylık, endeksi *SPCOST_{ij}*: nakliye ücreti, *STOCK_{ij}*: stok, *TARRIF_{ij}*: gümrük tarifeleri, *TDI_{ij}*: ticaret bağımlılık endeksi, *TR_{ij}*: ticaret kısıtlamaları,
- Literatürde yer alan çalışmalarda, ekonomik, ticari birlikleri ve ticaret anlaşmalarını ifade eden değişkenler: *AJCEP_{ij}*: AJCEP üyeliği, *APEC_{ij}*: APEC üyeliği, *ASEAN_{ij}*: ASEAN üyeliği, *CEFTA_{ij}*: CEFTA üyeliği, *CU_{ij}*: gümrük birliği üyeliği, *CUR_{ij}*: ortak para birimi, *EU_{ij}*: AB üyeliği, *FTA_{ij}*: serbest ticaret anlaşması, *MFA_{ij}*: MFA üyeliği, *PTA_{ij}*: tercihli ticaret anlaşması, *RTA_{ij}*: bölgesel ticaret anlaşması, *SAA_{ij}*: SAA üyeliği, *SAFTA_{ij}*: SAFTA üyeliği, *VISEGRAD_{ij}*: Vişegrad üyeliği, *WTO_{ij}*: Dünya Ticaret Örgütü üyeliği
- Çalışmalarda yer alan ülkelerin teknolojik, fiziki, beşeri altyapı ve ulaştırma altyapısı ile ilgili değişkenler: *AIRFR_{ij}*: havayolu taşımacılığı, *CPHN_{ij}*: cep telefonu aboneliği, *GII_{ij}*: küresel inovasyon endeksi, *GI_{ij}*: kurum değer endeksi, *GLPI_{ij}*: yeşil lojistik performans endeksi, *HDI_{ij}*: insani gelişme endeksi, *ICT_{ij}*: bilgi iletişim teknoloji düzeyi, *IFRS_{ij}*: uluslararası finansal raporlama standardı, *INFR_{ij}*: altyapı, *INTU_{ij}*: internet kullanımı, *ISO_{ij}*: ISO 9000 kalite standardı, *LPI_{ij}*: lojistik performans endeksi, *RAIL_{ij}*: demiryolu taşımacılığı, *SEATR_{ij}*: deniz taşımacılığı, *TEC_{ij}*: teknoloji düzeyi, *TEL_{ij}*: sabit telefon aboneliği
- Çalışmalarda yer alan ülkelerin politik yapıları ile ilgili değişkenler: *AS_{ij}*: Arap Baharı, *COR_{ij}*: yolsuzluk, *GDO_{ij}*: GDO'lu gıdalara yönelik politikalar, *GEORISK_{ij}*: jeopolitik risk, *POLI_{ij}*: politik istikrarsızlık, *POL_{ij}*: uygulanan politikalar, *POLS_{ij}*: politik istikrar, *PR_{ij}*: mülkiyet hakları, *REPRE_{ij}*: ülke temsilciliği, *TER_{ij}*: terör faaliyetleri, *ZPN_{ij}*: komşularla sınır sorun politikası,

Tablo 13: Literatürde Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Aitken (1973)	12 ülke (1951-1967)	Y. K. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat	Y_{ij}	P_{ij}, D_{ij}
Bergstrand (1985)	15 ülke (1965-1976)	Y. K. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat	$Y_{ij}, EXR_{ij}, BORD_{ij}$	D_{ij}
Krueger (1999)	61 ülke (1987-1997)	Y. K. V. Sabit Etkiler	İhracat	$Y_{ij}, BORD_{ij}, LANG_{ij}$	D_{ij}
Hassan (2001)	27 ülke (1996-1997)	Y. K. V. GLS	İhracat + İthalat	$Y_{ij}, BORD_{ij}$	D_{ij}
Clarete vd. (2003)	83 ülke (1980-2000)	Y. K. V., P. V. Basit Regresyon Analizi	İhracat	$Y_{ij}, BORD_{ij}$	$D_{ij}, P_{ij}, AREA_{ij}$
Zarzoso ve Lehmann (2003)	5 Mercosur üyesi ve 15 AB üyesi (1960-1996)	P. V. OLS Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij}	D_{ij}
Elliot ve İkemoto (2004)	35 ülke (1982-1999)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İthalat	Y_{ij}	$D_{ij}, AREA_{ij}$
Kristjánsdóttir (2005)	İzlanda ve 16 partner ülke (1989-1999)	P. V., Basit Regresyon Analizi, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_j	D_{ij}
Lee ve Park (2005)	186 ülke (1955-1997)	P. V., Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler		$Y_{ij}, BORD_{ij}$	$D_{ij}, AREA_{ij}$
Rose (2005)	175 ülke (1948-1999)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	$Y_{ij}, LANG_{ij}$	$D_{ij}, SEA_{ij}, AREA_{ij}$
Batra (2006)	Hindistan ve 146 partner ülke (2000)	Y. K. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij}	D_{ij}
Harris vd. (2008)	11 APEC ülkesi (1970-2000)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler, GMM	İhracat + İthalat	$Y_{ij}, BORD_{ij}, PCYD_{ij}$	$D_{ij}, P_{ij}, EXR_{ij}, FCR_j, LANG_{ij}, SIM_{ij}$
Cardamone (2011)	AB ve meyve ihracatçısı partner ülkeler (2001-2004)	P. V., Sabit Etkiler	İthalat	$Y_j, P_i, PROD_j, RTA_{ij}$	$P_j, PROD_i$
Farahani ve Parvardeh (2012)	Basra Körfezi Ülkeleri (2001-2009)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij}, ICT_{ij}	-
Kandilov ve Grannes (2012)	21 OECD ülkesi ve 28 partner ülke (2002)	P. V., OLS, PPML	İhracat + İthalat	$RTA_{ij}, COL_{ij}, LANG_{ij}$	D_{ij}

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
De (2013)	Hindistan ve 82 partner ülke (2000-2006)	P. V, Tesadüfi Etkiler, Hausman-Taylor	İhracat + İthalat	PCY _i , LANG _{ij} , SFTI _{ij}	D _{ij} , LLOCK _{ij}
Alleyne ve Troy (2014)	CARICOM ülkeleri (2000-2011)	P. V., Kao Eş bütünleşme, OLS ECM	İhracat + İthalat	Y _{ij} , PCYD _{ij}	D _{ij} , EXR _{ij}
Sejdini ve Kraja (2014)	Arnavutluk ve 27 partneri ülke (1993-2013)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	BORD _{ij} ^M , PCYD _i ^X	D _{ij} ^M , PCYD _i ^M
Yeshineh (2014)	Etiyopya ve 39 partner ülke (1998-2011)	P. V., Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler, Hausman-Taylor	İhracat + İthalat	Y _{ij} , OPEN _j	KLSIM _{ij}
Doumbe ve Belinga (2015)	Kamerun ve 28 Avrupa Birliği ülkesi (2008-2012)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler,	İhracat + İthalat	Y _{ij} , PCY _{ij}	D _{ij}
Mohmand vd. (2015)	Pakistan ve 142 partner ülke (1995-2011)	P. V., PMLE	İhracat	Y _{ij} , RTA _{ij} , LANG _{ij} , TY _{ij}	D _{ij} , BORD _{ij}
Wahyudi ve Aggita (2015)	Endonezya ve 10 partner ülke (2003-2013)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y _{ij} , PCY _{ij} , EXR _{ij}	D _{ij}
Abidin vd. (2016)	Malezya ve BRICS ülkeleri (1980-2015)	P. V., DOLS, FMOLS	İhracat + İthalat	Y _{ij} , PCY _{ij}	D _{ij} , COR _{ij}
Cardoso vd. (2016)	İtalya ve 11 partner ülke (1995-2013)	P. V., Sabit Etkiler	İthalat	Y _{ij} , PROD _j , CONS _i	D _{ij}
Castillo vd. (2016)	9 ihracatçı ve 14 ithalatçı ülke (1988-2012)	P. V., Driscoll-Kraay	İhracat + İthalat	Y _{ij} , LANG _{ij} , EU _{ij} , PTA _{ij} , CUR _{ij} ,	D _{ij} ,
Çipkutè (2016)	Baltık ülkeleri ve AB (1994-2015)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y _{ij} , EXR _i	D _{ij} , EXR _j
Dlamini vd. (2016)	Esvatini Krallığı ve 24 partner ülke (2001-2013)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler	İhracat	Y _{ij} , AREA _j , LANG _{ij}	D _{ij} , P _{ij} OPEN _{ij}
Lombardi vd. (2016)	İtalya, Fransa, İspanya (2000-2014)	P. V., OLS	İhracat	LANG _{ij} , CONS _i	D _{ij}

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni, ^X: bağımlı değişkenin ihracat ve ithalat olarak incelendiği çalışmada, ihracatı etkileyen, ^M: bağımlı değişkenin ihracat ve ithalat olarak incelendiği çalışmada, ithalatı etkileyen değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Nasir ve Kaliragan (2016)	25 ülke (2002-2011)	P. V., MLE	İhracat	Y_{ij} , $INTU_{ij}$, $LANG_{ij}$	D_{ij} , TR_{ij}
Rasoulinezhad ve Kang (2016)	Güney Kore ve OPEC ülkeleri (1980-2014)	P. V., Pedroni Eş bütünleşme	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $PCYD_{ij}$, $OPEN_{ij}$, WTO_{ij}	D_{ij}
Sabaruddin (2016),	Endonezya ve Yemen (1990-2015)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $REPRE_i$	$POLI_{ij}$
Stay ve Kulkarni (2016)	İngiltere ve 177 partner ülke (2004)	Y. K. V. ., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , COL_{ij}	D_{ij}
Wang (2016)	Japonya, Amerika, Kanada, Brezilya ve Çin (1995-2011)	P. V., OLS	İthalat	Y_{ij} , EXR_{ij} , $CONS_i$	D_{ij} , $STOCK_j$, GDO_i
Wang ve Badman (2016)	Peru ve 108 partner ülke (1994-2015)	P. V., Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler, GMM	İhracat	Y_{ij} , PCY_{ij} , $APEC_{ij}$	D_{ij}
Ambroziak (2017)	Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (2000-2014)	P. V., PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, EU_{ij} , PTA_{ij}	D_{ij} , $PYCD_{ij}$, $EURO_{ij}$
Asid vd. (2017)	19 OECD ülkesi ve 57 partner ülke (1990-2010)	P. V., Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{1ij} , PR_{ij} , TEC_{ij}	D_{ij} , $TARRIF_{ij}$
Braha ve diğerleri (2017)	Arnavutluk ve 46 partner ülke (1996-2013)	P. V., PPML	İhracat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$	D_{ij} , P_{ij}
Glick (2017)	IMF üyesi 200 ülke (1948-2013)	P. V., OLS, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , PCY_{ij} , EU_{ij} , $LANG_{ij}$	D_{ij}
Hai ve Thang (2017)	Vietnam 30 partner ülke (1995-2015)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	$ASEAN_{ij}$, EF_{ij}	$TARRIF_{ij}$
Hussain (2017)	Pakistan ve 15 partner ülke (1993-2013)	P. V., PPML	İhracat + İthalat	Y_j , $GLOB_{ij}$	D_{ij}
Matkovski vd. (2017)	Sırbistan, CEFTA ve AB ülkeleri (2004-2013)	P. V., Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler	İhracat	Y_j , $CEFTA_{ij}$, SAA_{ij}	D_{ij}
Renjini vd. (2017)	Hindistan ve ASEAN ülkeleri (1995-2014)	P. V., FGLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , COL_{ij}	D_{ij} , $LLOCK_{ij}$

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Ristanovic vd. (2017)	28 AB ülkesi (2001-2015)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij}	D_{ij} , P_{ij}
Śledziwska ve Akhvlediani (2017)	Vişegrad ülkeleri – 15 AB ülkesi (1999-2011)	P. V., PPML	İhracat	P_{ij} , $INTRA_{ij}$, $RDSIM_{ij}$, $PCSD_{ij}$	D_{ij} , $PCYD_{ij}$
Xiaopeng vd (2017)	Çin ve 10 partner ülke (2008-2012) – (2013-2015)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İthalat	Y_{ij} , $PROD_{ij}$, FTA_{ij}	D_{ij}
Abu-Lila (2018)	Ürdün ve 22 partner ülke	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_i	D_{ij} , SIM_{ij}
Aghlmand vd. (2018)	İran ve 23 partner ülke (2001-2012)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , PCY_{ij} , $CSIM_{ij}$, $PCYD_{ij}$	D_{ij} , $PCY1D_{ij}$, KLD_{ij}
Balogh ve Jámbor (2018)	32 şarap üreticisi ülke ile 216 partner ülke (2000-2012)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, COL_{ij} , WTO_{ij} , RTA_{ij}	D_{ij} , $LLOCK_{ij}$
Bandyopadhyay vd. (2018)	151 ülke (2013-2014)	Y. K. V., OLS, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, $BORD_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij} , TER_{ij}
Blind vd. (2018)	55 ülke (1999-2012)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , PTA_{ij} , P_{ij} , ISO_{ij} , $INFR_i$	D_{ij}
Irshad vd. (2018a)	Çin ve OPEC ülkeleri (1990-2016)	P. V., EGLS, Tesadüfi Etkiler, Tobit, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $OPEN_{ij}$, WTO_{ij}	D_{ij} , $PCYD_{ij}$, EXR_{ij}
Irshad vd. (2018b)	Pakistan ve Çin (1992-2015)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $OPEN_{ij}$	D_{ij} , INF_{ij}
Kar (2018)	Güney Asya ülkeleri (1995-2013)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , MFA_{ij} , $SAFTA_{ij}$	D_{ij} , $TARRIF_{ij}$, P_{ij}
Lundmark (2018)	121 ülke (1980-2016)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , PCY_{ij} , $BORD_{ij}$	D_{ij}
Ngepah ve Udeagha (2018)	53 Afrika ülkesi (1995-2014)	P. V., OLS, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_i , $LANG_{ij}$, $BORD_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij} , P_{ij}
Priyati (2018)	Endonezya, Malezya ve 192 partner ülke (1999-2011)	P. V., OLS, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , PCY_i	PCY_j , D_{ij} , $RPRICE_{ij}$

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Rasoulinezhad ve Jabalameli (2018)	BRICS ülkeleri (2001-2015)	P. V., FMOLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $OPEN_{ij}$, EXR_{ij} , $PCYD_{ij}$	D_{ij}
Wang vd. (2018)	113 ülke (2007-2014)	P. V., Hackman 2-Basamak	İhracat + İthalat	Y_{ij} , LPI_{ij} , $LANG_{ij}$, $BORD_{ij}$, $POLS_{ij}$, $GLPI_i$	$GLPI_j$, D_{ij}
Xing (2018)	30 OECD ülkesi (2013)	Y. K. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, TEL_{ij} , $CPHN_{ij}$, $INTU_{ij}$, $B2B_{ij}$, $B2C_{ij}$	D_{ij} , $SPCOST_{ij}$
Abbas (2019)	Pakistan ve 47 partner ülke (1980-2016)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , FTA_{ij}	D_{ij} , $SAFTA_{ij}$
Aprilia ve Handoyo (2019)	Endonezya ve 16 partner ülke (2000-2015)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , EXR_{ij} , $AJCEP_{ij}$	D_{ij} , PCY_{ij}
Balié vd. (2019)	Sahra Altı Afrika ülkeleri ve 186 partner ülke (1990-2013)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	RTA_{ij}	$TARRIF_{ij}$
Gil-Pareja vd. (2019)	139 ülke (1975-2012)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, COL_{ij} , RTA_{ij}	D_{ij} , $LLOCK_{ij}$, COR_{ij}
Gupta vd. (2019)	164 ülke (1985-2013)	P. V., Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler, PPML, Hausman-Taylor	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$	D_{ij} , $GEORISK_{ij}$
Host vd. (2019)	150 ülke (2006-2019)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, CUR_{ij} , LPI_{ij} , WTO_{ij}	D_{ij}
Jan ve Shah (2019)	Pakistan ve SAARC ülkeleri (2003-2016)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler,	İhracat + İthalat	Y_{ij}	D_{ij} , P_{ij} , EXR_{ij}
Khayat (2019)	KİK ülkeleri ve 6 ticaret partneri (2001-2012)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij}	D_{ij}
Kuik vd. (2019)	89 ülke (1995-2013)	P. V., Heckman, PPML	İhracat	Y_{ij} , DEM_{ij} , POL_{ij}	D_{ij}
Nguyen (2019)	160 ülke (1960-2014)	P. V., Sabit Etkiler, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij} , RTA_{ij}

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Osabuohien vd. (2019)	ECOWAS ülkeleri (2006-2013)	P. V., OLS, GLS, PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , RTA_{ij} , $INFR_{ij}$, $CUSTOMS_{ij}$	D_{ij} , $LLOCK_{ij}$
Shobande (2019)	16 Batı Afrika ülkesi (1970-2016)	P. V., OLS, Sabit Etkiler	İhracat	Y_{ij} , P_{ij} , $OPEN_{ij}$	D_{ij}
Stack vd. (2019)	25 OECD ülkesi ve 223 partner ülke (1961-2016)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, COL_{ij}	D_{ij} , COL_{ij}
Taguchi ve Rubasinghe (2019)	Sri-Lanka ve 24 partner ülke (1980-2016)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , RTA_{ij}	-
Takele ve Buvik (2019)	18 Afrika ülkesi ve 91 partner ülke (2016)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , LPI_{ij} , $LANG_{ij}$, $INFR_{ij}$	D_{ij} , $LLOCK_{ij}$
Ugurlu ve Jindřichovská (2019)	Çek Cumhuriyeti ve 27 AB ülkesi (2008-2017)	P. V., OLS, Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, $VISEGRAD_j$, $IFRS_j$	D_{ij}
Yeo ve Deng (2019)	Pakistan ve 15 partner ülke (2006-2015)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij} , P_{ij} , POL_{ij} , NTB_{ij}
Zarzoso (2019)	158 ülke (1995-2016)	P. V., FGLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , AID_{ij}	P_{ij} , CPI_j
Chen vd. (2020)	Çin, Avusturalya ve 20 partner ülke (2000-2019)	P. V., FGLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $APEC_{ij}$	D_{ij}
Fatema ve Islam (2020)	Bangladeş ve 17 partner ülke (2005-2011)	P. V., Driscoll-Kraay	İhracat	Y_j , P_i , RTA_{ij}	D_i , P_j , Y_i
Greaney ve Kiyota (2020)	63 ülke (1995-2011)	P. V., PPML	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij}
Kashiwagi vd. (2020)	12 Akdeniz ülkesi ve 125 partner ülke (1998-2016)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler, Tabit	İhracat + İthalat	Y_{ij}	KLD_{ij}
Kubendran (2020)	Hindistan ve diğer BRICS ülkeleri (1991-2016)	P. V. Granger Nedensellik, DOLS, FMOLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , EXR_{ij} , TY_{ij} , RTA_{ij} , $OPEN_{ij}$	D_{ij} , INF_{ij} , $PCYD_{ij}$

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 13: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Lee ve Oh (2020)	ASEAN ülkeleri ile 29 partner ülke (2001-2016)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , RTA_{ij}	D_{ij}
Li vd. (2020)	Çin ve 50 ülke (2000-2018)	P. V., OLS, Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}$	D_{ij}
Mendes dos Reis vd. (2020)	Arjantin, Brezilya, Amerika (2012-2018)	P. V., OLS, Sabit Etkiler, PPML	İhracat	D_{ij} , $INFR_{ij}$, LPI_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}$, RTA_{ij}	$SPCOST_{ij}$, $CUSTOMS_{ij}$
Pastpipatkul vd. (2020)	Tayland ve Japonya (1989-2017)	Z. S., MS-SUR	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $OPEN_{ij}$, EXR_{ij}	D_{ij}
Stack ve Bliss (2020)	15 AB ülkesi (1960-2022)	P. V., 2SLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, COL_{ij} , $AIRFR_{ij}$, $RAIL_{ij}$, EU_j	$PCYD_{ij}$, $BORD_{ij}$, D_{ij}
Sugiharti vd. (2020)	Endonezya ve 50 partner ülke (2007-2017)	P. V., GMM	İhracat	Y_j , LPI_{ij} , P_{ij} , EXR_{ij} , RTA_{ij} , HDI_{ij} , GCI_i	Y_i , GCI_j , GI_{ij} , GII_{ij} , D_{ij} , CPI_{ij}
Umulise (2020)	31 Afrika ülkesi (2000-2016)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $LANG_{ij}$, $BORD_{ij}$, RTA_{ij}	D_{ij} , RTA_i , RTA_j
Yang ve Chew (2020)	Singapur ve Malezya (1989-2019)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , EMP_{ij}	D_{ij}
Yu vd. (2020)	Kazakistan ve 158 partner ülke (2001-2017)	P. V., PPML	İhracat + İthalat	Y_j , $PRECIP_i$, $TEMP_i$, $AREA_{ij}$, $LANG_{ij}$	Y_i , $PRECIP_j$, $TEMP_j$

i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 14: Literatürde Türkiye Ekonomisi için Çekim Modeli ile Dış Ticaret Analizlerini Konu Alan Örnek Çalışmalar

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Bilici vd. (2008)	Türkiye ve Gümrük Birliği ülkeleri (1992-2006)	P. V., OLS, EGLS-Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_i , P_j , $PCYD_{ij}$	Y_i , D_{ij}
Akyüz vd. (2010)	Türkiye ile 27 AB ülkesi (2000-2006)	P. V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $BORD_{ij}$	D_{ij} , EU_j

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 14: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Tatlıcı ve Kızıltan (2011)	Türkiye ve 46 partner ülke (1994-2007)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat	Y_{ij}	D_{ij}
Ata (2012)	Türkiye ve 68 partner ülke (1994-2007)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat	Y_j , CUL_{ij}	D_{ij} , P_{ij}
Atabay (2012)	Türkiye ve BRICS (2001-2010)	P. V. OLS	İhracat + İthalat	TDI_{ij}	IPI_{ij} , EPI_{ij}
Gencer (2012),	Türkiye ve 292 partner ülke (1993-2008)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij}	D_{ij}
Sandalcılar (2012a)	Türkiye ve BRICS ülkeleri (2002-2009)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij} , $BORD_{ij}$	D_{ij}
Sorhun (2013)	Türkiye, Mısır, Libya, Tunus ve Suriye (1996:Q1-2013:Q2)	P. V., OLS	İhracat + İthalat	Y_{ij} , ZPN_{ij}	D_{ij} , AS_j
Dinçer (2014)	Türkiye ve BRICS (2002-2012)	P. V., Sabit Etkiler	İthalat	Y_{ij} , RD_j	D_{ij} , RD_i
Ülengin (2015)	Türkiye ve 18 AB ülkesi (1999-2013)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , SIM_{ij}	$QUOTA_{ij}$
Işık (2016)	Türkiye ve Şangay İş Birliği Örgütü (2004-2014)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij}	D_{ij}
Aybar (2017)	Türkiye, Amerika ve 9 Karadeniz ülkesi (1992-2010)	P. V., Sabit Etkiler	İhracat + İthalat	PCY_{ij} , D_{ij}	INF_{ij} , $UNEMP_{ij}$
Ozcan (2018)	Türkiye ve 69 partner ülke (2000-2014)	P. V., GMM	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij} , ITC_{ij} , $BORD_{ij}$, $LANG_{ij}^M$, RTA_{ij}^X	D_{ij} , COL_{ij} , $LLOCK_{ij}$, $LANG_{ij}^X$, RTA_{ij}^M
Bal vd. (2019)	Türkiye ve 9 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi (2001-2017)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , $PCYD_{ij}$	D_{ij}
Değirmenci ve Ayan (2019)	Türkiye ve 204 partner ülke (2016)	Y. K V., Basit Regresyon Analizi	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij} , $SEATR_j$, CU_{ij}	D_{ij}

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i: Merkez ülke ile değişkeni, j: Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij: Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni ifade etmektedir.

Tablo 14: (Devamı)

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Bağımlı Değişken	Pozitif Etkili Değişkenler	Negatif Etkili Değişkenler
Demir vd. (2019)	Türkiye ve 25 AB ülkesi (2006-2016)	P. V., Tesadüfi Etkiler	İhracat + İthalat	Y_{ij} , P_{ij} , EF_i	$BORD_{ij}$, D_{ij} , EF_j
Gündüz vd. (2020)	Türkiye ve 22 partner ülke (2002-2017)	P. V., Driscoll-Kraay	İhracat	Y_{ij} , PCY_{ij} , P_{ij} , EU_j	D_{ij} , $PCYD_{ij}$

Y. K. V: yatay kesit veri analizi, P. V: panel veri analizi, i : Merkez ülke ile değişkeni, j : Partner ülke ile ilgili değişkeni, ij : Merkez ve partner ülke ile ilgili değişkeni, X : bağımlı değişkenin ihracat ve ithalat olarak incelendiği çalışmada, ihracatı etkileyen, M : bağımlı değişkenin ihracat ve ithalat olarak incelendiği çalışmada, ithalatı etkileyen değişkeni ifade etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM, VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

Bu tez çalışmasında, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret toplam dış ticaret düzeyi ve Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) (3. Revize) 1. basamak düzeyinde ürün grupları dış ticareti 2000-2019 dönemi için çekim modeli ile analiz edilmiştir. Çekim modeli ampirik bulgularından yararlanılarak Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında, toplam ve SITC (3. Revize) 1. basamak düzeyinde, potansiyel dış ticaret analizi uygulanmıştır. Son olarak çalışmada SITC (3. Revize) 2. basamak düzeyinde 2000-2019 dönem ortalaması ile hesaplanan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (AKÜ) uygulanarak Türkiye ile her bir BRICS ülkeleri arasındaki ticarete, ihracatta karşılaştırmalı avantajın ve dezavantajın bulunduğu ürün grupları belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle dış ticaret analizlerinde kullanılan yöntemler açıklanmış ardından veri seti ve modeller tanıtılarak elde edilen ampirik bulgular paylaşılmıştır.

3.1. Yöntem ve Metodoloji

Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret analizlerinde, çekim modeli, potansiyel dış ticaret ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizlerinden yararlanılmıştır. Çekim modeli analizinde, modeller panel veri yöntemi ile tahmin edilmiş ve STATA programından yararlanılmıştır. Potansiyel veri analizi çekim modeli tahmin sonuçlarından yararlanarak gerçekleştirilmiş, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi ise SITC (3. Revize) 2. basamak düzeyinde ürün grupları ticaretinin, 2000-2019 dönem ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

3.1.1. Çekim Modeli

Sosyal bilimlerde, dış ticaret analizleri için kullanılan çekim modelinin temeli Newton'un geliştirdiği evrensel çekim yasasına dayanmaktadır. Newton iki cisim arasındaki çekim gücünün cisimlerin kütsel büyüklüklerinin çarpımı ile doğru yönlü, cisimler arasındaki mesafenin karesi ile ters yönlü olduğunu belirtmiştir. Newton'un 17. yüzyılda fizik alanında geliştirdiği evrensel çekim yasası 19. yüzyılda sosyal bilimler alanında da uygulanmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerde; özellikle bölgeler arası mesafelerin dikkate alındığı, ticaret, göç, iletişim, turizm gibi alanlarda çekim yasasından yararlanılmıştır (Haynes ve Fotheringham, 1984: 10). Çekim modeli, günümüzde, dış ticaret analizlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak iktisat literatüründe yer almaktadır.

3.1.1.1. Çekim Modeli ve Dış Ticaret

İlk olarak Jan Tinbergen (1962), Newton'un evrensel çekim yasasından hareketle iki ülkenin ekonomik büyüklüğü ile ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin doğru yönlü, ülkeler arasındaki mesafe ile ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin ise ters yönlü olduğunu çalışmasında belirtmiştir (Chaney, 2013: 2). Tinbergen'in (1962) ülkeler arası çift yönlü dış ticaret hacmini açıklamak için geliştirdiği çekim modelinin denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\text{TRADE}_{X,Y} = C \frac{\text{GDP}_X \text{GDP}_Y}{\text{DIST}_{X,Y}} \quad (1)$$

(1) Numaralı denklemde;

$\text{TRADE}_{X,Y}$; X ve Y ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmini,

C; denklem sabitini,

GDP_X ; X ülkesinin GSYH'sini,

GDP_Y ; Y ülkesinin GSYH'sini,

$\text{DIST}_{X,Y}$; iki ülke arasındaki uzaklığı ifade etmektedir.

Çekim modeli denkleminde hareketle ülkelerin güçlü ekonomilerinin olması ülkeler arasındaki dış ticaret hacmini olumlu yönde etkilerken ülkeler arasındaki mesafe, bir takım ulaştırma maliyetleri oluşturacağından dış ticaret hacmini olumsuz yönde etkilemektedir. Çekim modeli denkleminin logaritması alınarak, modelin doğrusal formu ve tahmin edilebilir denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\ln(\text{TRADE}_{X,Y}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_X) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_Y) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{X,Y}) + e_{X,Y} \quad (2)$$

Logaritmik formdaki (2) numaralı denklemde;

β_0 : sabit terim katsayısını,

$\beta_1, \beta_2, \beta_3$; değişken katsayılarını

$e_{X,Y}$; denklemin hata terimini ifade etmektedir.

Tinbergen'in (1962) çalışmasından sonra Pöyhönen (1963), Linnemann (1966), Leamer ve Stern (1970) çekim modeli ile dış ticaret analizi yapan çalışmalarını literatüre kazandırmışlardır. Tinbergen'in geliştirdiği çekim modeli denklemini birçok dış ticaret analizinde kullanılmıştır. Çalışmalarında çekim modeline yer veren iktisatçılar, Linnemann (1966), Bergstrand (1985), Anderson ve Wincoop (2003) dış ticaret analizlerinde modele yeni açıklayıcı değişken ilave ederek genişletilmiş çekim modelini literatüre kazandırmış ve modelin teorik altyapısını güçlendirmişlerdir.

Linnemann (1966), çalışmasında ülkelerin ekonomik büyüklüğünün tespitinde nüfusun da önemli bir gösterge olduğunu, (Linneman, 1966: 36). Bergstrand (1985) çalışmasında, döviz kuru, ülkelerin fiyatlar genel düzeyi, aynı ekonomik birliklere üye olmak gibi değişkenlerin de ülkeler arasındaki dış ticaret hacmini açıklamada önemli değişkenler olarak analizlere dahil edilmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Anderson ve Wincoop (2003) çalışmalarında, uluslararası ticaret engellerinin ülkeler arasındaki dış ticareti kısıtlayıcı faktörler olarak modele eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ülkelerin üretim yapıları ve faktör donatımlarının dış ticareti açıklamada önemli faktörler olduğunu ileri süren Yeshineh (2014) çalışmasında ülkelerin faktör donatımı benzerliğinin etkisini, Aghlmand (2018) ve Kashiwagi vd. (2020) ise çalışmalarında ülkelerin faktör donatımı farkının etkisini çekim modeli ile araştırmışlardır. Wang vd. (2018), Kuik vd. (2019) politik istikrar düzeyinin de dış ticareti etkileyen önemli bir faktör olduğunu ileri sürerek, çekim modeline politik istikrar ve istikrarsızlık değişkenleri ilave etmişlerdir. Literatürde dış ticarete etkisi olduğu düşünülen birçok değişken ilave edilerek genişletilmiş çekim modeli, dış ticareti açıklamak için kullanılmıştır. Genişletilmiş çekim modeli denklemi (3) numaralı denklemde gösterilmektedir

$$\begin{aligned} \ln \text{TRADE}_{X,Y} = & \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_X) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_Y) + \beta_3 \ln(\text{POP}_X) + \beta_4 \ln(\text{POP}_Y) + \beta_5 \\ & \ln(\text{DIST}_{X,Y}) + \sum_h \delta_h \text{DUM}_{X,Y,h} + e_{X,Y} \end{aligned} \quad (3)$$

Logaritmik formdaki (3) numaralı denklemde;

β_0 : sabit terim katsayısını,

$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$; değişken katsayılarını,

POP_X ; X ülkesinin nüfusunu,

POP_Y ; Y ülkesinin nüfusunu,

$\text{DUM}_{X,Y,h}$: Modeli açıklayan kukla değişkenleri,

$e_{X,Y}$; denklemin hata terimini ifade etmektedir.

Logaritmik formdaki genişletilmiş çekim modeli denklemine göre ülkelerin ekonomik açıdan büyüklüğünü açıklamakta nüfus da önemli bir açıklayıcı değişkendir. Genişletilmiş çekim modeline nüfus gibi dış ticareti açıklayan farklı değişkenler ile birlikte ortak sınır, ortak dil, ortak kültür, karşılıklı ticaret anlaşmaları, ortak para birimi, gümrük tarifeleri gibi kukla değişkenler ilave edilerek modelin açıklayıcılık gücü artırılabilir.

3.1.1.2. Çekim Modelinde Kullanılan Değişkenler

Çekim modelinde kullanılan değişkenler, açıklayıcı değişkenler ve kukla değişkenler olarak kategorize edilebilir. Temel çekim modeli denkleminde ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve ülkeler arasındaki uzaklık dış ticaret hacmini açıklayan başlıca açıklayıcı değişkenler olarak yer alırken, dış daha kapsamlı analizler için iktisatçılar tarafından bazı açıklayıcı ve kukla değişkenler modele eklenmiştir. Kukla değişkenler, ilgili ülkenin o özelliği taşıyıp taşıyamaması açısından

değerlendirilmektedir. Örneğin iki ülkenin ortak sınıra sahip olması bir kukla değişken olarak modelde bulunuyorsa ülkelerin ortak sınırının olması durumunda modele 1 olarak olmaması durumunda ise 0 olarak eklenmektedir. Böylece kukla değişkenin dış ticarete etkisi analiz edilmektedir.

3.1.1.2.1. Ekonomik Büyüklüğü Açıklayan Değişkenler

İthalatçı ve ihracatçı ülkelerin ekonomik büyüklükleri açıklanırken birden fazla değişkenden yararlanılabilmektedir. Bu değişkenlerden ilki sıklıkla kullanılan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değişkenidir. Ayrıca ekonomik büyüklüğün tespitinde Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), kişi başına düşen milli gelir ve nüfus değişkenleri de kullanılmaktadır.

Ülkelerin ekonomik açıdan gelişmesi dış ticareti olumlu yönde etkilemektedir. İhracatçı ülkenin ekonomik açıdan güçlü olması üretim kapasitesinin yüksek olduğunu göstermektedir. İhracatçı ülkenin üretim kapasitesinin yüksek olması, ihracatın fazla olmasını dolayısıyla dış ticaret akımlarının artmasını sağlamaktadır. İthalatçı ülkenin ekonomisinin güçlü olması ise ülkenin alım gücünün yüksek olduğunu, böylece ithalatın artacağını göstermektedir. Ülkelerin ekonomik gücünü değerlendirmek için GSYH, GSMH ve kişi başına düşen milli gelir önemli değişkenlerdir (Pöyhönen, 1964: 67).

Ülkelerin nüfus büyüklükleri, üretim kapasitesi ve talep hakkında bilgi veren bir diğer değişkendir. İhracatçı ülkenin kalabalık bir nüfusa sahip olması üretim kapasitesini arttırmakla birlikte ülke içi talebin artmasına yol açacağından üretimin ihracattan çok iç pazara yönelmesine ve dış ticarete azalmaya neden olabilir. İthalatçı ülkenin nüfus büyüklüğü ise aynı şekilde dış ticaret üzerinde iki yönlü bir etki yaratmaktadır. Öncelikle kalabalık nüfusa sahip bir ülkenin talebi daha fazla olacağından ithalat artabilir. Öte yandan kalabalık nüfus ithalatçı ülkede de üretim kapasitesin yüksek olmasını ve yurtiçi üretimin artmasını sağlayabilir. Bu durumda ülke mal ve hizmetleri ithal etmek yerine talebini yurtiçi üretimden karşılayabilir ve dış ticaretin azalmasına yol açabilir (Kang, 2003: 32).

3.1.1.2.2. Ülkeler Arası Uzaklık

Ülkeler arasındaki uzaklık dış ticareti etkileyen önemli bir faktör olan ulaştırma maliyetlerinin değerlendirilmesinde ölçüt olarak kullanılmaktadır. Uzaklık arttıkça, ulaştırma maliyetleri ve ulaştırma süresinin artacağı beklenmektedir. Bu durum dış ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkeler arasındaki uzaklık ölçülürken genellikle iki ülkenin başkentleri arasındaki mesafe dikkate alınmaktadır (Van Bergeijk ve Brakman, 2010: 14).

3.1.1.2.3. Diğer Açıklayıcı Değişkenler

Basit çekim modelinde ekonomik büyüklük ve ülkeler arası uzaklık, dış ticareti açıklayan başlıca değişkenler iken, genişletilmiş çekim modeli dış ticareti etkileyen birçok değişkenin modele ilave edilmesine olanak sağlamaktadır. Literatürde ekonomik büyüklüğün yanında dış ticareti etkileyen, istihdam, üretim düzeyi, ülkelerin faktör donatımı yoğunlukları, talep, döviz kuru gibi ekonomi ile ilgili değişkenlere modelde yer verilmektedir. Ülkelerin dış ticarete yaklaşımları da yine önemli bir etken olup, literatürde, ekonomik özgürlük, dışa açıklık düzeyi, gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, ticaret kısıtlamaları gibi değişkenleri analizlere dahil eden çalışmalar mevcuttur.

Ülkeler arası uzaklık, ulaştırma maliyetlerini temsil eden başlıca değişken olarak modelde yer alsa da uzaklığın dışında bu maliyetleri etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar, ülkelerin lojistik performansı, kara, deniz, demir ve hava taşımacılığı altyapısı gibi değişkenleri modele dahil ederek, daha kapsamlı dış ticaret analizleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca günümüzde dış ticarete önemli bir yer tutan e-ticarete analizlerde yer verilmekte ve e-ticareti etkileyen, bilgi ve iletişim teknolojileri, internet kullanımı, gibi değişkenler çekim modeline dahil edilmektedir. Dış ticareti etkileyen bir diğer unsur ülkelerin politik istikrar düzeyidir. Ülkeler arası politik ilişkiler, politik istikrar veya politik istikrarsızlık düzeyi ülkelerin dış ticaretini etkileyen unsurlar olarak bazı çalışmalarda yer almaktadır.

3.1.1.2.4. Kukla Değişkenler

Çekim modeli temel olarak ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ve ülkeler arasındaki uzaklığın dış ticaret hacmine etkisini araştırır da bazı durumlarda ülkeler arasındaki ticaret akımlarını etkileyen spesifik faktörler olabilir. Örneğin ülkelerin sosyokültürel açıdan birbirine benzer oluşu aralarındaki ticaret akımlarını güçlendirebilir. Ülkeler arasındaki dış ticaret hacmini doğru bir şekilde analiz edebilmek için bu gibi faktörlerin kukla değişken olarak modele eklenmesi gerekmektedir. Sosyokültürel faktörlerin yanında bazı coğrafi ve ekonomik faktörler de dış ticareti etkileyeceğinden kukla değişken olarak modele eklenmelidir.

Dış ticarete konu olan ülkelerin ortak bir kültür birliğine sahip olması aralarındaki ilişkileri güçlendireceğinden dış ticareti de arttırması beklenir. Ülkelerin aynı dili kullanmaları ihracatçı ve ithalatçıları arasındaki iletişimi kolaylaştıracağından dış ticaret bu durumdan olumlu etkilenecektir. Yine ülkelerin ortak dine sahip olması ülkeler arası güçlü bağlar oluşmasını sağlayabilir. Aralarında herhangi bir sosyokültürel bağ olmayan ülkeler ile kıyaslandığında sosyokültürel bağı olan ülkelerin daha yoğun dış ticaret ilişkilerinin olması beklenmektedir. Bu sebeple bu faktörlerin kukla değişken olarak çekim modeline eklenmesi çekim modelinin açıklayıcılık gücünü arttıracaktır.

Coğrafi faktörler de sosyokültürel faktörler kadar dış ticaret akımları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ülkelerin ortak sınırının olup olmaması dış ticareti etkileyen önemli bir faktördür. Ortak sınıra sahip ülkeler arasında ulaştırma maliyetleri düşük olacağından dış ticaret akımlarının yüksek olması beklenmektedir. Diğer bir coğrafi faktör ülkelerin denize kıyısının olup olmamasıdır. Deniz yolu taşımacılığı daha az maliyetli olması ve taşıma kapasitesinin yüksek olması nedeniyle ticarete en çok tercih edilen taşımacılık türüdür. Eğer ticarete konu olan ülkelerin denize kıyısı varsa ve bu durum ülkeleri deniz yolu taşımacılığına elverişli duruma getiriyorsa ülkeler arasındaki ulaştırma maliyetleri düşük olacak ve böylece ticaret akımı artacaktır (Pusterla, 2007: 2).

Ülkelerin ekonomik büyüklükleri yanında dış ticareti etkileyen farklı ekonomik faktörler de bulunmaktadır. Bunların başında ülkelerin ortak para birimi kullanıp kullanmaması gelmektedir. Aynı para birimini kullanan ülkeler arasında döviz kuru dalgalanmalarının yarattığı belirsizlik söz konusu olmayacağından dış ticaret kolaylaşacaktır. Ayrıca ülkelerin üye oldukları ekonomik veya bölgesel birlikler, ülkeler arasında karşılıklı ticari imtiyazları da beraberinde getireceğinden dış ticaret akımları bu durumdan olumlu etkilenecektir. Ekonomik birliklerin yanında ülkeler arasındaki ikili ticari anlaşmalar da dış ticaret akımlarını etkilemektedir. Karşılıklı ticari anlaşmaların olması ülkeler arasındaki dış ticaret akımını güçlendirecektir (Eichengreen ve Irvin, 1998: 34).

3.1.1.3. Çekim Modelinin Teorik Altyapısı

Dış ticaret analizlerinde çekim modeli sıklıkla kullanılan bir yöntem olmakla birlikte ilk uygulandığı, 1960-70’li yıllarda modelin bir iktisadi teorik altyapıdan yoksun oluşu, modelin ampirik bir hesaplama yöntemini olarak değerlendirilmesine ve iktisatçılar tarafından modele şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Ancak yapılan çalışmalarda modelin dış ticaret analizlerini açıklayıcılık gücünün yüksek oluşu modeli önemli hale getirmiş ve birçok iktisatçı modele bir teorik altyapı kazandırmak için çalışmalar yapmıştır.

İktisat literatüründe çekim modeline ilk kez teorik açıklama getiren, Anderson (1979) çalışmasında, çekim modelinin harcama sistemlerinin özelliklerinden türetilebileceğini, kesitsel bütçe çalışmalarında alternatif bir yöntem olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Bergstrand (1985) çalışmasında çekim modelinin mikro ekonomik temellerini araştırmış, arz ve talep yönlü bir analiz gerçekleştirmiştir. İhracatçı ülkeleri arz eden, ithalatçı ülkeleri ise ihracatçı ülkelere mal talep eden ülkeler olarak açıklayarak arzı, ihracatçı ülke firmalarının kar maksimizasyonu ve üretim faktörleri maliyet kısıtı altında açıklamış, talebi ise ithalatı yapılabilir malların CES fayda fonksiyonu ve ithalatçı ülkenin bütçe kısıtı maksimizasyonu ile açıklamıştır. Helpman ve Krugman (1985), çekim modelinin teorik altyapısını ölçeğe göre artan getirili farklılaştırılmış ürün yapısı ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Bergstrand (1989), daha önce çekim modelinin mikro ekonomik temellerini araştırdığı çalışmasını (1985), monopolcü rekabet modeline göre uyarlayarak çekim modelini Heckscher-Ohlin ve Linder’in çalışmaları ile uyumlu hale getirmiştir (Genç, 2011: 82).

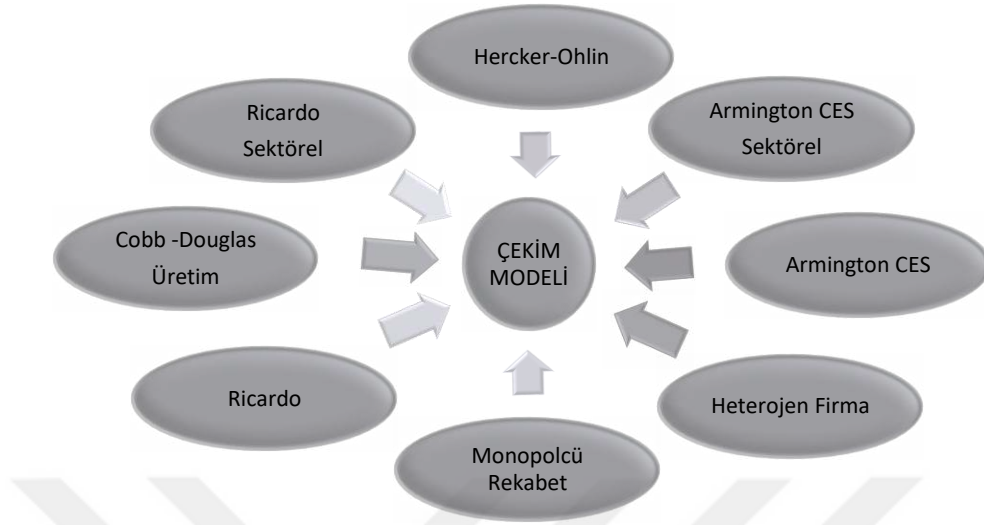
Deardroff (1998), çekim modelinin teorik alt yapısını araştırırken ülkeler arasındaki ticarete ülkelerin birbirinden farklı mal ve hizmet üretmesini, piyasanın monopolcü rekabet piyasası olması ile ilişkilendirilmiş, modeli Cobb-Douglas ve CES üretim fonksiyonları bakımından inceleyerek çekim modelinin Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunu daha iyi açıkladığını ileri sürmüştür. Ayrıca basit Cobb-Douglas çekim modeli denklemini, mallar arasındaki ikame esnekliği ile ilişkilendirmiştir (Deardroff, 1998: 25).

Evenett ve Keller, (2002) çalışmalarında çekim modelinin kuramsal altyapısının, Heckscher-Ohlin Modeli ile mi, ölçeğe göre artan getiri modelleri ile mi daha çok örtüştüğünü araştırmışlardır. Yazarlara göre iki model de dış ticaretin tamamını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Yaptıkları analizlerde çekim modelinin eksik rekabet modellerini açıklayan ve bu modellerle örtüşen sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır (Dinçer, 2014: 11). Eaton ve Kortum (2002) Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisini temel alarak gerçek uzaklık, coğrafi engellerin ve heterojen teknoloji altyapısının karşılıklı ticarete etkisini, ülkeler arası heterojen teknoloji düzeyini dikkate alarak inceledikleri çalışmalarında, ulaştırma maliyetlerini etkileyen coğrafi engellerin ve teknoloji altyapısının ülkelerin uzmanlaşmasında belirleyici rol oynadığını belirtmişlerdir. Anderson ve van Wincoop (2003), McCallum sınır bilmecesini, Armington CES modeli teorik alt yapısıyla inceleyerek, ülkeler arası ortak sınırın dış ticareti olumsuz etkilemesinde, faktör donatımı ve üretim yapısının etkili olduğunu saptamışlardır.

Chaney, (2008) heterojen firmalar arası ticarete yüksek ikame esnekliği durumunda, ticaret engellerinin dış ticarete olan etkisini incelemişlerdir. Yazara göre, ikame esnekliği arttıkça, toplam dış ticaret, ticaret engellerine karşı daha az duyarlı hale gelmektedir. Helpman vd. (2008) heterojen firmalar arası sıfır ticaret akışını dikkate alan ve ihracatçı firma sayısı değişikliğine izin veren bir model geliştirerek ihracatçı firma sayısındaki değişimin etkisinin, ticaretin gerçekleştiği ülke çiftlerinin özelliklerine göre farklılık göstereceğini ileri sürmüşlerdir. Chor (2010) Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisi temelinde faktör donatımı ve kurumsal gücün, ülkelerin, dış ticaretinde sektörel bazda karşılaştırmalı üstünlüğü etkileyen önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Anderson ve Yotov, (2016) Armington CES modelini temel alarak sektörel açıdan sınır ticaretinin belirleyicilerinin tespitinde ölçek etkilerinin önemli rol oynadığını açıklamışlardır.

Çekim modeli ilk olarak fizik bilimini temel alan ve iktisadi teorik altyapıdan yoksun bir model iken literatürde yer alan birçok çalışma ile iktisadi temellere uyum sağladığı ve teorik açıdan uygulanabilir olduğu kanıtlanmıştır. Şekil 1 yardımıyla literatürde çekim modeline kazandırılan teorik temeller özetlenmektedir.

Şekil 1: Çekim Modelinin Teorik Altyapısı

Kaynak: Yotov vd., 2016: 12

İktisat literatüründe çekim modeli, dış ticaretin ve belirleyicilerinin açıklanmasında sıklıkla kullanılan, popüler bir yöntem olarak yer almakta ve modeli içeren çalışmalar artarak devam etmektedir. Çekim modelinin bu denli popüler olmasında başlıca etkenler aşağıda sıralanmıştır (Yotov vd., 2016: 9)

- İlk olarak, iki ülke arasındaki ticaretin ülkelerin ekonomik boyutu ile doğru, ülkeler arası uzaklıkla ters yönlü ilişkisi olduğunu ifade eden çekim modeli kolay anlaşılır, sezgisel bir modeldir.
- Çekim modeli güçlü teorik temelleri olan yapısal bir modeldir. Bu sayede, ticaret politikalarının belirlenmesinde, olgusal analizlerde uygundur.
- Bir diğer etken olarak, model aynı anda birden çok ülke, sektör veya firmayı kapsayan gerçekçi bir genel denge ortamı sağlar. Bu şekilde küresel pazarda dış ticaret politikaları hakkında analizleri mümkün kılar.
- Çekim modeli, ticaret ve işgücü piyasaları arasındaki bağlantıları incelemeye uygun genel denge analizleri sağlayan esnek bir modeldir.
- Son olarak, çekim modelinin dış ticaret analizlerinde tercih edilmesinde önemli bir etken, modelin ampirik analizlerinin tahmin gücünün yüksek olmasıdır.

3.1.2. Panel Veri Analizi

Yatay kesit analiz ve panel veri analizi yöntemleri çekim modelinin tahmin edilmesinde kullanılan yöntemler olup literatüre bakıldığında güncel çalışmalarda daha çok panel veri analizinin tercih edildiği görülmektedir. Yatay kesit analizinde temel olarak değişkenler tek bir zaman boyutunda incelenirken, panel veri analizinde zaman boyutuna sahip kesit serileri ile değişkenler arasındaki ilişkiler tahmin edilebilmektedir (Yaşar, 2011; 110). Panel veri analizi, zaman ve kesit boyutunu bir arada bulundurması sebebiyle zaman serisi ve yatay kesit analize göre daha kapsamlıdır. Panel veri analizinin diğer analiz yöntemlerine kıyasla avantajları ve dezavantajları aşağıda sıralanmıştır (Baltagi, 1995: 4-7).

- 1) Panel veri analizinde zaman ile birimler birlikte ele alındığından gözlem sayısı daha fazladır. Bu durum oluşturulan modellerin serbestlik derecelerinin artmasını, modellerin daha az kısıtlayıcı varsayım ile tahmin edilmesini, analiz sonuçlarının daha güvenilir olmasını, yapılan tahminlerin daha etkin ve asimptotik olarak tutarlı olmasını sağlamaktadır.
- 2) Panel veri analizinde birimlerin heterojenliği kontrol edilirken yatay kesit ve zaman serisi analizlerinde bu durum göz ardı edilmektedir. Heterojenliğin dikkate alınmaması durumunda analiz sonuçları sapmalı olabilir.
- 3) Zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde birimlere veya zamana göre değişmeyen bazı değişkenler ihmal edilebilir bu durum sonuçların sapmalı olmasına neden olabilir. Panel veri analizinde bu değişkenleri modellere dahil etmek mümkün olduğundan sonuçların sapmalı olması önlenir.
- 4) Zaman serisi analizlerinde sıklıkla karşılaşılan çoklu doğrusal bağlantı sorununun iki boyutlu bir analiz olan, panel veri analizinde gerçekleşme ihtimali daha düşüktür.
- 5) Zaman serisi ve yatay kesit analizi ile ayrı ayrı analizler yapıldığında bazı etkiler ölçülemeyebilir. Panel veri analizinde zamana göre ve birimlere göre değişim birlikte inceleneceğinden bu etkiler ölçülebilir.
- 6) Panel veri analizinin sıralanan avantajları yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunların başında zaman ve birim boyutu olan geniş veri setinin oluşturulmasında yaşanan güçlüklerdir. Ayrıca panel veri analizinde zaman boyutunun birim boyutundan kısa olması durumunda asimptotik tahmin ve serbestlik derecesi sorunu ile karşılaşılabilir. Son olarak panel veri analizinde rastlanabilecek önemli bir sorun homojenliktir.

Panel veri analizi, yalnızca zaman serisi veya yalnızca yatay kesit analizi ile uygulanması mümkün olmayan ampirik çalışmaları araştırmaya olanak sağlaması yönünden iktisat literatüründe yer alan ampirik çalışmalarda sıklıkla uygulanmaktadır. Zaman ve birim boyutunun birlikte incelendiği panel veri modeli genel olarak 4 Numaralı denklemdeki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = a_{it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (4)$$

$$i= 1,2,\dots,N, t= 1,2,\dots,T \text{ ve } k=1,2,\dots,K$$

Denklemde Y_{it} : bağımlı değişkeni, X_{it} : bağımsız değişkeni, u_{it} : hata terimini, a_{it} : sabit parametresini, β_{kit} : eğim parametresini, N: birim sayısını, T: zaman devresi sayısını, K ise parametre sayısını ifade etmektedir. Panel veri modeli oluşturulduktan sonra model sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri ile incelenebilmektedir. Sabit etkili modellerin katsayıları birimlere veya zamana göre değişim göstermekte olup yalnızca birimlere ya da zamana göre değişimi ölçmek için kurulan modeller “Tek Faktörlü Sabit Etkili Model” olarak hem zamana hem de birimlere göre değişimi ölçmek için kurulan modeller “İki Faktörlü Sabit Etkili Model” olarak ifade edilmektedir (Güriş, 2018: 16). Sabit etkili modellerin aksine tesadüfi etkili modellerde birim ve zaman etkileri modele hata teriminin bileşeni, tesadüfi değişken olarak ilave edilmektedirler. Tesadüfi etkili modellerde birim etkisinin sabit ve diğer tüm katsayıları etkilediğinin varsayıldığı modeller, “Tek Faktörlü Tesadüfi Etkili Modeller”, birim ve zaman etkilerinin birlikte yer aldığı varsayıldığı modellere ise “İki faktörlü Tesadüfi Etkili Modeller olarak ifade edilmektedir.

3.1.2.1. Sabit Etkili Modeller

Sabit etkili modeller, eğim parametreleri, zaman ve kesit birimleri için sabit olmakla birlikte sabit katsayısı kesit birimleri arasında değişen modellerdir. Modelde kesit birimlerindeki değişimler sabit parametresi ile ölçülmektedir. Sabit etkili modellerde birimler arası farklılıklar, deterministik yapıda olan kukla değişkenler yardımıyla açıklanmakta olup bu kukla değişkenler zamandan bağımsız, birimlere ait özelliklerin modele ilave edilmesini sağlamaktadır Sabit etkili modeller tek faktörlü ve iki faktörlü olmak üzere ikiye ayrılmakta olup, tek faktörlü modeller parametrelerde meydana gelen değişimin kesit birimlerindeki değişimden, iki faktörlü modeller ise parametrelerindeki değişimin kesit birimi ve zamandaki değişimden etkilendiğini belirtmektedir (Gujarati, 2003: 642). Tek yönlü sabit etkiler modeli,

$$Y_{i,t} = \beta_{1i} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + e_{it} \quad (5)$$

$$t = 1,2,\dots,T, i = 1,2,\dots,N$$

şeklinde ifade edilmektedir. Modele göre sabit parametresi birimlerdeki değişimden etkilenirken zaman boyutundaki değişimlerden etkilenmemektedir. Sabit parametresindeki değişimler modele eklenen kukla değişkenler yardımı ile tahmin edilmektedir. Tek yönlü sabit etkili modelde eğim parametrelerinde ise birimler ya da zamanın etkisi bulunmayıp parametreler sabit kalmaktadır. Parametrelerdeki değişimin birim ve zaman boyutundan etkilendiğini ileri süren çift yönlü sabit etkiler modeli,

$$Y_{i,t} = \beta_1 + \beta_2 X_{it} + \theta_i + \gamma_t + e_{it} \quad (6)$$

$$t = 1, 2, \dots, T, \quad i = 1, 2, \dots, N$$

şeklinde. Model tahmin edilirken θ_i ve γ_t parametrelerinden yararlanılmaktadır. İki faktörlü sabit etkili modellerin tahmininde kukla değişken içeren EKK yöntemi uygulanmaktadır (Tatoğlu, 2016).

3.1.2.2. Tesadüfi Etkili Modeller

Sabit etkili modellerde birimler arası farklılıkların açıklanmasında kukla değişken kullanımı nedeniyle serbestlik derecesinde azalma olmaktadır. Bununla birlikte birimler arası farklılıkların tesadüfi olarak oluşması durumunda modelin açıklanmasında kukla değişkenler yetersiz kalmaktadır. Tesadüfi etkili modellerde, sabit etkili modellerden farklı olarak birimler arası farklılıklar hata terimlerinin bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Wooldridge, 2012: 493). Birim etkilerinin modelde yer alan parametrelerde tanımlanmadığı ve birimlerin sabit terimlerinin tesadüfi olarak dağıldığı tesadüfi etkiler modeli,

$$Y_{i,t} = \mu_1 + \beta_2 X_{2t} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it} \quad (7)$$

$$\mu_1 = \bar{\mu} + \alpha_i$$

şeklinde olup birim ve zaman etkileri hata terimleri ile açıklanmaktadır. Modelde $\bar{\mu}$, ana kütlenin ortalama parametresini, α_i , gözlenemeyen tesadüfi hataları temsil eden hata terimi bileşenidir. Tesadüfi etkili modellerde açıklayıcı değişkenler ile gözlenemeyen etkiler arasında ilişki olmadığı kabul edilmektedir.

Model tahmin yöntemi belirlenirken sabit etkiler ya da tesadüfi etkiler modelinden hangisinin uygulanacağına karar vermek için Hausman (1978) testinden yararlanılmaktadır. Test istatistiği ve test istatistiğinin H_0 ve alternatif hipotezi,

$$\hat{q} = \hat{\delta}_{CV} - \hat{\delta}_{GEK} \quad (8)$$

$$w = \bar{q}^{-1} [\text{Var}(\hat{q})]^{-1} \hat{q} \quad (9)$$

$W > \chi_k^2$ ise H_0 reddedilmektedir.

$H_0: E(u_{it}/X_{it}) = 0$ Tesadüfi etkiler modeli uygulanır

$H_1: E(u_{it}/X_{it}) \neq 0$ Sabit etkiler modeli uygulanır

şeklindedir. H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda tesadüfi etkiler modelinin varsayımların sağlanmadığı, GEKK tahmin edicisinin yansız ve tutarlı olmadığını ifade etmektedir. Bu durumda modelin tahmininde sabit etkili modelin kullanılması tercih edilmelidir.

Bu tez çalışmasında çekim modeli çerçevesinde değişkenler arasındaki ilişkiler panel veri analizinde tahmin edilmektedir. Temel çekim modeli ülkeler arası dış ticaretin ülkelerin ekonomik büyüklüklerinden olumlu yönde ülkeler arası uzaklıktan ise olumsuz yönde etkileneceğini ileri sürmektedir. Modelde yer alan uzaklık değişkeni zamanla değişmeyen bir değişken olarak yer almaktadır. Uzaklık değişkeni ile birlikte modele eklenen ülkeler arası ortak sınır, ortak dil ve bölgesel ticaret anlaşmaları kukla değişkenleri de zamanla değişmemektedir ve sabit etkiler modeli, zamanla değişmeyen bu değişkenleri modelden dışlamaktadır. Her ne kadar bu tez çalışmasında incelenen ülke grubu tesadüfi seçilen bir örneklem olmayıp, belirli bir ülke grubu olsa da zamanla değişmeyen değişkenlerin varlığı sebebiyle, Sandalcılar (2012a), Işık (2016), Irshad vd. (2018), Ugurlu ve Jindřichovská (2019) çalışmalarında olduğu gibi çekim modelleri, tesadüfi etkili model ile tahmin edilmiştir.

Panel veri analizlerinin yapıldığı çalışmalarda paneli oluşturan yatay kesit (ülkelerin) birimlerinin birbirlerinden bağımsız olması durumu, analiz sonuçları üzerinde oldukça önemlidir. Yatay kesitlerin bağımlılığa sahip olmaması, panel veri analizinde yer alan birimlerden herhangi birine gelen bir şokun panelde yer alan tüm birimleri aynı düzeyde etkilediği varsayımını temel almaktadır. Günümüz küresel dünyasında bir ülkede meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla yatay kesit birimlerden herhangi birine gelen şokun diğer birimleri farklı düzeyde etkilemesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Panel veri analizinde yer alan değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığın bulunması, bu durumun göz ardı edildiği analizlerde elde edilecek sonuçları etkilemektedir (Mercan, 2014: 235). Bu nedenle oluşturulan çekim modellerinde yer alan değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığın varlığı Pesaran CD (2004) Testi ile sınanmaktadır. Ayrıca modellerin değişen varyans, otokorelasyon ve çoklu doğrusal bağlantı sınaması için Levene–Brown ve Forsythe değişen varyans, Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson-d ve Baltagi Wu LBI otokorelasyon testleri ve varyans büyüme faktörü uygulanmıştır.

3.1.2.3. Diagnostik Testler

3.1.2.3.1. Pesaran CD Testi

Pesaran (2004), sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerde, zaman boyutu kesit boyutundan büyük olduğunda ve kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğunda ($T > N$, $N > T$) uygulanabilecek yatay kesit bağımlılık test istatistiğini türetmiştir. Zaman ve birim boyutunun büyük olduğu, $N > T$ durumundan kaynaklı bozulmaların giderildiği CD testi, standart normal dağılıma sahip olup modelden tahmin edilen hata terimleri kullanılarak elde edilen basit korelasyon katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı incelemektedir. Tahmin edilen model 10 Numaralı, CD test istatistiği ise 21 Numaralı denklemlerde gösterilmektedir.

$$\Delta Y_{i,t} = a_i + \delta_i t + \theta_i Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \mu_{i,j} \Delta Y_{i,t-j} + \theta_i \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \beta_{ij} \Delta \bar{Y}_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

$$t = 1, 2, \dots, T \quad i = 1, 2, \dots, N$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N P\hat{P}_{ij} \right) \quad (11)$$

Kesit birimleri arasında bağıllık olup olmadığını belirlemek için oluşturulan H_0 ve alternatif hipotezler,

$$H_0: \rho_{ij} = \text{cor}(\varepsilon_{it}, \varepsilon_{jt}) = 0, i \neq j \text{ Birimler arasında bağıllık yoktur.}$$

$$H_1: \rho_{ij} = \text{cor}(\varepsilon_{it}, \varepsilon_{jt}) \neq 0, i \neq j \text{ Birimler arasında bağıllık vardır, şeklindedir.}$$

3.1.2.3.2. Levene – Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi

Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) tesadüfi etkili modellerin hata terimlerinin, sabit varyans varsayımına uyup uymadığını ölçmeye yönelik, normal olmayan dağılımlara karşı dirençli, değişen varyans testi geliştirmişlerdir. Levene'nin test istatistiğinde kullanılan ortalama yerine, Brown ve Forsythe (1974), aykırı gözlemlere karşı da dirençli olan kırılmış ortalamaya dayalı alternatif yerel tahminler önererek testi geliştirmişlerdir. Test istatistiği 12 Numaralı denklemde gösterilmektedir.

$$W_0 = \frac{\sum_i n_i (\bar{Z}_i - \bar{Z})^2 / (m - 1)}{\sum_i \sum_j (\bar{Z}_{ij} - \bar{Z})^2 / \sum_i (n_i - 1)} \quad (12)$$

$H_0 = \sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \dots = \sigma_m^2 = \sigma^2$, Değişen varyans yoktur.

$H_1 = \sigma_i^2$ 'lerin en az biri farklıdır. Değişen varyans vardır.

Denklemden X_{ij} , i. Gruptaki X'in j. gözlemi iken $Z_{ij} = |X_{ij} - \bar{X}_i|$ 'dir. Denklemden n_i , gözlem sayısını, m birim sayısını ifade etmektedir. Test hipotezlerinde yer alan σ_i^2 birim varyanslarını ifade etmektedir. Brown ve Forsythe (1974), ortalama yerine önerdiği iki test istatistiğinden (W_{50}), X_{ij} 'in birim medyanını, (W_{10}), X_{ij} 'in %10 kırpılmış birim ortalaması olarak teste dahil edilmiştir. W_0 'ın kritik değeri m-1 ve $\sum_i (n_i - 1)$ serbestlik derecesi ile Snedecor F tablosundan sağlanmaktadır

3.1.2.3.3. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson-d Testi

Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982), Durbin Watson test istatistiğini panel veri analizine uygulayarak, sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller için hesaplanabilen otokorelasyon sınaması geliştirmişlerdir. Test istatistiği, H_0 ve alternatif hipotez, aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$DW_p = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (\tilde{e}_{it} - \tilde{e}_{it-1})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \tilde{e}_{it}^2} \quad (13)$$

$H_0: \rho = 0$, Hata terimlerinde otokorelasyon yoktur.

$H_1: |\rho| < 1$ Hata terimlerinde birinci dereceden otokorelasyon vardır, şeklindedir.

3.1.2.3.4. Baltagi Wu LBI Testi

Baltagi ve Wu (1999) geliştirdikleri LBI (Yerel En İyi Değişmez) testi, sabit ve tesadüfi etkili modellerde uygulanabilir olup test dengesiz panel veri modellerinde de kullanılabilir.

$$d = \frac{z' B_0 z}{z' z} \quad (14)$$

test istatistiğinde yer alan,

$$B_0 = \left\{ \frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}^{-1}(p)}{\partial p} \right\} \Big|_{p=0} = - \left(\frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}(p)}{\partial p} \right) \Big|_{p=0} \quad (15)$$

$$z = \bar{P}_{\tilde{X}} \tilde{Y} \quad (16)$$

ifade etmektedir. Test istatistiğine ilişkin H_0 ve alternatif hipotez,

$H_0: p = 0$, Hata terimlerinde otokorelasyon yoktur.

$H_1: p > 0$ ya da $p < 0$, Hata terimlerinde birinci dereceden otokorelasyon vardır, şeklindedir.

Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın DW-d testi ve Baltagi Wu LBI testi için test istatistiği kritik değeri 2 olarak kabul edilmektedir. Her iki test istatistiğinin hesaplanan değerinin 2'ye yakın olması durumunda, otokorelasyon yoktur şeklindeki H_0 hipotezinin reddedilememektedir.

3.1.2.3.5. Varyans Büyütme Faktörü (VİF)

Çoklu regresyon modellerinde, bağımsız değişkenlerin bazıları ya da tümü arasında ilişki olması durumunu ifade eden çoklu doğrusal bağlantı sorunu varyans büyütme faktörü (VİF) ile ölçülebilmektedir. VİF ile çoklu regresyon modellerinde parametre tahminlerine ait varyansların çoklu doğrusal bağlantı sorunu nedeniyle gerçek değerinden ne kadar uzaklaştığı tespit edilmektedir. VİF hesaplanırken, modelde yer alan bağımsız değişkenlerden oluşan ve bağımsız değişkenlerin tek tek bağımlı değişken olduğu modellere ait R^2 değerlerinden yararlanılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 115). Varyans büyütme faktörünün hesaplanması 17 Numaralı denklemde gösterilmektedir.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2, \dots, \beta_m X_m + \varepsilon \quad (17)$$

$$X_1 = \theta_0 + \theta_2 X_2 + \theta_3 X_3, \dots, \theta_m X_m + u \quad (18)$$

$$VIF_i = \frac{1}{1 - R_i^2} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (19)$$

VİF kriteri değerlendirilirken açıklayıcı değişkenler ile oluşturulan modellere ait R^2 değerleri dikkate alınmaktadır. Bu durumda,

$R_i^2 = 0$ ise $VIF = 1$ 'dir. Çoklu doğrusal bağlantı sorunu yoktur.

$0 < R_i^2 < 0,5$ ise VİF, 0-5 aralığında değerler almaktadır ve çoklu doğrusal bağlantı yoktur.

$0,5 < R_i^2 < 0,8$ ise VİF 5-10 aralığında değerler almaktadır ve orta derecede çoklu doğrusal bağlantı sorunu vardır.

$0,8 < R_i^2 < 1$ ise VİF 10'dan büyük değerler almaktadır ve çoklu doğrusal bağlantı düzeyi güçlüdür.

3.1.2.3.6. Diagnostik Test Sonuçları

Tesadüfi etkili model ile tahmin edilen çekim modellerine ait Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi, Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testi, Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d ve Baltagi-Wu otokorelasyon test sonuçları ve modellerde yer alan maksimum VİF değerleri Tablo 15'te gösterilmektedir

Tablo 15: Diagnostik Test Sonuçları (Tesadüfi Etkili Model)

MODEL	Pesaran CD Testi	Levene, Brown ve Forsythe Testi	Bhargava, Franzini, Narendranathan DW-d ve Baltagi-Wu Testi	Max. VİF Değeri
Model 1	44,494 (0,000)	$W_0 = 3,384$ (29,570) $Pr>F = 0,00000001$ $W_{50} = 2,704$ (29,570) $Pr>F = 0,00000570$ $W_{10} = 3,121$ (29,570) $Pr>F = 0,00000006$	DW = 0,389 B-Wu LBI = 0,593	3,43
Model 2	21,718 (0,000)	$W_0 = 3,228$ (29,570) $Pr>F = 0,00000006$ $W_{50} = 2,724$ (29,570) $Pr>F = 0,00000485$ $W_{10} = 3,031$ (29,570) $Pr>F = 0,00000034$	DW = 0,594 B-Wu LBI = 0,772	4,39
Model 3	33,393 (0,000)	$W_0 = 3,273$ (29,450) $Pr>F = 0,00000006$ $W_{50} = 2,316$ (29,450) $Pr>F = 0,00016423$ $W_{10} = 3,145$ (29,450) $Pr>F = 0,00000018$	DW = 0,472 B-Wu LBI = 0,681	4,48
Model 4	22,503 (0,000)	$W_0 = 4,302$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 3,077$ (29,570) $Pr>F = 0,00000022$ $W_{10} = 3,997$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,523 B-Wu LBI = 0,671	1,52
Model 5	25,153 (0,000)	$W_0 = 3,384$ (29,570) $Pr>F = 0,00000001$ $W_{50} = 2,704$ (29,570) $Pr>F = 0,00000570$ $W_{10} = 3,216$ (29,570) $Pr>F = 0,00000006$	DW = 0,480 B-Wu LBI = 0,695	3,43
Model 6	8,308 (0,000)	$W_0 = 8,213$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 5,514$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{10} = 7,502$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,919 B-Wu LBI = 1,110	3,43
Model 7	36,245 (0,000)	$W_0 = 5,077$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 4,027$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{10} = 4,910$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,591 B-Wu LBI = 0,745	3,43
Model 8	29,869 (0,000)	$W_0 = 3,884$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 2,799$ (29,570) $Pr>F = 0,00000254$ $W_{10} = 3,602$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,528 B-Wu LBI = 0,708	3,43
Model 9	39,047 (0,000)	$W_0 = 3,924$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 3,287$ (29,570) $Pr>F = 0,00000003$ $W_{10} = 3,763$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,569 B-Wu LBI = 0,754	3,43
Model 10	25,255 (0,000)	$W_0 = 5,586$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{50} = 3,632$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$ $W_{10} = 4,797$ (29,570) $Pr>F = 0,00000000$	DW = 0,625 B-Wu LBI = 0,807	3,43

Test sonuçları incelendiğinde her bir model için gerçekleştirilen Pesaran CD testi sonucu “Birimler arasında bağıllık yoktur” şeklindeki H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Tüm modellerde birimler arası korelasyon söz konusudur. Levene, Brown ve Forsythe testi sonucuna bakıldığında ise değişen varyans yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmektedir, tüm modellerde değişen varyans sorunu gözlenmektedir. Otokorelasyon sorunu test eden Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d ve Baltagi-Wu testlerinde ise, otokorelasyon sorunu olmadığı şeklindeki H_0 hipotezinin kabul edilebilmesi için test istatistiklerinin 2'ye yakın değerler alması gerekmektedir. Tablo 14'te yer alan bulgulara bakıldığında her model için test istatistik değerinin 2'den oldukça

küçük olduğu gözlenmektedir. Bu durumda tüm modellerde otokorelasyon sorunu gözlenmektedir. Tabloda, çoklu doğrusal bağlantı sorunun tespiti için modellere ait maksimum VİF değerlerine yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde her bir model için maksimum VİF değerinin 5'ten küçük olduğu ve modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca modellerde yer alan tüm değişkenlere ait VİF değerleri EK 2'de sunulmuştur.

Tez çalışmasında yer alan çekim modelleri belirlenirken çoklu doğrusal bağlantı sorunu dikkate alınmıştır. Bu nedenle temel çekim modelinde yer alan ekonomik büyüklük ve uzaklık değişkenleri tüm modellerde mevcut iken çoklu doğrusal bağlantı sorununu gidermek maksadıyla bu soruna yol açan açıklayıcı değişkenlerin ticarete etkisi farklı modeller ile ölçülmüştür. Çekim modellerinde sıklıkla yer alan nüfus değişkeninin 2 ve 4. modellerde yer almamasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun önlenmesi temel amaçtır.

Diagnostik test sonuçlarına göre tüm modellerde yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon sorunları bulunmaktadır. Bu nedenle, çekim modelleri diagnostik sorunlara karşı dirençli standart hataların elde edildiği Driscoll-Kraay Standart Hata Modeli ile tahmin edilecektir.

3.1.2.4. Driscoll-Kraay Standart Hata Modeli Yaklaşımı

Driscoll ve Kraay (1998) geliştirdikleri tahmin yöntemi ile yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon durumunda, parametreler havuzlanmış EKK, sabit ve tesadüfi etkili modellerle tahmin edilebilmektedir. Yöntemde yatay kesit ortalamaları hesaplanırken Newey-West türü düzeltme yapıldığından düzeltilmiş standart hata tahminlerinin, birim boyutundan bağımsız olarak ($N \rightarrow \infty$ durumunda dahi) kovaryans matrisi tutarlıdır. Driscoll ve Kraay yaklaşımı özellikle birim boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK (FGLS) ve PCSE yöntemlerine alternatif olarak geliştirilmiştir (Tatoğlu, 2020. 266).

Hata terimlerinin değişen varyanslı, otokorelasyonlu ve yatay kesit bağımlı oldu varsayılan panel veri modelinde,

$$Y_{it} = \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (20)$$

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y \quad (21)$$

Model parametrelerinin standart hataları, asimptotik kovaryans matrisinin diagonal elemanlarının karekökleri aracılığıyla hesaplanmaktadır.

$$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}\hat{S}_T(X'X)^{-1} \quad (22)$$

$$\hat{S}_T = \hat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m) [\hat{\Omega}_j + \hat{\Omega}_j'] \quad (23)$$

Denkleimde yer alan $m(T)$ otokorelasyon gecikme uzunluğunu ifade ederken, $w(j, m(T)) = 1 - j/(m(T)+1)$ şeklindeki Bartlett ağırlıkları, $\hat{S}_T$ 'nin pozitif olmasını ve kovaryans fonksiyonunda yüksek dereceli gecikmelerin düşük ağırlıklar almasını sağlamaktadır. $(K+1) \times (K+1)$ boyutlu $\hat{\Omega}_j$ matrisi 34 Numaralı denklemdeki gibi hesaplanmaktadır.

$$\hat{\Omega}_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta}) h_{t-j}(\hat{\beta})' \quad (24)$$

$$h_t(\hat{\beta}) = \sum_{i=1}^{N(t)} h_{it}(\hat{\beta}) \quad (25)$$

Her bir birim için t moment koşullarının karesi $h_t(\hat{\beta})$, farklı zaman boyutlu N 'ler hesaplanmaktadır. Bu düzeltme ile birlikte yöntem dengesiz panel modellerde de kullanılabilmektedir (Driscoll ve Kraay, 1998: 552).

3.1.3. Potansiyel Ticaret Analizi

Potansiyel ticaret ile fiili olarak gerçekleşen ticaret karşılaştırılarak ülkeler arası karşılıklı ticaret ile ilgili değerlendirme yapmak mümkündür. Bunun için tahmin sonuçlarından elde edilen değişken katsayıları aracılığıyla hesaplanan potansiyel ticaret (P) ile fiili olarak gerçekleşen ticaret (G) oranlanarak (P/G) elde edilen değer 1'e eşit, 1'den küçük ya da 1'den büyük olması üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Sonucun, $P/G=1$, olması potansiyel ile gerçekleşen ticaretin eşit, $P/G>1$ olması, potansiyel ticaretin gerçekleşen ticaretten büyük ve $P/G<1$ olması ise gerçekleşen ticaretin potansiyel ticaretten büyük olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, hesaplanan potansiyel (P) ticaret ile gerçekleşen ticaret (G) arasındaki farkın hesaplanması $(P-G)$ yoluyla da karşılaştırmalı değerlendirme yapmak mümkündür. Farkın pozitif olması gerçekleşen ticaretin potansiyelden küçük olduğunu, negatif olması ise gerçekleşen ticaretin potansiyelin üzerinde olduğunu ifade etmektedir (Batra, 2006: 337).

Tez çalışmasında, tahmin edilen çekim modelleri aracılığıyla Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile dış ticaret potansiyeli hesaplanmaktadır. Dış ticaret potansiyeli hesaplanırken, tesadüfi etkili Driscoll-Kraay yöntemi ile tahmin edilen 1. Model yardımıyla toplam, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 yardımıyla ürün grupları bazında dış ticaret potansiyeli hesaplanmıştır.

3.1.4. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

Klasik iktisadın en başından beri ülkelerin rekabet gücü dış ticaret için belirleyici bir unsur olmuştur. İlk olarak Adam Smith'in mutlak üstünlükler teoreminde, ihracat ve ithalatın ülkelerin üretim maliyetleri ve verimliliğine göre uzmanlaşarak belirlenmesi gerektiğine değinilirken, David Ricardo'nun (1817) karşılaştırmalı üstünlükler teoremi ve Eli F. Heckscher ve Bertil Ohlin'in geliştirdiği faktör donatımı teoremi (Heckscher-Ohlin Teoremi) Adam Smith'in görüşlerine katkı sağlayarak dış ticarete maliyet avantajı ve uzmanlaşmanın önemini vurgulamışlardır (Yalçınkaya vd., 2014: 45).

Ülkelerin küresel, bölgesel ya da herhangi bir pazarda karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi dış ticaret politikaları bakımından önem taşımaktadır. Ülkelerin avantajlı olduğu ürün gruplarında uzmanlaşarak ihracatını bu yönde arttırması, verimlilik artışı sağlarken, karşılaştırmalı dezavantajın söz konusu olduğu ürün gruplarında ihracatın artması üretimde verimliliği negatif yönde etkileyebilmektedir. Bu bakımdan dış ticaretin arttırılmasına yönelik hedeflerde, karşılaştırmalı üstünlüğün dikkate alınması önemli bir unsurdur.

Uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğün söz konusu olduğu ürün gruplarının belirlenmesi amacıyla birçok endeks geliştirilmiş olup, bu endeksler arasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) (Revealed Comparative Advantage Index-RCA) en çok tercih edilenlerden biridir. AKÜ endeksi, karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı teoremlerini matematiksel olarak açıklaması sebebiyle teorik temellere de sahiptir. AKÜ endeksi hesaplanırken açıklanmış dış ticaret verilerinden yararlanılmaktadır. Ülkelerin ihracat yapıları sahip oldukları karşılaştırmalı avantajları, ithalat yapıları ile sahip oldukları karşılaştırmalı dezavantajları yansıtmaktadır. AKÜ endeksi ülkelerin belli bir ürün grubu veya sektörde karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaj durumunu ticaret sonrası verilerden yararlanarak açıklamaktadır (Balassa, 1977, 327).

AKÜ endeksi ilk olarak Liesner (1958) tarafından literatüre kazandırılmış olup Liesner ülkelerin belli bir üründe rekabet artışını o ürün grubundaki ihracat artışı ile açıklamaktadır. Liesner'in geliştirdiği AKÜ endeksi 26 Numaralı denklemde gösterilmektedir

$$AKÜ = (X_{ij}/X_{nj}) \quad (26)$$

Denklemde yer alan X_{ij} , i ülkesinin j malı ihracatını, X_{nj} , n ülkesi veya ülkeler grubunun j malı ihracatını ifade etmektedir.

Balassa (1965) geliştirdiği AKÜ endeksinde ihracat verileri ile birlikte ithalat verilerinden de yararlanmıştır. Ancak ülkeler arası karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken çok sayıda ülke ve ürün grubuna ait değişkenlerin belirlenmesi gerekmekte olup ayrıca ithalata uygulanan gümrük tarifeleri

veya diğerk kısıtlayıcı uygulamaların ÷lkeler arası farklılık göstermesi ihracat ve ithalat oranlarında farklılıklara neden olmaktadır. Balassa, ithalatı etkileyen bu gibi faktörler olması sebebiyle, ihracatın ÷lkeler arası karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesinde daha güvenilir olduğunu belirtmiştir. (Balassa, 1965: 107).

Balassa'ya göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin ortaya çıkmasında, görelili maliyet farklılıkları ile birlikte fiyat-dışı faktörler de belirleyici unsurlardır. Bu bakımdan ÷lkeler arası ticarete ürünlerin kalite farklılıkları, müşteri hizmetleri, bakım-onarım ve standardizasyon gibi fiyat dışı faktörler de oldukça önemlidir (Miral, 2006: 28). Balassa'nın geliştirdiğı endeks, 27 numaralı denklemde ifade edilmektedir.

$$AKÜ = \ln[(X_{ij}/X_{it})/(M_{ij}/M_{it})] \quad (27)$$

X_{ij} ; i ÷lkesinin "j" ürünü ihracatı, X_{it} ; i ÷lkesi toplam ihracatı, M_{ij} ; i ÷lkesi "j" ürünü ithalatı, M_{it} ; i ÷lkesi toplam ithalatını ifade etmektedir.

AKÜ endeksi, bazı çalışmalarda küresel, bölgesel ve sektörel düzeyde ölçülebildiğı gibi ticaret ortakları arasındaki iki yönlü ticaretin ölçüldüğü çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Utkulu ve Seymen, 2004: 8). Bu tez çalışmasında, AKÜ endeksi ile, literatürde sıklıkla rastlanan (Miral (2006), Serin ve Civan (2008), Yalçinkaya vd. (2014), Cvetković ve Randelović (2017), Krendeleva vd. (2018)) ticaret ortakları arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün ölçülmesi amaçlanmıştır.

$$AKÜ = \ln[(X_{TRj}/X_{TRt})/(M_{TRj}/M_{TRj})] \quad (28)$$

X_{ij} ; Türkiye'nin partner ÷lkeye "j" ürünü ihracatı, X_{it} ; Türkiye'nin partner ÷lkeye toplam ihracatı, M_{ij} ; Türkiye'nin partner ÷lkeden "j" ürünü ithalatı, M_{it} ; Türkiye'nin partner ÷lkeden toplam ithalatını ifade etmektedir. AKÜ değeriinin 0.50'den büyük olması ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün, -0.50'den küçük olması karşılaştırmalı olarak dezavantajın olduğunu göstermektedir. Endeks değeriinin 0.50 ile -0.50 arasında olması halinde ise, karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantaj olup olmadığına ilişkin bir karar verilememektedir.

Türkiye ile BRICS ÷lkeleri arasında AKÜ endeksi, , SITC (Rev. 3) 2. basamak ürün grupları 2000-2019 dönemi ortalama ticaret değeriilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Böylece çekim modeli ve potansiyel ticaret analizlerinde dikkate alınan 2000-2019 dönemine ait karşılaştırmalı üstünlükler belirlenmiştir.

3.2. Veri Seti ve Modeller

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki toplam dış ticaretin çekim modeli ile analizinde, bağımlı değişken olarak ülkeler arası toplam ticaret ve Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) (3. Revize) 1. basamak düzeyinde ürün gruplarının toplam ticareti yer alırken, açıklayıcı değişkenler olarak ise ülkelerin GSYH'si, ülkeler arası uzaklık değişkenleri ile birlikte genişletilmiş çekim modeli kapsamında nüfus, ülkelere yapılan toplam DYSY girişleri, ülkelerin ticaret özgürlük endeks değerleri, liner taşımacılık bağlantı endeks değerleri, reel döviz kuru, küreselleşme endeksi ve ülkeler arası ortak sınır, ülkeler arası ortak dil, partner ülkeler arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmaları kukla değişkenleri yer almaktadır.

Tinbergen (1962), tarafından iktisat literatürüne entegre edilen çekim modelinde, temel olarak ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ülkeler arası ticareti pozitif yönde, ülkeler arası uzaklığın ise ulaştırma maliyetlerini artırarak negatif etkilediği ifade edilmektedir. Linnemann (1966), çalışmasında nüfusun da dış ticareti açıklayan önemli bir etken olduğunu ileri sürmüştür. Literatürde yer alan çalışmalar nüfusun, dış ticarete etkisi konusunda görüş birliğine varamamıştır. Teorik açıdan bakıldığında ihracatçı ülke nüfusundaki artış, üretim kapasitesini artırmak yoluyla dış ticareti pozitif yönde, iç talebin artması bakımından ise negatif yönde, ithalatçı ülke nüfusundaki artış ise üretim kapasitesinde artış yaşanması durumunda dış ticareti negatif yönde, artan talep durumunda ise pozitif yönde etkileyebilmektedir. Dünya nüfusunun %40'ını oluşturan BRICS ülkelerinin ticaretinde nüfusun etkisi oldukça önemlidir.

DYSY, yalnızca ülkelere sermaye girişi olarak değil, üretim teknolojilerinin transferi, istihdam artışı olarak da etki eden küresel ekonominin önemli bir bileşenidir. Ülkelere gelen DYSY artışının, ev sahibi ülkenin ekonomik gelişimine, üretim düzeyine ve istihdamına katkısı söz konusu olup bu durumun ülkenin ticaret düzeyini de olumlu etkilemesi beklenmektedir. Çalışmada yer alan bir diğer değişken, ekonomik özgürlüğün önemli bir bileşeni olan ticaret özgürlüğü endeksidir. Ticaret özgürlüğü endeksi Heritage Vakfı tarafından hazırlanmakta olup endeks 0-100 aralığında değerler almaktadır. Endeks değeri 100'e yaklaştıkça ticaret özgürlük düzeyi artmaktadır. Brezilya haricindeki diğer tüm BRICS ülkeleri ve Türkiye uzun yıllar dışa kapalı, ithal ikameci politikalar uygulayan ülkeler olup, dışa açılma süreçleri 1980-1990 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ülkelerin yaşadıkları ekonomik ve ticari dönüşüm süreci dikkate alınarak tez çalışmasına ticaret özgürlük endeksi de dahil edilmiştir.

Dış ticareti etkileyen önemli etkenlerden biri de ülkelerin taşımacılık ve lojistik performanslarıdır. Ülkelerin lojistik performansları, ulaştırma altyapıları, ticarete ulaştırma maliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Dünya bankası tarafından, ülkelerin lojistik performanslarını

değerlendiren kapsamlı bir endeks geliştirilmiştir ancak hesaplandığı zaman aralığı kısıtlı olduğundan, analizlerde bu endekse yer verilmemiştir. Öte yandan, çekim modeline, 2004-2019 dönemi için ulaşılabilir verileri olan liner taşımacılık bağlantı endeksi dahil edilmiştir. UNCTAD tarafından hesaplanan bu endeks ülkelerin küresel taşımacılık ağlarına ne kadar iyi bağlandığını göstermektedir. Endeks hesaplanırken ülkelerin gemi sayısı, konteyner taşıma kapasitesi, maksimum gemi boyutu, hizmet sayısı ve konteyner dağıtan şirket sayısı dikkate alınmaktadır.

Tez çalışmasında yer alan bir diğer açıklayıcı değişken ticaret partneri ülkelerin reel döviz kurudur. Döviz kuru dış ticareti etkileyen ve dış ticaretten etkilenen önemli bir makroekonomik değişkendir. Döviz kurundaki artış sonucu ülke parasının değer kaybetmesi, alım gücündeki azalış nedeniyle ithalatı kısıtlarken ihracat üzerinde, partner ülkenin ekonomik durumu ve ihraç malların talep esnekliğine bağlı olarak (Marshall-Lerner Koşulu) pozitif etki yaratabilmektedir. Çalışmada ticaret partneri ülkelerin karşılıklı reel döviz kuruna yer verilmiştir

Küreselleşme, günümüz dış ticaretinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmakta, ülkeler arasındaki ticaret ve iletişim sınırlarını ortadan kaldırarak farklı uluslardan insanlar firmalar ve devletlerin dış ticaret ve yatırımlarla etkileşimini artırmaktadır. Bu noktada ülkelerin küreselleşme sürecine hangi düzeyde dahil oldukları önem taşımaktadır. Tez çalışmasında KOF İsviçre ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan, ülkelere ait küreselleşme endeks değerlerine yer verilerek küreselleşmenin Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticarete etkisi araştırılmıştır. KOF Küreselleşme Endeksi 1 ile 100 arasında değerler almakta olup 100'e yaklaştıkça küreselleşme düzeyi artmaktadır.

Ülkeler arası kültürel faktörlerin dış ticaret üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ülkelerin ortak dil konuşuyor olması, aralarında ortak sınır olması ülkeler arası iletişimi arttıracığından dış ticareti de etkilemektedir. Tez çalışmasında ele alınan ülkelere Rusya-Çin ve Hindistan-Çin arasında ortak sınır bulunmakta, Hindistan ve Güney Afrika arasında ise ortak dil (İngilizce) konuşulmaktadır. Ülkeler arası ortak dil ve ortak sınırın dış ticarete etkisini incelemek maksadıyla ortak dil ve ortak sınır kukla değişkenleri analizlere dahil edilmiştir.

Ülkeler arası bölgesel ticaret anlaşmaları da dış ticareti etkileyen bir diğer faktördür. BRICS ülkelerinin tamamını ve Türkiye'yi kapsayan bir bölgesel ticaret anlaşması olmamakla birlikte Türkiye ve Brezilya arasında Ticaret Müzakereleri Protokolü (PTN), Brezilya ve Hindistan arasında, Brezilya'nın üyesi olduğu Mercosur ile Hindistan arasında imzalanan , Çin ve Hindistan arasında, üyesi oldukları Asya Pasifik Ticaret Anlaşması (APTA) kapsamında, Brezilya ve Güney Afrika arasında, Brezilyanın üyesi olduğu Mercosur ile Güney Afrika'nın üyesi olduğu, SACU arasında

imzalanan bölgesel ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında söz konusu bölgesel ticaret anlaşmalarının dış ticarete etkisini incelemek maksadıyla anlaşmalar kukla değişken olarak analizlere dahil edilmiştir.

Değişkenlere ilişkin kısaltma, açıklama ve değişkenlerin elde edildiği kaynaklar Tablo 16’da gösterilmektedir.

Tablo 16: Çekim Modelinde Yer Alan Değişkenlere Ait Açıklamalar

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
TRADE _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-0124 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 0, 1, 2, 4 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-3 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 3 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-5 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 5 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-6 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 6 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-7 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 7 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
TRADE-89 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında karşılıklı SITC (Rev. 3) 1. basamak 8 ve 9 kategorisinde dış ticaret (\$)	BM Comtrade Veri Tabanı
GDP _i	İhracatçı (i) ülke GSYH’si (Sabit 2010, \$)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
GDP _j	İthalatçı (j) ülke GSYH’si (Sabit 2010, \$)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
DIST _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklık (km)	CEPII Veri Tabanı
TF _i	İhracatçı (i) ülke ticaret özgürlük endeksi	Heritage Vakfı
TF _j	İthalatçı (j) ülke ticaret özgürlük endeksi	Heritage Vakfı
FDI _i	İhracatçı (i) ülke toplam DYSY girişi (Net, \$)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
FDI _j	İthalatçı (j) ülke toplam DYSY girişi (Net, \$)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
REX _{ii}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında reel döviz kuru	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
SHIP _i	İhracatçı (i) ülke Liner Taşımacılık Bağlantı Endeks Değeri	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
SHIP _j	İthalatçı (j) ülke Liner Taşımacılık Bağlantı Endeks Değeri	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
GI _i	İhracatçı (i) ülke küreselleşme endeksi	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü
GI _j	İthalatçı (j) ülke küreselleşme endeksi	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü

Tablo 16: (Devamı)

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
LANG _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında ortak dil kukla değişkeni	CEPII Veri Tabanı
BORDER _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında ortak sınır kukla değişkeni	CEPII Veri Tabanı
RTA1 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında Ticaret Müzakereleri Protokolü (PTN) bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkeni	Dünya Ticaret Örgütü
RTA2 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında Mercosur bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkeni	Dünya Ticaret Örgütü
RTA3 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında Asya Pasifik Ticaret Anlaşması (APTA) bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkeni	Dünya Ticaret Örgütü
RTA4 _{ij}	İhracatçı (i) ve İthalatçı (j) ülke arasında Mercosur-SACU bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkeni	Dünya Ticaret Örgütü

Değişkenlerin logaritmik formda grafiksel gösterimi EK 1’de yer almaktadır

Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC), ülkelerin ihracat ve ithalatını malların ekonomik özelliklerine göre sınıflandırmak için kullanılan, Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş bir sınıflandırma türüdür. SITC sınıflandırması 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından 4. Kez revize edilmiş olup bu revizeye ilişkin dış ticaret verileri 2007 yılından itibaren mevcuttur. SITC 4. revizesi çalışmada ele alınan dönem aralığı, 2000-2019 yıllarını kapsamadığından SITC 3. revize ile analizler gerçekleştirilmiştir. . SITC (Revize 3) 1. basamak ürün kategorisine ait bilgiler Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17: SITC (Revize 3) 1. Basamak Ürün Kategorisi

Kod	Ürün Kategorisi
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
1	İçkiler ve tütün
2	Akaryakıt hariç, yenilmeyen hammaddeler
3	Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler
4	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri
6	Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar
7	Makine ve ulaştırma araçları
8	Çeşitli mamul eşya
9	SITC’de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller

Kaynak: <https://www.tuik.gov.tr/> (07.10.2020).

Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında dış ticaret çekim modeli ile analiz edilirken 10 model tahmin edilmiştir. Model 1, 2, 3 ve 4'te bağımlı değişken olarak ülkeler arasında karşılıklı toplam ticaret yer alırken Model 5'te SITC (Rev. 3, 1 basamak) 0,1,2,4 ürün grupları, Model 6'da SITC (Rev. 3, 1 basamak) 3 ürün grubu, Model 7'de SITC (Rev. 3, 1 basamak) 5 ürün grubu, Model 8'de SITC (Rev. 3, 1 basamak) 6 ürün grubu, Model 9'da SITC (Rev. 3, 1 basamak) 7 ürün grubu ve Model 10'da SITC (Rev. 3, 1 basamak) 8,9 ürün grupları toplam dış ticareti yer almaktadır.

Ürün kategorilerine yönelik yapılan analizlerde 0 (Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri), 1 (İçkiler ve tütün), 2 (Akaryakıt hariç, yenilmeyen hammaddeler), 4 (Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar) ürün grupları tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsamakta olup analizlerde birlikte ele alınmıştır. Literatürde, SITC 0, 1, 2, 4 ürün gruplarını tarım ürünleri, gıda ve hammaddeler gibi kategoriler altında birlikte inceleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte (Shepotylo (2010), Sandalcılar (2012b), Yu vd. (2012) ve Matkovski (2017)), bu ürün gruplarında başta SITC 4 olmak üzere ülkeler arası ikili ticaretin yapılmadığı dönemler olması nedeniyle sıfır ticaret durumunun önüne geçmek için ürün grupları birlikte değerlendirilmiştir. (Çeşitli mamul eşya) ve 9 (SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller) ürün grupları, diğer ürün kategorileri olarak birlikte analizlere dahil edilmiştir. Model 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 sırası ile 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 Numaralı denklemlerde gösterilmektedir.

MODEL 1

$$\ln(\text{TRADE}_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (29)$$

MODEL 2

$$\ln(\text{TRADE}_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_5 \ln(\text{TF}_i) + \beta_6 \ln(\text{TF}_j) + \beta_7 (\text{FDI}_i) + \beta_8 (\text{FDI}_j) + \beta_9 \text{LANG}_{ij} + \beta_{10} \text{BORDER}_{ij} + e_{it} \quad (30)$$

MODEL 3

$$\ln(\text{TRADE}_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \ln(\text{SHIP}_i) + \beta_8 \ln(\text{SHIP}_j) + \beta_9 \text{LANG}_{ij} + \beta_{10} \text{BORDER}_{ij} + e_{it} \quad (31)$$

MODEL 4

$$\ln(\text{TRADE}_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_5 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_6 \ln(\text{GI}_i) + \beta_7 \ln(\text{GI}_j) + \beta_8 \text{LANG}_{ij} + \beta_9 \text{BORDER}_{ij} + e_{it} \quad (32)$$

MODEL 5

$$\ln(\text{TRADE} - 0124_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (33)$$

MODEL 6

$$\ln(\text{TRADE} - 3_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (34)$$

MODEL 7

$$\ln(\text{TRADE} - 5_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (35)$$

MODEL 8

$$\ln(\text{TRADE} - 6_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (36)$$

MODEL 9

$$\ln(\text{TRADE} - 7_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (37)$$

MODEL 10

$$\ln(\text{TRADE} - 89_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{DIST}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{POP}_i) + \beta_5 \ln(\text{POP}_j) + \beta_6 \ln(\text{REX}_{ij}) + \beta_7 \text{LANG}_{ij} + \beta_8 \text{RTA1}_{ij} + \beta_9 \text{RTA2}_{ij} + \beta_{10} \text{RTA3}_{ij} + \beta_{11} \text{RTA4}_{ij} + e_{it} \quad (38)$$

3.3. Ampirik Bulgular

3.3.1. Çekim Modellerine Ait Tahmin Sonuçları

Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret ve ticareti etkileyen değişkenler incelenirken 10 farklı çekim modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan her model Driscoll-Kraay Standart Hata Modeli Yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. Model 1, 2, 3, 4'e ait tahmin sonuçları Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18: Model 1, 2, 3 ve 4 Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
$\ln(\text{GDP}_i)$	1,517***	0,876***	0,889***	0,682***
$\ln(\text{GDP}_j)$	1,514***	0,967***	0,879***	0,719***
$\ln(\text{DIST}_{ij})$	-0,716*	-0,448	-0,517	-0,247
$\ln(\text{POP}_i)$	-0,294**	-	-0,119	-
$\ln(\text{POP}_j)$	-0,188***	-	-0,013	-
$\ln(\text{REX}_{ij})$	0,063***	0,032***	0,041***	0,043***
$\ln(\text{TF}_i)$	-	0,414***	-	-
$\ln(\text{TF}_j)$	-	0,286**	-	-
$\ln(\text{FDI}_i)$	-	0,163***	-	-
$\ln(\text{FDI}_j)$	-	0,137***	-	-
$\ln(\text{SHIP}_i)$	-	-	0,261**	-
$\ln(\text{SHIP}_j)$	-	-	0,206**	-
$\ln(\text{GI}_i)$	-	-	-	3,880***
$\ln(\text{GI}_j)$	-	-	-	4,020***
LANG_{ij}	2,022***	1,310*	1,364***	1,302
BORDER_{ij}	-	0,016	0,561	1,373***
RTA1_{ij}	-1,146**	-	-	-
RTA2_{ij}	0,148	-	-	-
RTA3_{ij}	-0,819***	-	-	-
RTA4_{ij}	-0,250**	-	-	-
Sabit	-46,900***	-36,628***	-22,089**	-47,809***
R^2	0,815	0,778	0,787	0,719
χ^2 istatistiği	5132,11***	1681,54***	2333,26***	1490,58***

Not: Tabloda yer alan ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini, i: değişkenin, ihracatçı ülke ile ilgili, j, ise değişkenin ithalatçı ülke ile ilgili olduğunu ifade etmektedir

Model 1, 2, 3 ve 4'e ait tahmin sonuçlarına göre her bir değişkenin, yer aldığı modellerde, dış ticarete etkisi aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

GDP_i, GDP_j: Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticareti açıklamaya yönelik geliştirilen çekim modellerinden 1, 2, 3 ve 4. Modelde yer alan, ihracatçı ve ithalatçı ülke GSYH'lerine ait katsayı değerlerine bakıldığında iki değişken katsayısının da yer aldığı tüm modellerde pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İhracatçı ülke GSYH'sinde gerçekleşen %1'lik artış Model 1, 2, 3 ve 4 için sırasıyla dış ticareti %1,517, %0,876, %0,889, %0,682 düzeyinde arttırmaktadır. İthalatçı ülke GSYH'sinde gerçekleşen %1'lik artış ise Model 1, 2, 3 ve 4 için sırasıyla dış ticareti %1,514, %0,967, %0,879, %0,719 düzeyinde arttırmaktadır.

DIST_{ij}: Çekim modelinde yer alan bir diğer değişken olan ülkeler arası uzaklığın ulaştırma maliyetlerini arttıran bir faktör olarak dış ticareti negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Model 1, 2, 3 ve 4'te yer alan ülkeler arası uzaklığa ait katsayı değerinin Tüm modellerde negatif olduğu ancak yalnızca Model 1'de %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Model 1, 2, 3, 4'te yer alan uzaklık katsayısı sırası ile -0,716, -0,448, -0,517, -0,247 şeklinde gerçekleşmiştir.

POP_i, POP_j: Nüfus, dış ticaret üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte etki yönü farklılıklar gösterebilmektedir. Model 1 ve 3'te yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülke nüfusunun dış ticarete etkisine bakıldığında her iki modelde de değişken katsayılarının negatif olduğu, 1. Modelde yer alan ihracatçı ülke nüfus katsayısının %5, ithalatçı ülke nüfus katsayısının ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu, 3. Model katsayılarının ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Model 1'de yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülke nüfusunda meydana gelen %1'lik bir artış sırasıyla dış ticareti %0,294, %0,188 düzeyinde azaltmaktadır.

REX_{ij}: Dış ticareti etkileyen bir diğer önemli değişken ülkeler arası döviz kuru. Model 1, 2, 3 ve 4'te ihracatçı ülkenin ithalatçı ülke karşısında reel döviz kuru açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Döviz kurunun dış ticarete etkisine bakıldığında her bir modelde değişken katsayısının pozitif ve Model 1, 2, 3 ve 4'te %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İthalatçı ülke döviz kuru karşısında ihracatçı ülke döviz kurunda meydana gelen %1'lik artış Model 1, 2, 3, 4 için sırası ile dış ticareti %0,063, %0,032, %0,019, %0,041, %0,043 düzeyinde arttırmaktadır.

TF_i, TF_j: Model 2'de yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülke ticaret özgürlüğü endeksinin dış ticarete etkisine bakıldığında her iki değişkene ait katsayıların pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İhracatçı ülke ticaret özgürlük endeks değerinde meydana gelen %1'lik bir artış, %0,414 düzeyinde, ithalatçı ülke ticaret özgürlük endeks değerinde meydana gelen %1'lik artış ise %0,286 düzeyinde dış ticareti arttırmaktadır.

FDI_i, FDI_j: Model 2' de yer alan bir diğer değişken olan ihracatçı ve ithalatçı ülkeye net DYSY girişlerinin dış ticarete etkisi incelendiğinde, her iki değişkenin de pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. İhracatçı ülkeye gelen DYSY'de yaşanan %1'lik artış dış ticareti %0,163, düzeyinde, ithalatçı ülkeye gelen DYSY'de yaşanan %1'lik artış ise %0,137, düzeyinde etkilemektedir.

SHIP_i, SHIP_j: Model 3'te yer alan liner taşımacılık ve bağlantı endeksi ülkelerin küresel taşımacılık ağlarına bağlanma düzeyini ifade etmektedir. İhracatçı ve ithalatçı ülke endeks katsayılarına bakıldığında katsayıların pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İhracatçı ve ithalatçı ülke liner taşımacılık ve bağlantı endeksinde meydana gelen %1'lik artış dış ticareti sırasıyla %0,261, %0,206 düzeyinde arttırmaktadır.

GI_i, GI_j: Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret incelenirken Model 4'te küreselleşme endeksine de yer verilmiştir. İhracatçı ve ithalatçı ülke endeks katsayılarına bakıldığında katsayıların pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İhracatçı ve ithalatçı ülke küreselleşme endeksinde meydana gelen %1'lik artış dış ticareti sırasıyla %3,880, %4,020 düzeyinde arttırmaktadır.

LANG_{ij}: Kukla değişkenlerin dış ticarete etkisine bakıldığında, Model 1, 2, 3 ve 4'te yer alan ortak dil değişkenine ait katsayısının tüm modellerde pozitif olduğu Model 1 ve 3 için %1 Model 2 için %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 4 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Modellerde yer alan kukla değişkenlere ait katsayı yorumlanırken, logaritmik düzeltmelerin yapıp yorumlanması gerekmektedir.¹⁸ Model 1, 2, 3'te istatistiksel olarak anlamlı olan, ortak dil kukla değişken katsayılarına gerekli logaritmik dönüşüm yapıldığında, $[(e^{2,024}-1) \times 100 = 655,342]$, $[(e^{1,310}-1) \times 100 = 270,617]$, $[(e^{1,364}-1) \times 100 = 291,181]$ Model 1, 2, 3 için sırasıyla ortak dilin konuşulduğu ülkelerde, ortak dil konuşulmayan ülkelere kıyasla gerçekleşen ticaretin %655,342, %270,617, %525,887, %291,181 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hindistan ve Güney Afrika arasında ortak dil (İngilizce) konuşulması, ülkeler arasındaki ticareti pozitif yönde etkilemektedir.

BORDER_{ij}: Model 2, 3 ve 4'te ortak sınır (Çin-Hindistan, Çin-Rusya) kukla değişkenin dış ticarete etkisi incelendiğinde değişken katsayısının pozitif olduğu, 4. Model için %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 2 ve 3 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Model 4'te istatistiksel olarak anlamlı olan katsayının logaritmik dönüşümü yapıldığında $[(e^{1,373}-1) \times 100 = 294,717]$ ortak sınırı olan ülkelerin, ortak sınırı olmayan ülkelere kıyasla gerçekleşen ticaretin %294,717 daha fazla olduğu saptanmıştır.

RTA1_{ij}, RTA2_{ij}, RTA3_{ij}, RTA4_{ij}: Bölgesel ticaret anlaşmalarının dış ticarete etkisi, Model 1'de incelenmiş olup analiz bulgularında RTA1_{ij} katsayısının negatif ve %5 anlamlılık düzeyinde, RTA3_{ij} katsayısının negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde, RTA4_{ij} katsayısının negatif ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu, RTA2_{ij} katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. RTA1_{ij}, RTA3_{ij}, RTA4_{ij} katsayılarının logaritmik dönüşümü sonucunda, $[(e^{1,146}-1) \times 100 = 214,558]$, $[(e^{0,819}-1) \times 100 = 126,823]$, $[(e^{0,250}-1) \times 100 = 28,402]$ RTA1_{ij}'in imzalandığı Türkiye ile Brezilya arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında RTA1_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, %214,558, RTA3_{ij}'ün imzalandığı Hindistan ile Çin arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında RTA3_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla %126,823, Brezilya ile Güney Afrika arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında

¹⁸ Kukla değişken katsayıları yorumlanırken $(e^{\text{Katsayı}}-1) \times 100$ dönüşümü yapılarak yorumlanmaktadır. Martinez-Zarzoso, Inmaculada ve Nowak-Lehmann, Felicitas, "Augmented Gravity Model: An Empirical Application to Mercosur-European Union Trade Flows", Journal of Applied Economics, 6(2), 2003. s. 308.

RTA4_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, %28,402, daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki toplam dış ticareti incelemeye yönelik uygulanan çekim modellerinden elde edilen ampirik bulgular değerlendirildiğinde ülkelerin ekonomik büyüklüğünün (GDP_i , GDP_j), ithalatçı ülke karşısında ihracatçı ülke reel döviz kurunun (REX_{ij}), ticaret özgürlüğünün (TF_i , TF_j), net DYSY girişlerinin (FDI_i , FDI_j), liner taşımacılık bağlantı düzeyinin ($SHIP_i$, $SHIP_j$), küreselleşme düzeyinin (GI_i , GI_j), ortak dil ve ortak sınır kukla değişkenlerinin ($LANG_{ij}$, $BORDER_{ij}$) dış ticareti pozitif yönde, ülkeler arası uzaklığın ($DIST_{ij}$), nüfusun (POP_i , POP_j), Türkiye ile Brezilya, Çin ile Hindistan ve Brezilya ile Güney Afrika arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmalarının ($RTA1_{ij}$, $RTA3_{ij}$, $RTA4_{ij}$) dış ticareti negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Model 5, 6, 7, 8, 9, 10'da farklı ürün gruplarına ait toplam ticaret bağımlı değişken olarak modellerde yer alırken açıklayıcı değişkenler (GDP_i , GDP_j , $DIST_{ij}$, POP_i , POP_j , REX_{ij} , $LANG_{ij}$, $RTA1_{ij}$, $RTA2_{ij}$, $RTA3_{ij}$, $RTA4_{ij}$) tüm modellerde aynıdır. Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'a ait tesadüfi etkili Driscoll-Kraay standart hata modeli tahmin sonuçları Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19: Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 5 SITC 0124	Model 6 SITC 3	Model 7 SITC 5	Model 8 SITC 6	Model 9 SITC 7	Model 10 SITC 89
$\ln(GDP_i)$	1,425***	1,961***	1,383***	1,403***	1,732***	1,405***
$\ln(GDP_j)$	1,565***	1,888***	1,337***	1,315***	1,647***	1,580***
$\ln(DIST_{ij})$	-0,239	-1,111***	-0,709*	-1,108*	-0,666*	-1,303**
$\ln(POP_i)$	-0,107	-0,472*	-0,044	-0,177	-0,473***	-0,517
$\ln(POP_j)$	-0,210*	-0,404***	0,086	-0,047	-0,170	0,009
$\ln(REX_{ij})$	0,026**	0,114***	0,045***	0,061***	0,058***	0,017
$LANG_{ij}$	1,370***	4,073***	1,985***	1,637*	1,966*	2,865
$RTA1_{ij}$	-0,359	-4,176**	-1,307***	-0,589	-1,035	-1,691
$RTA2_{ij}$	0,112	0,405	0,056	0,311**	-0,220**	0,355**
$RTA3_{ij}$	-2,092***	-1,930***	-0,526***	-0,595***	-0,588**	-0,280
$RTA4_{ij}$	0,106	-0,208	-0,038	-0,311***	-0,392**	-0,214
Sabit	-54,758***	-61,719***	-50,611***	-40,834***	-55,803***	-42,576***
R^2	0,789	0,583	0,901	0,714	0,657	0,448
χ^2 istatistiği	3638,73***	2130,58***	1300,87***	10327,62***	25584,43***	11157,85***

Not: Tabloda yer alan ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini, i: değişkenin, ihracatçı ülke ile ilgili, j, ise değişkenin ithalatçı ülke ile ilgili olduğunu ifade etmektedir

Ürün gruplarına yönelik yapılan analizlerde Model 5, 0 (Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri), 1 (İçkiler ve tütün), 2 (Akaryakıt hariç, yenilmeyen hammaddeler), 4 (Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar) ürün grupları olmak üzere tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri ticaretini kapsamaktadır. Model 6, 3 (Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler) ürün grubuna ait dış ticareti, Model 7, 5 (Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri) ürün grubuna ait dış ticareti, Model 8, 6 (Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar) ürün grubuna ait dış ticareti, Model 9, 7 (Makine ve ulaştırma araçları) ürün grubuna ait dış ticareti incelemektedir. Model 10'da 8 (Çeşitli mamul eşya) ve 9 (SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller) diğer ürün grupları olarak ele alınarak bu ürün gruplarına ait dış ticaret birlikte incelenmiştir.

GDP_i, GDP_j: Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında ürün grupları bazında dış ticareti açıklamaya yönelik geliştirilen çekim modellerinden, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da yer alan, ihracatçı ve ithalatçı ülke GSYH'lerine ait katsayı değerlerine bakıldığında iki değişken katsayısının da yer aldığı tüm modellerde pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İhracatçı ülke GSYH'sinde meydana gelen %1'lik artış Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 için sırasıyla ilgili ürün grubu dış ticaretini %1,425, %1,961, %1,383, %1,403, %1,732, %1,405 düzeyinde arttırmaktadır. İthalatçı ülke GSYH'sinde meydana gelen %1'lik artış ise Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 için sırasıyla ilgili ürün grubu dış ticaretini %1,565, %1,888, %1,337, %1,315, %1,647, %1,580 düzeyinde arttırmaktadır.

DIST_{ij}: Ürün grupları bazında dış ticaretin incelendiği, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10. modelde yer alan ülkeler arası uzaklık değişkenine ait katsayı değerlerinin tüm modellerde negatif olup Model 6'da %1, Model 7, 8 ve 9'da %10 ve Model 10'da %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıyken Model 5'te anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Değişken katsayısı anlamlı olduğu 6, 7, 8, 9 ve 10. Modeller için sırasıyla; -1,111, -0,709, -1,108, -0,666 ve -1,303 olarak tahmin edilmiştir.

POP_i, POP_j: Nüfus, değişkeninin ürün grupları bazında dış ticarete etkisi incelendiğinde, ihracatçı ülke nüfus büyüklüğüne ait katsayının, yer aldığı Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da negatif olduğu, Model 6 için %10, Model 9 için %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Model 5, 7, 8 ve 10 için istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre ihracatçı ülke nüfusunda meydana gelen %1'lik artış ilgili ürün grubu dış ticaretini, Model 6 için %0,472, Model 9 için %0,473 düzeyinde azaltmaktadır. İthalatçı ülke nüfusuna ait katsayı değeri incelendiğinde, katsayının Model 5, 6, 8, 9'da negatif, Model 7 ve 10'da ise pozitif olduğu ve Model 5 için %10, Model 6 için %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 7, 8, 9 ve 10'da istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır. İthalatçı ülke nüfusunda meydana gelen %1'lik artış ilgili ürün grubu dış ticaretini, Model 5 için %0,210, Model 6 için %0,404 düzeyinde azaltmaktadır.

REX_{ij}: Ürün grupları bazında dış ticaret incelenirken ele alınan bir diğer değişken ithalatçı ülke karşısında ihracatçı ülke reel döviz kurudur. Reel döviz kuru değişkenine ait katsayı incelendiğinde,

katsayının yer aldığı Model 5, 6, 7, 8, 9, 10'da pozitif olduğu, Model 5 için %5, Model 6, 7, 8, 9 için %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. İthalatçı ülke karşısında ihracatçı döviz kurunda meydana gelen %1'lik artış Model 5, 6, 7, 8, 9 için sırasıyla ilgili ürün grubu dış ticaretini, %0,026, %0,114, %0,045, %0,061, %0,058 düzeyinde arttırmaktadır.

LANG_{ij}: Ortak dil kukla değişkeninin ürün grupları bazında dış ticarete etkisi incelendiğinde, değişken katsayısının yer aldığı, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da pozitif olduğu, Model 5, 6, 7 için %1, Model 8 ve 9 için %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Yer aldığı, Model 5, 6, 7, 8, 9'da istatistiksel olarak anlamlı olan, ortak dil kukla değişken katsayılarına gerekli logaritmik dönüşüm yapıldığında, $[(e^{1,370}-1) \times 100 = 293,535]$, $[(e^{4,073}-1) \times 100 = 5773,290]$, $[(e^{1,985}-1) \times 100 = 627,904]$, $[(e^{1,637}-1) \times 100 = 413,973]$, $[(e^{1,966}-1) \times 100 = 614,205]$ Model 5, 6, 7, 8, 9 için sırasıyla ortak dilin konuşulduğu ülkelerde, ortak dil konuşulmayan ülkelere kıyasla gerçekleşen ticaretin %293,535, %5773,290, %627,904, %413,973, daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

RTA1_{ij}: Bölgesel ticaret anlaşmalarının ürün grupları bazında dış ticarete etkisi, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da incelenmiştir. Analiz sonuçlarında RTA1_{ij} katsayısının Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 için negatif olduğu ve Model 6 için %5, Model 7 için %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 8, 9, 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Model 6 ve 7'de istatistiksel olarak anlamlı olan değişken katsayısında gerekli logaritmik dönüşüm yapıldığında $[(e^{4,176}-1) \times 100 = 6410,491]$, $[(e^{1,307}-1) \times 100 = 269,507]$ RTA1_{ij}'in imzalandığı Türkiye ile Brezilya arasında gerçekleşen ticaretin aralarında RTA1_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, Model 7 için %6410,491, Model 8 için %269,507 daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

RTA2_{ij} bir diğer bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkeni olan RTA2_{ij} katsayısı incelendiğinde, katsayının yer aldığı, Model 5, 6, 7, 8 ve 10'da pozitif Model 9'da negatif olduğu, Model 8, 9 ve 10 %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 6, 7 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır. Model 8, 9 ve 10'da istatistiksel olarak anlamlı olan değişken katsayısında gerekli logaritmik dönüşüm uygulandığında $[(e^{0,311}-1) \times 100 = 36,479]$, $[(e^{0,220}-1) \times 100 = 24,608]$, $[(e^{0,355}-1) \times 100 = 42,618]$ RTA2_{ij}'in imzalandığı Brezilya ile Hindistan arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında RTA2_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, Model 8 için %36,479, Model 10 için %42,618, daha fazla iken Model 9 için %24,608 daha az olduğu tespit edilmiştir. Brezilya ile Hindistan arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşması 5 (Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri), 8 ve 9 ürün grupları için (Çeşitli mamul eşya, SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller) ticareti pozitif etkilerken, ürün grubu 7 (Makine ve ulaştırma araçları) için ticareti negatif etkilemektedir.

RTA3_{ij}: Çin ile Hindistan arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasına ilişkin değişken katsayısı incelendiğinde, yer aldığı Model 5, 6, 7, 8, 9, 10'da katsayının negatif olduğu ve Model 5, 6, 7, 8, için %1, Model 9 için %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Model 5, 6, 7, 8, 9'da istatistiksel olarak anlamlı olan değişken katsayısında gerekli logaritmik dönüşüm uygulandığında, $[(e^{2,092}-1) \times 100 = 710,110]$, $[(e^{1,930}-1) \times 100 = 588,951]$, $[(e^{0,526}-1) \times 100 = 69,215]$, $[(e^{0,595}-1) \times 100 = 81,303]$, $[(e^{0,588}-1) \times 100 = 80,038]$ RTA3_{ij}'ün imzalandığı Çin ile Hindistan arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında RTA3_{ij} bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, Model 5, 6, 7, 8, 9 için sırasıyla %710,110, %588,951, %69,215, %81,303, %80,038 daha az olduğu saptanmıştır.

RTA4_j: Brezilya ile Güney Afrika arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasına ait katsayı değerleri incelendiğinde, Model 6, 7, 8, 9 ve 10 için negatif olan katsayı değerinin Model 5 için pozitif ve Model 8 için %1, Model 9 için %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 6, 7 ve 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Model 8 ve 9'da istatistiksel olarak anlamlı olan değişken katsayısında gerekli logaritmik dönüşüm uygulandığında, $[(e^{0,311}-1) \times 100 = 36,479]$, $[(e^{0,392}-1) \times 100 = 47,994]$ RTA4_j'ün imzalandığı Brezilya ile Güney Afrika arasında gerçekleşen ticaretin, aralarında RTA4_j bölgesel ticaret anlaşması imzalanmayan ülkelere kıyasla, Model, 8, 9 için sırasıyla %36,479, %47,994 daha az olduğu saptanmıştır.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ürün grupları bazında dış ticareti incelemeye yönelik uygulanan çekim modellerinden elde edilen ampirik bulgular değerlendirildiğinde ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin ekonomik büyüklüğünün (GDP_i , GDP_j), çalışmada yer alan her bir ürün grubu için dış ticareti pozitif yönde etkilediği görülmektedir¹⁹. Ülkeler arası uzaklık ise ($DIST_{ij}$), 3, 5, 6, 7 ve birlikte incelenen 8 ile 9 ürün grupları ticaretini negatif etkilemektedir. İhracatçı ülke nüfusunun (POP_i), tüm ürün grupları için dış ticarete etkisi negatif olup katsayının anlamlı olduğu ürün gruplarının 3 ve 7 olduğu tespit edilmiştir. İthalatçı ülke nüfusunun (POP_j), ürün grupları bazında dış ticarete etkisi incelendiğinde, değişken katsayısının 5 ürün grubu için pozitif diğer ürün grupları için negatif olduğu ve birlikte incelenen 0, 1, 2, 4 ürün grupları ve 3 için anlamlı olduğu görülmektedir. Ürün grupları bazında ithalatçı ülke karşısında ihracatçı ülke döviz kurunun (REX_{ij}), dış ticarete etkisine bakıldığında, döviz kuru katsayısının tüm ürün grupları için pozitif olduğu ve birlikte incelenen 0, 1, 2, 4 ile 3, 5, 6, 7 ürün grupları dış ticaretini pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Ortak dil ($LANG_{ij}$) katsayısı, tüm ürün grupları için pozitif olup, ülkeler arası ortak dil konuşulması, birlikte incelenen 0, 1, 2, 4 ile 3, 5, 6 ürün grupları için dış ticareti pozitif etkilemektedir. Bölgesel ticaret anlaşmalarının ürün grupları dış ticaretine etkisi ise ürün grupları ve bölgesel ticaret

¹⁹ Model 6, 7, 8, 9, 10 ve 11'de, SITC (Rev. 3) birinci basamak olmak üzere, 0 (Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri), 1 (İçkiler ve tütün), 2 (Akaryakıt hariç, yenilmeyen hammaddeler), 4 (Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar), 3 (Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler), 5 (Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri), 6 (Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, 7 (Makine ve ulaştırma araçları), 8 (Çeşitli mamul eşya) ve 9 (SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller) ürün gruplarına yer verilmiştir.

anlaşmalarına göre farklılık göstermektedir. Türkiye ile Brezilya arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşması, ($RTA1_{ij}$), 3 ve 5 ürün grupları ticaretini negatif etkilemektedir. Brezilya ile Hindistan arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşması ($RTA2_{ij}$), 5 ve 8, 9 ürün grupları için dış ticareti pozitif, 7 ürün grubu için ticareti negatif yönde etkilemektedir. Çin ile Hindistan arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasının ($RTA3_{ij}$), birlikte incelenen 0, 1, 2, 4 ile 3, 5, 6 ve 7 ürün grupları dış ticaretinde negatif etkisi söz konusudur. Son olarak Brezilya ile Güney Afrika arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasının ($RTA4_{ij}$), 6 ve 7 ürün grupları dış ticareti üzerinde negatif etki yaratmaktadır.

3.3.2. Potansiyel Dış Ticaret Analizi Sonuçları

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki potansiyel dış ticaretin durumu Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20: Model 1 için Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Durumu

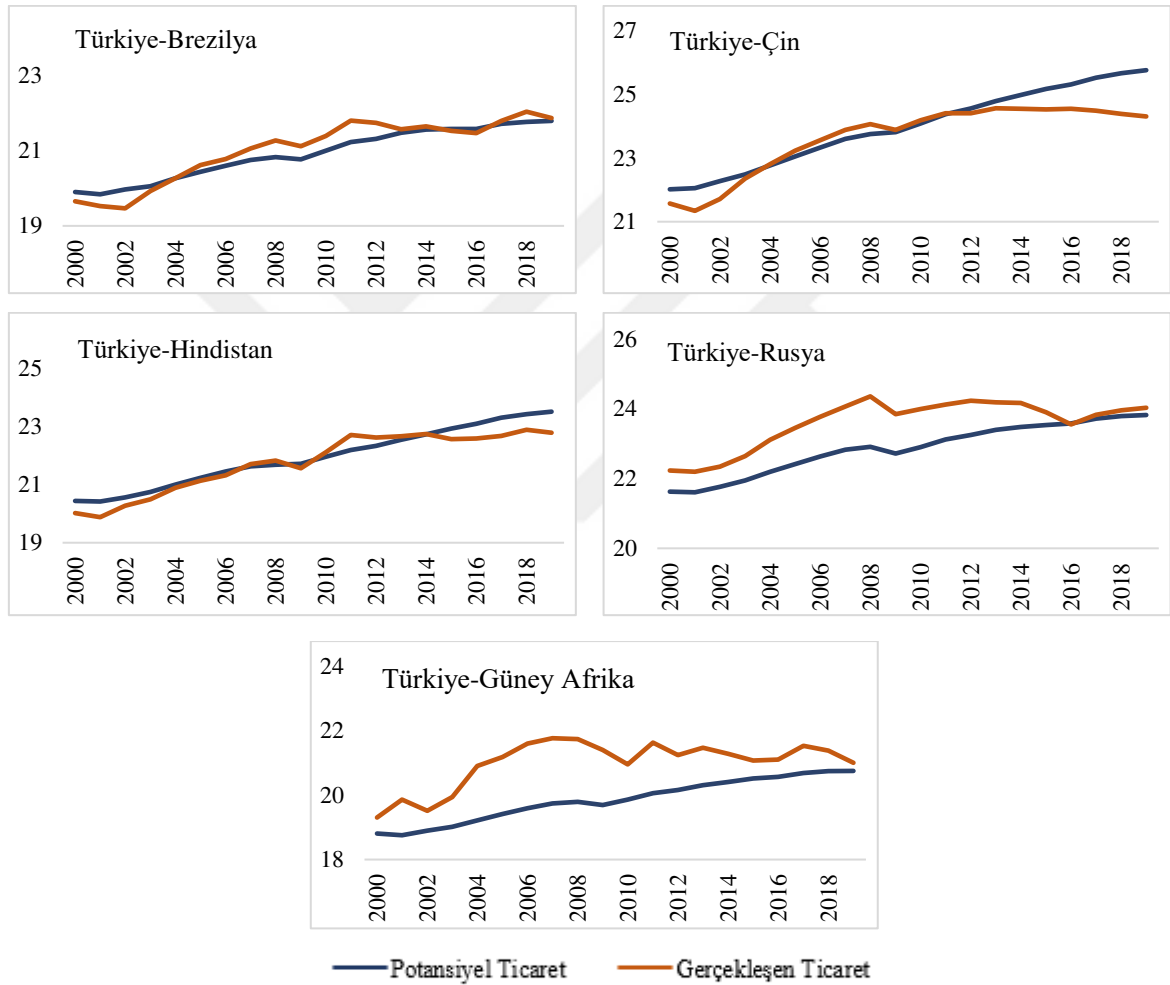
	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
2000	1,01	1,02	1,02	0,97	0,97
2001	1,02	1,03	1,03	0,97	0,94
2002	1,03	1,03	1,01	0,97	0,97
2003	1,01	1,01	1,01	0,97	0,95
2004	1,00	1,00	1,00	0,96	0,92
2005	0,99	0,99	1,00	0,96	0,92
2006	0,99	0,99	1,01	0,95	0,91
2007	0,99	0,99	1,00	0,95	0,91
2008	0,98	0,99	0,99	0,94	0,91
2009	0,98	1,00	1,01	0,95	0,92
2010	0,98	1,00	0,99	0,95	0,95
2011	0,97	1,00	0,98	0,96	0,93
2012	0,98	1,01	0,99	0,96	0,95
2013	1,00	1,01	0,99	0,97	0,95
2014	1,00	1,02	1,00	0,97	0,96
2015	1,00	1,03	1,02	0,98	0,97
2016	1,00	1,03	1,02	1,00	0,97
2017	1,00	1,04	1,03	1,00	0,96
2018	0,99	1,05	1,02	0,99	0,97
2019	1,00	1,06	1,03	0,99	0,99

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında 2000-2019 döneminde gerçekleşen dış ticaret ile potansiyel dış ticaret durumu değerlendirilirken potansiyel ve gerçekleşen dış ticaret oranlanmıştır.

Tabloda yer alan değerlerin 1’den büyük olması gerçekleşen ticaretin potansiyelin altında olduğunu, 1’e eşit olması gerçekleşen ticaretin potansiyele eşit olduğunu, 1’den küçük olması ise gerçekleşen ticaretin potansiyelin üzerinde olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye ile BRICS ülkelerine ait, 2000-2019 dönemi gerçekleşen dış ticaret ve model 1’e göre tahmin edilen potansiyel ticaret detaylı olarak Grafik 48’de yer almaktadır.

Grafik 48: Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasında Potansiyel ve Gerçekleşen Ticaret (2000-2019) (Model 1)

Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki gerçekleşen ve potansiyel dış ticarete ilişkin grafikler incelendiğinde Türkiye’nin Brezilya ile ticaretinde 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen ticaretin potansiyele yakın olduğu gözlenmektedir. 2005-2012 döneminde potansiyelin üzerinde gerçekleşen dış ticaret, 2012 yılı sonrası potansiyele oldukça yakındır. Türkiye’nin Çin ile dış ticaretinde, 2005-2008 dönemi gerçekleşen dış ticaret potansiyelin üzerindeyken ilerleyen yıllarda gerçekleşen dış ticaretin artış göstermemesi potansiyelin altında kalmasına yol açmıştır. Özellikle 2015 sonrası Çin

ekonomik büyümesinde yaşanan gerileme başta Çin dış ticaretini olmak üzere küresel ticareti olumsuz etkilemiştir.

Türkiye ile Hindistan arasında gerçekleşen ile potansiyel dış ticarete ait grafik incelendiğinde gerçekleşen dış ticaretin 2008-2013 döneminde potansiyelin üzerinde olduğu ilerleyen yıllarda ise potansiyelin altında seyrettiği görülmektedir. Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretine ilişkin grafiğe bakıldığında 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin üzerinde olduğu, yalnızca 2016, 2017 yıllarında potansiyele eşit olduğu görülmektedir. Rusya ile genel itibariyle dış ticaretin potansiyelin üzerinde olmasında yoğun enerji ithalatımız oldukça etkilidir. 2016 yılında dış ticaretin potansiyelin düzeyine inmesinde, 2015 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizi ve beraberinde uygulanan ambargolar ve petrol fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş etkilidir.

Son olarak Türkiye'nin Güney Afrika ile dış ticareti incelendiğinde, 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye ile Güney Afrika arasında 1990'lı yıllardan itibaren kurulan iyi ilişkiler neticesinde ticari ilişkileri de güçlenmiştir. Türkiye'nin 2018 yılı itibariyle Sahra altı Afrika ülkeleri ile toplam ticaretinin %18'i Güney Afrika ile gerçekleşmektedir. Türk yatırımcıların Güney Afrika'da gerçekleştirdikleri 600 milyar dolar düzeyindeki yatırımlar iki ülke arasındaki ticari ilişkileri arttırmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Grafikler incelendiğinde Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile gerçekleşen dış ticaretinde özellikle 2015 yılı ve sonrası belirgin bir düşüş olduğu gözlenmektedir. Bu düşüş küresel ticarete de gözlenmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde etkili olan, birtakım küresel faktörler; Çin'in ekonomik büyümesinde gerçekleşen yavaşlama, Brezilya ekonomisinde meydana gelen gerileme, petrol fiyatları başta olmak üzere bazı emtia fiyatlarında yaşanan düşüş ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar şeklinde sıralanabilir (WTO, 2016: 16).

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret incelenirken, kapsamlı bir değerlendirme yapmaya yönelik toplam ticaret ile birlikte ürün grupları bazında da dış ticaret analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sonucunda Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında ürün grupları bazında potansiyel dış ticaret hesaplanarak, gerçekleşen dış ticaret ile birlikte incelenmiştir.

Tablo 21'de Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel ticaret ve gerçekleşen dış ticaret durumu yer almaktadır. Tabloda yer alan değerlerin 1'den büyük olması gerçekleşen ticaret potansiyelin altında olduğunu, 1'e eşit olması gerçekleşen ticaretin potansiyele eşit olduğunu, 1'den küçük olması ise gerçekleşen ticaretin potansiyelin üzerinde olduğunu ifade etmektedir.

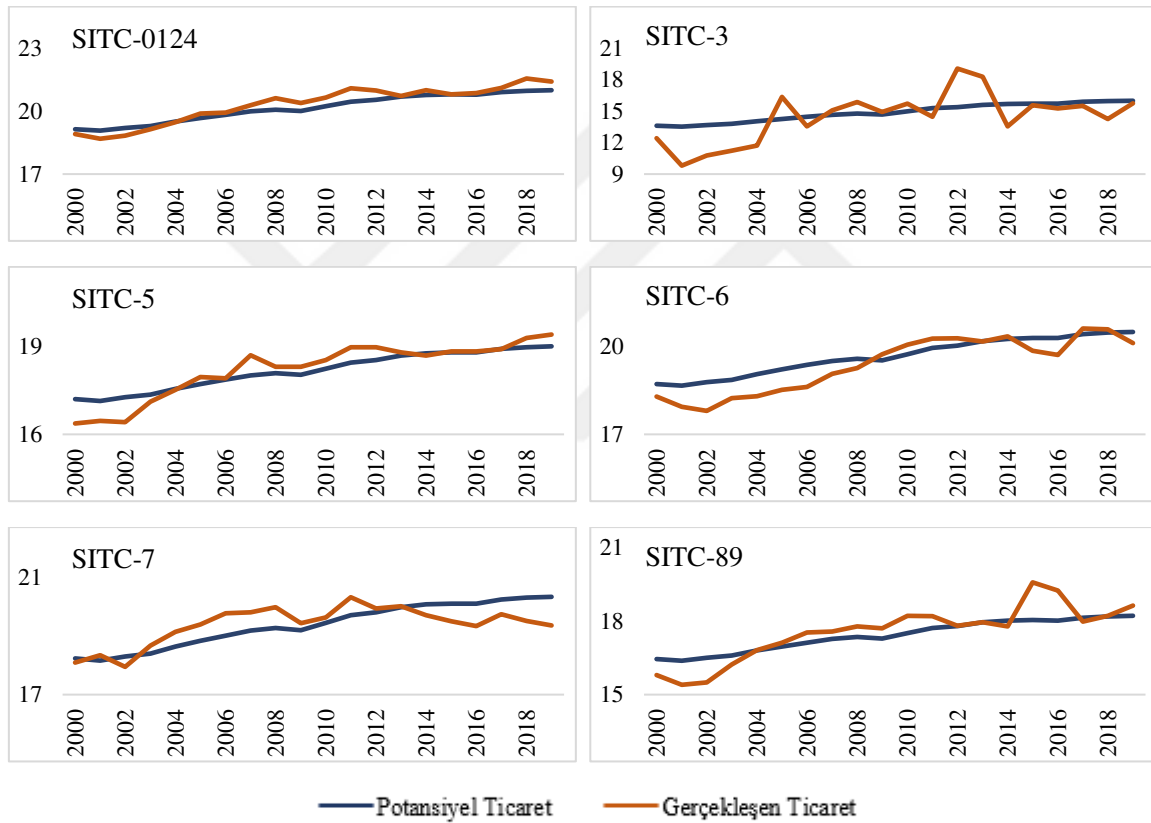
Tablo 21: Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Ürün Grubu Bazında Potansiyel Dış Ticaret Durumu

Model 5 (SITC-0124)	1,01	1,02	1,02	1,01	1,00	0,99	0,99	0,99	0,97	0,98	0,98	0,97	0,98	1,00	0,99	1,00	1,00	0,99	0,97	0,98	Brezilya
Model 6 (SITC-3)	1,10	1,38	1,27	1,23	1,20	0,87	1,07	0,97	0,93	0,98	0,95	1,06	0,81	0,85	1,16	1,01	1,03	1,02	1,12	1,01	
Model 7 (SITC-5)	1,05	1,04	1,05	1,01	1,00	0,99	1,00	0,96	0,99	0,98	0,98	0,97	0,98	0,99	1,00	1,00	1,00	1,00	0,98	0,98	
Model 8 (SITC-6)	1,02	1,04	1,05	1,03	1,04	1,04	1,04	1,02	1,02	0,99	0,98	0,98	0,99	1,00	1,00	1,02	1,03	0,99	0,99	1,02	
Model 9 (SITC-7)	1,01	0,99	1,02	0,99	0,97	0,97	0,96	0,97	0,96	0,99	0,99	0,97	0,99	1,00	1,02	1,03	1,04	1,03	1,04	1,05	
Model 10 (SITC-89)	1,04	1,06	1,07	1,02	1,00	0,99	0,98	0,98	0,98	0,98	0,96	0,97	1,00	1,00	1,01	0,92	0,94	1,01	1,00	0,98	
Model 5 (SITC-0124)	1,10	1,10	1,08	1,06	1,07	1,05	1,05	1,03	1,02	1,03	1,02	1,03	1,03	1,03	1,05	1,07	1,08	1,08	1,09	1,09	Çin
Model 6 (SITC-3)	1,05	1,05	1,03	1,03	1,01	1,03	1,04	1,04	1,22	1,15	1,23	1,24	1,23	1,34	1,30	1,26	1,28	1,22	1,22	1,26	
Model 7 (SITC-5)	1,06	1,06	1,05	1,03	1,02	1,02	1,01	1,02	1,01	1,02	1,02	1,01	1,02	1,02	1,03	1,04	1,05	1,05	1,05	1,05	
Model 8 (SITC-6)	1,03	1,04	1,04	1,02	1,02	1,01	1,01	1,00	1,00	1,02	1,01	1,01	1,03	1,03	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	
Model 9 (SITC-7)	0,99	1,01	0,99	0,97	0,96	0,95	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,97	0,98	0,98	0,99	1,00	1,00	1,01	1,03	1,04	
Model 10 (SITC-89)	0,98	1,00	1,00	0,98	0,97	0,96	0,96	0,96	0,96	0,97	0,96	0,97	0,98	0,98	0,99	1,00	1,02	1,03	1,04	1,05	
Model 5 (SITC-0124)	1,04	1,03	1,03	1,03	1,04	1,05	1,03	1,01	1,01	1,02	1,00	1,01	1,01	1,02	1,02	1,04	1,05	1,06	1,06	1,06	Hindistan
Model 6 (SITC-3)	1,06	1,14	1,16	1,13	1,15	1,01	0,99	1,01	0,99	0,99	0,92	0,87	0,89	0,90	0,91	0,94	0,94	0,95	0,94	0,97	
Model 7 (SITC-5)	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97	0,96	0,97	0,97	0,96	0,98	0,97	0,97	0,98	0,99	0,99	1,01	1,02	1,02	1,02	1,02	
Model 8 (SITC-6)	1,03	1,04	1,02	1,02	1,02	1,02	1,02	1,00	1,00	1,02	1,01	1,01	1,02	1,03	1,03	1,04	1,05	1,05	1,05	1,07	
Model 9 (SITC-7)	1,03	1,05	1,04	1,03	0,99	1,00	1,00	1,01	1,00	1,01	1,00	0,99	1,00	1,01	1,01	1,02	1,02	1,03	1,04	1,04	
Model 10 (SITC-89)	1,08	1,09	1,09	1,07	1,05	1,03	1,02	1,02	1,00	1,02	1,01	1,00	1,01	1,04	1,04	1,04	1,07	1,09	1,06	1,02	
Model 5 (SITC-0124)	0,95	0,97	0,96	0,95	0,93	0,94	0,94	0,94	0,93	0,94	0,95	0,94	0,94	0,95	0,94	0,95	0,97	0,97	0,96	0,96	Rusya
Model 6 (SITC-3)	0,92	0,91	0,90	0,90	0,89	0,89	0,89	0,88	0,92	0,91	0,91	0,94	0,94	0,95	0,95	0,96	0,97	0,96	0,96	0,97	
Model 7 (SITC-5)	0,99	1,00	1,00	0,99	0,97	0,97	0,98	0,98	0,97	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99	1,01	1,02	1,02	1,02	1,01	
Model 8 (SITC-6)	1,01	1,02	1,01	1,01	0,99	0,99	0,99	0,98	0,97	1,00	0,99	0,99	1,00	1,00	1,01	1,02	1,03	1,03	1,02	1,03	
Model 9 (SITC-7)	1,04	1,03	1,04	1,02	1,02	1,01	1,00	1,00	0,98	1,03	1,01	1,00	1,01	1,01	1,03	1,07	1,09	1,08	1,07	1,06	
Model 10 (SITC-89)	0,93	0,93	0,94	0,93	0,94	0,93	0,92	0,92	0,89	0,90	0,91	0,90	0,91	0,92	0,92	0,94	0,96	0,96	0,96	0,95	
Model 5 (SITC-0124)	0,98	0,99	0,98	0,99	0,98	0,99	1,00	1,00	0,99	1,00	0,99	1,00	0,98	0,99	0,98	0,99	1,02	0,99	0,99	1,01	Güney Afrika
Model 6 (SITC-3)	0,84	0,85	0,86	0,83	0,84	0,84	0,81	0,81	0,84	0,92	1,11	0,90	0,97	0,93	0,95	0,88	0,92	0,91	0,92	0,96	
Model 7 (SITC-5)	1,03	1,03	1,03	1,01	0,97	0,97	0,97	0,98	0,95	0,96	0,96	0,95	0,97	0,96	0,97	0,98	0,99	0,99	0,98	0,98	
Model 8 (SITC-6)	0,98	0,97	0,98	0,96	0,96	0,96	0,96	0,97	0,97	0,98	0,98	0,97	0,99	0,97	0,98	0,98	0,99	1,00	1,00	1,01	
Model 9 (SITC-7)	0,95	0,94	0,92	0,94	0,92	0,91	0,91	0,91	0,90	0,92	0,94	0,93	0,94	0,93	0,94	0,95	0,92	0,92	0,94	0,94	
Model 10 (SITC-89)	0,97	0,82	0,92	0,86	0,79	0,79	0,78	0,78	0,78	0,79	0,82	0,80	0,82	0,83	0,84	0,95	0,93	0,86	0,87	0,91	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	

Tablo 21’de görüldüğü üzere potansiyel dış ticaret ile gerçekleşen dış ticaret durumu ürün grupları bakımından farklılıklar göstermektedir. Aşağıda yer alan grafiklerde, Türkiye ile her bir BRICS ülkesi için ürün grupları bazında potansiyel ve gerçekleşen dış ticaret gösterilmektedir. İlk olarak,

Grafik 49’da Türkiye ile Brezilya arasındaki, 2000-2019 dönemi ürün grupları bazında, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel dış ticaret ve gerçekleşen dış ticaret değerleri yer almaktadır.

Grafik 49: Türkiye ve Brezilya Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019)

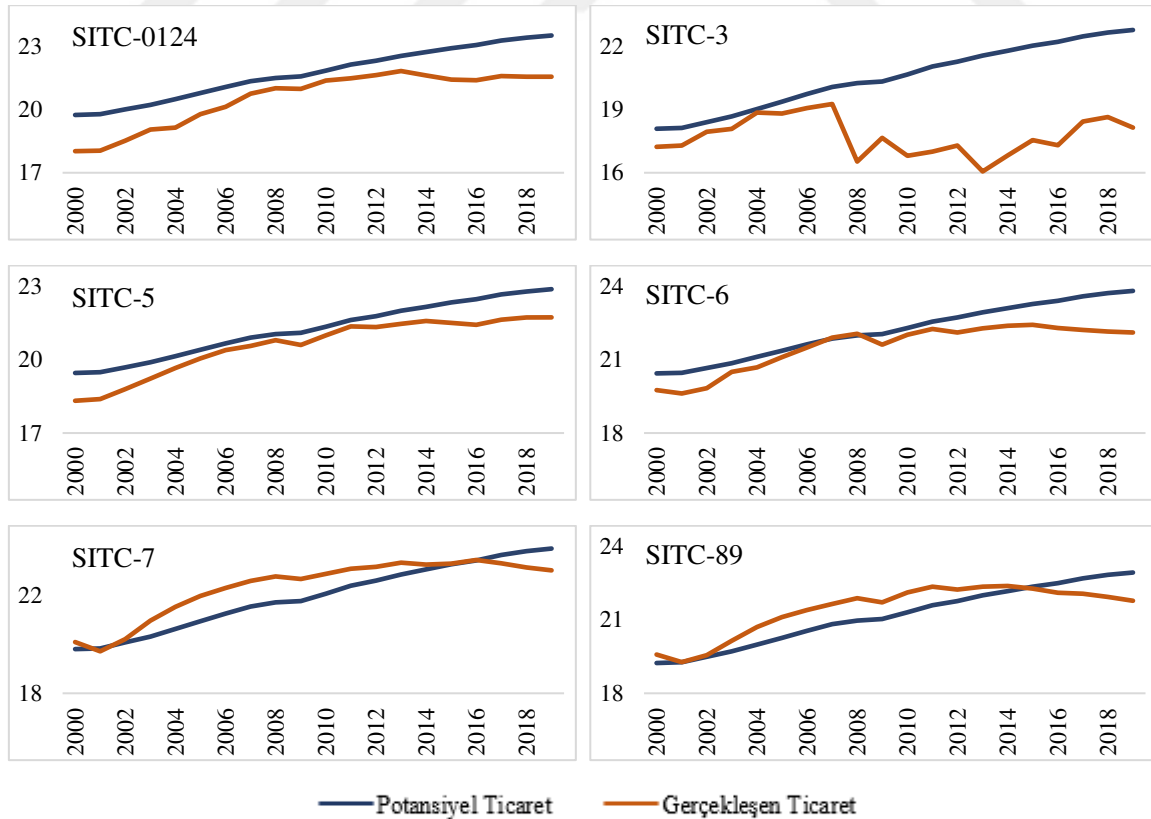
İlk olarak tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsayan SITC-0124 ürün gruplarına ait potansiyel ve gerçekleşen dış ticaret incelendiğinde, Türkiye ile Brezilya’nın bu ürün grubuna ait gerçekleşen dış ticaretinin 2004 sonrası yıllarda potansiyele eşit ya da potansiyelin üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bir sonraki, mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler ürün grubu ticaretine yönelik SITC 3 grafiğinde ise gerçekleşen ticaretin yıllar itibariyle artış ve azalışlar sergilediği görülmektedir. Grafiğe göre, gerçekleşen ticaret 2005 yılı ve 2007-2013 döneminde potansiyelin üzerinde, diğer yıllarda ise potansiyelin altında seyretmektedir. SITC-5 grafiğinde yer alan, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri, ürün grubuna yönelik potansiyel ve

gerçekleşen dış ticaret incelendiğinde ise 2005 yılı öncesi potansiyelin altında olan gerçekleşen dış ticaretin 2005 yılı veya sonrasında potansiyele eşit ve üzerinde olduğu görülmektedir.

SITC-6 grafiğinde yer alan, başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ürün grubuna ait potansiyel ve gerçekleşen dış ticarete bakıldığında, 2009-2012 ve 2017-2018 dönemlerinde gerçekleşen ticaretin potansiyelin üzerinde, dönemde yer alan diğer yıllarda ise potansiyelin altında gerçekleştiği tespit edilmiştir. SITC-7 grafiğinde yer alan, makine ve ulaştırma araçları ürün grubuna ait gerçekleşen ve potansiyel dış ticaret incelendiğinde, 2003-2012 yılları arasında potansiyelin üzerinde olan dış ticaretin 2012 yılı sonrası potansiyelin altında olduğu görülmektedir. Son olarak, çeşitli mamul eşya ve SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller ürün gruplarını kapsayan potansiyel ve gerçekleşen dış ticarete ait SITC-89 başlıklı grafik incelendiğinde, gerçekleşen dış ticaretin 2005-2011 ve 2015-2016 dönemleri ve 2019 yılı potansiyele eşit ya da üzerinde, diğer yıllarda ise potansiyelin altında olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 50'de Türkiye ile Çin arasındaki, 2000-2019 dönemi ürün grupları bazında, Model 5, 6, 7, 8, 9, 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel dış ticaret ve gerçekleşen dış ticaret değerleri yer almaktadır.

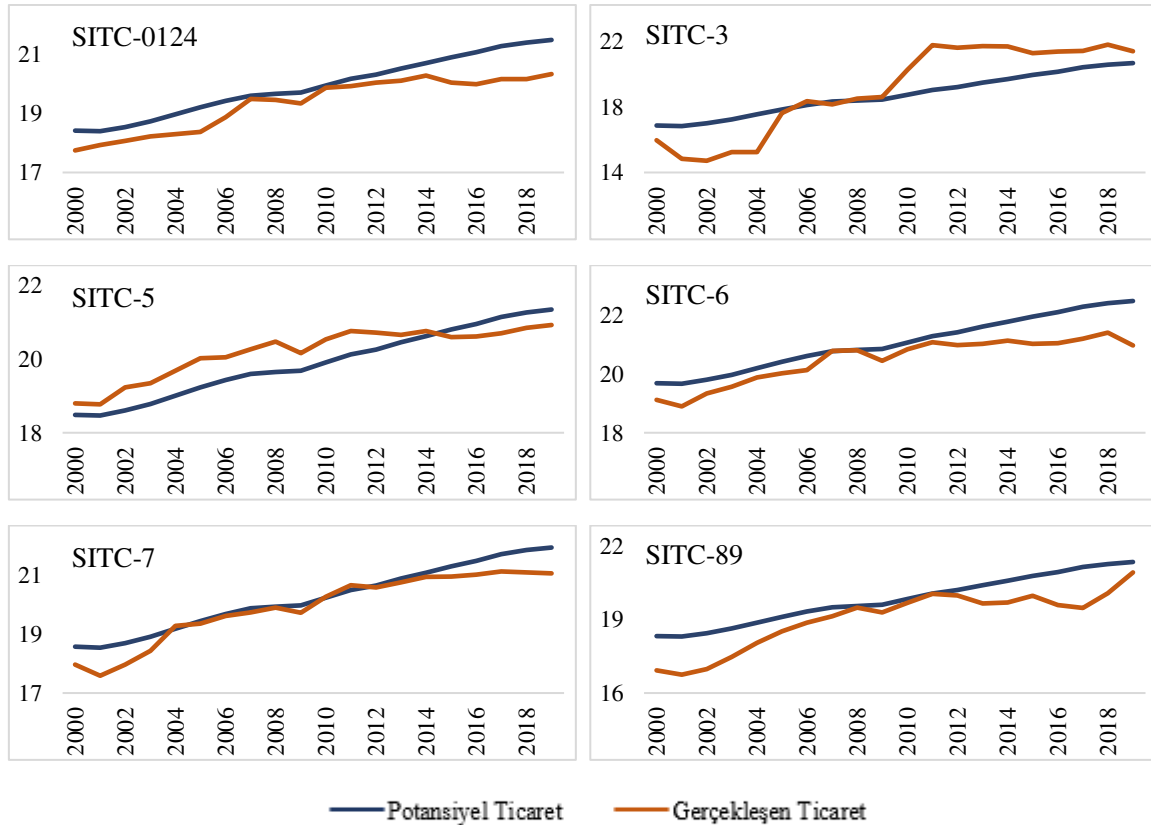
Grafik 50: Türkiye ve Çin Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019)

Türkiye ile Çin arasında ürün grupları bazında potansiyel ve gerçekleşen dış ticaret incelendiğinde, tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsayan SITC-0124, mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler ürün grubu SITC 3 ve başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri ürün grubu SITC-5'te 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen ticaretin potansiyelin altında olduğu görülmektedir. Bir diğer ürün grubu olan, Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC-6'ya ait grafiğe göre, 2007-2008 döneminde gerçekleşen dış ticaret potansiyele eşit iken diğer yıllarda potansiyelin altındadır. Makine ve ulaştırma araçları, SITC-7'ye ait grafiğe göre ise 2000 yılı ve 2002-2014 dönemi gerçekleşen dış ticaret potansiyelin üzerinde iken diğer yıllarda potansiyelin altındadır. Son olarak, çeşitli mamul eşya ve SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller ürün gruplarını kapsayan, SITC-89'a ait grafik incelendiğinde, gerçekleşen ticaretin 2000 yılı ve 2003-2014 döneminde potansiyelin üzerinde, diğer yıllarda ise potansiyelin altında olduğu görülmektedir. Ayrıca Çin'in ekonomik büyümesindeki yavaşlamanın ele alınan tüm ürün gruplarındaki dış ticareti olumsuz etkilediği ve son yıllarda potansiyel ve gerçekleşen ticaret arasındaki farkın açılma eğiliminde olduğu grafiklerde görülmektedir.

Grafik 51'de Türkiye ile Hindistan arasındaki, 2000-2019 dönemi ürün grupları bazında, Model 5, 6, 7, 8, 9, 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel dış ticaret ve gerçekleşen dış ticaret değerleri yer almaktadır.

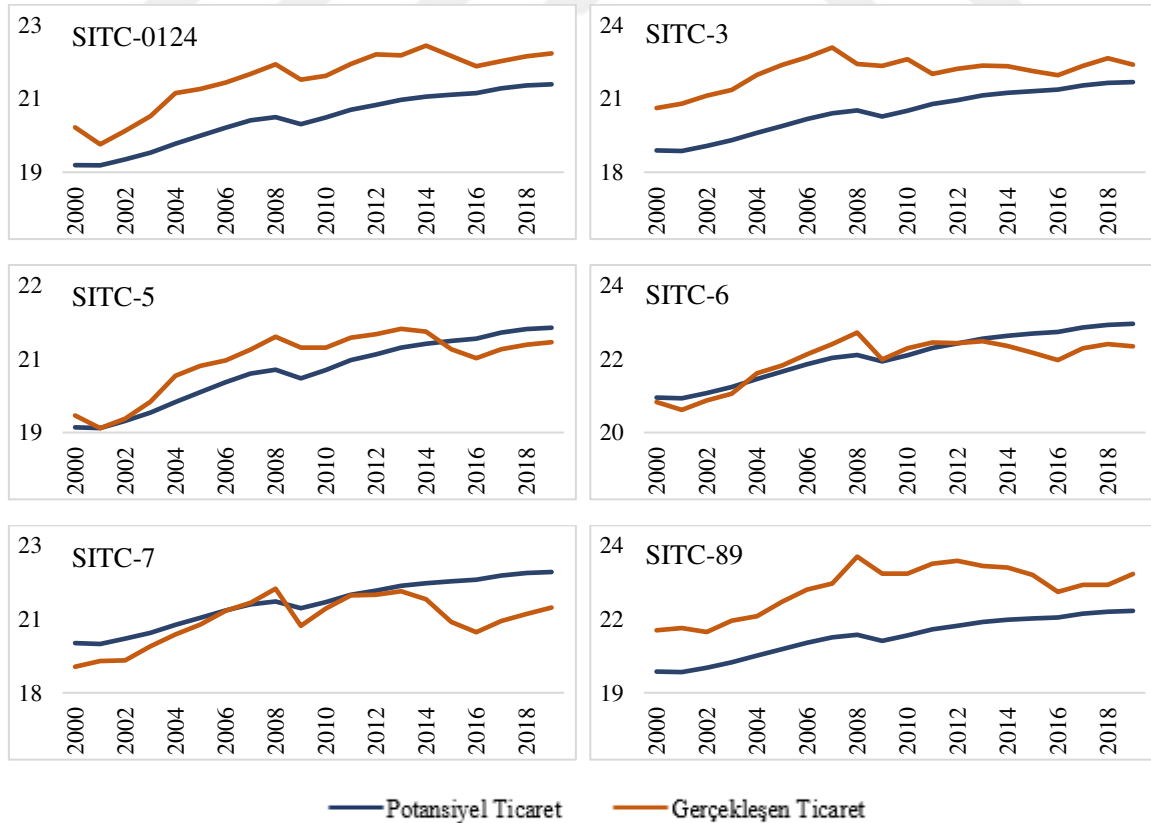
Grafik 51: Türkiye ve Hindistan Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019)

Türkiye ile Hindistan arasında ürün grupları bazında, 2000-2019 dönemi gerçekleşen ve potansiyel dış ticaret incelendiğinde, tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsayan SITC-0124, başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, ürün grubu, SITC-6 ile çeşitli mamul eşya ve SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamulleri kapsayan, SITC-89 ürün grupları için incelenen dönem boyunca gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin altında olduğu tespit edilmiştir. Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler, ürün grubu SITC-3'e ait grafiğe göre ise gerçekleşen dış ticaret, 2006 yılı ve 2008-2019 dönemi potansiyelin üzerinde iken döneme ait diğer yıllarda potansiyelin altındadır. Bir diğer ürün grubu, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri, SITC-5'e ait grafiğe bakıldığında gerçekleşen dış ticaretin, 2000-2014 dönemi potansiyelin üzerinde olduğu ancak ilerleyen yıllarda ürün grubu ticaretindeki artışın duraksamayışla potansiyelin altına düştüğü görülmektedir. Makine ve ulaştırma araçları, ürün grubu, SITC-7 grafiğine göre, gerçekleşen dış ticaret, 2004, 2011 yıllarında potansiyelin üzerinde, 2005, 2012 yıllarında potansiyele eşit, diğer yıllarda ise potansiyelin altındadır.

Grafik 52'de Türkiye ile Rusya arasındaki, 2000-2019 dönemi ürün grupları bazında, Model 5, 6, 7, 8, 9, 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel dış ticaret ve gerçekleşen dış ticaret değerleri yer almaktadır.

Grafik 52: Türkiye ve Rusya Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019)

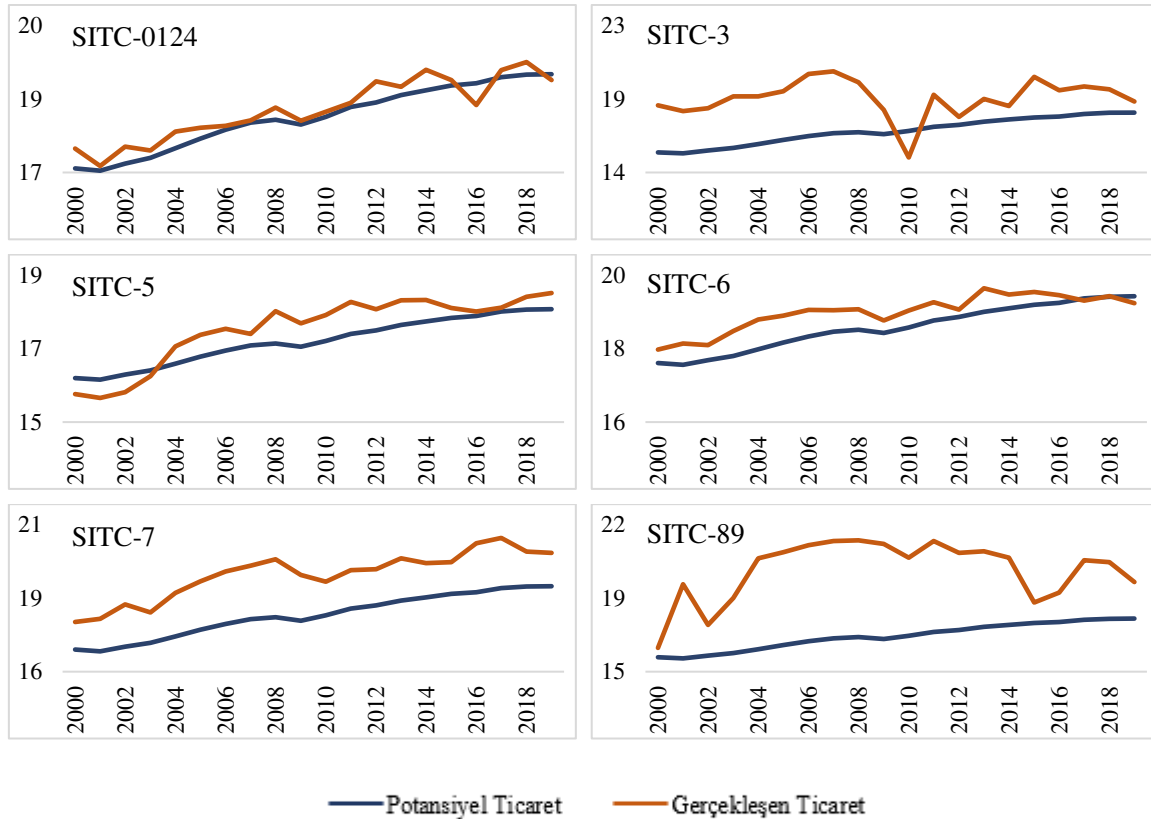

Türkiye ile Rusya arasında ürün grupları bazında, 2000-2019 dönemi gerçekleşen ve potansiyel dış ticaret incelendiğinde, tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsayan SITC-0124 ürün grubu, mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler, SITC-3 ürün grubu ile çeşitli mamul eşya ve SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller ürün gruplarını kapsayan, SITC-89 ürün grupları için incelenen dönem boyunca gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin üzerinde olduğu görülmektedir.

Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri, SITC-5'e ait grafiğe bakıldığında gerçekleşen dış ticaretin, 2015 yılı öncesi dönemde potansiyelin üzerinde diğer yıllarda ise potansiyelin altında olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ürün grubu, başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC-6'ya ait grafiğe göre, gerçekleşen dış ticaret 2004-2008 ve 2010-2011 yıllarında potansiyelin üzerinde diğer yıllarda ise potansiyelin altındadır. Makine ve ulaştırma araçları, SITC-7 ürün grubuna ait grafik incelendiğinde, gerçekleşen dış ticaretin yalnızca 2008 yılında potansiyelin üzerinde, diğer yıllarda ise potansiyelin altında olduğu görülmektedir.

Grafik 53'de Türkiye ile Güney Afrika arasındaki, 2000-2019 dönemi ürün grupları bazında, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 sonuçlarına göre hesaplanan potansiyel dış ticaret ve gerçekleşen dış ticaret değerleri yer almaktadır.

Grafik 53: Türkiye ve Güney Afrika Arasında Ürün Grupları Bazında Potansiyel ve Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2019)

İlk olarak tarımsal ve hayvansal gıda ürünlerini ve çeşitli hammaddeleri kapsayan SITC-0124 ürün gruplarına ait 2000-2019 dönemi, gerçekleşen ve potansiyel dış ticaret incelendiğinde, gerçekleşen dış ticaretin, 2006, 2007, 2009 yıllarında potansiyele eşit, 2016, 2019 yıllarında potansiyelin altında diğer yıllarda ise potansiyelin üzerinde olduğu görülmektedir.- Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler, SITC-3 ürün grubu grafiğine göre, 2000-2019 döneminin 2010 yılı haricinde tüm yıllarda gerçekleşen dış ticaret potansiyelin üzerindedir.

Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri, SITC-5 ürün grubuna ait grafik incelendiğinde, gerçekleşen ticaretin 2004-2019 dönemi potansiyelin üzerinde, 2004 öncesi ise potansiyelin altında olduğu tespit edilmiştir. Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC-6 ürün grubunda 2016 ve öncesi gerçekleşen ticaretin potansiyelin üzerinde sonraki yıllarda ise altındadır. Makine ve ulaştırma araçları, SITC-7 ile çeşitli mamul eşya ve SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller ürün gruplarını kapsayan SITC-89, için gerçekleşen dış ticaret 2000-2019 dönemi boyunca potansiyelin üzerindedir.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ürün grupları bazında gerçekleşen dış ticaret ile potansiyel dış ticaret incelendiğinde partner ülkeler için farklı sonuçlar elde edilmiştir. Grafikler incelendiğinde birçok ürün grubunda gerçekleşen ticaretin potansiyele oldukça yakın olduğu ancak bazı ürün gruplarında ise gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin tamamen üzerinde ya da tamamen altında olduğu görülmektedir. Gerçekleşen ticaretin potansiyele yakın olduğu ürün gruplarında, dış ticarete küresel ölçekte yaşanan duraksamanın da etkisiyle son yıllarda gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin altına indiği gözlenmektedir. Tez çalışmasında, gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin altında olduğu veya azalma eğilimi gösterdiği ürün grupları için değerlendirme yapmadan önce Türkiye ile BRICS ülkelerinin rekabet avantajına sahip olduğu ürün gruplarını belirlemek için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizinden yararlanılmıştır. Böylece dış ticaretin arttırılmasına yönelik politika önerilerinde daha iyi sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi uygulanırken, 2000-2019 dönemi için SITC (Rev. 3) 2 basamaklı ürün grupları incelenmiştir.

3.3.3. Açıklanmış Karşılıklı Üstünlükler Analizi Sonuçları

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlük avantajına sahip olduğu ürün gruplarının belirlenmesi için SITC (Rev. 3) 2. basamak düzeyinde ürün grupları için 2000-2019 dönemi ticaret verilerinin ortalaması alınarak AKÜ endeksi hesaplanmıştır.

İlk olarak aşağıda yer alan Tablo 22'de Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 0 (Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır. Tabloda kırmızı renkli alanlar Türkiye'nin partner ülkeye karşı ihracatta dezavantajlı, mavi alanlar avantajlı olduğu ürün gruplarını ifade ederken gri alanlar ise her iki ülkenin de karşılıklı avantajının olmadığı durumları ifade etmektedir.

Tablo 22:Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
00	Canlı hayvanlar (03. bölüm hariç)	TÜ ^B	3,19	TÜ ^H	1,55	1,22
01	Et ve et ürünleri	-5,01	8,09	6,41	6,13	TÜ ^T
02	Süt, süt ürünleri ve kuş yumurtaları	-4,31	1,55	1,45	5,08	2,48
03	Balık, yumuşakça, kabuklu ve omurgasızlar	5,06	1,51	-2,39	5,25	-0,18
04	Hububat ve hububattan hazırlanmış ürünler	-1,88	1,96	-0,21	-3,35	2,98
05	Meyve ve sebzeler	3,06	2,14	1,91	5,64	3,06
06	Şeker, şeker ürünleri ve bal	-1,73	1,14	1,15	1,28	6,58
07	Kahve, çay, kakao, baharat vb. ürünleri	-1,51	1,83	0,38	4,91	6,11
08	Hayvanlar için gıda maddeleri	-3,58	-3,97	-2,98	-5,03	-5,34
09	Çeşitli yenilebilir ürünler vb. hazırlanmış ürünler	3,38	1,29	1,10	3,51	1,89

Not: Tabloda yer alan, TÜ; ülkelerin tek taraflı üstünlüğünü, ^B; Brezilya, ^C; Çin, ^H; Hindistan, ^G; Güney Afrika, ^T; Türkiye'yi ifade etmektedir.

Tabloya bakıldığında Türkiye'nin Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri ürün grubunda, Brezilya haricindeki BRICS ülkelerinde çoğunlukla ihracat avantajına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatta dezavantajlı olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 01, 02, 04, 06, 07, 08, Çin ile ticarete: 08, Hindistan ile ticarete: 03, 08, Rusya ile ticarete: 04, 08 ve Güney Afrika ile ticarete 08 şeklinde sıralanmaktadır. Hindistan ile ticarete 04, 07, Güney Afrika ile ticarete ise 03 ürün gruplarında her iki taraf için ihracat avantaj ve dezavantaj durumu belirsizdir. Ayrıca 00 ürün grubunda Brezilya ve Hindistan, Türkiye karşısında tek taraflı üstünlüğe sahipken 01 ürün grubunda Türkiye Güney Afrika karşısında tek taraflı üstünlüğe sahiptir.

Tablo 23'te Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 1 (İçkiler ve Tütün) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 23:Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin İçkiler ve Tütün Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	İçkiler ve Tütün	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
11	İçkiler	0,95	3,66	2,73	1,65	1,49
12	Tütün ve tütün mamulleri	-1,16	-0,08	-0,52	2,62	1,64

İçkiler ile tütün ve tütün mamulleri ürün gruplarına ait tabloya bakıldığında, içkiler ürün grubu için Türkiye'nin tüm BRICS ülkelerine karşı, tütün ve tütün mamulleri ürün grubu için ise Rusya ve Güney Afrika'ya karşı ihracat avantajına sahip olduğu görülmektedir. Tütün ve tütün mamulleri

ihracatında, Brezilya ve Hindistan’a karşı dezavantajlı durumda olan Türkiye’nin Çin ile ihracatında avantaj ve dezavantaj durumu belirsizdir.

Tablo 24’te Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 2 (Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 24: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye’nin Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk	-1,99	2,30	-1,72	-1,27	-2,38
22	Yağlı tohumlar ve yağ veren meyveler	-6,87	-2,79	2,80	0,33	-1,43
23	Ham kauçuk (sentetik ve rejenere kauçuk dahil)	-2,83	-1,76	-0,84	-0,97	0,72
24	Mantar, odun ve kereste	-5,86	1,24	2,48	-3,65	-2,38
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	TÜ ^B	3,27	1,15	-4,30	-0,93
26	Dokuma elyafı (yün topları hariç) vb. artıkları	-3,13	0,26	-0,60	0,68	-0,26
27	Ham gübre ve maden (kömür, petrol ve değerli taşlar hariç)	1,76	4,77	4,43	3,53	0,67
28	Metal cevherleri, döküntü ve hurdaları	-5,03	5,77	3,50	-1,87	-3,65
29	Başka yerde belirtilmeyen işlenmemiş tarımsal ürünler	-1,08	-1,21	-0,88	3,19	-0,92

Not: Tabloda yer alan, TÜ; ülkelerin tek taraflı üstünlüğünü, ^B; Brezilya, ^C; Çin, ^H; Hindistan, ^G; Güney Afrika, ^T; Türkiye’yi ifade etmektedir.

Akaryakıt hariç, yenilmeyen hammaddeler ürün grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 24 incelendiğinde, bu kategoride yer alan ürün grupları ihracatında Türkiye’nin çoğunlukla dezavantajlı olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ihracatta avantajlı olduğu ürün grupları: Brezilya için, 27, Çin için, 21, 24, 25, 27 ve 28, Hindistan için, 22, 24, 25, 27 ve 28, Rusya için, 26, 27 ve 29, Güney Afrika için, 23 ve 27’dir. Ayrıca, Çin ile ticarete, 26, Rusya ile ticarete 22 ve Güney Afrika ile ticarete 26 ürün gruplarında İhracatta avantaj ve dezavantaj durumunun belirsizdir. Türkiye’nin Brezilya ile ticaretinde 25 kodlu ürün grubu ticaretinde, Brezilya tek taraflı üstünlüğe sahiptir. Diğer ürün grupları ihracatında Türkiye, dezavantajlı durumdadır.

Tablo 25’te Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 3 (Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. İlgili Maddeler) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 25: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. İlgili Maddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. İlgili Maddeler	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
32	Taş, kok ve briket kömürü	-3,56	-8,19	5,25	-6,93	-12,84
33	Petrol ve petrolden elde edilen ürünler	3,23	3,12	-2,50	-2,41	4,63
34	Doğalgaz ve mamul gaz	-	8,76	-	-3,53	-
35	Elektrik enerjisi	-	-	-	TÜ ^R	-

Not: Tabloda yer alan, TÜ; ülkelerin tek taraflı üstünlüğünü, ^B; Brezilya, ^C; Çin, ^H; Hindistan, ^G; Güney Afrika, ^T; Türkiye'yi ifade etmektedir.

Mineral yakıtlar, yağlar vb. ilgili maddeler ürün grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 25'e göre Türkiye'nin ihracatında avantaj sahibi olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 33, Çin ile ticarete: 33, 34, Hindistan ile ticarete: 32 ve Güney Afrika ile ticarete 33 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin ihracatta dezavantajlı olduğu ürün grupları ise, Brezilya ile ticarete: 32, Çin ile ticarete: 32, Hindistan ile ticarete: 33, Rusya ile ticarete: 32, 33, 34 ve Güney Afrika ile ticarete 32'dir. Ayrıca, Rusya, 35 kodlu ürün grubu ticaretinde tek taraflı üstünlüğe sahipken, bu ürün gurunda Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika ile, 34 kodlu ürün grubunda ise Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika ile ticaret gerçekleşmemiştir.

Tablo 26'da Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 4 (Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ve Mumlar) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 26: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Hayvansal, Bitkisel Katı, Sıvı Yağlar ve Mumlar Maddeler Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Hayvansal, Bitkisel Katı, Sıvı Yağlar ve Mumlar	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar	-	TÜ ^C	-0,85	-7,03	TÜ ^G
42	İşlem görmemiş bitkisel yağlar, rafine edilmiş, fraksiyonlara ayrılmış	-2,10	3,28	0,43	-2,94	1,64
43	İşlenmiş yağ, mum, vb. yenilmeyen karışımları	-7,35	-0,63	-2,08	1,81	1,14

Not: Tabloda yer alan, TÜ; ülkelerin tek taraflı üstünlüğünü, ^B; Brezilya, ^C; Çin, ^H; Hindistan, ^G; Güney Afrika, ^T; Türkiye'yi ifade etmektedir.

Hayvansal, Bitkisel Katı, Sıvı Yağlar ve Mumlar grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 26'ya göre, Türkiye'nin avantajlı olduğu ürün grupları, Çin ile ticarete: 42, Rusya ile ticarete: 43 ve Güney Afrika ile ticarete: 42 ve 43 olarak sıralanırken 41 kodlu ürün grubu ticaretinde Çin ve Güney Afrika tek taralı üstünlüğe sahiptir. Hindistan ile 42 kodlu ürün grubu ticaretinde ihracat avantaj, dezavantaj durumu belirsizdir. Türkiye'nin dezavantajlı olduğu ürün

grupları, Brezilya ile ticarete: 42 ve 43, Çin ile ticarete: 43, Hindistan ile ticarete: 41 ve 43, Rusya ile ticarete: 41 ve 42 şeklindedir.

Tablo 27’de Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 5 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 27: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye’nin Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
51	Organik kimyasal ürünler	-0,88	-1,38	-1,36	-1,61	-2,28
52	İnorganik kimyasal ürünler	2,07	-1,02	1,17	-0,83	0,35
53	Debatat ve boyacılıkta kullanılan ürünler	2,03	0,05	-1,91	2,93	1,09
54	Tıp ve eczacılık ürünleri	-1,04	-2,10	-1,96	3,41	1,41
55	Uçucu yağ, rezinoit, parfümeri, kozmetik, tuvalet müstahzarlar	-2,33	-0,46	-0,22	4,30	2,34
56	Gübreler (272. grubun dışındakiler)	4,67	-3,50	5,08	-5,08	1,77
57	İlk şekildeki plastikler	-1,09	-1,13	-1,76	1,19	1,92
58	İlk şekilde olmayan plastikler	3,26	-0,87	1,05	5,23	3,81
59	Başka yerde belirtilmeyen kimyasal madde ve ürünler	-1,41	-1,76	-0,80	2,30	0,15

Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 27’ye göre, Türkiye’nin avantajlı olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 52, 53,56, ve 58, Hindistan ile ticarete: 52, 56, 58, Rusya ile ticarete 53, 54, 55, 57, 58, 59, Güney Afrika ile ticarete ise 53, 54, 55, 56, 57, 58 şeklindedir. Türkiye’nin Çin ile ticaretinde: 53 ve 55, Hindistan ile ticaretinde: 55, Güney Afrika ile ticaretinde: 53 ve 59 kodlu ürün grupları için avantaj ve dezavantaj durumu belirsizdir. Türkiye’nin dezavantajlı olduğu ürün grupları ise Brezilya ile ticarete: 51, 54, 55, 57, 59, Çin ile ticarete: 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, Hindistan ile ticarete: 51, 53, 54, 57, 59, Rusya ile ticarete: 51, 52, 56 ve Güney Afrika ile ticarete: 51 olarak belirlenmiştir.

Tablo 28’de Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 28: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye’nin Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
61	Başka yerde belirtilmeyen deri, işlenmiş kürk	-3,90	2,96	1,24	3,57	-0,63
62	Başka yerde belirtilmeyen kauçuk eşya	2,02	0,78	0,32	3,61	3,04

Tablo 28: (Devamı)

KOD	Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
63	Mantar, ahşaptan eşya (mobilya hariç)	-5,13	-2,13	0,16	-0,01	0,63
64	Kağıt, karton ve kağıt hamurundan, kağıt veya kartondan eşya	-2,50	-1,49	0,89	-0,08	2,99
65	Başka yerde belirtilmeyen tekstil iplikleri, kumaşlar, şekil verilmiş mensucattan eşyalar	3,24	-0,74	-0,95	5,16	3,61
66	Başka yerde belirtilmeyen metal olmayan maddeden yapılmış eşyalar	2,56	-1,03	0,05	3,25	2,36
67	Demir ve çelik	0,66	-0,25	0,33	-1,49	-0,56
68	Demir ihtiva etmeyen madenler	-2,58	-0,31	0,52	-2,12	-0,91
69	Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşyalar	2,16	-1,69	0,64	3,64	2,20

Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 28'e göre, Türkiye'nin avantajlı olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 62, 65, 66, 67, 69, Çin ile ticarete: 61, 62, Hindistan ile ticarete: 61, 64, 68, 69, Rusya ile ticarete: 61, 62, 65, 66, 69, Güney Afrika ile ticarete: 62, 63, 64, 65, 66, 69 şeklindedir. Türkiye'nin ihracatta dezavantajlı olduğu ürün grupları ise Brezilya ile ticarete: 61, 63, 64, 68, Çin ile ticarete: 63, 64, 65, 66, 69, Hindistan ile ticarete: 65, Rusya ile ticarete: 67, 68 ve Güney Afrika ile ticarete: 61, 67, 68 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinde ihracat avantaj ve dezavantaj durumunun belirsiz olduğu ürün grupları, Çin ile ticarete: 67, 68, Hindistan ile ticarete: 62, 63, 66, 67, Rusya ile ticarete: 63 ve 64 olarak tespit edilmiştir. Tablo 29'da Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 7 (Makine ve Ulaştırma Araçları) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 29: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Makine ve Ulaştırma Araçları Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Makine ve Ulaştırma Araçları	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
71	Güç üreten makineler ve araçlar	-0,20	-1,29	0,34	3,71	0,97
72	Belirli sanayiler için özelliği olan makine ve cihazlar	-0,45	-1,15	1,16	5,13	2,32
73	Metal işleme makineleri	1,80	-1,89	2,23	3,48	3,92
74	Başka yerde belirtilmeyen genel endüstri makine.	-0,18	-1,64	0,44	4,88	-0,81
75	Büro makineleri, otomatik veri işleme makineleri	-2,62	-5,13	-0,45	2,44	1,98
76	Haberleşme, sesi kaydetme ve kaydedilen sesi tekrar vermeye yarayan aletler	-0,25	-4,04	-0,99	5,31	1,52
77	Elektrik makine, cihaz ve alet, vb. aksam ve parçaları	0,76	-2,29	0,59	4,41	2,34
78	Kara taşıtları (hava yastıklı taşıtlar dahil)	1,98	-0,94	-0,48	5,19	0,63
79	Diğer taşıt araçları	0,56	-1,15	2,87	2,18	0,96

Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 29'a bakıldığında, Türkiye'nin avantajlı olduğu ürün gruplarının, Brezilya ile ticarete: 73, 77, 78, 79, Hindistan ile ticarete: 72, 73, 77, 79, Rusya ile ticarete: 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, Güney Afrika ile ticarete: 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatta dezavantajlı olduğu ürün grupları ise, Brezilya ile ticarete: 75, Çin ile ticarete: 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, Hindistan ile ticarete: 76 ve Güney Afrika ile ticarete: 74 şeklindedir. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinde ihracat avantaj ve dezavantaj durumunun belirsiz olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 71, 72, 74, 76 ve Hindistan ile ticarete: 71, 74, 75, 78 olarak belirlenmiştir.

Tablo 30'da Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 8 (Çeşitli Mamul Eşya) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 30: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin Çeşitli Mamul Eşya Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	Çeşitli Mamul Eşya	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
81	Prefabrik yapı; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları	1,28	0,39	1,56	6,33	4,35
82	Mobilya, yatak takımı, yatak payandaları ve yastıkları	3,78	-1,69	1,28	5,45	5,12
83	Seyahat eşyaları, el çantaları vb. taşıyıcı eşya	1,74	-3,21	-1,53	7,16	3,53
84	Giyim eşyaları ve bunların aksesuarları	2,68	-0,81	-1,31	7,01	4,83
85	Ayakkabılar	-3,99	-4,58	-1,55	8,09	8,04
87	Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol aletleri ve cihazları	0,07	-0,41	0,54	2,91	0,84
88	Fotoğraf malzemeleri, optik eşyalar; kol ve duvar saatleri	-	-	-	-	-
89	Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar	1,05	-2,77	-0,41	5,21	3,26

Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubuna ait AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 30'da göre, Türkiye'nin ihracatında avantajlı olduğu ürün grupları, Brezilya ile ticarete: 81, 82, 83, 84, 89, Hindistan ile ticarete: 81, 82, 87, Rusya ile ticarete: 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89 ve Güney Afrika ile ticarete: 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89 şeklindedir. Türkiye'nin ihracatında dezavantajlı olduğu ürün grupları ise, Brezilya ile ticarete: 85, Çin ile ticarete: 82, 83, 84, 85, 89, Hindistan ile ticarete: 83, 84, 85 olarak belirlenmiştir. Ayrıca 88 kodlu ürün grubu için Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ticaret gerçekleşmezken Türkiye'nin ihracat avantaj ve dezavantaj durumunun belirsiz olduğu ürün grupları Brezilya ile ticarete 87, Çin ile ticarete: 81, 87 ve Hindistan ile ticarete: 89 şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 31'de Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, 9 (SITC'de Hiçbir Yerde Sınıflandırılmamış Eşya ve Mamuller) ürün grubuna ait, 2000-2019 dönemi ticaret ortalaması ile hesaplanan AKÜ endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 31: Türkiye BRICS Dış Ticaretinde Türkiye'nin SITC'de Hiçbir Yerde Sınıflandırılmamış Eşya ve Mamuller Ürün Grubunda AKÜ Endeksi Değerleri (2000-2019 Dönemi Ortalama)

KOD	SITC'de Hiçbir Yerde Sınıflandırılmamış Eşya ve Mamuller	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika
93	Özel işlemler ve mallar, çeşitlerine göre sınıflandırılmamış mallar	0,00	4,39	5,35	-4,14	-2,21
96	Tedavülde olmayan metal paralar (altın olanlar hariç)	-	TÜ ^C	-	-	-
97	Altın, parasal olmayan (altın madeni ve konsantreleri hariç)	TÜ ^B	3,95	9,26	-2,74	-0,28

Not: Tabloda yer alan, TÜ; ülkelerin tek taraflı üstünlüğünü, ^B; Brezilya, ^C; Çin, ^H; Hindistan, ^G; Güney Afrika, ^T; Türkiye'yi ifade etmektedir.

Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile SITC'de hiçbir yerde sınıflandırılmamış eşya ve mamuller ürün grubu ticaretine ilişkin AKÜ endeks değerlerinin yer aldığı Tablo 31'e göre, Türkiye 93, 97 kodlu ürün grupları ihracatında Çin ve Hindistan ile ticarete avantajlı, Rusya ile dezavantajlı ve Güney Afrika ile 93 ürün grubunda dezavantajlı konumda olup 97 ürün grubunda avantaj ve dezavantaj durumu belirsizdir. Türkiye'nin Brezilya ile ticaretinde 93 kodlu ürün grubu için avantaj, dezavantaj durumu belirlenemezken 97 kodlu ürün grubunda Brezilya tek taraflı üstünlüğe sahiptir. BRICS ülkeleri arasında yalnızca Çin ile ticaretin gerçekleştiği 96 kodlu ürün grubunda Çin tek taraflı üstünlüğe sahiptir.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin altında olduğu ürün gruplarında, hesaplanan AKÜ endeks değerlerinden yararlanılarak Türkiye'nin ihracat avantajına ve dezavantajına sahip olduğu ürün grupları belirlenerek buna uygun dış ticaret politikalarının uygulanması, uzmanlaşma ve verimlilik düzeylerine katkı sağlayarak dış ticareti artırıcı etki oluşturacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye'nin Brezilya ile ticaretinde SITC 7 ürün grubunun 2013 sonrası dönemde potansiyelin altında olduğu belirlenmiştir. Türkiye bu ürün grubunda yer alan 73, 77, 78 ve 79 ürün gruplarında ihracat avantajına sahiptir. Ayrıca 71, 72, 74 ve 76 ürün gruplarında iki ülke de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayıp Türkiye bu ürün gruplarında üretimini ve ihracatını arttırarak karşılaştırmalı üstünlük avantajı elde edebilir. Türkiye'nin 2019 yılı Brezilya'ya ihracatında SITC 7'nin payı %24 olup payı %28 olan SITC 6 ürün grubundan sonra 2. Sırada yer almaktadır. Brezilya ile dış ticaretinde Türkiye, yoğun olarak katma değeri yüksek sanayi ürünleri ihraç ederken (SITC 6, 7), ithalatında yoğun olarak tarımsal, hayvansal ürünler ve hammaddeler (SITC 0, 2) yer almaktadır. Ancak Türkiye'nin ihracatında ilk sırada yer alan ürün gruplarında dış ticaret dengesi açık vermektedir (Comtrade, 2021). Türkiye'nin özellikle ihracatta karşılaştırmalı üstünlük avantajına sahip olduğu ürün gruplarında ihracatını arttırarak hem potansiyel dış ticaret düzeyine ulaşması hem de dış ticaret açığının dengelenmesi sağlanmalıdır.

Türkiye ile Çin arasında gerçekleşen ticaret düzeyi SITC 0124, 3, 5 ve 6 ürün gruplarında dönem boyunca 7 ve 89 ürün gruplarında ise son yıllarda potansiyelin altındadır. Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün grupları ise 00, 01, 02, 03, 04, 05, 06, 07, 09, 11, 21, 24, 25, 27, 28, 33, 34, 42, 61, 62, 93, 97 şeklindedir. Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarına bakıldığında, bu ürün gruplarının çoğunlukla tarımsal ve hayvansal gıda ürünleri ve hammaddelerden oluştuğu görülmektedir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında SITC 2, %50, SITC 0 ise %7'lik paya sahipken ithalatı en büyük paylar %50 ile SITC 7, %19 ile SITC 6 ve %13 ile SITC 5 ürün gruplarına aittir. Ayrıca Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarından, SITC 0, 1'de dış ticaret dengesi açık vermektedir (Comtrade, 2021). Türkiye ve Çin'in karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaj durumunun belirsiz olduğu ürün grupları, 12, 26, 53, 55, 67, 68, 81, 87 şeklinde olup Türkiye'nin bu ürün gruplarında üretim düzeyini arttırarak karşılaştırmalı üstünlük avantajını elde etmesi dış ticaret hacmi ve Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumlu etkileyecektir. Türkiye ihracat avantajına sahip olduğu ve avantaj elde etme potansiyeli olduğu ürün gruplarında ihracat düzeyini arttırarak, dış ticaret dengesini iyileştirebilir ve potansiyel dış ticaret düzeyine ulaşabilir.

Türkiye ve Hindistan arasında gerçekleşen dış ticaret SITC 0124, 6 ve 89 ürün gruplarında dönem boyunca 5 ve 7 ürün gruplarında ise son yıllarda potansiyelin altındadır. Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün grupları, 01, 02, 05, 06, 09, 11, 22, 24, 25, 27, 28, 52, 56, 58, 61, 64, 68, 69, 72, 73, 77, 79, 81, 82, 87, 93, 97 şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarında tarımsal ve hayvansal gıda ürünleri ile birlikte katma değeri yüksek sanayi ürünleri de yer almaktadır. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında %27 ile SITC 7, %23 ile SITC 2, %13 ile SITC 5 ve 6 ürün grupları ilk sıralarda yer alırken ithalatında SITC 3, %29, SITC 8, %16, SITC 5, 6 ve 7'nin her biri %13'lük pay almaktadır. Türkiye'nin ihracat avantajı bulunan ürün gruplarından, SITC 0, 5, 6, 7 ve 8'de dış ticaret dengesi açık vermektedir. Türkiye ve Hindistan'ın karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaj durumunun belirsiz olduğu ürün grupları, 04, 07, 42, 55, 62, 63, 66, 67, 71, 74, 75, 78 ve 89 şeklinde olup Türkiye'nin bu ürün gruplarında üretim düzeyini arttırarak karşılaştırmalı üstünlük avantajını elde etmesi dış ticaret hacmi ve Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumlu etkileyecektir. Dış ticaret dengesini iyileştirilmesi ve potansiyel dış ticaret düzeyine ulaşılabilmesi için Türkiye'nin ihracatta avantajlı ürün gruplarında uzmanlaşarak ve karşılaştırmalı üstünlük avantajı elde edebileceği ürün gruplarında ihracat düzeyini arttırması gerekmektedir.

Türkiye'nin Rusya ile ticaretinde gerçekleşen ticaret düzeyi genel olarak potansiyele eşit veya üzerinde olmakla birlikte SITC 5, 6 ve 7 ürün gruplarında son yıllarda potansiyelin altında gerçekleşmiştir. Ticaret düzeyinin potansiyelin altında olduğu ürün gruplarında Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün grupları, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79 şeklindedir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında %26 ile SITC 7, %23 ile SITC 0, %16 ile 6 ürün grupları ilk sıralarda yer alırken ithalatında SITC 9, %40, SITC 3, %22, SITC 6'nın payı %18'dir. Türkiye ve Rusya ticaretinde potansiyelin altında olan ve ürün

gruplarında Türkiye genel olarak ihracat avantajına sahip olmasına rağmen SITC 5 ve 6 ürün gruplarında dış ticaret dengesi açık vermektedir. Dış ticaretin potansiyelin altında olduğu SITC 6 ürün grubunda 63 ve 64 ürün gruplarında Türkiye ve Rusya'nın avantaj ve dezavantaj durumu belirsiz olup Türkiye'nin bu ürün gruplarında üretimini arttırarak karşılaştırmalı üstünlük avantajını elde etmesi dış ticaret hacmini arttıracaktır. Diğer BRICS ülkeleri ile ticarete olduğu gibi Rusya ile olan ticarete de Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarında ihracatını arttırarak dış ticaret dengesi iyileştirmesi ve potansiyeli ticaret düzeyini yakalaması gerekmektedir.

Türkiye'nin Güney Afrika ile ticareti tüm ürün grupları bakımından potansiyelin üzerindedir. Tüm ürün gruplarında gerçekleşen ticaret potansiyelin üzerinde iken SITC 0, 2, 3, 5, 7 ve 9 ürün grupları dış ticaret dengesi açık vermekte ve dış ticaret hacmi büyük oranda ithalat üzerinden sağlanmaktadır. Bu ürün gruplarından, Türkiye'nin ihracat avantajı olan ürün grupları, 00, 02, 04, 05, 06, 07, 09 23, 27, 33, 42, 43, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79 şeklinde sıralanmaktadır. Her ne kadar Türkiye ile Güney Afrika arasında gerçekleşen ticaret potansiyelin üzerinde ise de dış ticaret dengesi Türkiye'nin aleyhinedir. Bu durum Güney Afrika ile kısıtlı olmayıp Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticarete genel olarak Türkiye'nin dış ticaret dengesi açık vermekte ve dış ticaret hacminin önemli bir kısmını ithalat oluşturmaktadır. Türkiye ile BRICS arasındaki dış ticaret düzeyi arttırılırken dış ticaret dengesinin iyileştirilmesine de önem verilerek Türkiye'nin BRICS ülkeleri karşısında ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarında ihracat düzeyi arttırılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ile birlikte tek ve büyük bir pazar haline gelen dünyada firmalar ve ulusların büyümesi için dış ticaret büyük önem taşımaktadır. Yoğun rekabetin söz konusu olduğu dış ticarete ekonomiler mevcut pazar payını korumak veya arttırmak için büyük çaba sarf etmektedir. Her ne kadar küreselleşme düzeyi son yıllarda artsa da ticaret engelleri tam olarak ortadan kalkmadığından uluslararası ticari ve ekonomik entegrasyonların dış ticaret için önemi büyüktür. Uluslararası entegrasyonlar dış ticarete katkı sağladığı gibi çok kutuplu ekonomik düzene de zemin hazırlamaktadır. Uzun süredir küresel ekonominin itici gücü Amerika ve Avrupa ülkeleri iken son yıllarda bu ülkelerde yaşanan duraksama ve gelişmekte olan ülkelerin gösterdiği ekonomik gelişim, dikkat çekmekte ve güç dengeleri değişmektedir. BRICS söz konusu değişimde önemli bir rol oynayan ekonomik ve ticari entegrasyonların başında gelmektedir.

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS'in ekonomik performansı göz önünde bulundurulduğunda gelecek yıllarda G-7 ülkelerini geride bırakıp küresel ekonominin itici gücü olması beklenmektedir. BRICS'in bölgesel bir entegrasyon olmayıp farklı kıtalarda bulunan ve bölgelerinin güçlü ekonomileri olan üye devletlerden oluşması, küresel bir ekonomik ve ticari güç olma potansiyelini arttırmaktadır. Son yıllarda ekonomik ve politik açıdan bir dönüşüm içinde olan Türkiye, mevcut ekonomik ve ticari partnerler bakımından alternatifler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük payın AB ülkelerine ait olmasına karşın sonuçlanmayan AB üyelik süreci ve son yıllarda bazı Avrupa ülkeleri ile gerilimin artması, Türkiye için yeni alternatifler arayışını gerekli kılmıştır. Bu noktada BRICS ile ekonomik ve ticari ilişkiler Türkiye için önem taşımaktadır.

Bu tez çalışmasında Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkisi, oluşturulan çekim modelleri ile 2000-2019 dönemi için incelenmiştir. Literatürde Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticaret ilişkisi incelenirken genellikle ülkeler arası toplam ticareti açıklamaya yönelik çalışmalara rastlanırken ürün grupları bazında çekim modeli ve potansiyel ticaret analizlerine rastlanmamıştır. Bu tez çalışmasında toplam ticaret ile birlikte ürün grupları bazında ticaret, çekim modelleri ile incelenmiş ve yine toplam ve ürün gruplarına yönelik potansiyel ticaret analizi gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye ile BRICS arasındaki dış ticaret düzeyi ürün grupları bazında da incelenerek ülkeler arası dış ticareti açıklamaya yönelik daha kapsamlı bilgiye ulaşılması ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda rasyonel değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Oluşturulan modellerden ilk 4'ü toplam dış ticareti açıklamaya yönelik olup 5, 6, 7, 8, 9 ve 10. modeller ürün grupları bazında dış

ticareti incelemiştir. Çekim modelleri tahmin edilirken tesadüfi etkili model ile analizler gerçekleştirilmiş ancak modellerde yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının bulunması nedeni ile bu diagnostik sorunlara karşı dirençli standart hataların elde edildiği Driscoll-Kraay standart hata modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca çekim modellerinden yararlanılarak gerçekleştirilen potansiyel ticaret analizini değerlendirilirken SITC (Rev. 3) 2. basamak düzeyinde hesaplanan AKÜ endeksinden yararlanılmıştır.

Tesadüfi etkili model ile tahmin edilen Driscoll-Kraay standart hata modeli sonuçlarına göre çekim modellerinde yer alan açıklayıcı değişkenlerin ülkeler arası karşılıklı toplam dış ticarete etkisi incelendiğinde, ilk olarak, Model 1, 2, 3 ve 4'te yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülke GSYH'sine ait katsayı değerlerinin her bir model için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ampirik bulgulardan hareketle ülkelerin ekonomik büyüklüğündeki artışın ülkeler arası dış ticareti pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bir diğer açıklayıcı değişken olan ülkeler arası uzaklığın dış ticarete etkisi incelendiğinde, değişkene ait katsayı değerinin yer aldığı, 1, 2, 3, 4. Modelde negatif olup yalnızca Model 1 için istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticarete uzaklığın negatif bir faktör olmakla birlikte etkisinin düşük olduğu göstermektedir.

Çekim modellerinde yer alan nüfus değişkeni de üretim kapasitesi ve talep açısından dış ticaret üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Model 1 ve 3'te yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülke nüfus değişkenlerinin dış ticarete etkisi incelendiğinde, her iki modeldeki katsayı değerlerinin negatif olduğu Model 1'de yer alan katsayıların istatistiksel olarak anlamlı, Model 3'te yer alan katsayı değerlerinin ise anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Ampirik bulgular, ihracatçı ve ithalatçı ülke nüfusundaki artışların ülkeler arası dış ticareti negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %40'nı oluşturan BRICS ve 83 milyon nüfusu ile dünya nüfus sıralamasında 17. sırada olan Türkiye'nin işgücü arzı ile birlikte üretim kapasitesi artarken, yine kalabalık nüfusun etkisiyle iç talebinin de artması dış ticareti olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki toplam dış ticareti açıklamaya yönelik açıklayıcı değişkenlerden, reel döviz kuru, 1, 2, 3 ve 4. modellerde yer almaktadır. Ampirik bulgulara göre, döviz kuru değişkenine ait katsayı değerlerinin, yer aldığı tüm modellerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda ithalatçı ülke karışığında ihracatçı ülke döviz kurunda meydana gelen artışlar dış ticareti pozitif yönde etkilemektedir. Model 2'de yer alan ihracatçı ve ithalatçı ülkenin ticaret özgürlüğü endeksinin dış ticarete etkisi incelendiğinde, katsayı değerlerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ampirik bulgulara göre, ülkelerin ticari alanda özgürleşmesi dış ticareti pozitif yönde etkilemektedir.

Çekim modellerinde yer alan bir diğer açıklayıcı değişken olan net DYSY girişlerinin dış ticarete etkisi Model 2’de incelenmiştir. Ampirik bulgular, değişkene ait katsayı değerlerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ülkelerin lojistik performanslarının dış ticarete etkisini ölçmek için 3. modelde liner taşımacılık bağlantı endeksine yer verilmiştir. Ampirik bulgularda ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin liner taşımacılık bağlantı endeksine ait katsayı değerlerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit edilmiştir. Ülkelerin küreselleşme düzeyinin dış ticarete etkisi, Model 4’te yer alan küreselleşme endeksi ile incelenmiştir. Ampirik bulgulara göre ihracatçı ve ithalatçı ülke küreselleşme endeksine ait katsayı değerleri pozitif olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Ülkelere gelen DYSY girişlerinde, ülkelerin uluslararası taşımacılık ağlarına entegre olma düzeyinde ve küreselleşme düzeyinde meydana gelen artışlar dış ticareti pozitif yönde etkilemektedir.

Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret incelenirken modellerde, ortak sınır, ortak dil ve bölgesel ticaret anlaşması olmak üzere kukla değişkenlere yer verilmiştir. Ortak dil kukla değişkeni Model 1, 2, 3, ve 4’te yer almakta olup değişken katsayısı tüm modellerde pozitiftir. Ayrıca değişkene ait katsayı değerleri Model 1, 2, 3 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 4 için ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Model 2, 3 ve 4’te yer alan ortak sınır değişkeni 4. Model için istatistiksel olarak anlamlı, Model 2 ve 3 için ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Model 1’de yer alan ülkeler arası bölgesel ticaret anlaşmaları kukla değişkenlerinden RTA1, RTA3 ve RTA4 değişkenlerine ait katsayısı negatif olup istatistiksel olarak anlamlı iken RTA2 değişken katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Ampirik bulgularda bölgesel ticaret anlaşmalarına ait katsayıların negatif değerler almasında, Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında kapsayıcı bir bölgesel ticaret anlaşması olmayıp anlaşmalarının Türkiye-Brezilya, Brezilya-Hindistan, Hindistan-Çin ve Brezilya-Güney Afrika ülkeleri aralarında ikili anlaşmalar şeklinde imzalanması etkili olabilir.

Türkiye ile BRICS arasındaki toplam dış ticaret ile birlikte ürün grupları bazında dış ticaret de çekim modeli ile incelenmiştir. Ürün grupları bazında dış ticaretin incelendiği modellerde (5, 6, 7, 8, 9 ve 10. Model) açıklayıcı değişken olarak GSYH, uzaklık, nüfus, reel döviz kuru, kukla değişken olarak ise ortak dil ve bölgesel ticaret anlaşmaları yer almaktadır. SITC (Rev. 3) 1. basamak düzeyinde ürün grupları ticaretinin incelendiği analizlerde ampirik bulgular ürün grupları bakımından farklılıklar göstermektedir. İhracatçı ve ithalatçı ülke GSYH’sine ait katsayısı değerleri yer aldığı tüm modellerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir diğer değişken olan ülkeler arası uzaklığa ait katsayı değerleri tüm modellerde negatif olup Model 6, 7, 8, ve 10’da istatistiksel olarak anlamlı, Model 5 ve 9’da ise anlamsızdır. İhracatçı ülke nüfusuna ait katsayı değerleri tüm modellerde negatif olup Model 6 ve 9 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 7, 8 ve 10 için istatistiksel olarak anlamsızdır. İthalatçı ülke nüfusuna ait katsayı değeri incelendiğinde, katsayının Model 5, 6, 8, 9’da negatif, Model 7 ve 10’da ise pozitif olduğu ve Model 5 ve 6’da istatistiksel olarak anlamlı, Model 7, 8, 9 ve 10’da istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır. Ampirik

bulgulara göre, ihracatçı ülke nüfusundaki artışlar SITC 3 ve SITC 7 ürün grupları ticaretini, ithalatçı ülke nüfusundaki artışlar ise SITC 0124 ve SITC 3 ürün grupları ticaretini negatif etkilemektedir.

Ürün grupları bazında dış ticaretin incelendiği modellerde yer alan bir diğer açıklayıcı değişken olan reel döviz kuruna ait katsayı, Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da pozitif olup Model 5, 6, 7, 8, 9 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Model 10 haricinde ithalatçı ülke karşısında ihracatçı ülke reel döviz kurunda meydana gelen artışlar dış ticareti pozitif etkilemekte olup, Model 10'da yer alan SITC 89 ürün grupları ticaretinde ise döviz kurunun etkisine rastlanmamıştır.

Kukla değişken olarak modellerde yer alan ortak dile ait katsayısı değerleri yer aldığı tüm modellerde pozitif olup Model 5, 6, 7, 8 için anlamlı, Model 9 ve 10'da ise istatistiksel olarak anlamsızdır. RTA1, RTA2, RTA3 RTA4 olmak üzere Model 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da yer alan bölgesel ticaret anlaşması kukla değişkenlerinin dış ticarete etkisi ürün grupları bakımından farklılıklar göstermektedir. Ampirik bulgulara göre, RTA1 katsayısı Model 5, 6, 7, 8, 10 için negatif, olup, Model 6 ve 7 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 8, 9 ve 10 için ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Türkiye ve Brezilya arasında imzalı ticaret anlaşmasını ifade eden RTA1, ürün grupları için çoğunlukla ticareti negatif yönde etkilemektedir. RTA2'nin dış ticarete etkisi incelendiğinde, değişkene ait katsayı değerlerinin yer aldığı, tüm modellerde pozitif olduğu, Model 8, 9 ve 10 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 5, 6, 7 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır. Brezilya ile Hindistan arasındaki bölgesel ticaret anlaşmasını ifade eden RTA2'nin dış ticarete etkisi çoğunlukla pozitif yöndedir. Bir diğer kukla değişken, RTA3'e ait katsayının yer aldığı Model 5, 6, 7, 8, 9'da negatif, Model 10'da ise pozitif olduğu ve Model 5, 6, 7, 8, 9 için istatistiksel olarak anlamlı, Model 10 için ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. RTA3, Çin ile Hindistan arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasını ifade etmekte olup dış ticareti negatif yönde etkilemektedir. Son olarak RTA4 değişkenine ait katsayı değerlerine bakıldığında, Model 6, 7, 8, 9 ve 10 için negatif Model 5 için pozitif olup Model 8 ve 9 için istatistiksel olarak anlamlıdır. Brezilya ve Güney Afrika arasında imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasının dış ticarete etkisi negatiftir.

Model 1 ile birlikte Model 5, 6, 7, 8, 9, 10'a ait tahmin sonuçlarından yararlanılarak Türkiye ile her bir BRICS ülkeleri arasındaki toplam ve ürün grupları bazındaki potansiyel dış ticaret hesaplanarak gerçekleşen dış ticaret düzeyi ile incelenmiştir. İlk olarak Türkiye'nin Brezilya ile ticaretinde 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen toplam dış ticaretin potansiyele yakın olduğu gözlenmiştir. Ürün grupları bazında potansiyel ticaret düzeyi incelendiğinde ise genel olarak potansiyel ile gerçekleşen ticaret düzeyleri birbirine oldukça yakın iken son yıllarda, SITC 0124, 5, 6 ürün gruplarında gerçekleşen ticaret, potansiyelin üzerinde iken SITC 3, 7 ve 89 ürün gruplarında potansiyelin altında seyretmektedir.

Türkiye'nin Çin ile ticaretinde, 2005-2008 döneminde gerçekleşen dış ticaret, potansiyelin üzerindeyken ilerleyen yıllarda potansiyelin altında seyretmiştir. Ürün grupları bazında dış ticarete bakıldığında, SITC 0124, 3, 5, 6 ürün gruplarında gerçekleşen dış ticaretin 2000-2019 dönemi boyunca potansiyelin altında olduğu, SITC 7 ve 89 ürün gruplarında ise 2014 ve öncesi gerçekleşen dış ticaret potansiyelin üzerinde seyrederken bu dönem sonrası potansiyelin altına indiği ve potansiyel ile gerçekleşen dış ticaret arasındaki farkın giderek açıldığı gözlenmektedir.

Türkiye ile Hindistan arasında gerçekleşen toplam dış ticaret, 2008 öncesi potansiyelin altında, 2008-2013 döneminde potansiyelin üzerinde iken ilerleyen yıllarda ise tekrar potansiyelin altında gerçekleşmiştir. Türkiye ile Hindistan arasında ürün grupları bazında gerçekleşen dış ticaret, SITC 0124, 89 ürün gruplarında dönem boyunca potansiyelin altında, SITC 3 ürün grubunda 2009 ve sonrası potansiyelin üzerinde, SITC 5, 6 ve 7 ürün gruplarında geçmiş yıllarda potansiyele oldukça yakın veya üzerinde seyrederken 2014 ve sonrasında potansiyelin altında gerçekleştiği belirlenmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki gerçekleşen ve potansiyel dış ticaret düzeyleri incelendiğinde 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen dış ticaretin potansiyelin üzerinde olduğu, yalnızca 2016, 2017 yıllarında potansiyele eşit olduğu görülmüştür. Ürün grupları bazında ise SITC 0124, 3 ve 89 ürün gruplarında dönem boyunca dış ticaret potansiyelin üzerinde gerçekleşirken SITC 5 ve 6 ürün gruplarında potansiyelin üzerinde seyreden dış ticaretin son yıllarda potansiyelin altına indiği belirlenmiştir. SITC 7 ürün grubunda ise gerçekleşen dış ticaret 2008 yılı haricinde potansiyelin altında gerçekleşmiştir.

Türkiye ile Güney Afrika arasında 2000-2019 dönemi boyunca gerçekleşen dış ticaret potansiyelin üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye ile Güney Afrika arasında ürün gurupları bazında gerçekleşen dış ticaret ise SITC 6, 7 ve 89 ürün grupları için dönem boyunca potansiyelin üzerinde, SITC 0124 ürün grubunda dönem boyunca potansiyele oldukça yakın veya eşit, SITC 3 ürün grubunda 2010 yılı harici potansiyelin üzerinde ve SITC 5 ürün grubunda 2003 sonrası potansiyelin üzerindedir.

SITC (Rev. 3) 2. basamak düzeyinde, Türkiye ile her bir BRICS ülkesi arasında, ülkelerin ihracatında avantajlı ve dezavantajlı olduğu ürün gruplarının belirlenmesinde kullanılan, Balassa'nın geliştirdiği, AKÜ endeksine yer verilmiştir. Böylece özellikle dış ticaretin potansiyelin altında olduğu ürün gruplarında Türkiye'nin ihracatta avantajlı ve dezavantajlı olduğu ürün grupları belirlenerek dış ticaretin artırılmasına yönelik politikalar oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye dış ticareti arttırmayı hedeflediği sektör ve ürün gruplarında ihracat avantajı olan ürün gruplarında uzmanlaşarak ihracatını arttırmalıdır. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile dış ticaretinde, Brezilya ile SITC 7 ürün grubunda son yıllarda, Çin ile SITC 0124, 3, 5, 6 ürün gruplarında dönem boyu 7 ve 89 ürün gruplarında son yıllarda, Hindistan ile SITC 0124, 6, 89 ürün gruplarında dönem boyu 5 ve 7 ürün gruplarında son yıllarda, Rusya ile SITC 5, 6, 7 ürün gruplarında gerçekleşen dış ticaret

potansiyelin altındadır. Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticarette dış ticaret dengesi Türkiye'nin aleyhine olup dış ticaret hacminin önemli bir kısmını ithalat oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye ile BRICS arasındaki dış ticaretin arttırılması hedeflenirken özellikle dış ticaretin potansiyelin altında olduğu ürün gruplarında Türkiye'nin ihracat avantajına sahip olduğu ürün gruplarına yönelik ihracatı arttırıcı politikalar belirlenmelidir.

Tez çalışmasında elde edilen ampirik bulgular Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticaretin 2000-2019 döneminde genel olarak potansiyele yakın ve bazı ülkeler için potansiyelin üzerinde gerçekleştiğini ancak özellikle 2015 ve sonrası dönemde artış eğilimi göstermeyen dış ticaretin potansiyele yaklaştığı ve altına indiğini göstermiştir. Bu durumda küresel ekonomide ve dış ticarette yaşanan duraksamanın etkisi de söz konusudur. Çekim modelleri tahmin sonuçlarına göre, ülkelerin ekonomik büyüklükleri dış ticareti etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Çin ekonomisinde yaşanan duraksama, Brezilya ekonomisinde yaşanan gerileme, petrol fiyatlarındaki düşüşün Rusya ekonomisine etkisi ve Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik duraksama Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticareti olumsuz etkilemiştir. BRICS ülkelerinin ve Türkiye'nin ekonomisinde yaşanan iyileşmeler ülkeler arası dış ticareti olumlu etkileyebilir. Bir diğer değişken olan ülkeler arası uzaklığın dış ticarete olumsuz etkilerinin giderilmesinde ülkelerin lojistik performansı önem taşımaktadır. Çekim modelinde, ülkelerin liner taşımacılık bağlantı endeks değerlerinde meydana gelen artışların dış ticareti olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Liner taşımacılık bağlantı endeksi 2019 yılı verilerine göre Çin; 1, Türkiye; 22, Hindistan; 23, Rusya; 40, Güney Afrika; 45 ve Brezilya; 47. sırada yer almaktadır. Çin harici diğer BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin uluslararası taşımacılık ağlarına bağlanma düzeylerinde meydana gelecek artışlar, dış ticaret artışına katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin lojistik performansına önemli bir katkı da Çin'in 2013 yılında başlattığı ve 2049 yılında bitmesi planlanan, modern İpek Yolu olarak da adlandırılan Bir Kuşak Bir Yol Projesidir. Pekin'den başlayıp Londra'da sonlanması planlanan projede Türkiye, güzergâh üzerinde yer alan ülkelere biri olup 2017 yılında projeye dahil olmuştur. Bu proje ile birlikte Türkiye erişmekte zorlandığı Uzak Doğu pazarına daha kolay erişim sağlayacaktır.

Ampirik bulgularda dış ticareti olumlu etkilediği tespit edilen bir diğer değişken DYSY girişleridir. Ükelere gelen DYSY düzeyi arttıkça dış ticaretin de artması beklenmektedir. Başta Çin olmak üzere Brezilya, Hindistan ve Rusya DYSY girişleri sıralamasında üst sıralarda yer alırken, Türkiye ve Güney Afrika daha alt sıralardadır. Türkiye'nin ülkeye gelen DYSY düzeyini arttırmaya yönelik politikalar benimsemesi dış ticareti de olumlu etkileyecektir. Çalışmada ayrıca ticaret özgürlük endeksi ve küreselleşme endeks değerlerinde meydana gelen artışların dış ticareti olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Türkiye ile BRICS ülkelerinin 2019 yılı ticaret özgürlük ve küreselleşme endekslerindeki sıralamaları sırasıyla, Türkiye; 68, 58, Brezilya; 129, 80, Hindistan; 100, 90, Çin; 89, 82, Rusya; 80, 49, Güney Afrika; 86, 60 şeklinde olup ülkelerin her iki endekste de orta veya alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Ampirik bulgular küreselleşme ve ticaret özgürlüğünün dış ticareti olumlu etkilediği yönünde olmakla birlikte 2019 yılı aralık ayında Çin'de ortaya çıkan Covid-19

salgını tüm dünyayı etkisi altına almış, ekonomi ve dış ticaret salgından büyük ölçüde etkilenmiştir. Salgının etkilerini azaltmak için tüm dünyada kısıtlamalar uygulanmış ve dış ticarete yönelik serbest politikalar yerini yoğun denetim ve kısıtlamaların olduğu bir sürece bırakmıştır. 2021 yılının sonuna yaklaşırken Covid-19 salgının etkileri halen devam ettiği gibi ne zaman sonlanacağı da ön görülememektedir. Bu şartlar altında küreselleşme ve ticaret özgürlüklerinde artışlar yerine kısıtlamaların devam etmesi söz konusudur. Son olarak çekim modellerinde yer alan bölgesel ticaret anlaşmalarının dış ticareti negatif yönde etkilediği ampirik bulgularda tespit edilmiştir. BRICS'in temel amaçları arasında üye devletler arasındaki mevcut ikili ve çok taraflı ilişkileri tamamlamak, güçlendirmek yer alırken henüz bu amaca katkı sağlayacak, tüm üyeleri kapsayan bölgesel ticaret anlaşması veya tercihli ticaret anlaşması imzalanmamıştır. Türkiye'nin de dahil olduğu BRICS ülkelerinin tümünü kapsayan bölgesel bir ticaret anlaşmasının imzalanması durumunda bölgesel ticaret anlaşmasının ticarete etkisinin negatif yönde değil pozitif yönde olması olasıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abbas, Shujaat (2019), "Free Trade Agreements and International Trade Flow of Pakistan: the Gravity Modelling Approach", **Journal Global Policy and Governance**, 7(2), 71-84.
- Abidin, Irwan Shah Zainal vd. (2016), "Determinants of Malaysia–BRICS Trade Linkages: Gravity Model Approach", **Investment Management and Financial Innovations**, 13(2), 389-398.
- Abu-Lila, Ziad Mohammed (2018), "A Panel Data Analysis of Jordan's Foreign Trade: The Gravity Model Approach", **International Journal of Economics and Finance**, 10(1), 204-212.
- Aghlmand, Siamak vd. (2018), "Determinants of Iran's Bilateral Intra-Industry Trade in Pharmaceutical Industry", **Iranian Journal of Pharmaceutical Research**, 17(2), 822-828.
- Aitken, Norman D. (1973), "The Effect of the EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross-Section Analysis", **The American Economic Review**, 63 (5), 881–892.
- Akyüz, Kadri Cemil vd. (2010), "Examination of Forest Products Trade between Turkey and European Union Countries with Gravity Model Approach", **African Journal of Biotechnology**, 9(16), 2375-2380.
- Alexey, Konorev (2011), **Dutch Disease and Monetary Policy in an Oil-Exporting Economy: the Case of Russia**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Central European University.
- Algieri, Bernardina (2011), "The Dutch Disease: Evidences from Russia", **Economic Change and Restructuring**, 44(3), 243-277.
- Alleyne, Antonio ve Troy Lorde (2014), "A Gravity Model Approach to Analyzing the Trade Performance of CARICOM Member States", **Applied Econometrics and International Development**, 14(2), 145-160.
- Ambroziak, Łukasz (2017), "Determinants of Trade in Value Added: the Case of the Central and Eastern European Countries", **International Journal of Business and Technology**, 6(1), 1-7.
- Amutha, Das ve Juliet, M. (2017), "The Role of the Service Sector in the Indian Economy", **SSRN 3000398**. 1-10.
- Anand, Namrata ve Khetarpal, Vandana (2014), "Growth of Apparel Industry in India: Present and Future Aspects", **Scholars World**, II(I), 64-70.
- Anand, Namrata. (2014), "An Overview of Indian Economy (1991-2013)", **IOSR Journal of Economics and Finance**, 3(3), 19-24.

- Anderson, James E. (1979), “A Theoretical Foundation for the Gravity Equation”, **The American Economic Review**, 69(1), 106-116.
- Anderson, James E. ve Van Wincoop, Eric (2003) “Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle”, **American Economic Review** 93 (1), 170-192.
- Anderson, James E. ve Yotov, Yoto V. (2020), Terms of Trade and Global Efficiency Effects of Free Trade Agreements, 1990–2002”, **Journal of International Economics**, 99, 279-298.
- Anggita, Riyandi Saras (2016), “The Gravity Model of Indonesian Bilateral Trade”. **International Journal of Social and Local Economic Governance**, 1(2), 153-156.
- Aprilia, Gayatri Talita ve Rossanto Dwi Handoyo (2019), “Impact of Trade Creation and Trade Diversion in ASEAN-Japan Comprehensive Economic Partnership (AJCEP)”, **Journal of Developing Economies**, 4(2), 99-108.
- Aron, Leon (2002) “Structure and Context in The Study of Post-Soviet Russia: Several Empirical Generalizations in Search of a Theory”, **Demokratizatsiya**, 10(4), 429-462.
- Asid, Rozilee vd. (2017), “Capital Goods Export to Developing Economies: Implication from Exporter’s Level of Technology and Destination Country’s Threat of Imitation”, **Jurnal Ekonomi Malaysia**, 51(2), 97-117.
- Aşçı, Mehmet, Enes (2019), “BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye”, **Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 39-60.
- Ata, Sezai (2012), “Türkiye’nin İhracat Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme”, **In International Conference on Eurasian Economies**, 276-282
- Atabay Baytar, R. (2012). “Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (1), 403-424.
- Averbug, André (2002), “The Brazilian Economy in 1994–1999: from the Real Plan to Inflation Targets”, **World Economy**, 25(7), 925-944.
- Aybar, Sedat (2017) “Can Turkish and Us Co-Operation in the Black Sea Region Increase Efficiency Gains?”, **Outlines Of Global Transformations: Politics, Economics, Law**, 10(2), 34–49.
- Baer, Werner (2001), **Brazilian Economy, The: Growth and Development: Growth and Development**, ABC-CLIO.
- Bağcı, Erdem ve Tekin, Ümit Engin (2020) “Türkiye İktisat Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Günümüze Yansımaları”, **R&S-Research Studies Anatolia Journal**, 3.(3), 175-188.
- Bal, Harun vd. (2019), “Testing the Validity of Linder Hypothesis Using Gravity Model: The Case of Turkey and Selected Transition Economies.” **International Conference on Eurasian Economies**, 187–196.

- Balié, Jean vd. (2019), "Does Trade Policy Impact Food and Agriculture Global Value Chain Participation of Sub-Saharan African Countries?", **American Journal of Agricultural Economics**, 101(3), 773-789.
- Balogh, Jeremiás Máté ve Jámbo, Attila (2018), "The Role of Culture, Language and Trade Agreements in Global Wine Trade", **AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics**, 10(3), 17-29.
- Baltagi, Badi Hani (1995), *Econometric Analysis of Panel Data*, 2. Baskı, Wiley, New York.
- Baltagi, Badi Hani ve Wu, Ping (1999) "Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances, **Econometric Theory**, 15(6), 814-823.
- Bandyopadhyay, Subhayu ve Sandler Todd vd. (2018) "Trade and Terrorism: A Disaggregated Approach", **Journal of Peace Research**, 55(5), 656-670.
- Batra, Amita (2006), "India's Global Trade Potential: The Gravity Model Approach", **Global Economic Review**, 35(3), 327-361.
- Baumann, Renato (2002), "Brazil in the 1990s: an Economy in Transition", **Palgrave/St. Antony's College**, 1-38.
- Beck, Nathaniel, ve Katz Jonathan N. (1995), "What to Do (and not to do) with Time-Series Cross-Section Data" **American Political Science Review**, 634-647.
- Bergstrand, Jeffrey H. (1985), "The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence", **The Review of Economics and Statistics**, 67 (3), 474–481.
- _____ (1989), "The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition, and the Factor-Proportions Theory in International Trade," **Review of Economics and Statistics**, 71, 143-153.
- Bhargava, Alok, vd. (1982) "Serial Correlation and the Fixed Effects Model" **The Review of Economic Studies**, 49(4) 533-549.
- Bilici, Özgül vd. (2008), "The Determining Role of EU in Turkey's Trade Flows: A Gravity Model Approach", **Working Papers in Economics**, 8(6), 1-22.
- Blind, Knut vd. (2018), "The Effects of Cooperation in Accreditation on International Trade: Empirical Evidence on ISO 9000 Certifications", **International Journal of Production Economics**, 198, 50-59.
- Bonomo, Marco vd. (2014), "Macroeconomic and Financial Consequences of The After Crisis Government-Driven Credit Expansion in Brazil", **The Banco Central do Brasil Working Papers** 378.

- Braha, Kushtrim vd. (2017), “Determinants of Albanian Agricultural Export: The Gravity Model Approach”, **Agris On-Line Papers in Economics & Informatics**, 9(2), 3-31.
- BRICS, (2015), “The Strategy for BRICS Economic Partnership”, <https://infobrics.org/files/pdf/43.pdf>, (04.03.2020).
- _____ (2019), “History of BRICS”, <https://infobrics.org/page/history-of-brics/>, (03.03.2020).
- Brown, Morton B, ve Forsythe. Alan (1974) “Robust Tests for the Equality of Variances”, **Journal of the American Statistical Association**, 69(346), 364-367.
- Burlamaqui, Leonardo vd., (2016), “The Rise and Halt of Economic Development in Brazil, 1945-2004”, **WIDER Research Paper**, 81.
- Cardamone, Paola (2011), “The Effect of Preferential Trade Agreements on Monthly Fruit Exports to the European Union”, **European Review of Agricultural Economics**, 38(4), 553-586.
- Cardoso, Bárbara Françoise vd. (2016), “What is Behind the Italian Coffee Import? Investigating the Most Relevant Dynamics”, **Italian Review of Agricultural Economics**, 71(1), 83-92.
- Castillo, J. Sebastián, et al. (2016), “The International Wine Trade and Its New Export Dynamics (1988–2012): A Gravity Model Approach”, **Agribusiness**, 32(4), 466-481.
- CensusIndia, (2011), [https://web.archive.org/web/20150825155850/http://www.censusindia.gov.in/2011 census/C-01/ DD W00C- 01 %20MDD S.XLS](https://web.archive.org/web/20150825155850/http://www.censusindia.gov.in/2011%20census/C-01/DD%20W00C-01%20MDD%20S.XLS), (01.03.2020).
- CEPII (2019), “Veri Tabanı ve Modeller”, http://www.cepii.fr/CEPII/en/bdd_modele/bdd_modele.asp, (12.09.2019).
- Chamberlin, Edward Hastings (1949), **Theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value**. Oxford University Press, London.
- Chaney, Thomas (2018), “The Gravity Equation in International Trade: An Explanation”, **Journal of Political Economy**, 126(1), 150-177.
- Chen, Jun vd. (2020) “An Empirical Study of China-Australia Bilateral Trade Potential Based on Gravity Model”, **Journal of Economics and Public Finance**, 6(3), 51-64.
- Chor, Davin (2010), “Unpacking Sources of Comparative Advantage: A Quantitative Approach”, **Journal of International Economics**, 82(2), 152-167.
- Christian, David (1998), **A History of Russia Central Asia and Mongolia, Vol 1: Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire**, Oxford: Blackwell.
- Čipkutė, Eivilė (2016) “The Gravity Model for Assessing Trade Patterns: The Case of Baltic States”, **Ekonomika**, 95(3), 81-97.

- Clarete, Ramon vd. (2003), “Asian Regionalism and Its Effects on Trade in the 1980s and 1990s”, **Journal of Asian Economics**, 14(1), 91-129.
- Cooper, Julian. (2013), “The Russian Economy Twenty Years After The End of The Socialist Economic System”, **Journal of Eurasian Studies**, 4(1), 55-64.
- Curtis, Glenn, Eldon (Ed.), (1998), **Russia: A Country Study**, DIANE Publishing Inc.
- Cvetković, Milica, and Petrović-Randelović, Marija (2017), “The Analysis of Agricultural Products Export Competitiveness of the Republic of Serbia Based on the RCA Index”, **Economic Themes**, 55(3), 399-420.
- Çetin, Emine ve Savrul, Mesut (2016), “Türkiye’ de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’ nin Cari Açığına Etkisi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 14(28), 511–32.
- Çiçen, Yıldırım Beyazıt (2018), “2000’lerde Türkiye Ekonomisi Performansı”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 6(5), 73-81.
- De, Prabir (2013), “Assessing Barriers to Trade in Services in India: An Empirical Investigation”, **Journal of Economic Integration**, 28(1), 108-143.
- Deardorff, Alan (1998), “Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World? In the Regionalization of the World economy”, **University of Chicago Press**, 7-32.
- Değirmenci, Nurdan ve Yakıcı Ayan, Tuba (2019) “Gravity Approach for Determinants of Exports.” **International Journal of Economics and Business Administration**, 7(4), 102-111.
- Demir, Memduh Alper vd. (2019), “The Efficiency of Manufacturing Trade between Turkey and the European Union”, **BMIJ**, 7(2), 591-608.
- Deniz, Esra, (2019), "Güney Afrika'yı Uluslararası Hiyerarşide Konumlandırmak: Yeni Yükselen Orta Ölçekli Güç", **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, 4(7), 63-73.
- Dinçer, Gönül (2014). “Turkey’s Rising Imports from BRICS: A Gravity Model Approach”. **MPRA Paper**, (61979).
- Dlamini, Sotja G. vd. (2016), “Determinants of Swaziland’s Sugar Export: a Gravity Model Approach”, **International Journal of Economics and Finance**, 8(10), 71-81.
- Dobrynskaya, Victoria ve Türkisch, Edouard (2010), “Economic Diversification and Dutch Disease in Russia”, **Post-Communist Economies**, 22(3), 283-302.
- Doumbe, Eric Doumbe ve Thierry Belinga (2015) “A Gravity Model Analysis for Trade between Cameroon and Twenty-Eight European Union Countries”, **Open Journal of Social Sciences**, 3(8), 114-122.

- Driscoll, John C. ve Kraay Aart (1998) “Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data” **Review of Economics and Statistics**, 80(4), 549-560.
- DTI, (2011), “Annual Sector Report 2021” [https:// www.gov. za/sites /default/files/gcis_document /201409/annualreport2011-all.pdf](https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/annualreport2011-all.pdf), (11.08.2019).
- Eaton, Jonathan, ve Kortum Samuel (2002), "Technology, Geography, and Trade", **Econometrica**, 70(5), 1741-1779.
- ECB, (2016), “What is Driving Brazil’s Economic Downturn?”, **ECB Economic Bulletin**, 1(1), 16-18.
- EİA, (2019), “International Energy Statistics”, [https://www.eia.gov/international/data /world#/?tl_type=p &tl_id=5 -A&pa=000 000000 000000 00000008& ct=0& ord=SA& c=ruv vvv vfv tv nvvlurv vvv fv vvvvvfvvv ou20evv vvvvvv vnvvuvo&f=A](https://www.eia.gov/international/data/world/#?tl_type=p&tl_id=5-A&pa=00000000000000000000000000000000&ct=0&ord=SA&c=ruv vvv vfv tv nvvlurv vvv fv vvvvvfvvv ou20evv vvvvvv vnvvuvo&f=A), (14.02.2020).
- _____ (2021), “Annual Energy Outlook 2021”, [https ://www. Eia .gov /outlooks/aeo/pdf/AEO _Narrative_2021.pdf](https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/AEO_Narrative_2021.pdf), (02.08.2021).
- Eichengreen, Barry ve Douglas A. Irwin (1998), “The Role of History in Bilateral Trade Flows”, **The Regionalization of the World Economy**, University of Chicago Press, 33-62.
- Elliott, Robert J. R. ve Ikemoto, Kengo (2004), “AFTA and the Asian Crisis: Help or Hindrance to ASEAN Intra-Regional Trade?”, **Asian Economic Journal**, 18(1), 1–23.
- Engin, Merve (2007), “Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 35-60.
- Erk, Osman (2015), **Türkiye ile Körfez Ülkeleri Arasında Dış Ticaret İlişkisinin İncelenmesi – Çekim Modeli Yaklaşımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertekin, Meriç Subaşı ve Kutlu, Erol (2000), "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16(1), 223-254.
- Evenett, Simon J., ve Wolfgang Keller (2002) “On Theories Explaining the Success of the Gravity Equation”, **Journal of Political Economy**, 110(2), 281-316.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO. (2018), “The State of World Fisheries and Aquaculture 2018-Meeting the sustainable development goals”, <http://www.fao.org/3/i9540en/i9540en.pdf> (18.03.2020).
- _____ (2020a), “Brazil”, <http://www.fao.org/3/w7560e/W7560E06.htm> (04. 10. 2020).
- _____ (2020b), “Global Forest Resources Assessment 2020 [http:// www.fao.org/3 /CA8753EN/CA8753EN.pdf](http://www.fao.org/3/CA8753EN/CA8753EN.pdf), (20. 09. 2020).

- _____ (2020c), “The State of World Fisheries and Aquaculture”, [http:// www.fao.org/3/ca9229en/CA9229EN .pdf](http://www.fao.org/3/ca9229en/CA9229EN.pdf) (25.09.2020).
- FAOSTAT, (2016), “Üretim”, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> (25.02.2020).
- Farahani, Tayebbeh ve Reza Parvardeh (2012), “The Impact of Ict on Trade in Persian Gulf countries”, **Iranian Economic Review**, 16(32), 63-73.
- Fatema, Farha, and Mohammad Monirul Islam (2020), "Driving Forces of Marine Fisheries and Seafood Export of Bangladesh: Augmented Gravity Model Approach", **Asian Journal of Economic Modelling**, 8(2), 106-122.
- Flores, Thomas, vd. (2003), “Productivity Growth in China, 1961-1999”, **Public Policy**, 556: 1-21.
- Gencer, Hiç Ayşe (2012). “Gravity Modeling of Turkey's International Trade under Globalization”. **International Trade**, SESSION A, 2, 31-34.
- Genç, Murat Can (2011), **Bölgeselleşme ve Bölgeselleşmenin Ticaret Akımları Üzerindeki Etkisinin Çekim Modeli ile Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gil-Pareja, Salvador vd. (2019), “Corruption and International Trade: A Comprehensive Analysis with Gravity”, **Applied Economic Analysis**, 27(79), 3-20.
- Glick, Reuven (2017), “Currency Unions and Regional Trade Agreements: EMU and EU Effects on Trade”, **Comparative Economic Studies**, 59(2), 194-209.
- Greaney, Theresa M. ve Kozo Kiyota (2020), “The Gravity Model and Trade in Intermediate Inputs”, **The World Economy**, 20(2), 1-34.
- Gujarati, Damodar, N (2004), Basic Econometrics. 4. Baskı The McGraw-Hill Companies, New York.
- Gupta, Rangan vd. (2019), “Effects of Geopolitical Risks on Trade Flows: Evidence from the Gravity Model”, **Eurasian Economic Review**, 9(4), 515-530.
- Guriev, Sergei ve Tsyvinski, Aleh (2010), “Challenges Facing the Russian Economy After the Crisis”, **Russia after de Global Economic Crisis, USA: Peterson Institute for International Economics**.
- Gündal, Burçak. (2015), “Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(2), 55-72.
- Gündüz, Fatma Feyza, et al. "Determination of the Factors Affecting Cotton Export of Turkey: A Panel Gravity Model Approach, **Akademik Hassasiyetler**, 7(13), 547-564.
- Güriş, Selahattin (Ed.) (2018), **Uygulamalı Panel Veri Ekonomisi**, Derya Yayınları, İstanbul.

- Hai, Thi Hong Nguyen ve Ngoc Doan Thang (2017), “The ASEAN Free Trade Agreement and Vietnam’s Trade Efficiency”, **Review of Business and Economics Studies**, 13(4), 192-200.
- Harris, Mark N. vd. (2008), “Production Profile Compatibility in a Dynamic Gravity Model of Trade”, [https:// www.researchgate.net/profile/Mark_Harris7/publication/254157886_Production_Profile_Compatibility_in_a_Dynamic_Gravity_Model_of_Trade/links/0c96053a912d6e7298000000.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Mark_Harris7/publication/254157886_Production_Profile_Compatibility_in_a_Dynamic_Gravity_Model_of_Trade/links/0c96053a912d6e7298000000.pdf), (20.09.2020).
- Hassan, Kabir M. (2001), “Is SAARC a Viable Economic Block? Evidence from Gravity Model”, **Journal of Asian Economics**, 12(2), 263–290.
- Hausman, Jerry (1978). “Specification tests in Econometrics”, **Econometrica Journal of The Econometric Society**, 46(6), 1251-1271.
- Haynes, Kingsley E. ve Stewart, Fotheringham (1984). **Gravity and Spatial Interaction Models**, 2. Basım, Beverly Hills, CA: Sage.
- Heckscher, Eli, F. (1919), “Utrikeshandelns Verkan På Inkomstfördelningen. Några Teoretiska Grundlinjer”, **Ekonomisk Tidskrift**, 1-32.
- Helpman, Elhanan vd. (2008), “Estimating Trade Flows: Trading Partners and Trading Volumes”, **The Quarterly Journal of Economics**, 123(2) 441-487.
- Helpman, Elhanan ve Krugman, Paul R. (1985), **Market Structure and Foreign Trade Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy**, Cambridge, MA/London: MIT Press.
- Heritage Foundation, (2020), “Economic Freedom Index”, <https://www.heritage.org/index/ranking>, (08.10.2020).
- Host, Alen vd. (2019), “Trade Logistics — The Gravity Model Approach”, **Zbornik Radova Ekonomskog Fakultet Au Rijeci**, 37(1), 327-342.
- Hussain, Mubashir (2017), “Globalization and Gravity Model of Trade of Pakistan: A PPML-Estimator Analysis”, **Management and Administrative Science Review**, 6(1), 15-27.
- Iliffe, John. (1999), “The South African Economy, 1652-1997”, **The Economic History Review**, 52(1), 87-103.
- Irshad Muhammad Saqib vd. (2018a) “An Empirical Analysis of Pakistan’s Bilateral Trade and Trade Potential with China: A Gravity Model Approach”, **Cogent Economics & Finance**, 6(1), 1-18.
- _____ (2018b), “A Panel Data Analysis of China’s Trade Pattern with OPEC Members: Gravity Model Approach”, **Asian Economic and Financial Review**, 8(1). 103-116.

- Işık, Nalan (2016), “Türkiye ile Şanghay İş birliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli ile Tahmini”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, (17), 151-174.
- International Trade Centre-ITC, (2019), “Trade Statistics for International Business Development” <https://www.trademap.org/>, (08.10.2019).
- Ito, Katsuya (2017), “Dutch Disease and Russia”, **International Economics**, 151, 66-70.
- İkiz, Ahmet (2019), "Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri", **Electronic Journal of Social Sciences**, 18(72), 1688-1700.
- Jan, Waheed Ullah ve Mahmood Shah (2019), “A Gravity Model Approach towards Pakistan’s Bilateral Trade with SAARC Countries”, **Comparative Economic Research**, 22(4), 23-38.
- Jones, Stuart (2002), “The Decline of The South African Economy 1980–2000”, **South African Journal of Economic History**, 17(1-2), 49-81.
- Kandilov, Ivan T. ve Thomas, Grennes (2012), “The Determinants of Service Offshoring: Does Distance Matter?”, **Japan and the World Economy**, 24(1), 36-43.
- Kang, Myeongjoo (2003), **US Wood Products and Regional Trade: A Gravity Model Approach**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Diss. Auburn University.
- Kapila, Uma (ed.) (2008) **Indian Economy Since Independence**. Academic Foundation.
- Kar, Mausumi (2018), “Economic Integration and Trade Protection: Policy Issues for South ASIAN Countries”, **Contemporary Economic Policy**, 36(1), 167-182.
- Kashiwagi, Kenichi vd. (2020), “Growing Olive Oil Export and Intra-Industry Trade in Mediterranean Countries: Application of Gravity Model”, **Sustainability**, 12(17), 1-16.
- Keesing, Donald B. (1996) “Labor Skills and Comparative Advantage”, **The American Economic Review**, 56(1/2), 249-258.
- Keightley, David N. (1996), “Art, Ancestors, and the Origins of Writing in China”, **Representations**, 56, 68-95.
- Kepenek, Yakup (2019), **Türkiye Ekonomisi**, 31. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Khayat Sahar Hassan (2019), “A Gravity Model Analysis for Trade between the GCC and Developed Countries”, **Cogent Economics & Finance**, 7(1), 1-13.
- Kiber, Sabire (2012). “Brezilya Ekonomisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, 30, 1-8.
- Koç, Erdem; vd., “Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi” **Engineer & The Machinery Magazine**, 59(692), 17-34

- Konak, Ali ve Demir Memduh Alper (2019), “Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile Ticaretinin Analizi: Çekim Modeli Uygulaması”, **Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2(2), 43-70.
- Krendeleva, Maia vd. (2018), “BEC Sınıflandırılmasına Göre Türkiye ve BIRCS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (2000-2016)” **Social Sciences Studies Journal**, 4(15), 1059-1067.
- Kristjánsdóttir, Helga (2005), “A Gravity Model for Exports from Iceland”, **CAM Working Papers**, 14, 1-57.
- Krueger, Anne O. (1999), “Trade Creation and Trade Diversion under NAFTA”, **National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper**, 7429, 1-32.
- Kubendran, Narayanasamy (2020), "Trade Relation Between India and Other BRICS Countries: A Multidimensional Approach Using Gravity Model and Granger Causality", **Theoretical & Applied Economics**, 27(1), 237-256.
- Kudrin, Alexey ve Gurvich, Evsey (2015), “A New Growth Model for the Russian Economy”, **Russian Journal of Economics**, 1(1), 30-54.
- Kuik, Onno vd. (2019), “Competitive Advantage in the Renewable Energy Industry: Evidence from a Gravity Model”, **Renewable Energy**, 131, 472-481.
- Lai, Pingyao (2006), “China’s Macroeconomic Development: Stages and Nonlinear Convergence”, **China & World Economy** 14(1), 15-29.
- Leamer, Edward E., ve Stern. Robert M. (1970), “Constant-Market-Share Analysis of Export Growth”, **Quantitative international economics. Boston: Allyn and Bacon**, 171-183.
- Lee, Ji Won ve Jinhwan Oh (2020), “ASEAN or Plus Alpha? The Effectiveness of Regional Economic Cooperation”, **Asia Pacific Management Review**, 25(1), 48-53.
- Lee, Jong-Wha ve Park, Innwon (2005), “Free Trade Areas in East Asia: Discriminatory or Non-discriminatory?”, **The World Economy**, 28(1), 21-48.
- Lee, Narayanasamy (2020). “Trade Relation between India and Other BRICS Countries: A Multidimensional Approach Using Gravity Model and Granger Causality”, **Theoretical & Applied Economics**, 27(1), 41-57.
- Levene, Howard (1960), “Contributions to Probability and Statistics”, **Essays in Honor of Harold Hotelling**, 278-292.
- Li, Enkang vd. (2020), “Analysis of China’s Importance in “Belt and Road Initiative” Trade Based on a Gravity Model”, **Sustainability**, 12(17), 6808-6828.
- Liao, Junmin (2020), “The Rise of the Service Sector in China” **China Economic Review**, 59 (101385), 1-22.

- Linder, Staffan Burenstam (1961), **An Essay on Trade and Transformation**. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Linneman, Hans (1966), **An Econometric Study of International Trade Flows**, North- Holland Publishing Company, Amsterdam.
- Lombardi, Pasquale vd. (2016), “Development and Trade Competitiveness of the European Wine Sector: A Gravity Analysis of Intra-EU Flows”, **Wine Economics and Policy**, 5(1), 50-59.
- Lowenberg, Anton, D. (1997), “Why South Africa's Apartheid Economy Failed”, **Contemporary Economic Policy**, 15(3), 62-72.
- Lundahl, Mats, Ove (2019), **Apartheid in Theory and Practice: An Economic Analysis**. Routledge.
- Lundmark, Robert (2018), “Analysis and Projection of Global Iron Ore Trade: A Panel Data Gravity Model Approach”, **Mineral Economics**, 31(1-2), 191-202.
- Malikane, Christopher (2017), “Profitability and Crisis in the South African Economy”, **Munich Personal RePEc Archive**, 1-26.
- Mallick, Sushanta, Kumar (2018), **Modelling Macroeconomic Adjustment with Growth in Developing Economies: the Case of India**. Routledge.
- Martínez-Zarzoso, Inmaculada (2019), “Effects of Foreign Aid on Income through International Trade”, **Politics and Governance**, 7(2), 29-52.
- Martinez-Zarzoso, Inmaculada ve Nowak-Lehmann, Felicitas (2003), “Augmented Gravity Model: An Empirical Application to Mercosur-European Union Trade Flows”, **Journal of Applied Economics**, 6(2), 291-316.
- Matkovski, Bojan vd. (2017), “The Foreign Trade Liberalization and Export of Agri-food Products of Serbia”, **Agricultural Economics**, 63(7), 331-345.
- Meade, Teresa A. (2016), **History of Modern Latin America: 1800 to the Present**. John Wiley & Sons,
- Mendes dos Reis, João Gilberto vd. (2020), “The Impact of Logistics Performance on Argentina, Brazil, and the US Soybean Exports from 2012 to 2018: A Gravity Model Approach”, **Agriculture**, 10(8), 338-359.
- Mercan, Mehmet (2014), “Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi.” **Ege Academic Review**, 14(2), 231-245.
- Metcalf, Barbara D. ve Metcalf, Thomas R. (2006), **A Concise History of Modern India**, Cambridge University Press.

- Miral, Zehra Ceren (2006) **Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne karşı rekabet gücü: Seçilmiş tarımsal ürünler için bir uygulama.**(Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Mironov, Valery, V. ve Petronevich, Anna (2015), “Discovering the Signs of Dutch Disease in Russia”, **Resources Policy**, 46, 97-112.
- Moghadam, Reza (2011), “New Growth Drivers for Low-Income Countries: The Role of BRICS”, **IMF Strategy, Policy and Review Department**, 207.
- Mohanty, Deepak. (2011), “Indian Economy: Progress and Prospects”, **RBI Monthly Bulletin**, 10, 1689-1696.
- Mohmand, Yasir, Tariq vd. (2015), “Export Potentials of Pakistan: Evidence from the Gravity Model of Trade”, **European Journal of Economic Studies**, 14(4), 212-220.
- Morazán, Pedro, vd. (2012), “The Role of BRICS in the Developing World”, **Belgium: European Parliament**.
- Mosala, Seshupo Josial, vd. (2017), “South Africa's Economic Transformation since 1994: What Influence has the National Democratic Revolution (NDR) Had?”, **The Review of Black Political Economy**, 44(3-4), 327-340.
- Nagy, Sándor Gyula ve Judit, Ricz (2018), “Economic Crisis in Brazil: Its Roots, Causes and Scenarios”, **KKI Studies**, 4, 1-25.
- Nasir, Shahbaz ve Kaliappa, Kalirajan (2016), “Information and Communication Technology-Enabled Modern Services Export Performances of Asian Economies”, **Asian Development Review**, 33(1), 1-27.
- Newfarmer, Richard vd. (2019), **Industries without Smokestacks: Industrialization in Africa Reconsidered**, Oxford University Press.
- Ngepah, Nicholas ve Maxwell C. Udeagha (2018), “African Regional Trade Agreements and Intra-African Trade”, **Journal of Economic Integration**, 33(1), 1176-1199.
- Nguyen, Duc Bao (2019), “A New Examination of the Impacts of Regional Trade Agreements on International Trade Patterns”, **Journal of Economic Integration**, 34(2), 236-279.
- Ohlin, Bertil. (1933), “Till Frågan om Penningteoriens Uppläggning”, **Ekonomisk Tidskrift**, 45-81.
- O'Neill, Jim (2001), “Building Better Global Economic BRICs”, **Global Economics Paper No: 66**.
- O'Neil, Jim ve Poddar, Tushar (2008), “Ten things for India to achieve its 2050 potential”, **Goldman Sachs Global Economic Paper No. 169**.
- Osabuohien, Evans S. vd. (2019), “Bilateral Trade Performance in West Africa: A Gravity Model Estimation”, **African Development Review**, 31(1), 1-14.

- Ozcan, Burcu (2018), "Information and Communications Technology (ICT) and International Trade: Evidence from Turkey", **Eurasian Economic Review**, 8(1), 93-113.
- Öz, Sumru (2006), "Küresel Rekabette Yeni Bir Güç: Hindistan", **TUSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu**, 11(446).
- Özcan, Günay ve İbrahim Özmen (2018) "Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(2), 35-52.
- Özdemir, Dilek (2018). "Sovyetlerde Ekonomik ve Kurumsal Eşitsizliklerin Yansımaları", **Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences**, 32(4), 1107-1119.
- Özel, Hasan Alp (2012), "Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1(1), 4-26.
- Özkan, M. Selçuk (2012), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Takas Usulü Ticareti", **Karadeniz Araştırmaları**, 34, 89-96.
- Özkardeş, Levent (2015), "Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi", **Gümrük ve Ticaret Dergisi**, 6, 25-34.
- Öztürk, Şenol (2014), "Güney Afrika'nın Siyah Ekonomik Güçlendirme Stratejisi", **Çalışma ve Toplum**, 43(4), 125-160.
- Padayachee, Vishnu (2005), "The South African Economy, 1994–2004", **Social Research: An International Quarterly**, 72(3), 549-580.
- Pamuk, Şevket. (2014), **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul: Türkiye İs Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı.
- Pastpipatkul, Pathairat vd. (2020), "The Impact of Thailand's Openness on Bilateral Trade between Thailand and Japan: Copula-Based Markov Switching Seemingly Unrelated Regression Model", **Economies**, 8(1), 9-22.
- Pesaran, Hashem. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", **University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics**, 435.
- PEW, (2017), "Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe", <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>, (10. 02. 2020).
- _____ (2020), "Global Religious Futures" http://www.Globalreligiousfutures.org/explorer/custom#/subtopic=15&chartType=pie&religious_affiliation=all&answer=all&data_type=percentage&year=2020&gender=all&age_group=all&pdfMode=false&countries=South%20Africa (05.08.2020).

- Plotnikov, Vladimir ve Volkova, Albina (2014), "Service Economy and the Specifics of its Development in Russia", **Procedia Economics and Finance**, 16, 18-23.
- Posner, Michael. V. (1961), "International Trade and Technical Change", **Oxford Economic Papers, New Series**, 13 (3), 323-341.
- Poyraz, Murat (2019) "BRICS: Bir Alternatif Düzen Arayışı mı?" **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi** 10(24), 434-449.
- Pöyhönen, Pentti (1963), "A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries", **Weltwirtschaftliches Archiv**, 90, 93-100.
- _____ (1964), **Toward a General Theory of International Trade**, Institute of Economics, University of Helsinki.
- Priyati, Rini Yayuk (2018), "Determinants of Global Palm Oil Demand: A Gravity Approach", **Economic Journal of Emerging Markets**, 10(2), 148-164.
- Pusterla, Fazia (2007), "Regional Integration Agreements: Impact, Geography and Efficiency", **IDB-SOE Working Paper**, 1, 1-40.
- Qi, Yang ve Chew Soon-Beng (2020), "Gravity Model for Trade between Singapore and Malaysia Using Employment", **Journal of Business Theory and Practice**, 8(3), 107-112.
- Rasoulinezhad, Ehsan ve Farkhondeh Jabalameli (2018) "Do BRICS Countries Have Similar Trade Integration Patterns?", **Journal of Economic Integration**, 33(1), 1011-1045.
- Rasoulinezhad, Ehsan ve Gil, Seong Kang (2016), "A Panel Data Analysis of South Korea's Trade with OPEC Member Countries: The Gravity Model Approach", **Iranian Economic Review**, 20(2), 203-224.
- Reardon, Jack. (2004), "The Perilous Road to the Market—The Political Economy of Reform in Russia, India, and China", **Journal of Economic Issues**, 38(3), 873-875.
- Renjini, V. R. vd. (2017), "Agricultural Trade Potential between India and ASEAN: An Application of Gravity Model", **Agricultural Economics Research Review**, 30(1), 105-112.
- Ristanovic, Vladimir vd. (2017), "Direction of Serbian Trade: Gravity Model Based on Pool Data." **EuroEconomica**, 36(1), 21-33.
- Rodríguez-Crespo, Ernesto ve Inmaculada, Martínez-Zarzoso (2019), "The Effect of ICT on Trade: Does Product Complexity Matter?", **Telematics and Informatics**, 41, 182-196.
- Rose, Andrew (2005), "Which International Institutions Promote International Trade?", **Review of International Economics**, 13(4), 682–698.
- Sabaruddin, Sulthon Sjahril (2016), "Determinant Analysis of Bilateral Trade between Indonesia and Yemen During the Period 1990-2015: A Gravity Model Approach", **Journal of Developing Economies**, 1(2), 37-52.

- Sandalcılar, Ali Rıza (2012a), “Türkiye’nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı”, **Journal of Yasar University**, 25(7), 4164-4175.
- _____ (2012b) “Karadeniz havzası tarım ürünü ticareti belirleyicileri: Çekim modeli yaklaşımı” **Avrasya Etüdleri**, 41(1), 71-94.
- Saray, Mehmet, Ozan ve Gökdemir, Levent (2007), “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”, **Journal of Yaşar University**, 2(7), 661-686.
- Savrul, Burcu vd. (2013), “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 8(1), 55-77.
- Sejdini, Abdulmenaf. Ve Ilirjam Kraja, (2014). “International Trade of Albania. Gravity Model”. **European Journal of Social Science Education and Research**, 1(2), 220-228.
- Serin, Vildan and Civan Abdulkadir (2008): “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey Towards the EU.”, **Journal of Economic and Social Research**, 10(2) 25-41.
- Shepotylo, Oleksandr. (2010), “A Gravity Model of net Benefits of EU Membership: the case of Ukraine.” **Journal of Economic Integration**, 676-702.
- Shleifer, Andrei ve Treisman, Daniel (2005), “A Normal Country: Russia after Communism”, **Journal of Economic Perspectives**, 19(1), 151-174.
- Shobande, Olatunji Abdul (2019), “Effect of Economic Integration on Agricultural Export Performance in Selected West African Countries”, **Economies**, 7(79), 1-14.
- Śledziowska, Katarzyna ve Tinatin, Akhvlediani (2017), “What Determines Export Performances in High-tech Industries”, **Central European Economic Journal**, 1(48), 37-49.
- Solt, Frederick, (2019), “The Standardized World Income Inequality Database” <https://fsolt.org/swiid/>, (19.10.2019).
- Sorhun, Engin (2013), “Arab Spring vs. Zero Problems Policy Impact of the Arab Spring on the Trade Expansion of Turkey”, **International Journal of Research in Business and Social Science** 2(4), 21-36.
- Southall, Roger (2004), “The ANC & Black Capitalism in South Africa”. **Review of African Political Economy**, 31(100), 313-328.
- Stack, Marie M. vd. (2019), “Sugar Trade and the Role of Historical Colonial Linkages”, **European Review of Agricultural Economics**, 46(1), 79-108.
- Stack, Marie M. ve Bliss, Martin (2020), “EU Economic Integration Agreements, Brexit and Trade”, **Review of World Economics**, 156(3), 443-473.

- Stay, Kevin ve Kulkarni, Kishore, G. (2016), "The Gravity Model of International Trade, A Case Study: the United Kingdom And Her Trading Partners". **Amity Global Business Review**, 11, 28-39.
- Sugiharti, Lilik vd. (2020), "Analysis of Determinants of Indonesian Agricultural Exports", **Entrepreneurship and Sustainability Issues**, 7(4), 2676-2695.
- Şenkardeşler, Rabia Aktaş (2018) "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi", **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, 4(1), 108-129.
- Taguchi, Hiroyuki ve Don Chalani Imasha Rubasinghe (2019), "Trade Impacts of South Asian Free Trade Agreements in Sri Lanka", **South Asia Economic Journal**, 20(1), 1-18.
- Takele, Tesfaye B. ve Arnt S. Buvik (2019), "The Role of National Trade Logistics in the Export Trade of African Countries", **Journal of Transport and Supply Chain Management**, 13(1), 1-11.
- Tarp, Finn ve Brixen Peter (2017), **The South African Economy: Macroeconomic Prospects for the Medium Term**, Routledge, New York.
- Tatlıcı, Özge ve Alaattin Kızıltan (2011), "Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25, 287-299.
- Tatoğlu, Ferda. (2016), **Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı**, İstanbul, Beta Yayınları.
- _____ (2020), **Ekonometri: Stata Uygulamalı**, İstanbul, Beta Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020) "Türkiye - Güney Afrika Siyasi İlişkileri" <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (11.10.2020).
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, (2017), "Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1978 Sonrası Reformlar ve Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş", https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1488260411-0.Sirin_Saracoglu_Sunum.pdf (08.06.2020).
- Thompson, Leonard Monteath, vd. (2001), **A History of South Africa**, Yale University Press.
- Timurtaş, Mehmet, Emin (2018), "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasi Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü", **Sakarya İktisat Dergisi**, 7(1), 52-69.
- Tinbergen, Jan (1962), **Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy**, New York: The Twentieth Century Fund.
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, (2020), "Konularına Göre İstatistikler", <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (07.10.2020).

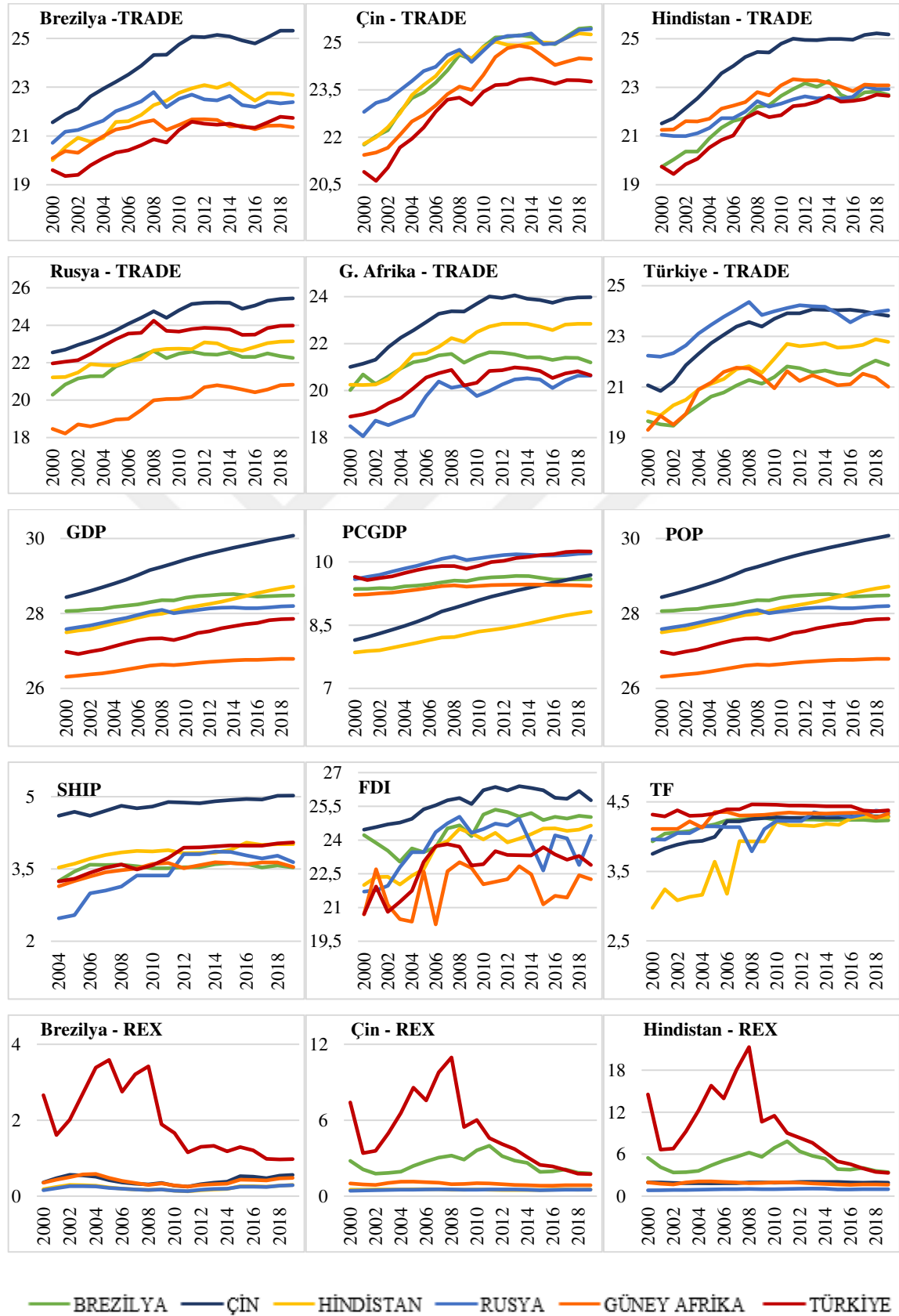
- Ugurlu, Erginbay ve Irena Jindrichovska (2019), “Estimating Gravity Model in the Czech Republic: Empirical Study of Impact of IFRS on Czech International Trade”, **European Research Studies Journal**, 22(2), 265-281.
- Umulisa, Yvonne (2020), “Estimation of the East African Community's Trade Benefits from Promoting Intra-Regional Trade”, **African Development Review**, 32(1), 55-66.
- UN Comtrade, (2020), “Trade Statistics”, <https://comtrade.un.org/data>, (08.20.2020).
- _____ (2021), “Trade Statistics”, <https://comtrade.un.org/data>, (26.06.2021).
- United States Geological Survey-USGS, (2020), “Mineral Commodity Summaries” <https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2020/mcs2020.pdf>, (27.02.2020).
- Utkulu, Utku ve Seymen, Dilek (2004), “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15” **European trade study group 6th annual conference, ETSG**, 1-26.
- Ülengin, Füsun vd. (2015), “Effects of Quotas on Turkish Foreign Trade: A Gravity Model”, **Transport Policy**, 38, 1-7.
- Van Bergeijk, Peter AG ve Steven Brakman (2010), **The Gravity Model in International Trade: Advances and Applications**, Cambridge University Press.
- Van de Graaf, Thijs, ve Colgan, Jeff D. (2017), “Russian Gas Games or Well-Oiled Conflict? Energy Security and The 2014 Ukraine Crisis”, **Energy Research & Social Science**, 24, 59-64.
- Vernon, Raymond (1979), “The Product Cycle Hypothesis in A New International Environment”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 41(4), 255-267.
- Wagh, Raul ve Dongre, Anil, P. (2016), “Agricultural Sector: Status, Challenges and it's Role in Indian Economy”, **Journal of Commerce and Management Thought**, 7(2), 209-218.
- Wahyudi Tri, Setyo ve Riyandi Saras Anggita (2015) “The Gravity Model of Indonesian Bilateral Trade”, **International Journal of Social and Local Economic Governance**, 1(2), 53-156.
- Wang, Dong-Fang vd. (2018), “The Green Logistics Impact on International Trade: Evidence from Developed and Developing Countries”, **Sustainability**, 10(7), 2235-2254.
- Wang, Jiayou (2016), “Analysis of the Factors Influencing Japan’s Soybean import trade: Based on Gravity Model”, **American Journal of Industrial and Business Management**, 6(2), 109-116.
- Wang, Xu ve Badman, Ryan P. (2016), “A Multifaceted Panel Data Gravity Model Analysis of Peru's Foreign Trade”, **Turkish Economic Review**, 3(4), 562-577.
- Welfens, Paul JJ ve Fabian J. Baier (2018), “BREXIT and Foreign Direct Investment: Key Issues and New Empirical Findings”, **International Journal of Financial Studies**, 6(2), 46-67.

- Wenzel-Teuber, Katharina (2016), “Statistics on Religions and Churches in the People’s Republic of China-Update for The Year”, **Religions and Christianity in Today’s China**, 7.(2), 26-53.
- Wooldridge, Jeffrey M. (2012), Introductory Econometrics: A Modern Approach, 5. Baskı, Southwestern College Publishing, Nashville.
- World Bank Group, (2019), “World Bank Development Indicators”, <https://data.worldbank.org/indicator>, (12.09.2019).
- World Trade Organization-WTO, (2017), “World Trade and GDP Growth in 2016 and Early 2017”, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wto_chapter_03_e.pdf, (09.15.2020).
- _____ (2020), “Preferential Trade Arrangements Database”, <http://ptadb.wto.org/SearchByCountry.aspx>, (02.08.2020).
- Xiaopeng, Guo vd. (2017), “A Research on the Gravity Model of China’s Oil Trade in the Strategic Context of One Belt One Road”, **Journal of Economics and International Finance**, 9(10) 95-102.
- Xing, Zhongwei (2018), “The Impacts of Information and Communications Technology (ICT) and E-commerce on Bilateral Trade Flows”, **International Economics and Economic Policy**, 15(3), 565-586.
- Yalçınkaya, Hakan vd. (2014), “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ekseninde Rekabet Gücünün Analizi: Türk-Çin Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 12(24), 41-57.
- Yaşar, Halime, Nur (2011), **Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İhracatının Çekim Modeli Uygulaması**, (Yüksek lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yeo, Alassane D. ve Aimin Deng (2019), “The Trade Policy Effect in International Trade: Case of Pakistan”, **Journal of Economic Structures**, 8(43), 1-17.
- Yeshineh, Alekaw (2014), “Determinants and Potential of Foreign Trade in Ethiopia: A Gravity Model Analysis”, **MPRA Paper No. 74509**, 1-41.
- Yılmaz, Ilkay. (2012), “Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri”, **Discussion Paper**, 77.
- Yu, Xiaohua vd. (2020), “Climate Change and Agricultural Trade in Central Asia: Evidence from Kazakhstan”, **Ecosystem Health and Sustainability**, 6(1), 1-9.
- Yüksel, Esra ve Sarıdoğan, Ercan (2011) “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman’ın Katkıları”, **Öneri Dergisi**, 9(35), 99-206.

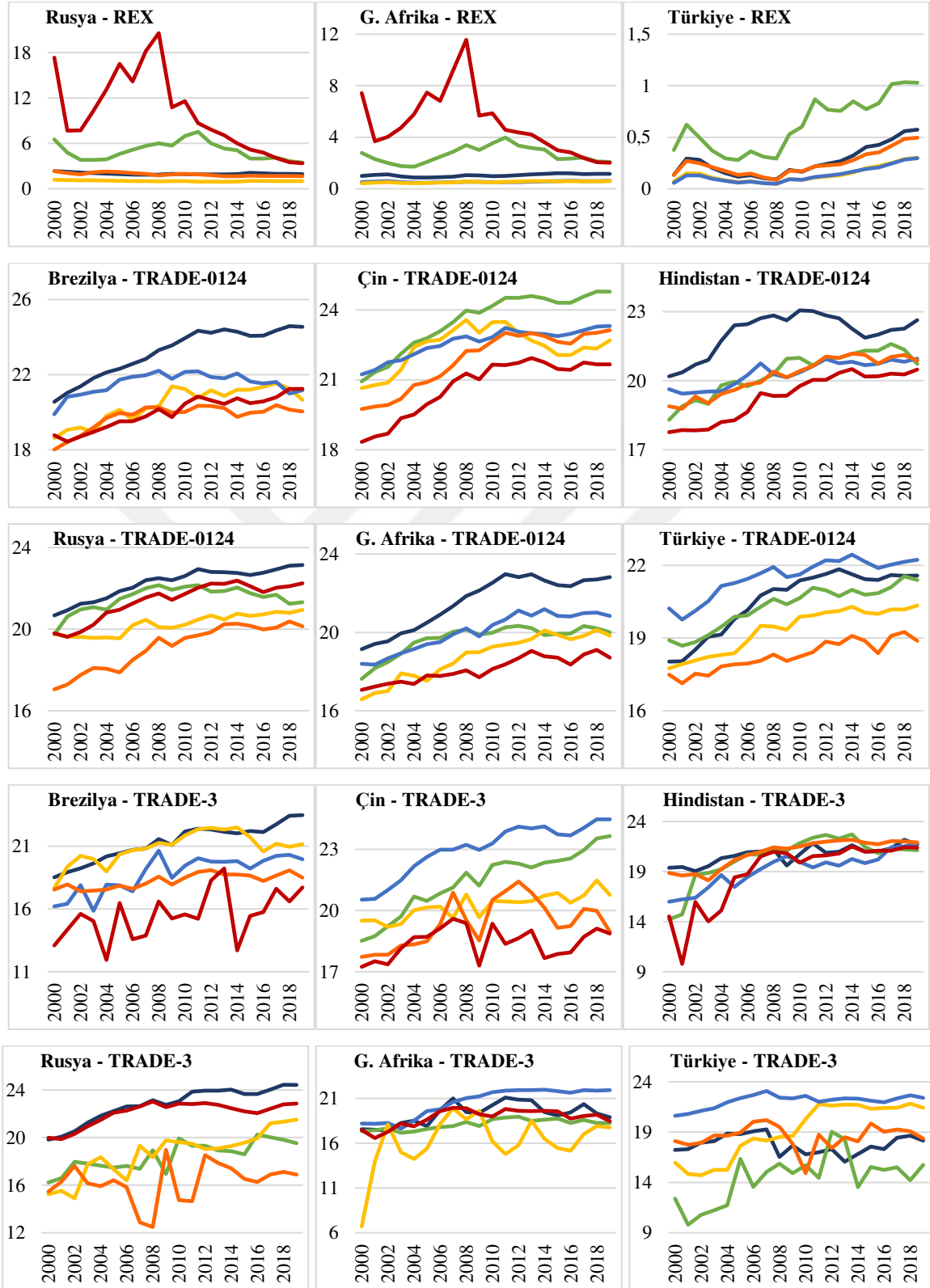

EKLER

EK -1 : Çekim modelinde Yer Alan Değişkenlerin Logaritmik Formda Grafiksel Gösterimi

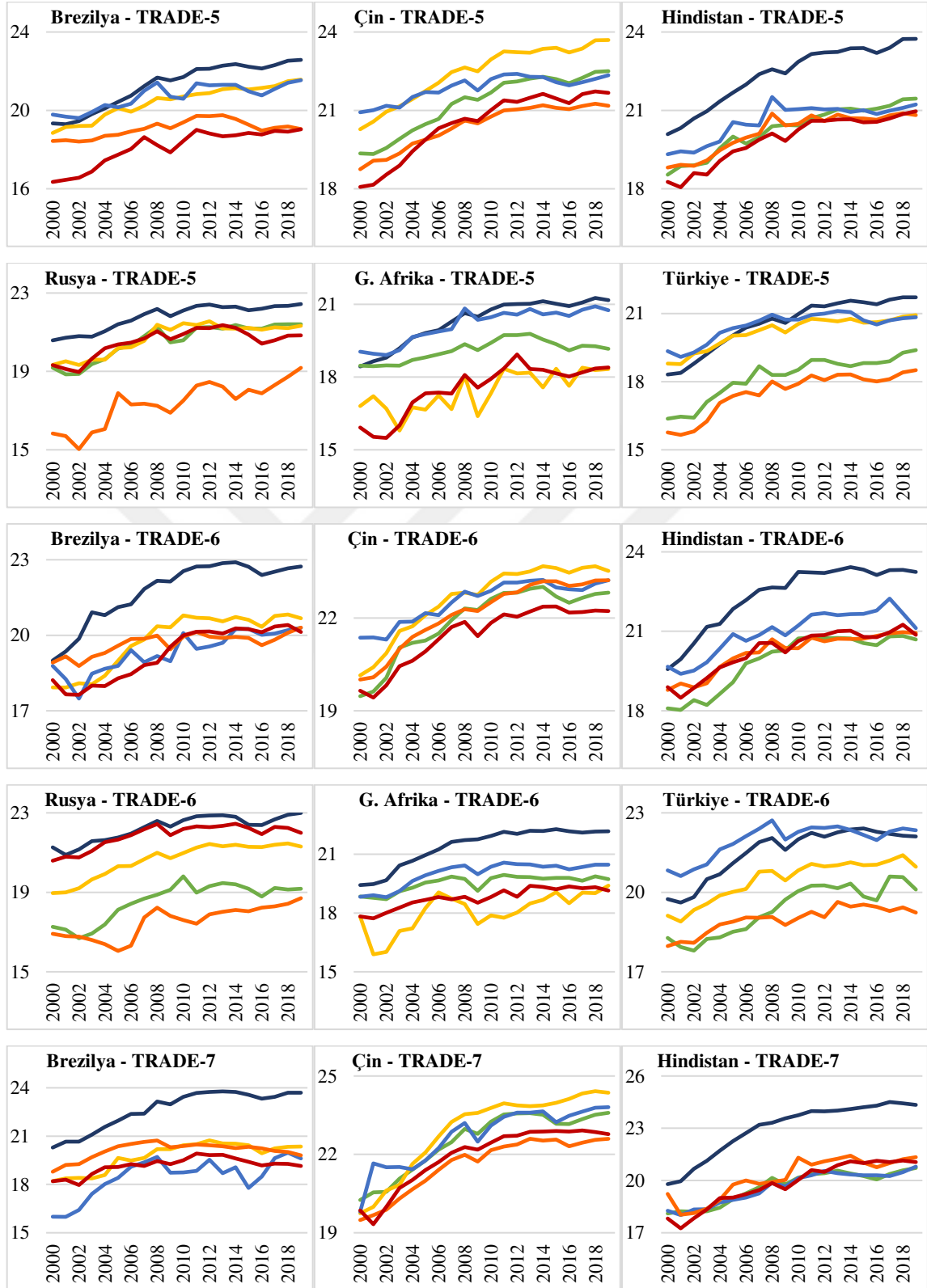

EK -1: (Devamı)

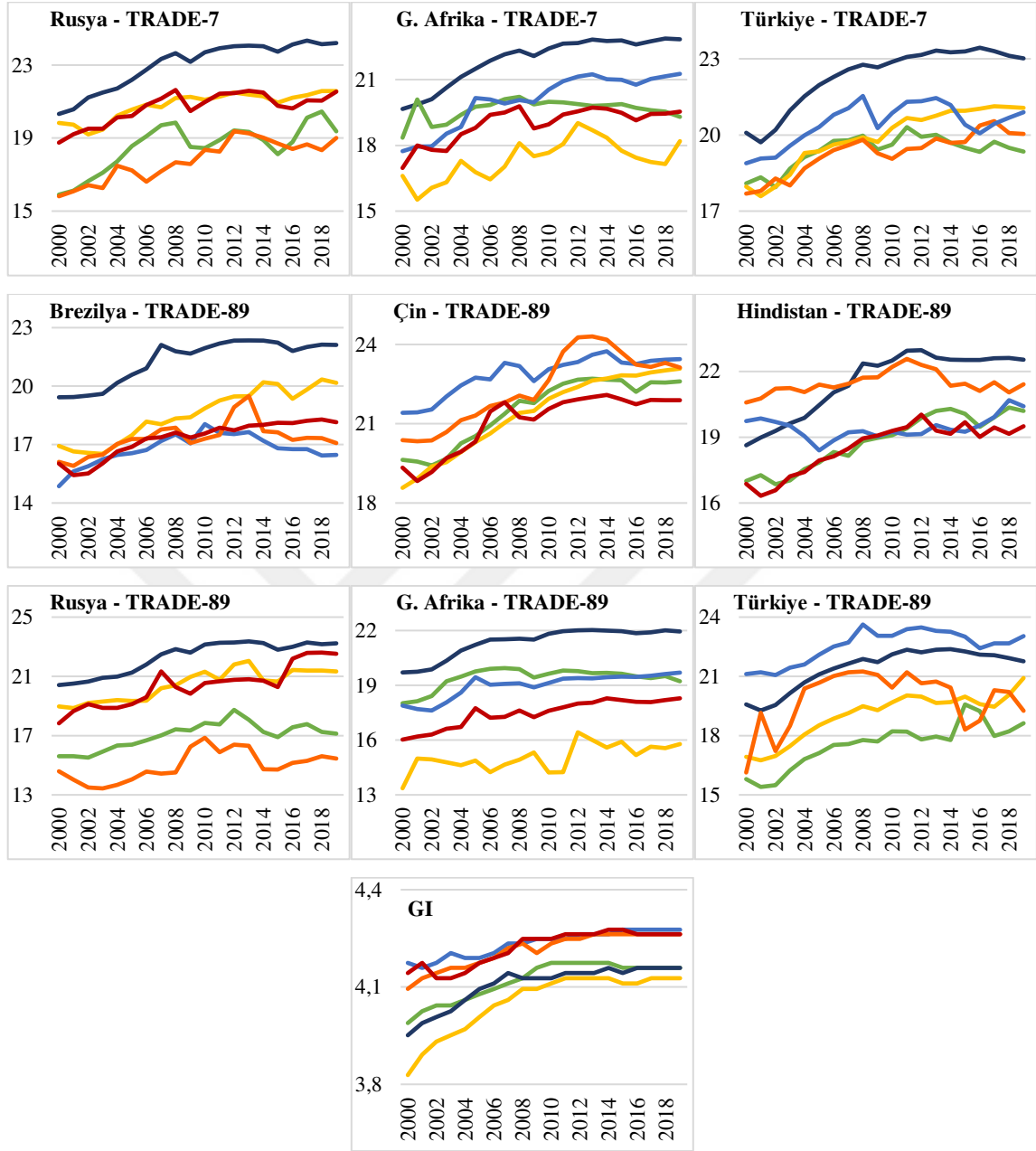
— BREZİLYA — ÇİN — HİNDİSTAN — RUSYA — GÜNEY AFRIKA — TÜRKİYE

EK -1: (Devamı)

— BREZİLYA — ÇİN — HİNDİSTAN — RUSYA — GÜNEY AFRIKA — TÜRKİYE

EK -1: (Devamı)

BRICS Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Uzaklık (Km)

Brezilya		9,776	9,578	9,378	8,757	9,268
Çin	9,776		8,239	8,665	9,470	8,863
Hindistan	9,578	8,239		8,376	9,139	8,425
Rusya	9,378	8,665	8,376		9,225	7,472
Güney Afrika	8,757	9,470	9,139	9,225		9,037
Türkiye	9,268	8,863	8,425	7,472	9,037	
	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye

EK -2: Çekim Modellerinde Yer Alan Değişkenlere Ait Varyans Büyütme Faktörü Değerleri

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10
$\ln(\text{GDP}_i)$	3,11	4,39	4,48	1,52	3,11	3,11	3,11	3,11	3,11	3,11
$\ln(\text{GDP}_j)$	3,04	4,22	4,43	1,52	3,04	3,04	3,04	3,04	3,04	3,04
$\ln(\text{DIST}_{ij})$	1,22	1,37	1,29	1,36	1,22	1,22	1,22	1,22	1,22	1,22
$\ln(\text{POP}_i)$	3,26		4,09		3,26	3,26	3,26	3,26	3,26	3,26
$\ln(\text{POP}_j)$	3,43		3,84		3,43	3,43	3,43	3,43	3,43	3,43
$\ln(\text{REX}_{ij})$	1,33	1,44	1,41	1,14	1,33	1,33	1,33	1,33	1,33	1,33
$\ln(\text{TF}_i)$		1,48								
$\ln(\text{TF}_j)$		1,41								
$\ln(\text{FDI}_i)$		4,20								
$\ln(\text{FDI}_j)$		4,05								
$\ln(\text{SHIP}_i)$			2,32							
$\ln(\text{SHIP}_j)$			2,23							
$\ln(\text{GI}_i)$				1,49						
$\ln(\text{GI}_j)$				1,47						
LANG	1,28	1,71	1,40	1,11	1,28	1,28	1,28	1,28	1,28	1,28
BORDER		1,09	1,81	1,71						
RTA1	1,15				1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
RTA2	1,18				1,18	1,18	1,18	1,18	1,18	1,18
RTA3	1,20				1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20
RTA4	1,19				1,19	1,19	1,19	1,19	1,19	1,19
Ortalama VİF	1,94	2,54	2,73	1,41	1,94	1,94	1,94	1,94	1,94	1,94

ÖZGEÇMİŞ

Şükran KAHVECİ, 28 Şubat İlköğretim Okulu'nu, 2008 yılında Hasan Sadri Yetmişbir Anadolu Lisesi'ni, 2012 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nü, 2016 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programını bitirdi. 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı.

KAHVECİ, bekar olup, İngilizce bilmektedir.